

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

KARAR VERME VE İRADE BAĞLAMINDA SEÇMEN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Hazırlayan
Merve ÖZDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

Doktora Tezi

Haziran 2022, KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

KARAR VERME VE İRADE BAĞLAMINDA SEÇMEN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Merve ÖZDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

Haziran 2022, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Merve ÖZDEMİR
İmza

T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Halkla İlişkiler ve Tanıtım

Program Adı : Doktora

Tez Başlığı : Karar Verme ve İrade Bağlamında Seçmen Davranışları Üzerine Nitel Bir Çalışma

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam …… sayfalık kısmına ilişkin …../…../20…….. tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı**: % .....'** dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. ……../……./…….

Danışman: Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

İmza

Öğrenci: Merve ÖZDEMİR

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK SAYFASI

"Karar Verme ve İrade Bağlamında Seçmen Davranışları Üzerine Nitel Bir Çalışma" başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	**Danışman**
Merve ÖZDEMİR	Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD Başkanı

Prof. Dr. Mustafa KOÇER

ÖN SÖZ

Bu tez uzun soluklu ve her anlamda emek vererek çalıştığım bir sürecin ürünüdür. Bu süreçte öncelikle danışmanım Prof. Dr. Mustafa Akdağ'a bana tanıdığı özgürlükten, düşünceleri ile akademik anlamda beni motive eden söylemlerinden dolayı kendisine sonsuz teşekkür ederim. Diğer yandan bu çalışmanın başından beri beni akademik olarak destekleyen, zamanının büyük bir kısmını yazdıklarımı okumaya ayıran ve düşünceleri ile ufkumu genişleten Fikret Malgaf'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu süreçte akademik olarak bana büyük destek veren dostum Nil Çokluk'a; konuşmaktan büyük keyif aldığım ve konuşurken anın durmasını istediğim, entelektüel sohbetleri ile tezime farklı bakış açıları sunan Songül Bakar'a; teze başladığım andan itibaren en büyük destekçilerimden biri olan ve teknik anlamda teze büyük destek sunan Umut Gülaçtı'ya; birlikte ders çalışmaktan çok keyif aldığım ve disiplini ile tezimin hızla akmasına yardımcı olan Nihan Kantarcı'ya; nitel yöntem konusunda bana büyük destek veren ve farklı bakış açıları sunan Serkan Demirci'ye; tez sürecimde her an yardıma hazır olan ve heyecanımı benimle paylaşıp aynı an da heyecanlandığını hissettiğim Tuğba Bamyacıoğlu'na; sahip olduğu genel kültür seviyesi ile her an tezime farklı bakış açıları sunan İbrahim Baltacıoğlu'na; hem dostluğunu hem de akademik desteğini her an hissettiğim, Kapadokya'nın bana kattığı en güzel insanlardan biri olan Figen Kara'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Merve ÖZDEMİR, Kayseri, 2022

KARAR VERME VE İRADE BAĞLAMINDA SEÇMEN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Merve ÖZDEMİR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi, Haziran 2022
Danışman: Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

ÖZET

Geçmişten bugüne hem evreni hem de kendini bilmeye çalışan insan, hayatta kalma mücadelesinin yanında yaşamın nedeni ve değeri üzerine de düşünce geliştirmiştir. Bu anlamda bir kavram olarak irade de insanın kendi üzerine düşünmeye başladığı ilk andan itibaren merak edilen ve tartışılan bir konu olmuştur. Hayatının en basit anında dahi karar alma eylemini gerçekleştiren insan, kendi özgür iradesini kullanarak yaptığı her eylemin kendisine ait olduğunu düşünse de bazı biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etmenlerin özgür iradesini etkileyebileceği bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmada özgür iradenin siyasal karar alma süreçlerinde ne denli kullanılabildiği, farklı uyarıcılardan etkilenilip etkilenilmediği incelenirken, insanın özgür iradesinin parti stratejileri karşısındaki gücünü de ortaya koymayı hedeflemektedir. Siyasal alanda iktidara gelmek isteyen her lider, seçmenle bir iletişim stratejisi geliştirmekte ve bu olgu da siyasal iletişimin önemine dikkat çekmektedir. İktidarın hayatımızın her alanında belirleyici bir role sahip olduğu gerçeği, insanın özgür iradesini ve karar alma süreçlerini önemli ölçüde etkileyecek bir güce sahip olduğunu da göstermektedir.

Nitel çalışma yöntemlerinden fenomonolojik desen ile odak grup görüşme tekniği kullanılacak olan bu araştırmada Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) seçmenleriyle İstanbul'da görüşme yapılarak seçmenlerin oy verme davranışında kendi iradelerini ne derece özgürce kullandıkları ve siyasi liderlerin herhangi bir söylemle veya medya aracılığıyla iradelerine etki edip etmediği ve seçmenlerin bunu nasıl algıladığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma bölümünde katılımcıların seçimi kartopu örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Bu çalışma bir seçim araştırması sonucundan bağımsız olarak, seçmen iradesini felsefi arka planla incelemekte ve seçmenlerin iradi karar alma sürecini siyasal iletişim boyutu ile ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İrade, Karar Alma, Siyasal İletişim, Çerçeveleme, Siyasal Davranış

A QUALITATIVE STUDY ON VOTER BEHAVIORS IN THE CONTEXT OF DECISION-MAKING AND WILL

Merve ÖZDEMİR

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
PhD Thesis, June 2022
Supervisor: Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ

ABSTRACT

Will as a concept has been a subject that has been wondered and discussed since the first time people started to think about themselves. It has been scientifically demonstrated that some biological, psychological and sociological factors can affect his free will. In this study, while examining how free will can be used in political decision-making processes and whether it is affected by different stimuli, it also aims to reveal the power of human free will against party strategies. Every leader who wants to come to power in the political arena develops a communication strategy with the voters. The fact that power has a decisive role in every aspect of our lives also shows that it has the power to significantly affect human free will and decision-making processes.

In this research, which will use the phenomenological approach and focus group interview method, which is one of the qualitative study methods, the voters of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People's Party (CHP) were interviewed in Istanbul, how freely the voters use their will in their voting behavior and how political leaders do not use any discourse. or whether it affects their will through the media and how the voters perceive it will be tried to be revealed. This study, regardless of the result of an election research, examines the will of the voters with a philosophical background and aims to reveal the voluntary decision-making process of the voters with the dimension of political communication.

Keywords: Will, Decision Making, Political Communication, Framing, Political Behavior

İÇİNDEKİLER

KARAR VERME VE İRADE BAĞLAMINDA SEÇMEN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**

TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI ..... **ii**

KILAVUZA UYGUNLUK SAYFASI ..... **iii**

KABUL VE ONAY TUTANAĞI ..... **iv**

ÖN SÖZ ..... **v**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **vii**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xiv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

İRADE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. İrade Kavramını Etimolojik Kökeni 7

1.2. Özgür İrade Nedir? 10

1.3. Filozoflara Göre İrade ve Özgürlük Kavramları 17

1.3.1. Platon'da İrade Kavramı 18

1.3.2. Aristoteles'te İrade ve Özgürlük İlişkisi 21

1.3.3. Ebu Bekir Razi'ye Göre İnsan İradesi 24

1.3.4. Farabi'de Özgür İrade 25

1.3.5. İbn Rüşd'de İrade ve Fiil İlişkisi 27

1.3.6. Leibniz'de İrade Problemi 29

1.3.7. Schopenhauer'da İrade ve Var Oluş 30

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KARAR ALMA TERCİHLERİNDE İRADE VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

2.1. Seçmen Davranışına Etki Eden Faktörler 34
2.1.1. Biyolojik Faktörler 35
2.1.2. Psikolojik Faktörler 39
2.1.2.1. Siyasal Davranışın Bir Yönlendiricisi Olarak Motivasyon 40
2.1.2.2. Siyasal Tutum ve Davranışlar 43
2.1.3. Sosyolojik Faktörler 46
2.2. Siyasal Toplumsallaşmanın Bireysel İrade ve Karar Verme Süreci ile İlişkisi 49
2.3. Kitle Psikolojisi ve Özgür İrade Bağlamında Seçmen Davranışı 52
2.3.1. Grup Zihni Yaklaşımı 56
2.3.2. Kimliksizleşme 57
2.3.3. Beliren Norm Kuramı 58
2.3.4. Sosyal Kimlik Kuramı 60
2.4. Siyasi İrade ve Kitle Psikolojisi Bağlamında Seçmen Davranışı 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYA VE SİYASAL ÇERÇEVELEMEYE GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Çerçevelemenin Karar Verme ve İrade Üzerindeki Etkisi 66
3.2. Siyasal Çerçeveleme Açısından İletişimin Psikolojik ve Bilişsel Temelleri 69
3.3. Medya'da Çerçeveleme Açısından Siyasal Söylem 72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı 78
4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları 78

4.3. Araştırmanın Yöntemi 78
4.3.1. Odak Grup Görüşmeleri 82
4.3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 86
4.3.3. Araştırmanın Katılımcıları 86
4.3.4. Veri Toplama Araçları ve Süreci 89
4.3.5. Verilerin Oluşturulması ve Yorumlanması 91
4.4. Bulgular ve Yorum 91
4.4.1. Odak Grup Süreci Başlangıcına Dair Bulgular 91
4.4.2. Seçmen Kararlarına Etki Eden Faktörler 92
4.4.3. Ak Parti Seçmeninin Görüşleri 93
4.4.3.1. Ak Parti 93
4.4.3.2. Özgür İrade 97
4.4.3.3. Oy Verilen Parti ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları 99
4.4.3.4. Karar Sürecine Etki Eden Faktörler 102
4.4.3.5. Kanaat Önderlerinin Etkisi 105
4.4.3.6. Medyanın Objektifliği 106
4.4.3.7. Parti ve İletişim 108
4.4.3.8. Oy ve Baskı 110
4.4.3.9. Parti Lideri Etkisi 112
4.4.3.10. Diğer Parti Seçmenlerine Yönelik Görüşler 114
4.4.3.11. Partiye Yönelik Çelişkiler 118
4.4.3.12. Oy ve Sorumluluk Duygusu 120
4.4.4. Cumhuriyet Halk Partisi Seçmeninin Görüşleri 128
4.4.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi 128
4.4.4.2. Özgür İrade 129
4.4.4.3. Oy Verilen Parti ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları 132
4.4.4.4. Karar Sürecine Etki Eden Faktörler 136
4.4.4.5. Kanaat Önderlerinin Etkisi 140

4.4.4.6. Medyanın Objektifliği 144
4.4.4.7. Parti ve İletişim 148
4.4.4.8. Oy ve Baskı 153
4.4.4.9. Parti Lideri Etkisi 155
4.4.4.10. Diğer Parti Seçmenlerine Yönelik Görüşler 158
4.4.4.11. Partiye Yönelik Çelişkiler 160
4.4.4.12. Oy ve Sorumluluk Duygusu 162
TARTIŞMA VE SONUÇ 169
KAYNAKÇA 178

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

AKT : Aktaran

ANAP : Anavatan Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

ÇEV : Çeviren

EEG : Elektro Ensefalografi

fMRI : Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme

HDP : Halkların Demokratik Partisi

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

ÖDP : Özgürlük ve Dayanışma Partisi

Prof. Dr. : Profesör Doktor

SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti

TDK : Türk Dil Kurumu

vd. : Ve Diğerleri

Yay. : Yayınları

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Ak Parti Katılımcılarının Yaş Dağılımları 87
Tablo 1.2: Cumhuriyet Halk Partisi Katılımcılarının Yaş Dağılımları..... 87
Tablo 1.3: Ak Parti Katılımcılarının Eğitim Durumları 87
Tablo 1.4: Cumhuriyet Halk Partisi Katılımcılarının Eğitim Durumları..... 87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Özgür İradeye Yönelik Farklı Görüşler 12
Şekil 2.1: Gustave Le Bon'un Kitle Modeli 57
Şekil 2.2: Beliren Norm Kuramının Kitle Modeli 59
Şekil 3.1: 11 Eylül Saldırılarının Çerçevelenmesi 75
Şekil 4.1: Nitel Araştırma Döngüsü Modeli 82
Şekil 4.2: Görüşme Yapılan Ak Parti Seçmenlerinin Aylık Gelir Dağılımı 88
Şekil 4.3: Görüşme Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Seçmenlerinin Aylık Gelir Dağılımı 88

GİRİŞ

İrade, felsefe başta olmak üzere hukuk, sosyoloji, psikoloji, iletişim, siyaset, ekonomi ve etik gibi birçok disiplin tarafından ele alınmıştır. Geçmişten bu yana insan üzerine düşünmenin bir parçası olarak ele alınan irade, insanın neye göre eylemlerini gerçekleştirdiğini, bu eylemleri gerçekleştirirken özgür olup olmadığı gibi soruların temelinde bulunmaktadır. İnsanın iradesinin var olup olmadığı, varsa mevcut koşullardan bağımsız işleyip işlemediği ise siyasal iletişim bağlamında çalışmanın ana parçalarından birini oluşturmaktadır.

İnsanların tercihlerini ve kararlarını belirleyen irade, özgürlük ile de yakından ilgilidir. Kişinin kararlarını ve eylemlerini özgürce gerçekleştirebilme gücünü de içine alan irade hem teorik hem de ampirik alanda önemli bir sorunsalı oluşturmaktadır. Bireyler, aldıkları kararların ve eylemlerinin kendi özgür iradeleri ile gerçekleştiğine dair güçlü bir hisse sahip olsa da özellikle klasik fizik ve nörobilim alanındaki çalışmalar özgür iradenin bir yanılsama olabileceğine dair önemli bulgular ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri olan Libet Deneyi, özgür irade konusunun sadece teorik alanda değil deneysel alanda da sonuçlarını ortaya koymuştur. Libet deneyinde araştırma öznelerinden istedikleri veya karar verdikleri anda kollarını kaldırmaları istenmiş ve bu esnada kas hareketleri EMG, beyin hareketleri ise EEG cihazlarıyla ölçülmüştür. Deneyin sonucunda araştırma öznelerinin istediği veya karar verdiği andan ortalama 350m/s önce, beyinde ise ilgili bölgenin minimum 150m/s önce aktive olduğu gözlemlenmiştir (Libet vd., 1983, s. 623). Libet daha sonrasında bu araştırmanın özgür iradeyi açıklamada tek başına yeterli olamayacağını söylese de yaptığı bu çalışma ile nörobilim alanındaki ampirik çalışmaların sayısını arttırmıştır. Libet tarafından yapılan bu çalışma karar verme konusunda bilinçli bir yapının altındaki bilinçaltı işleyişin varlığını ortaya koymada önemli bir çalışma olarak yerini almıştır. Bu alanda yapılan ve

Libet Deneyinin devamı niteliğinde olan "yeniden yapılandırılmış Libet Deneyi" ise EEG'den daha fazla gelişmiş olan fMRI tekniği ile yapılmıştır. Burada Libet Deneyinden farklı olarak araştırma öznelerinin sağ ve sol elinin altına iki buton konulmuş ve yarım saniyede bir çeşitli harflerin görünüp kaybolduğu ekranın karşısına oturmaları istenmiştir. Araştırma öznelerinden karar verdikleri veya istedikleri an da butona basmaları ve ekranda o an hangi harfin olduğunu not etmeleri istenmiştir. Deneyin sonucuna göre araştırma öznelerinin hangi butona basacağı birkaç saniye önce taranan beyin aktivitelerinden anlaşılabilmektedir. Bu noktada da anlaşılmaktadır ki nedensel olaylar zinciri içerisinde kişi kararının bilincinde değilken dahi her şey beyinde gerçekleşmektedir (Onur, 2020, s. 27). Nörobilim alanındaki bu tarz çalışmalardan yola çıkarak özgür iradenin varlığını tartışmaya gerek olmadığı kimi görüşlerce ifade edilse de özgür irade tartışmaları teorik alanda hala tartışma konusu olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu açıdan bakıldığında özgür iradenin belli neden sonuç ilişkileri içinde geliştiğine işaret eden determinist görüş, insanların kararlarında bağımsız olamayacağını, verdiği her kararın bir sebebe bağlı olacağını savunmaktadır. Bunun yanında indeterminizme göre ise birey, aldığı kararlarda bağımsız bir şekilde hareket edebilmekte ve özgür iradesi ile eylemlerini gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla özgür iradenin var olup olmadığına dair tartışmalar geçmişten günümüze dek hala gizemini korumaya devam etmektedir.

Özgür irade alanında yapılan literatür taraması ışığında insanların kararlarını ve eylemlerini etkileyebilecek biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok faktöründe yine özgür iradeyi etkileyebileceğine dair çalışmalar bulunmaktadır. İnsanın doğal yapısı gereği toplumsal bir varlık olduğunu belirten Aristoteles, bireyin toplumsal yapı ile iç içe olduğunu bir anlamda belirtmektedir (Senemoğlu, 2016, s. 53). Bireyin doğduğu andan itibaren düşünce ve kültür yapısına dair kodları toplumun en küçük birimi olan aileden öğrenmesi ve ilerleyen dönemlerde toplumun diğer katmanları ile de bütünleşip etkileşime devam etmesi, sahip olduğu bilgi ve öğretilerin toplumsal çıktılardan tamamen bağımsız olmadığına işaret etmektedir. Bireyin yaşam serüveninde edindiği tüm bilgi ve deneyimler Schopenhauer'ın da ifadesi ile kişinin dünyasını ve tasavvurunu oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insanın toplumsal kazanım ile sahip olduğu bilgilerin karar alma aşamasında başvurulan veya referans alınan düşüncelerden oluştuğu birçok disiplin tarafından da desteklenmektedir.

Toplumsallaşmanın bir etkisi olarak kolektif yapıya uyum sağlamaya hazır hale gelen birey, iletişim ve etkileşim geliştirdiği gruptan ya da kitleden tamamen bağımsız olarak hareket edememekte, çoğunlukla uyma davranışı göstermektedir. Fikirlerin onaylanmasında, düşüncelerin geliştirilmesinde ve eyleme geçilmesinde kitlenin önemli bir referans kaynağı olduğunu belirten Le Bon, düşünsel anlamda özne haline gelemeyen bireyin kolektif hale gelince toplumu şekillendirme gücüne sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Kitle içinde olan bireyin bilinçli halden çıkıp, bazı melekelerinin yıkılmış olduğunu belirten Le Bon (1997), kitle içinde bazı özelliklerinin ise uyarılıp harekete geçirildiğini ifade eder (s. 27). Ayrıca kitle içine girmiş bireylerin toplumsal bilinçaltı aynı olduğu için zekâları birbirinden farklı olsa bile aynı istek, aynı hırs ve aynı ortak duygular etrafında buluştuğunu belirtir. Dolayısıyla ünlü bir matematikçi ile bir ayakkabıcı arasında entelektüel açıdan uçurum olsa dahi ahlak, inanç ve karakter bakımından fark ya çok azdır ya da hiç yoktur (Le Bon, 1997, s. 24-25). Bu sebeple toplumsallaşmanın birey üzerindeki etkileri düşünce mekanizmasını benzer hale getirmekte ve bu sayede bireylerin aynı kararları ve davranışı gösterme eğilimleri artmaktadır. Bireysel olanın kitlesele dönüşümü insan düşüncelerinin, kararlarının ve özgürce irade gösterme davranışının da kitlesel forma dönüştüğünü ifade etmektedir. Toplumların zihinlerine hâkim olmak isteyen güçler ise bireyin sahip olduğu özgür iradeye sıklıkla vurgu yaparak kolektif yapıyı rıza üretimi sayesinde yönlendirebilme gücüne sahip olabilmektedir. Zihinlerin, kararların ve özgür iradenin yönlendirilmesinde en önemli ayaklardan birini oluşturan toplumsal yapı, kitlelerin davranışlarını kontrol etmede temel yapı taşını oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumu yönlendirecek gücü elinde bulunduran insanın, hangi determine kararlar sonucunda eyleme geçtiğini sosyolojik açıdan düşünmek özgür iradenin toplumsal açıdan da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bunun yanında psikolojik faktörlerin etkisi ile de birey çeşitli içsel ve dışsal uyarıcıların etkisi ile düşüncelerini ve kararlarını davranışa dönüştürebilmektedir. Schopenhauer'un (2015) da ifade ettiği gibi toplumsal yapının yanında psikolojik faktörler içerisinde yer alan karakter ve güdüler de bireyin düşünce ve kararlarını yönlendirilmede belirleyici olmakta ve alınan her kararın tamamen mantık çerçevesinde gerçekleştiği söylenememektedir (s. 58). Bir yandan çevresel etkiler ile oluşan karakter ve tutum diğer yandan güdü, motivasyon, algı gibi bireyin psikolojik yapısının

oluşmasında etkili olan olgular kararların belli faktörlerden etkilendiğine dair psikolojik unsurları da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bireyin bu bahsedilen verilerden dolayı her zaman özgür iradesiyle eylemde bulunmadığını; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak donatıldığı verilerden bağımsız davranış örüntüsü gerçekleştiremediği literatür ışığında söylenebilmektedir. Bu veriler doğrultusunda Caruso (2012) ise özgür iradeden bahsedilebilmesi için dışarıdan herhangi bir engelleme ve baskı olmaksızın eylemlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (s. 57). Tercihlerinde bu dış faktörlerin dışında tamamen gönüllülük çerçevesinde yapılıyor olması, özgür iradenin varlığını olası kılmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında karar verme ve özgür irade kavramları siyasal iletişim açısından ele alındığında, seçmen davranışında oy verme aşamasının nasıl şekillendiği çalışmanın ana merkezini oluşturmaktadır. Seçmenlerin özgür iradeyi tüm içsel ve dışsal faktörlere rağmen nasıl algıladıkları, karar verme ve özgür irade ilişkisini nasıl değerlendirdikleri ve oy verme davranışını gerçekleştirirken bu algının seçimlerde nasıl bir işleve ve role sahip olduğunu ortaya çıkarmak çalışmanın temel konularından birini oluşturmaktadır. Çalışmada siyasal karar alma süreçlerinde özgür iradenin seçmenler tarafından nasıl algılandığı ve eyleme geçildiği, farklı uyarıcıların etkisinde kalınıp kalınmadığı ortaya konulurken, insanın özgür iradesinin parti stratejileri ve iletişim teknikleri karşısındaki konumu medyanın etkisi ile de açıklanmaya çalışılmıştır.

Antik Yunan politik kültüründen günümüz modern toplumuna evirilerek gelen demokrasi anlayışının vazgeçilmez ve belirleyici faktörü seçimler dolayısı ile de seçmenlerdir. Yönetim biçimlerinden sadece biri olan demokrasi, tarih boyunca eşitlik ve özgürlükle özdeşleştirilmiştir. Temsili demokrasinin meşruiyetinin zeminini ise insanın bir özgür iradeye sahip olduğu ve özgür iradesi ile seçimlerde bulunduğuna dair görüş (varsayım) oluşturmaktadır. Bu sebeple siyasal alanda iktidara gelmek isteyen her lider, seçmenle bir iletişim stratejisi geliştirmekte ve bu olgu da siyasal iletişimin önemine dikkat çekmektedir. İktidarın hayatımızın her alanında belirleyici bir role sahip olduğu gerçeği, insanın özgür iradesini ve karar alma süreçlerini önemli ölçüde etkileyecek bir güce sahip olduğunu da göstermektedir.

Aydınlanma çağından itibaren insan aklının ön planda tutulduğu yönündeki söylemlere karşın günümüz postmodern toplumunda insanın iletişim teknikleri

vasıtasıyla karar alma ve irade süreçlerinin siyasiler tarafından manipüle edildiği fikri kabul görmeye başlamıştır. Akla, felsefeye dayandığını iddia eden politik sistemler herkes için akılsallığı öne sürerken, günümüz toplumunda modern demokrasi rıza üretimi sayesinde kendi iradesini meşrulaştırmaktadır. Bu anlamda rıza üretiminin temelinde iradenin yönlendirilişini sağlayan halkla ilişkiler, propaganda, siyasal iletişim kampanyaları ve reklam gibi manipülasyon araçları bulunmaktadır. Bu sayede ise demokrasi rızaya, rıza ise iradeye dayanmaktadır. Arslan'a (2019) göre irade, rızayı ve tercihi temellendiren temel faktördür. Dolayısıyla günümüz siyasetinin iradeden başka dayanacağı bir meşruiyet alanı bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüz siyasal iletişim kampanyaları çerçevesinde insan iradesine ne ölçüde özgür bir alan tanındığı ve bireyin özgür iradesiyle bunu uygulayabildiği tartışma konusudur. Özellikle demokrasinin temelinde yer alan ve iktidarı belirleme gücünü elinde bulunduran seçmen kitlesi, bunu yaparken özgür iradesini ne derecede kullanabilmekte ve seçmen bu durumu nasıl değerlendirmektedir gibi temel sorunlar bilimsel açısından araştırılmaya ve irdelenmeye değer konulardır.

Buradan hareketle irade ve özgür irade fikrini felsefe tarihindeki tartışmalardan kopuk olarak ele almamak ve çalışmanın verilerini bütünlüklü bir çerçevede değerlendirmek adına çalışmanın ilk bölümünde irade ve özgür irade kavramlarının felsefi temelleri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise siyasal karar alma süreçlerinde irade ve davranış ilişkisi ele alınmıştır. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin siyasal tutumlarda, siyasal kararlarda, siyasal davranışta ve siyasal irade pratiğinde nasıl bir rol oynadığı politik açıdan irdelenmiştir. Kişinin karar verme ve irade gösterme sürecini ve bu bağlamdaki eylemlerini belirtilen faktörlerin nasıl ve ne ölçüde etkilediği teorik düzlemde ele alınmıştır. Bu noktada seçmen davranışlarına etki eden belirleyici faktörler, siyasal karar alma mekanizmaları ve oy verme sürecinde irade ve davranış ilişkisi detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde medyanın karar alma ve özgür iradeye etki etme gücü çerçeveleme açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda medyanın haberi çerçeveleme, algıyı istenilen yönde şekillendirebilme gücü teorik açıdan detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yine çerçeveleme sayesinde seçmenlerin sahip olduğu görüşü destekleme

veya perçinleme noktasında medyanın nasıl bir rol üstlendiği ortaya konulmuştur. Medyada yer alan siyasal çerçevelemenin rolü ve bu çerçevelemenin karar verme ve irade üzerine dair işlevi de konu bütünlüğü açısından geniş bir perspektif ile ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise nitel çalışma yöntemlerinden fenomonolojik yaklaşım ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) seçmenleriyle İstanbul'da görüşme yapılarak seçmenlerin oy verme davranışında kendi iradelerini ne derece özgürce kullandıkları ve politik söylemler veya medya aracılığıyla iradelerine etki edilip edilmediği, seçmenlerin bunu nasıl algıladığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma bölümünde katılımcıların seçimi ise kartopu örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRADE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. İrade Kavramını Etimolojik Kökeni

Bir kavram olarak irade, düşünce tarihinin en çok merak edilen ve tartışılan konularından biridir. İlk var olduğu dönemden bu yana doğayı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan insan, düşünce dünyasını bir sonraki adımda *insanı* anlama çabaları üzerine kurmuştur (Keil, 2009, s. 11). İrade kavramı, insan üzerine düşünmenin bir parçası olarak hem felsefe alanında hem de dini metinlerde oldukça fazla konu edinilen bir kavram olmakla beraber günümüzde hukuk, sosyoloji, psikoloji, iletişim, siyaset, ekonomi ve etik gibi birçok alanın da çalışma konusu haline gelmiştir. İnsanı anlamaya çalışan tüm bilimler, insanın kendi eylemlerinde bağımsız olup olmadığını anlamak için birçok tanım ve görüş ortaya koymuştur. Bu bağlamda irade kavramı da mutlak bir doğru içerisinde ele alınamayan konulardan birisidir. Bu doğrultuda Kant'ın belirttiği gibi tarihten bu yana iradenin bir spekülasyon yarattığı (Doyle, 2011) sugötürmez bir gerçektir.

Cevizci'ye (1999) göre irade, "Eylemlerimizi, arzu, niyet ve amaçlarımıza göre, kontrol altında tutabilme ve belirleme gücü; kişinin belli eylem ya da eylemleri gerçekleştirmede sergilediği kararlılık; belli bir durum karşısında, gerçekleştirilecek olan eylemi, herhangi bir dış zorlama ya da zorunluluk olmaksızın, kararlaştırma ve uygulama gücü; eyleme neden olan eylemi başlatan yeti" olarak tanımlanır (s. 469). İradenin İngilizce karşılığı olan *will* ise yardımcı fiil olarak gelecek zamana işaret eder. *Will*, insanın geleceğe dair yaptığı bir hamledir. Bu sebeple Arendt'in deyişiyle irade "geleceğin organı" olarak görev almaktadır (Yalom, 2001, s. 462). Bu da insanın düşünme, karar verme ve nihayetinde eyleme geçme sürecini tarif eden bir gelecek zinciri olarak ifade edilebilir. İradenin bir uzantısı olan karar verme ise kişinin irade ve eylem arasında kurduğu bir köprüdür. Karar vermek kendini bir eylemin akışına adamak

demektir. Eğer kişi irade gösterdiğini düşündüğü halde arkasından herhangi bir eylem gelmiyorsa bunun kararla flört etmek olduğunu söylemek mümkündür (Yalom, 2001, ss. 498-499). Bu bağlamda irade sözcüğünün hem kararı düşündürmesi hem de gelecek zamandaki eylemi çağrıştırması, kavramın kendi içindeki derinliğine dikkat çekmektedir. Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı tiyatro eserinde eyleme dönüşmeyen istek, kararın gerçekleşmediğinin en önemli göstergesidir. Oyunda karakterlerin kararsızlıkları şu şekilde ortaya çıkar:

Vladimir: Gidiyor muyuz?

Estragon: Gidelim.

Sahneleme: Yerlerinden kıpırdamazlar (Beckett, 1990, s. 111).

İrade kavramı gerek Batı düşünce tarihinin gerek İslam tarihinin önemli araştırma konularından biri olmuştur. İslam düşüncesinde daha çok Allah ile insan arasındaki ilişki külli ve cüzi irade bağlamında ele alınırken Batı düşünce tarihinde teolojiden bağımsız olarak, doğa yasaları, hukuk, fizik, ahlak, akıl ve eylem birliği çerçevesinde ele alınmıştır. İslam düşünürlerinin en önemli isimlerinden biri olan İbn Rüşd ise irade ve şehvet kavramlarının ayrımına önemle dikkat çeker. Aklın istek ve arzuyla harekete geçişine irade ya da seçme diyen İbn Rüşd, iradenin aklın gereklilikleri doğrultusunda hareket ettiğini belirtir. Fakat şehvet, aklın dışındaki her türlü isteğin var olmak istemesi şeklinde kendini göstermektedir (2016, s. 113). Farabi ise vahdet-i vücut bağlamında her şeyin Tanrı'dan pay aldığını, insanın Tanrı'nın bilgisinden faydalanarak faal akıl noktasına ulaşabildiğini savunur. Bu sayede Tanrı'nın varlığını kendi vücudunda ve ruhunda bütünleştiren insan, kendisine verilen faal akıl sayesinde kişiliğini, bireyselliğini koruma ve karar verme hakkına da sahip olmaktadır (Farabi, 2020, s. XIX).

Batı düşünce sistemine göre irade ve özgürlük birlikte ele alınan iki kavramdır. Özgürlük, spesifik bir tanım içerisinde belirtilmediğinde bu kavram her zaman politik özgürlük olarak anlaşılmaktadır. Fransız Devrimi'nin sloganı olan özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar, özgürlüğün politik çerçevede ele alındığını göstermektedir. Ya da Rousseau'nun insanın özgür doğduğu ancak politik sebeplerden ötürü her yerde zincire vurulmuş olarak yaşadığı şeklindeki ifadesi bu durumu desteklemektedir (Keil, 2009, s. 21). Birçok bağlamda özgür, hür ve engelsiz gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Bu, bir taşın yere özgürce düşüşünden pazar piyasasındaki insanın özgürlüğünün

konumlandırılışına kadar birçok anlamı içermektedir. Bu bağlamda özgürlük türleri ortaya çıkar ve günümüze dek devam eden kimin ve neyin özgür olduğu tartışmalarında özgürlük kavramı insan iradesi üzerinden açıklanmaya çalışılır (Keil, 2009, s. 22).

İrade, Amerikan Psikoloji Derneği'nin tanımına göre ise bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, isteme[1] olarak tanımlanmaktadır (APA, 2020). Felsefenin temelinde de irade farklı filozoflar tarafından özgürlüğün temelini meydana getiren isteme[2] kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İrade, Kant'a göre pratik buyruk[3] ve kurallara göre isteme yetisi olarak tanımlanırken Hegel'e göre iradenin özgürlüğü hukuksal bir temellendirmeyle açıklanabilmektedir (Cevizci, 1999, s. 469). Dolayısıyla irade en temelde belli bir amaca yönelik olan insan etkinliği; seçme, karar verme, isteme ve eyleme geçme sürecinin önemli bir parçası olarak tanımlanır.

Evrendeki tüm hayvanlar içgüdüleriyle hareket edip içgüdüleri sayesinde isteklerini serbestçe gerçekleştirebilirler. Hayvanlar için önemli olan nokta içgüdülerinin yarattığı serbestliktir. Fakat bedensel varoluşumuzun dışavurumu olan içgüdü ve itkilerden farklı olarak irade (Orman, 2013, ss. 72-73) ya da isteme dediğimiz olgu sadece insanda vardır. İrade, içgüdüden farklı olarak insan aklını ön planda tutan bir durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla birey, bilinçli bir şekilde düşünüp karar verdiği müddetçe irade veya isteme sahibi olarak nitelendirilir. Fakat hayvanların davranışları içgüdüye dayandığı ve bilinçli olarak gerçekleşmediği için onlar adına irade kavramından bahsetmemiz mümkün değildir (Arslan, 2005, ss. 137-138). Bu anlamda irade hem içgüdülerden ayrışmakta hem de insanın diğer uyarıcılara rağmen öznel düşünme yetisini canlı tutabilmesi olarak açıklanmaktadır. İradenin bulunulan durumlara karşı bir özgürleşme sürecini ifade etmesi, özgür irade kavramının da konu dahilinde ayrıca ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere irade, düşünce dünyasından başlayarak davranışın gerçekleşmesine kadar olan tüm süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla iradeyle birlikte düşünülmesi gereken kavramlar eylem, niyet, arzu, istek, karar, seçim, özgürlük ve zorunluluktur. Bu noktada ahlak felsefesi

---

1 Yalom, istemeyi, irade gücünün etkinlik merkezi, sorumlu harekete geçiricisi olarak tanımlanmaktadır (2001, s. 462).

2 İrade, farklı filozoflarda aşağı yukarı aynı genel çerçeve içinde özgürlüğün temelini meydana getiren isteme yetisi olarak tanımlanmıştır (Cevizci, 1999, s. 469).

3 Pratik buyruk, kişinin bir eylemi kendisine veya bir başkasına çıkar sağlaması amacıyla değil, insan olmanın bilinciyle ve herkes için çıkar gözeterek yapmasını ifade etmektedir (Kuçuradi, 1988, s. 3).

tarafından ortaya atılan en önemli soru ise, "İnsan eylemlerinde özgür müdür?" sorusudur (Arslan, 2009, s. 140). Konunun merkezinde yer alan bu soru, temelinde iradeyi barındırmaktadır.

Ahlak tartışmalarının merkezinde duran irade, sıklıkla özgürlük çerçevesinde ele alınmaktadır. Çünkü insanı hayvandan ayıran en önemli özelliğin akıl olduğunu ifade etmemiz, iradenin akıl çerçevesinde sunulan bir özgürlük ile bağdaştırılmasına işaret etmektedir. Ahlak felsefesine göre irade, davranışın isteyerek ve bilincinde olarak yapılması doğrultusunda kabul edilebilir. Davranışın özgür sayılması o davranışı seçen ve gerçekleştiren kişide belli yeti ve güç bulunmasını zorunlu kılar. Bu güç ve yeti ise genel olarak özgürlük diye nitelendirilir (Arslan, 2005: 137).

1.2. Özgür İrade Nedir?

Günümüzde özgürlük kavramı gerek teorik gerekse yaşam alanındaki pratiğin dönüm noktasını oluşturmaktadır (Kuçuradi, 1988, s. 18). Özgürlük en basit tanımıyla insanın kendisinin başlattığı veya nedeni olduğu davranışlarda aksini yapabilme iradesine veya gücüne sahip olması olarak tanımlanabilir (Özgökman, 2015, s. 233). İnsanın özgürlüğü, kişilerin özgürlüğü (etik özgürlük) ve toplumsal özgürlük olarak üç ayrı şekilde karşımıza çıkan özgürlük, kimin ve neyin özgürlüğü olduğunu belirlemek açısından önemli bir ayrıma işaret etmektedir (Kuçuradi, 1988, ss. 1-2). Güleç'e (2015, s. 20) göre ise özgürlüğü, inanç ve kanaat özgürlüğü, fikir özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, siyasal özgürlük vb. bağlamlarında da ele almak mümkündür.

"İnsan özgür müdür?" sorusunu kimi filozoflar, "İnsan özgürdür," ya da "İstemesi özgürdür," diye cevaplamış, kimileri özgür olmadığını belirtmiş, kimi de "İnsan özgürleşebilen bir varlıktır," görüşünü savunmuştur. Burada "İnsan özgür müdür?" yerine öncelikle "Özgürlük nedir?" sorusunun belirleyici olduğu açıktır (Kuçuradi, 1988, ss. 1-2). Bu anlamda 18. yüzyılda özgürlük kavramına değinen Hume'a göre, özgürlükten sadece istemenin belirlemelerine bakarak eyleyip eylememe durumunu anlayabiliriz; yani hareketsiz durmayı seçersek hareketsiz durabiliriz, harekete geçmeyi seçersek yine harekete geçebiliriz. Dolayısıyla bu yaklaşımdan yola çıkarak özgürlük kavramında tartışılacak herhangi bir şey olmadığı görülür. Fakat özgürlük kişinin belirlemesinden bağımsız, bir şey istemeden, nedensiz veya rastgele gerçekleşiyorsa özgürlüğün olmadığını söylemek mümkündür (Hume, 1976, s. 78). Buna göre insanın gelecekte

yapacağı davranışların özgür mü yoksa tanrısal (Özgökman, 2015, s. 233) veya herhangi bir varlık tarafından belirlenmiş mi olduğu sorusu, tarihten bu yana birçok filozofun konu üzerine felsefi düşünce geliştirmesine sebep olmuştur.

Platon'un idea kavramından yola çıkarak özgürlüğün de bir idea olduğunu savunan Kant, özgürlüğü insan aklının ürettiği bir kavram olarak belirler. İnsanın istemesini kendi eğilimleri ve çıkarları belirleyebileceği gibi, evrensel olarak oluşturulan ahlak yasasının da bu anlamda belirlemeye etki ettiğini belirtir (Kuçuradi, 1988, ss. 2-3). Bu da tam olarak insan tarafından tasavvur edilen özgürlüğün yasa koyucular tarafından da şekillendirilmeye açık olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla iradenin belirlenmişliği, düşünce, karar ve davranış zincirinin oluşumunu anlamada önemli bir zemini oluşturmaktadır. Kuçuradi'ye (1988) göre ise özgürlük, insan için bir olanak olarak –yaşamda ancak bazı kişilerin gerçekleştirdiği bir olanak olarak– karşımıza çıkar. Etik kişilerin özgür olduğu fikri, toplumsal özgürlüğün açıklanmasında da önemli bir rol oynar. Çünkü bir ülkedeki toplumsal özgürlük o ülkedeki yönetim işleriyle –kamu yönetimi ve siyasal yönetim işleriyle– uğraşanların (çoğunluğunun) etik özgürlüğüyle ilgilidir (ss. 5-12). Özgürlükle alakalı bu temel yaklaşımlar, özgürlüğün bir yeti olarak tanımlanmaktan çok bir vasfı icra ettiğine işaret etmektedir (Keil, 2009, s. 27). Bireysel özgürlük, toplumsal özgürlük, irade gibi özgürlük bileşimleri de bu durumun farklı açılardan ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tarihten bu yana ele alınan ve ilk olarak Yunanlılarda doğan özgürlük bilinci, Hegel'e göre Yunanlıları özgür kılmış fakat aralarından sadece bazılarının bu özgürlük mertebesine erişebilmesi, bu durumu ikili bir karşıtlık içerisine sokmuştur. Felsefe tarihinin en önemli isimleri Platon ve Aristoteles dahi her insanın özgür olabileceği fikrinden uzak düşünceler ortaya atmıştır. Hristiyan dünyasında ilk kez Cermen ulusları tarafından insanın insan olarak özgür olduğu kabul edilmiş, özgürlüğü sağlayan temel unsur ise ruhun özgürlüğü olarak belirlenmiştir. Fakat bu ilkeyi dünya pratiği içerisinde ele almak, açıklamak ve uygulamak oldukça güç bir sorun haline gelmiştir (Hegel, 2020, s. 67). Özgürlüğün bir uzantısı olan isteme ve eyleme geçme konusu, özgür iradeyle doğrudan bağlantılı iki konudur ve tarihten bu yana konuyla ilgili farklı görüşlerin ortaya atıldığını söylemek mümkündür.

Tarihte özgür irade konusunu ilk olarak ele alan Demokritos, Yunan materyalizminin ve atom çalışmalarının da öncülerinden biridir. Demokritos'a göre evrendeki her şeyin başlangıcında boşluk ve atomlar bulunmaktadır. Atomlar, insan duyularıyla değil insan aklıyla bilinebilir bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla renk, dokunma ve tat gibi nitelikler gerçekte yoktur. Renkleri görmemiz, sesleri işitmemiz, sıcaklığı duyumsamamız, tatlıyı veya acıyı tatmamız yalnızca bir duyu yanılsamasıdır. Bilmenin kaynağı olan duyular ancak akıl süreciyle işlendikten sonra aydınlık bilgilere erişebilir (Psikologo, 2018). Demokritos'a göre atomlar, önceden belirlenmiş şekilde hareket etmekte ve alternatif bir seçeneği ortadan kaldırmaktadır. Bu durum determinizm fikrinin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamış ve gelecekte olacak her şeyin bugünden belli olduğu fikrini ortaya koyarak özgür iradenin gerçekleşmeyeceği görüşünü temellendirmiştir (Emren, 2017, s. 74). Özgür irade üzerine neredeyse üç yüz yıldır devam eden tartışmalar, konuyla ilgili farklı bakış açılarının ortaya konmasını sağlamıştır. Özgür iradenin ne olduğuna dair farklı görüşlerden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda birbirine zıt iki görüş olan a) determinizm (belirlenimcilik), b) indeterminizm (belirlenemezcilik) ve bunların türevleri ve bu görüşleri bağdaştırmaya çalışan c) içgörüsel bir farkındalık olarak özgürlük görüşünün olduğunu belirtmek mümkündür. Bunu bir tablo üzerinden belirtmek bu ayrımı özetlemek açısından yerinde olacaktır (Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2011, s. 161).

Şekil 1.1. Özgür İradeye Yönelik Farklı Görüşler



Kaynak: (Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2011, s. 161)

Determinizm adı altında toplanan kader, zorunluluk ve iradenin belirlenmişliğine karşı özgür iradeyi varoluşsal, ahlaksal ve özgür irade bağlamında indeterminizm olarak ayırt etmek mümkündür (Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2011, s. 161). Bu ayrıma göre bazıları, determinizmin olması durumunda özgür iradenin olmayacağını savunmaktadır. Bu düşünürler özgür irade ve determinizmin bağdaştırılamayacağını savundukları için *uyuşmazcılar* olarak adlandırılmaktadır. Buna karşın özgür irade ve determinizmin uzlaşabileceğini savunan düşünürler ise *uyuşumcular* olarak tanımlanmaktadır (Silifke, 2018, s. 78).

"Determinizm ve özgür irade bağdaştırılabilir mi?" sorusu üzerine (Taslaman, 2008, s. 182) determinist grup içerisinde yer alan katı determinizm yanlıları, özgür iradenin olmadığını belirtirken determinizm ilkelerinin evrendeki her şeyin belirleyicisi olduğunu savunmaktadır (Keil, 2009, ss. 10-15). Ilımlı deterministler ise katı deterministlerin aksine özgür irade ve determinizm kavramlarının bağdaştırılabileceğini savunur. Theodore Sider, iki kavramın bağdaştırılabilir olduğunu şu şekilde açıklar: Bir çocuğun erkekliğe dair sahip olduğu belli kodlamalar vardır. Bu kodlamalar içerisinde erkeğin ağlamayacağı hem toplum tarafından hem de medya üzerinden kendisine verili bir bilgidir. Bu süreçte çocuk, babasının ağladığını gördüğünde bir ikilem içerisine düşer. Bu noktada çocuğun ya babasını erkek olarak kabul etmemesi ya da ağladığını gördüğü halde ağlamadığını düşünmesi gerekir. Dolaysıyla çocuk her ikisini de inkâr edemeyeceğine göre erkeklerin de ağlayabileceğine dair bir bağdaştırma yaparak (Sider, 2014, s. 126) bu durumu bütünleştirir. Determinizm ve özgür irade ilişkisine dair ortaya konan liberteryen yaklaşıma göreyse özgür irade, insanın özel bir varlık oluşundan dolayı kabul edilmektedir. Bu yaklaşımı savunanlar, insanın sahip olduğu ruhsal ve manevi duygular dolayısıyla davranışlarını tamamen doğanın veya hukukun buyruğu altında gerçekleştirmediğini belirtir. Öyleyse insan davranışlarını tamamen determinizme bağlamak özgür iradenin anlaşılmasını yok saymak demektir (Sider, 2014, ss. 120-121).

Son olarak özgür irade sorunsalını determinizm ve indeterminizm yaklaşımları arasında kalan içgörüsel bir farkındalık olarak özgürlük kavramı ile de detaylandırmak konu açısından önem arz etmektedir. Bu üçüncü yol, katı determinizmi reddetmekle kalmaz, ayrıca insanın kültürden veya bilinçaltından bağımsız olarak seçim yapmasını sağlayacak özgür bir iradenin doğuştan insana verilmediğini savunur (Güleç, 2015, s. 21). Kişinin davranışları ve seçimleri arzulardan, alışkanlıklarından, inançlarından, kendisinin

ve çevresinin bilincinde olmadığı, farkına varamadığı veya içgörü ile göremediği herhangi bir yönünden kaynaklanırsa o zaman özgür iradeden bahsedilememektedir (Honer, Hunt ve Okholm, 2003, akt. Hesapçıoğlu ve Akdağ, 2011, s. 162). Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan Spinoza, insanın düşünme ve düşündüklerini düşünme sayesinde kısmi bir özgürlüğe erişebileceğinden bahseder. Freud'a göre ise psikanalitik yöntemle sağlanan içgörü özgür iradeyi gerçekleştirebilir (Güleç, 2015, s. 21). Spinoza ve Freud'un bahsettiği bu görüşün gerçekleşmesi için bilgi sahibi olmak, ilk temel adımı oluşturmaktadır. Fakat bu bilginin nereden geldiği ve sübjektif verilerden nasıl arındırılacağı da süper egonun egoyu göz hapsine alması yani kişinin kendini seyretmesiyle mümkün görünmektedir. Buradan yola çıkarak özgür iradenin bir güçten çok bir zihin durumunu ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Aynı durumda olan iki kişi bir olayı kendi algıları doğrultusunda farklı şekillerde algılayıp yorumlayabilmektedir. Örneğin kırmızı ışıkta duran iki sürücüden biri bu durumu yasalardan kaynaklanan bir zorunluluk olarak algılayıp kendisine başka bir irade tarafından müdahale edildiğini düşünürken, diğer sürücü bu durumun kendi seçimi doğrultusunda gerçekleştiğini düşünerek özgür iradesini kullandığını belirtmektedir (Arslan, 2005, ss. 142-143).

Evrende kendi dışındaki her şeyin özgür iradesiyle hareket etmediği fikrini edinmiş olan insan, söz konusu kendisi olduğunda tamamen kendi tarafından belirlenmiş bir özgür iradeye sahip olduğuna inanmaktadır (Balanuye, 2019, s. 52). Fakat tarihten bu yana özgür irade sorunsalı üzerine gerçekleştirilmiş bazı deneylerin, insanın tamamen özgür olmadığını kanıtladığı da bir gerçektir. Bu konuda yapılmış ilk çalışmalar arasında yer alan Libet Deneyi, özgür irade inancının temelsizliğini göstermektedir. 1986 yılında Benjamin Libet tarafından yapılan deneyde, araştırma öznelerinden sağ ellerindeki başparmağını kaldırmaları istenmiş, tam o sırada hem beyindeki elektrik aktivitesi ölçülüp hem de bir voltmetre kullanılarak parmak kaldırma hareketi esnasında oluşan potansiyel gerilim farkı kaydedilmiştir. Yapılan deneye göre her davranış sonucunda beyinden bir sinyal gelmiş ve bu durum parmak havaya kalktıktan bir saniye sonra gerçekleşmiştir. Bu bulgular doğrultusunda Libet, ikinci aşamada araştırma öznelerine isterlerse başparmaklarını kaldırmalarını söyleyerek süreci devam ettirmiştir. Araştırma öznelerinin karar vermesinin beklendiği bu süreçte belli elektrotlar araştırma öznelerine bağlanarak beyinlerindeki sinyaller incelenmiştir. Yapılan bu son deneyin sonucunda

Libet, beyindeki sinyalin eylemden bir saniye önce değil, 200 milisaniye önce geldiğini fark etmiştir. Diğer bir deyişle, bu işlem araştırma özneleri henüz parmaklarını kaldırmadan önce gerçekleşmiştir. Bu deneyde, insanın beyin hareketleri incelenerek, verdiği kararın kendisinden önce ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Deneyin sonuçlarından birisi de kişinin bir kararı eyleme dönüştürmek istediği sırada beynin aktifleşmeye başlaması olmuştur. Yani bilinçli evrenin gerçekleşmesi durumu, beynin tetikleyicisi konumundadır. Bilincin göreviyse hemen devreye girip bu kararı onaylamak veya veto etmek gibi görünmektedir. Nihayetinde özgür iradenin belirlenmesi ya da belirlenmemesi karar verme gücümüzü ifade etmede belirleyicidir (Emren, 2017, s. 75).

Benjamin Libet tarafından yapılan bu deney bilim dünyasında ciddi tartışmalara sebep olurken, deneyin modern tekniklerle tekrarlanması gerektiği çeşitli görüşler tarafından savunulmuştur. Bu doğrultuda Haynes ve arkadaşları EEG yerine daha modern bir teknik olan fMRI yöntemini kullanarak Libet deneyini modern yöntemlerle tekrarlamıştır. Yeniden yapılan bu çalışmada araştırma özneleri rastgele harflerin yanıp söndüğü bir ekranın karşısına oturtulmuş, sağ ve sol işaret parmaklarının önüne iki adet düğme yerleştirilmiştir. Araştırma öznelerine istedikleri zaman sağ ve sol düğmeye basabilecekleri ve ekranda karşılarına çıkan harfi söylemeleri istenmiştir. Basmak için karar verdikleri anda ise gerçek zamanlı beyin aktivitesini ortaya çıkarmak için fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) cihazı kullanılmıştır. Bu deneyin sonucuna göre araştırma öznelerinin düğmeye basmak için bilinçli kararı eylemi gerçekleştirmeden bir saniye önce verdikleri görülmüştür. Fakat bilinçli karar verilmeden yedi saniye önce ise araştırma özneleri bilinçli bir seçim yapmadan önce beynin kararını verdiği görülmüştür. Beynin bu kararı alması göz önünde bulundurularak araştırma öznesinin hangi düğmeye basacağı %60 oranda tahmin edilmiştir. Bu çalışma sonucundan fMRI sayesinde beynin belli bölgelerinde meydana gelen motor alanları aktive ettiği yani fitili ateşlediği ve devamında bilinçli karar verme hissi oluştuğu görüşü desteklenmiştir (Can ve Kılıç, 2019, s. 391).

Ahlak felsefesi tarafından eylemde bulunma ve sorumluluk bağlamında da ele alınan özgür irade sorunsalı, insanın eylemlerindeki özgürlüğünü ifade etmek açısından oldukça önemlidir. Ahlak felsefesi özellikle, “Her türlü davranışın özgürce gerçekleştirilmesi kişiyi özgür kılar mı veya hangi ölçüde özgür sayılabilir?” sorusu üzerine odaklanmıştır. Buradan hareketle kişinin özgür iradesinin sorgulanması,

davranışın ahlaki olarak değerlendirilmesinde veya kişinin sorumlu tutulmasında aydınlatıcı bir role sahiptir.

Özgür irade hakkında belki de en makul görüş Spinoza'ya aittir. Ona göre özgürlük, herhangi bir nedeni olmayan bir fiilde bulunma gücü değildir. Yani özgürlük bir belirlenmemişlik değil aksine belirlenmedir. Fakat bu belirlenme, dıştan gelen bir uyarıcıyla değil bizim kendimiz tarafından belirlenmemizdir. Dolayısıyla kişinin iradesi son noktada toplumun iradesi tarafından değil, aklının süzgeçlerinden geçerek kendi iradesi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Fakat dıştan gelen bir iradenin varlığı da yok sayılmamaktadır (Arslan, 2005, s. 142). Dolayısıyla Spinoza, mutlak bir özgürlüğün olmadığını ve mutlak özgürlük ile yaşamın bağdaşmayacağını dile getirmektedir (Hegel, 2020, s. 124).

Günümüz modern toplumlarında özgürlük çerçevesinde istediğimizi satın alabilmekte, tercih edebilmekte ve istediğimiz yere seyahat edebilmekteyiz. Bunun yanında yine istediğimiz kitabı okumak veya istediğimiz partiye oy vermek için özgür irademizi aktif olarak kullandığımızı düşünmekteyiz. Bu noktada tercih ettiğimiz eylemin ne kadarının özgür irade içerisinde gerçekleştiği sorusu bizi derinliği olan ve olmayan özgürlük kavramına götürmektedir. Derinliği olan özgürlük kavramında birey, kendi arzularını oluşturma yeteneğine sahipken, derinliği olmayan özgürlükte kendi seçimlerini yapma gücünü elinde bulundurmaktadır. Derinliği olmayan özgürlüğümüz bu anlamda kişisel ilişkilerimizden, medyadan, hükümetlerden ve şirketlerden etkilenmeye oldukça müsaittir (Kane, 2005, ss. 2-3). Buna karşılık Öner, iradenin var olabilmesi için özgürce seçim yapabilme hakkının olması gerektiğini belirtir. İstemek için çeşitli imkanların olması ve farklı seçeneklerin sunulması gerekir ki kişi istemek ya da istememek arasında özgürce seçim yapabilsin. O halde seçme, özgürlüğün ve uzantısında iradenin en temel unsurlarından birisidir. Seçme, tesadüften farklıdır; seçme sürecinde bilinç, karar verme ve akıl gibi unsurlar ön plandadır. Seçmeden sonra eylem gelir ve bu sayede kişi kendini özgür hisseder (2013, s. 18). Fakat bazı durumlarda bireyin seçtiği her seçenek kendisine ait olmamakta ve başkası tarafından tayin edilebilmektedir. Bu sebeple aklın yönlendirilmesine, iç ve dış uyarıcılardan etkilenerek iradenin doğrudan değiştirilmesine sebep olabilecek bazı durumların da olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda tayin edilmiş davranışlar, özgür irade çatısı altında yer alamamaktadır. Bu durumu karar verme açısından değerlendiren Öner bunu şu şekilde açıklar: "Atom korpüsküllerinin seçmesi

ile insanın seçmesi bir değildir. Atomun seçmesi kendiliğinden, insanınki ise kararlaştırılmıştır." Dolayısıyla kendiliğindenlik ve karar verme arasında bir fark vardır (Öner, 2013, s. 18) ve bu kendiliğindenlik özgür irade çerçevesinde oluşmamaktadır. Deleuze'ün de bu doğrultuda belirttiği gibi, seçenekler başkası tarafından tayin edilip kişinin bir tercihte bulunması isteniyorsa kişi yine özgür irade çerçevesinde hareket edememektedir. Çünkü kendisi için belirlenmiş sınırlı soru bulunmakta, cevaplar da yine birileri tarafından tayin edilmektedir (Yücefer, 2017).

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden bugüne kadar sorgulanan özgür irade kavramı, modern dönemde sıkça tekrarlanmanın bir sonucu olarak daha görünür hale gelmiştir. Demokrasinin gelişimini dahi bu açıdan değerlendirmek, kişinin kendini özgür hissetmesi bağlamında önemli bir noktaya işaret etmektedir. Huxley tarafından modern dönemde yazılmış *Cesur Yeni Dünya* ve Skinner tarafından yazılmış *Walden Two,* bu konuyu derinlemesine analiz etmektedir. Adı geçen klasik eserlerdeki fütüristik toplumlar istedikleri, seçtikleri şeylere sahip olabilir ve bunları yapabilirler. Fakat toplumdaki bireyin her eylemini esasen yönlendiren temel güç, doğumdan itibaren her şeyi kontrol eden davranış mühendisleridir (Kane, 2005, s. 3).

Sonuç olarak irade denildiğinde, çoğu zaman özgür irade anlaşılmaktadır. İnsan olarak, seçimlerimize, isteklerimize ve arzularımıza göre eylemde bulunarak (Kıraç, 2007, s. 5) hayatımızın bir sonraki adımını şekillendirmekteyiz. Birçok farklı görüşün ortaya atıldığı özgür irade kavramı, temelde isteme, seçme, karar verme ve eyleme geçme gibi bir süreci takip etmektedir. Kişinin kendi davranışlarından sorumlu olması yine bu durumun bir parçasıdır. Bu anlamda insanın derinlik içerisinde tamamen bir özgür iradeye sahip olup olmadığı pek çok alanda büyük bir tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle çalışma boyunca özgür irade konusu, çeşitli düşünürlerin görüşlerine yer verilerek açımlanmaya devam edecektir.

1.3. Filozoflara Göre İrade ve Özgürlük Kavramları

Milattan önce 5. yüzyılda son bulan doğa felsefesi, yerini insanı merkeze alan bir düşünce sistemine bırakmıştır. Özellikle Sokrates ile anımsanan "insan üzerine felsefe" düşüncesi, insanı bilme ve anlama pratiğinin başlangıcını teşkil eder (Cevizci, 2007, s. 51). Konumuzun temelini oluşturan irade kavramı da insan üzerine düşünme ile beraber başlayarak birçok filozof tarafından tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sokrates'in

"kendini bil" savı, insanın doğası gereği mutlu olmak istediği üzerine kuruludur (Kıraç, 2007, s. 6). İnsanı mutluluğa götüren temel şeyin bilmek olduğunu belirten Sokrates, ölçülü ve nitelikli bir haz ahlakına sahip olmanın bilmeyi, dolayısıyla mutluluğu olumlu bir şekilde etkilediğini ifade eder. İnsanın neyin iyi neyin kötü olduğunu bilme isteği onu mutluluğa götürecektir (Cevizci, 2007, ss. 71-73). Ahlaklılığın da bilgiyle ilişkili olduğunu belirten Sokrates, bilen insanın iyiyi seçeceği, bilmeyenin ise kötülüğü seçeceğine işaret eder (Kıraç, 2007, s. 6). İnsan kendini ahlaki yönden geliştirdikçe iyiyi tercih edebilir ve evreni bilebilir. Kötüyü tercih etmek, kişinin iradesini ve özgürlüğünü de etkileyen bir unsurdur. Sokrates'e göre kötüyü seçmek günahkâr bir iradeyle değil ancak bilgi eksikliğiyle açıklanabilir (İğrat, 2011, s. 102). İyi ve kötü arasındaki fark genellenebilir olmadığından, Sokrates'in belirttiği iyinin arzu edilen, eksikliği duyulan şey olduğunu ortaya koymak önem taşımaktadır. Buradan hareketle Sokrates'e göre irade, bilme sürecini ifade etmektedir (Kıraç, 2007, s. 6). Kişinin kendi bilgisi dahilinde iyiyi tercih edeceğini vurgulamak, iradenin gelişmişliğini gösterir. Sokrates ile başlayan ve farklı dönemlerde farklı çerçevelerde ele alınan irade kavramı, sonraki bölümlerde farklı filozofların görüşlerine yer verilerek genişletilecektir.

1.3.1. Platon'da İrade Kavramı

Batılı filozoflar arasında ilk olarak özgür irade kavramını tartışan Platon (Waxman, 2016, s. 4), idea, ruh ve siyaset üzerine söylemleriyle irade kavramına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Hatta Kant ve Schopenhauer'ın özgür irade açıklamasının bir ayağını Platon'un idealarına dayandırmak mümkündür. Birçok filozofun düşünce dünyasına etki eden Platon, bütün felsefe tarihi boyunca "düşünen dipnot" adını almıştır (Güleç, 2020).

Platon'a göre bilginin edinilmesi idea kavramı ile oldukça ilişkilidir. İdea, Platon'a göre görünenin dışında var olduğu düşünülen doğa veya özdür (Oxford Dictionary, 2020). Platon'a göre her şeyin sürekli değişim halinde olduğu evrende değişmeyen, sabit ve kalıcı olan varlıklar ideanın en önemli göstergesidir. Platon'a göre bilgi, beş duyu organıyla algıladığımız duyular dünyasına değil, değişmez olanın, genel kavramların akıl yoluyla kazanacağı ezeli ve ebedi varlığa aittir (Cevizci, 2007, ss. 85-88). Bu genel kavramları ve ideaları açıklarken Platon, esasen her gün aynı sözcük ve terimleri kullandığımıza değinir. Örneğin iki kişiden bahsederken onları "insan" olarak

ele alırız. Her ne kadar birbirinden farklı niteliklere sahip iki bireyden bahsediyor olunsa da onların insan olarak nitelendirilmesi ortak bir özü paylaştıklarını ve bu ortak öğe sayesinde aynı sınıflandırmayla anıldıklarını belirtir. İnsan, ağaç, at gibi genel terimler, kavramları düşünmemizde, bilmemizde ve konuşmamızda önemli rol oynar. Eğer genel terimler kullanılmazsa Platon'a göre iletişimsel açıdan ciddi sorunlar meydana gelecek ve insanlar birbirini anlamakta güçlük çekecektir. Bireylerin algı dünyası kendi zihin dünyalarından bağımsız var olmadığı için genel niteliklerden ziyade tikel olandan bahsetmek bu anlamda iletişimi etkileyecektir (Cevizci, 2007, ss. 85-88). Bir anlamda Babil Kulesi metaforunu[4] andıran bu durum, genel terimlerin anlamını bilmediğimiz zaman iletişim ve anlamlı konuşmanın tamamen ortadan kalkacağını gösterir. İletişim, insanın varlığını sürdürme biçiminin bir ürünü olmakla beraber, varlığını sürdürme biçimindeki değişimlere göre de farklılaşan bir olgudur (Oskay, 2017, s. 15). İnsanların iletişim sayesinde dünyayı anlamlı kılması ve bu anlamı başkalarıyla paylaşması (Türkoğlu, 2007, s. 23), Platon'un genel kavramlara ilişkin bilginin olanaklı olduğu iddiasını desteklemektedir. Bu türden olanaklı olan bilgi, duyular yoluyla ancak tikelin bilgisinin elde edilebileceğini ortaya koyar. Çünkü idealar, gerçeklik bakımından tikel olan varlıkların çok üstündedir ve somut olarak algılanan varlıklar gerçek ideanın kopyası ya da modelidir (Cevizci, 2007, s. 89). Bu doğrultuda duyular aracılığıyla algılanan tikel bilgi, ancak genelin bilgisini insana ulaştırmada bir aracı olabilir (Bıçak, 2015, akt. Büyükyakalı, 2019, s. 10). Yani Platon'a göre duyular yanıltıcıdır dolayısıyla bilgiye ancak ve ancak akıl ile ulaşılabilir (Arslan, 2017). Ona göre insan, görünenin dışındaki gerçek ideaları bilginin anımsama yöntemiyle bilebilmektedir. Buna göre insan ruhu (insanı meydana getiren bileşenlerin ölümsüz olanı), bir beden içine girmeden önce idealar ile tanışmıştır. Fakat insan ruhu beden ile bütünleşince var olan bilgisini unutmuş, bu bilgi bilincin derinliklerine inmiştir. Tıpkı Freud'un bilinçaltı kavramında vurgulandığı gibi, genel kavramlar dünyaya gelmeden önce bilginin anımsanmasından ibarettir (Cevizci, 2007, ss. 90-91). Dolayısıyla Platon, insan zihninin duyusal dünyaya

[4] Babil Kulesi metaforu, dönemin aynı dili konuşan toplumlarının bir araya gelerek Tanrı'nın bulunduğu kata ulaşmak için bir kule yapmaları ve kuleye çıkıp herhangi bir tanrısal varlık görmediklerinde kendilerini Tanrı yerine koymaları ile başlayan bir efsanedir. Bunun üzerine Tanrı, gazabını tüm toplumların üzerine göndererek dillerini birbirinden ayırır ve o andan itibaren kimse birbiriyle iletişim kuramaz (Aysever, 2016).

ait olmadığını, ruhun maddi olmayan bir dünyaya ait olduğunu belirtir (Arslan, 2005, ss. 108-109).

Platon'un söz konusu mağara alegorisi, bilginin ruh ve beden ayrımı üzerinden bilinebilmesini en iyi şekilde örneklendirir. Platon'a (2019) göre ömürleri boyunca bir mağaraya zincirlenmiş, başlarını oynatamadan mağaranın tek bir duvarına bakan insanlar ateşin yansımasıyla ancak var olanın gölgesini bilebilirler (ss. 231-234). Platon, bu durumdaki insanların sadece gölgeleri ve yapma nesneleri görebileceğini söyleyerek, mağaranın dışında olan hakiki bilgiye bu şekilde erişemeyeceğine değinir. Platon'un ifadesiyle sadece bedenin zincirlerini kırmayı başarmış kişiler, ruhun sonsuz bilgisine erişebilir. Bu alegoride bahsedildiği gibi gerçek, ancak beden dışına taşmakla mümkün görünmektedir. Duyusal dünyanın tüm nesneleriyle hareket eden, çokça televizyon seyredip ikinci elden bilgi edinen ve bununla yetinen ortalama insan, mağaranın dibinde zincire vurulmuş mahkumlara benzemektedir. Bu mağaranın karanlığından kurtulmak, ideaların akılla anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Cevizci, 2007, s. 95).

Ruhu, insan ve devlet üzerinden açıklayan Platon, ruh ile ilişkili olan zihni; akıl, cesaret ve ihtiras olarak üç şekilde temellendirir. Akla rasyonel istek, irade gibi fonksiyonları eklerken, cesarete hırs, ihtirasa ise ruhun ve bedenin en aşağılık isteklerini yükler (An der Heiden ve Schneider, 2007, s. 26). Bu anlamda biri çirkin ve huysuz diğeri güzel ve asil iki atı metaforize eden Platon, çirkin ve huysuz atın hazza, asil olan atın ise iradeye karşılık geldiğini belirtir. Burada irade, akla uygunluğu sebebiyle idealara ulaşmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bedendeki merkezi kalp olan irade, akıl ve istek arasındaki sınır görevini üstlenmiştir. İkisi arasındaki ince çizgiyi sağlayacak tek kavram olduğu için de Platon, iradeyi kalp olarak nitelendirmiştir. Aklın emirleriyle nefsin arzuları arasında gidip gelen irade (Kaya, 2013, ss. 179-180), duyuların ötesinde bir kapı aralayarak idealara ulaşılabilecek yolu oluşturmaktadır. Platon felsefesinde özgürlük kavramı iki yerde belirgin şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri pozitif özgürlük iken diğeri negatif özgürlüktür. Platon, insanların zihinsel durumlarından dolayı anarşi ve keyfiyete yönelmelerini negatif özgürlük olarak tanımlarken bu noktada aklın yerine ihtirasların ön plana çıktığını savunur. Buna karşılık Theaitetos diyaloğunda, pozitif özgürlüğe hakiki bir filozofun erişebileceğine değinir. Filozof, hakiki var oluş arayışında hiçbir zorlama ve baskı unsuruna maruz kalmadığı için aklını ön planda tutarak görüş ve

eylemlerini gerçekleştirebilecektir (Keil, 2009, s. 27). Dolayısıyla Platon'a göre iradenin özgürce kullanılmasından bahsetmek mümkündür.

Platon'a göre nasıl ki zihnin üç parçası varsa ideal devletinin de üç sınıfı vardır. Platon'un siyaset felsefesinin temelini oluşturan bu görüş, aklı temsil eden yönetici sınıf; cesaret, ün, şan ve şeref peşinde koşan asker veya bekçilerden müteşekkil koruyucu sınıf ve bedensel tatmin arayan, maddi değerlerin peşinde koşan üretici sınıftan oluşmaktadır (Cevizci, 2007, ss. 110-111). Platon'un devletinde akıl sahibi olan dolayısıyla iradeyi de elinde bulunduran yönetici sınıf, koruyucu sınıftan ve yönetilen olarak nitelendirilen üretici sınıftan üstündür. Platon'a göre yeme, içme, şan, şeref ve ihtiras peşinde koşan diğer iki grup kontrol organı olarak görev alırken (An der Heiden ve Schneider, 2007, s. 36), aklın esas temsilcisi olan yönetici grup karar verme ve iradenin bir tezahürü olarak var olmaktadır. Platon'a göre akıl ve erdem bakımından zengin olan yönetici sınıf, kendi çıkarlarını ön planda tutar, açgözlü bir yaklaşım sergilerse orada herhangi bir düzen aranmamalıdır (2019, s. 239). Bilhassa yönetim ilişkilerinin bu şekilde dönüşümü akılcı zihnin köleleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (An der Heiden ve Schneider, 2007, s. 28).

Bu bağlamda istek ve idrak arasındaki uyum, her zaman doğrudan özgür irade çerçevesine oturtulamamaktadır. Dolayısıyla kişi üzerindeki biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkileri göz önünde bulundurmak, en temelde insan davranışlarını açıklamada büyük bir rol oynamaktadır. Bu anlamda isteğin esas kaynağı belirlenmeden veya kişinin algılama süreçleri göz önünde tutulmadan irade kavramı hakkında direkt bir sonuca varmak mutlak bir doğruya ulaşmayı sağlamamaktadır. Bunun yanında kişinin aklına ve bilgiye olan uzaklığı da insan iradesinin sağlam temeller üzerine kurulmadığını göstermektedir.

1.3.2. Aristoteles'te İrade ve Özgürlük İlişkisi

Aristoteles'te irade ve özgür irade kavramlarını değerlendirebilmek için öncelikle onun metafiziğine eğilmek gerekmektedir. Aristoteles'e göre metafizik, var olan her şeyin nedenini araştırmak ve ilk ilkeleriyle açıklamak üzerine kurulu temel bir bilimdir. Metafizik öncelikle töze[5] eğilmekte ve bir şeyin doğasına dair araştırma yapmaktadır.

[5] Töz, değişen durumlara karşı kendisi sabit kalan, kendi kendisiyle var olan ve varlığı için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan şeydir (Aristoteles, 2019, s. 288).

Özne, nesne, yüklem ilişkisi gibi basit bir düzlemde töz her zaman özne konumundadır. Töz, her şeyin temelinde bulunan, başka her şeyin kendisine yüklenebildiği esas ilkedir (Cevizci, 2007, ss. 117-119). Bu bağlamda Aristoteles tözü açıklarken insanın doğası gereği birçok bakımdan sınırlı olduğunu bu yüzden de değişmeyen ve değişimden etkilenmeyen (Aristoteles, 2019, ss. 116-117) birincil tözün ancak gökcisimleri ve Tanrı olabileceğini savunur (Aristoteles, 1993, akt. Seyhan, 2013, s. 27). Aristoteles'in bahsettiği Tanrı, Ortaçağ teolojisinde[6] bulunan Tanrı fikrinden uzak olmakla beraber kozmolojik Tanrı fikrine yakındır. Bu fikir, Tanrı'nın evrende varlığını gördüğümüz tüm faaliyetlerin en yükseği olan düşünmeyi temsil etmektedir. Yani Tanrı fikri bir akıl faaliyetidir aynı zamanda. Evrendeki en yüksek düşünce, en yüksek olan Tanrı'ya aittir. Tanrı özü gereği hem düşünen hem düşünülen hem de düşüncedir. Tanrı, en yüksek düşünce sahibi olduğuna göre aynı zamanda hayattır. Hayat içerisinde bilinen tüm varlıklar da ancak onu taklit ederek iyiye ve mükemmele ulaşma yolunda ilerleyebilecektir. En dış katmanda bulunan Tanrı ilk ilke olarak içe doğru bir itki yaratmaktadır, gökyüzüne ait tüm cisimlerin Tanrı'ya ulaşma isteği ve tanrısal eylemi taklit etme fikri bu anlamda bir değişimin göstergesidir (Aristoteles, 2019, ss. 196-204). Yunan ahlak ve siyaset felsefesinin temelini insan, dünya ve doğa oluştururken, İslam felsefesinde bu durum Tanrı, insan ve gelecek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Farabi, 2020, s. VIII).

Aristoteles'in ilke adını verdiği durum bir şeyin hareket etmeye başlanan ilk noktasıdır. Diğer bir deyişle, meydana gelen bir şeyi, bir şeyin parçası olarak meydana getiren ilk şeydir. Bir çocuğun anne ve babadan doğması veya bir savaşın hakaretten çıkması gibi. Bilinçli iradesiyle hareket edeni hareket ettiren veya değişeni değiştiren şey olarak belirtilebilir. Bilinçli iradenin temel ilkesinin akla, düşünüp taşınmaya dayanan bilinçli seçim olduğunu belirten Aristoteles, bu kavramı proairesis[7] olarak nitelendirir. Aristoteles'e göre bir eylem zorla veya kişinin bilgisiz oluşuyla gerçekleştiriliyorsa (Aristoteles, 2019, s. 55) o noktada iradenin özgürlüğünden ya da özgür istemeden bahsedilememektedir. Kişi eylemlerini gerçekleştirirken her zaman özgür iradesiyle karar

[6] Ortaçağ teolojisindeki Tanrı fikri, insanın Adem ile Havva'nın yasak elmayı yemesiyle iradesini ve özgürlüğünü kaybettiğini savunur (Özcan, 2006, akt. Akgün, 2013, ss. 124-125).

[7] Proairesis, oreksis ve boulesis ile karıştırılmamalıdır. Oreksis arzudur, boulesis ise akılsal, düşünmeye dayanan arzudur. Boulesis, proairesis'e yakın olsa da esas anlamıyla irade değildir. İrade daha çok akıl tarafından belirlenmiş, ulaşılmak istenen amaç, yönelmesi bakımından arzudur ve bu da proairesis'e karşılık gelir (Aristoteles, 2019, ss. 269-270).

verememektedir. Bu noktada kişinin eylemi hangi amaçla yaptığı, bazı durumlarda istemeden de olsa eylemi neden gerçekleştirdiği veya eylemin karşılığında ne beklediği gibi temel sorular, eylemin özgürlük çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Aristoteles, *Ruh Üzerine* eserinde iradeyi ruhun bir niteliği olarak adlandırır. Onun için doğada üç farklı canlı grubu vardır. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar olmak üzere üç kategoriye ayrılan bu canlılar, beslenme, üreme, isteme ve düşünme gibi faaliyetler için birer ruha ihtiyaç duyar. Aristoteles, beslenme ve üreme faaliyetleri için besleyici ruhun varlığına değinir. Bunun yanında hayvanlardaki hareket, duyum ve arzu faaliyetlerinden yola çıkarak duyusal ruhun (hayvani ruh) öneminden söz eder. Son olarak düşünce faaliyetlerinin gerçekleşmesi içinse insani bir ruh olarak adlandırdığı düşünen ruhun olması zorunludur. Aristoteles'e göre farklı canlılardaki farklı ruhlar, en yukarıda olan insan ruhu tarafından kapsanmaktadır (Aristoteles, 2000, akt. Seyhan, 2013, ss. 42-43). Bu anlamda Aristoteles'in irade konusunu ele aldığı nokta düşünen ruhta karşılık bulmaktadır. Aristoteles, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister," cümlesiyle insanın diğer canlılardan farklı olarak konumlandığını belirtir (Aristoteles, 2019, s. 107). Buradan hareketle bahsedilen varlık içerisinde akıl, ruhun düşünmesi yani yargılamasıdır. İnsanın bilme serüveni, çevresindeki nesneleri algılamasıyla başlar ve algılanan nesneler sonucu kavramlar oluşur. Birbirini takip eden bu zincir nihayetinde bilgiyi meydana getirerek (Büyükyakalı, 2019, s. 14) iradenin temelini oluşturur.

İnsanı düşünme yetisiyle ruh kategorisinin en üst noktasına taşıyan Aristoteles, insan aklının yanı sıra isteme, arzulama ve irade gösterme özelliklerini de insan davranışlarını belirlemede önemli bir kriter olarak görmektedir. İnsan, sahip olduğu iradeyle tercih yeteneğini de elinde bulunduran varlıktır. Aristoteles'e göre tercih ve istek ayrımının doğru bir şekilde ortaya koyulması gerekmektedir. Bir insan kendisine hâkim değilse tercihlerine göre değil isteklerine göre davranışta bulunmaktadır. Örneğin kişi, "İmkânsız bir şeyi tercih ediyorum" dediğinde bu garipsenen bir yargı olabilirken ölümsüzlük gibi imkânsız bir şey istenebilir. Dolayısıyla istek bir amaca yönelikken tercih amaca giden yolla ilgilidir. Tercih bu yol içerisinde akıl ve düşünce birlikteliğiyle var olabilmektedir. Fakat "Her konu hakkında insan ayrıntılı olarak düşünerek mi eyleme geçmektedir?" sorusuna Aristoteles, sıklıkla bunun bu şekilde gerçekleşmediği cevabını verir. Ona göre insanlar, gerçekleşmesine doğrudan etkide bulundukları olaylar hakkında

detaylı düşünmektedir. Bunun yanında yine amaca giden yolda da kişi düşünme yetisini aktif tutmaktadır. Örneğin, bir siyasetçi yasalara uygun bir şekilde yönetip yönetmediğini ayrıntılı olarak düşünmez çünkü amaca giden yolda kullanması gereken araçlar onun için önceliklidir. Eğer elinde birden fazla seçenek varsa bu seçenekler arasında en basit ve en iyi yolun hangisi olduğunu düşünür. Fakat tek bir yol varsa yolun başına tekrar dönerek konuyu daha da ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıntılı düşünme ve tercih birbiriyle ilişkili iki önemli kavramdır ve tercih, ayrıntılı düşünme sonucunda verilen karardır. Dolayısıyla eylemlerimiz bizim dışımızda bir başlangıca sahip değilse yaptığımız eylemler bizim isteyerek yaptıklarımızdır. Bu anlamda ilke durumunun gerçekleşmesi için ayrıntılı düşünce ve tercih kavramlarının aktif olarak faaliyete geçirilmesi gerekmektedir (Aristoteles, 2019, ss. 59-65).

1.3.3. Ebu Bekir Razi'ye Göre İnsan İradesi

865 yılında Tahran yakınlarında doğan Ebu Bekir Razi, tıp ve felsefe alanında yaptığı çalışmalarla İslam felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur. Razi'ye göre, evrenin yaratılmasında ve bu düzenin gerisinde akıl, irade ve kudretiyle her şeyi kuşatan bir yaratıcı vardır. Deist dünya görüşü sebebiyle herhangi bir dine ve peygambere inanmayan Razi, ahlakın dinden bağımsız, tümüyle felsefi bir sorun olarak ele alınması gerektiğini belirtir. Allah'ın verdiği akıl ve adalet duygusu sayesinde insan herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan doğru ile yanlışı birbirinden ayırt ederek hareket edebilmektedir (Sarıoğlu, 2013, ss. 35-41). Fakat Razi'ye göre her akıllı insan davranışlarında ahlaki olmayabilir. Aklın önündeki engelleri aşabilmek için Tanrı'nın insana vermiş olduğu irade, insanın ahlaki bir kimliğe bürünmesinde aktif rol oynamaktadır. Fakat filozof, insanın akıl ve iradeden çok tutku ve ihtirasla hareket ettiğini belirterek insanın sahip olduğu iyi şeyleri göz ardı ettiğini ifade eder (Er-Razi, 2016, s. 23).

İslam düşüncesinde önemi oldukça açık olan nefis konusu, iradenin eyleme geçmesinde önemli bir noktaya sahiptir. Bir ucu hazza, bir ucu kedere dayanan nefsin, terbiye edilerek insanı tamamen esir alması engellenmelidir. İnsan, eylemlerini irade ve düşünce yetisini ön planda tutarak gerçekleştirmelidir. İnsanı hayvandan ayıran en önemli özellik akıl olduğuna göre bireyin öncelikle kazanması ve geliştirmesi gereken nitelik, düşünme ve iradesini kullanma becerileridir. Bu noktada insan, hazzı ölçülü bir şekilde

kullanmalıdır (Akyol, 2015, ss. 72-75). Bireyin hazzı ölçülü kullanabilmesi için ise irade ve bilgiye sahip olması önem arz etmektedir (Saruhan, Tarih yok, s. 7).

Genel olarak iradeyi nefsi dengelemenin bir ölçütü olarak gören Razi, bireyin ruhsal ve bedensel sağlığını bozacak olan aşırı nefisten kaçınmak gerektiğine özellikle değinir. Aristoteles'in bahsettiği hayvani ve nebati nefis, düşünen nefsin pasifize edilmesiyle insanı ruhsal ve bedensel olarak olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir. Razi için ahlaklı ve erdemli bir insan olmak ancak akıl ve iradeyi kullanmakla mümkündür (Sarıoğlu, 2013, s. 42).

1.3.4. Farabi'de Özgür İrade

870-950 yılları arasında yaşamış olan Farabi, bir Türk-İslam filozofudur. Farabi, özellikle Yunan siyaset felsefesi ile İslam'ı birleştirmeye çalışan ilk filozoftur. Farabi, Platoncu ve Aristotelesçi siyaset felsefesi ile İslam düşüncesini bağdaştırarak kendisinden sonra gelen tüm filozofları derinden etkilemiştir (Farabi, 2017, s. V). Orta Çağ siyaset felsefesi, Ortaçağ'da yaşayan Hristiyan, Yahudi ve Müslüman toplumların Antik Yunan'dan miras aldığı klasik siyasetin ne olduğunu kavramayı, analiz etmeyi ve onu kendi dinlerinin siyasi öğretilerinden ayırt ederek mümkünse onunla uyumlu hale getirmeyi hedeflemiştir (Farabi, 2020, s. V). Antik Yunan'dan alınan felsefi öğretilerle İslam'ın uzlaşabileceği görüşü birçok İslam düşünürü tarafından eleştirilse de İbn Sina, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd'ün İslam'ı bu yönde yorumlamaları İslam'ın mükemmel bir anlama tarzıyla yaşanabileceğini göstermiştir (Farabi, 2017, ss. V-VIII). Bahsedilen İslam düşünürleri, felsefenin hakikatiyle müminin hakikati arasında bir farklılık olamayacağından hareketle, felsefeyle teolojinin aynı amaca, yani gerçek Bir'in, Tanrı'nın bilgisine erişme amacına hizmet ettiğini belirtir (Cevizci, 2009, s. 130). Farabi'ye göre Allah'ın insana verdiği akıl sayesinde inancın doğru ve aydınlatılmış biçimde yaşanması mümkündür. Tıpkı Antik Yunan filozofları gibi insan aklına büyük önem veren filozof, insanın dine hiçbir zihinsel ve akılsal işlemde bulunmadan geleneksel bir bağlanmayla yaklaştığını belirtir. Platon'un deyişiyle sıradan insan, "gözüyle görmediği, eliyle tutmadığı şeyleri anlamakta güçlük çeken" insandır ve anlama biçimi duyularından akla, sezgiye yükselmemiştir. Bu kör ve kölece inanç seviyesi ancak akıl, sezgi ve ruhun ön plana çıkarılmasıyla aşılabilir. Dolayısıyla Farabi, İslam'ın en üstün, en doğru ve en mükemmel şekilde anlaşılmasını bu üç kavrama bağlamaktadır (Farabi,

2017, ss. V-VII). Fakat Farabi, Aristotelesçi bir anlayışla, akli melekelerini bilerek ve isteyerek geliştiren insanın faal aklını etkin kullandığını, bunun da filozof ve peygamberlere özgü olduğunu belirtir. Sıradan insan ise ancak onların önderliğinde ahlaklı ve erdemli bir yaşayış geliştirip güzel huylar edinerek mutluluğa erişir. Bu da bireylerin kitlesel mutluluğunun yönlendirilişini en iyi şekilde açıklamaktadır. Hatta Farabi'ye göre faal aklı kullanan yönetici, toplumda da aynı sistemi izleyerek devleti nasıl düzenleyeceğini bilebilir. Dolayısıyla felsefi tefekkür hem devletin hem de halkın mutluluğa ulaşmasını sağlar. Bu yüzden yetkin idarecilerin belirledikleri ilkelere ve koydukları yasalara göre yönetilen bir toplum, Farabi tarafından iyi toplum veya erdemli şehir olarak tanımlanır. Yetkin idarecinin iyiyi ve kötüyü ayırt ederek toplumu yönlendirmesi gerekir. Platon'un deyişiyle politik liderden, bir filozof ya da peygamber gibi cahil kitleyi eğitebilmek, onu ikna edebilmek için çeşitli iletişim becerilerine sahip olması beklenir (Cevizci, 2009, s. 135). Buna karşılık, kötü ve bilgisiz hükümdarlar tarafından yönetilen, erdemi tanımayan, mutluluk nedir bilmeyen, neyin gerçekten iyi olduğu konusunda derin bir cehalet içinde olan bir toplum cahil şehir, bozuk toplum olmak durumundadır. İnsanın akıl yönünü ruhun önemli bir parçası sayan Farabi, Tanrı'nın akıl gibi bir cevher bahşettiği insanın aklı sayesinde bilgiyi edinebileceğini belirtir (Cevizci, 2009, ss. 138-139). Dolayısıyla insanın özgürlüğe kavuşması ve iradesini bu yönde kullanması yine mutluluğun bir parçası sayılmaktadır (Ocak, 2012, s. 58).

Tanrı, Farabi'ye göre bütün varlıkların ilk nedeni, kendinden zorunlu, basit, mükemmel ve "Bir" olan varlıktır. O aynı zamanda kendi kendini düşünen ve bu düşünme sonucunda evrenin kendisinden zorunlu olarak taştığı kaynaktır. Ancak bu durum Tanrı'nın her yönüyle sadece akıl vasıtasıyla kavranabileceği manasına gelmemektedir. Farabi'nin Tanrı'ya atfettiği bu nitelikler onun anlayışını Aristo'nun Tanrı anlayışından farklılaştırır. Çünkü Aristo'ya göre Tanrı, kendi kendisini düşünürken herhangi bir taşma yaşamaz (Farabi, 2017, s. XII). Her türlü eksiklikten münezzeh olan Tanrı, en üstün olandır. Buna karşılık, yarattığı her varlıkta bir veya birden çok sayıda eksiklik bulunmaktadır. Dolayısıyla onun varlığından daha üstün olan veya ondan önce gelen bir varlık olması mümkün değildir (Farabi, 2017, s. 3). Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması olan insan, sahip olduğu akıl ve irade özgürlüğüyle diğer birçok varlıktan üstün konumdadır. Tüm eylemlerini bilgi dahilinde düzenlediği için insanın iradesinden veya

seçim özgürlüğünden söz etmek mümkündür. Hem maddi hem de manevi yönden donatılmış olan insan, var olmasını sağlayan özgürlük deneyimi sayesinde ruh ile bir bütünlük yaşar. Dolayısıyla insan, benliğine yerleştirilen bu kabiliyetler sayesinde seçim hakkına sahip olabilmekte ve davranışlarını yönlendirebilmektedir (Ocak, 2012, s. 48). Farabi'nin belirttiği gibi eksik olan insan, sahip olduğu bilgi sayesinde iradesini ve davranışlarını şekillendirebilmektedir. Günlük yaşamda irade kavramı basitçe "bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istek, dilek, hükümdar emri, buyurmak, emretmek" anlamlarında kullanıldığı gibi Allah'ın isteği ve buyruğu anlamında "irade-i külliyye", insanın iradesi anlamında "irade-i cüziyye" şeklinde de kullanılmaktadır (Sami, 1317, akt. Ocak, 2012, s. 61). Dolaysıyla Tanrı'nın varlığından bağımsız bir insan tasviri bulunmamaktadır (Muhasibi, 1998, s. 155). Farabi, Tanrı'nın insanın varlık nedeni ve dolaylı olarak faili olduğu görüşünü savunur. Fakat insan, davranışlarında doğru veya yanlış olana yönelebilecek bir seçim özgürlüğüne sahiptir. Dolayısıyla Tanrı insana hiçbir özgürlük alanı açmayarak onu sınırlandıran da değildir. Tanrı bu noktada bilfiil konumundayken insan bilkuvve konumundadır ve insan seçme özgürlüğü sayesinde cüzi irade bağlamında bilfiil konumuna geçebilmektedir. Bu anlamda insan yaptığı eylemin failidir. İnsanın iyiyi veya kötüyü tercih ederken aklını ön plana alması ve bunun üzerine uzun uzadıya düşünmesi, iradi durumun sonucunda seçim yaptığını göstermektedir. Bu noktada fail aklı doğru kullanan kişilerin insanlara kılavuzluk etmesi, en yüksek akla ve tanrısal bilgiye ulaşılabilmesini sağlamaktadır (Seyhan, 2013, ss. 147-150).

1.3.5. İbn Rüşd'de İrade ve Fiil İlişkisi

1126 yılında Kurtuba'da dünyaya gelen ve İslam felsefesinin en önemli isimlerinden biri olan İbn Rüşd, Aristoteles'in eserlerini onun doktrinlerine bağlı kalarak şerh ettiği için İslam aleminde *eş-şarih*, Latin dünyasında ise *commentator* olarak bilinmektedir (Sarıoğlu, 2013, s. 105). Düşünce sistemini insanı merkeze alarak açıklarken akıl ve irade üzerinde özellikle duran İbn Rüşd, karmaşık olan bu kavramlara Tanrı-insan ilişkisi üzerinden çözümler getirmeye çalışmıştır. İnsanın her varlıktan farklı olarak sahip olduğu cevherin akıl olduğunu belirten İbn Rüşd, bu bağlamda insanın ayrıcalıklı bir varlık olduğunu belirtir. İbn Rüşd'ün deyişiyle, "insan özüyle (zat) değil, ancak özüyle birlikte bulunan akıl sebebiyle insandır ve varlık sahnesindeki her şeyden daha değerlidir." Aklın nazari (teorik) ve ameli (pratik) olmak üzere iki işlevi olduğunu söyleyen filozof, doğru bilgi ve iyi amelin bu bağlamda gerçekleşebileceğini belirtir

(Sarıoğlu, 2013, s. 106). Nazari akıl ile düşünen, zorunlu kavramları idrak eden insan, ameli akıl ile toplumda yaşamak, erdemli olmak, cesaret göstermek gibi ahlaki eylemlerde bulunur (Küken, 1996, s. 103). Aklın iradeli ve iradesiz işleve sahip olduğunu belirten İbn Rüşd, bu durumu duyu organları üzerinden açıklamaktadır. Beş duyunun görevini yerine getirmesini özne ile nesnenin aynı ortamda buluşmasına bağlayan filozof, kişisel bakış açısının algılamayı farklılaştırdığını, bunun da nazari aklın görüş açısı olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılaşmanın temel sebebi hayal gücü ya da imajdır ve bunlar farklı şekillerde birleştirilerek idrak sürecini farklılaştırmaktadır. Hayal gücünün oluşturduğu imajları alıp saklayan hafıza, sonra bunları iradeli veya iradesiz olarak algılayabilir. Bu yeniden algılama işleminin iradesiz gerçekleşmesi hatırlamaya denk gelirken iradeli gerçekleşmesi düşünmeye karşılık gelmektedir. Düşünme yetisi sadece insana özgüyken hatırlama hayal gücüne sahip hayvanlarda da bulunmaktadır (Sarıoğlu, 2013, s. 113). Buradan hareketle iradenin daha çok düşünmeyle bağlantılı olduğunu söylemek, duraksama fikrinin önemini ortaya koymaktadır. Duraksayıp fikri yeniden düşünmek, insanın iradesini kullandığının göstergesidir (Keil, 2009, s. 28). Dolayısıyla nazari akıl, soyut kavramları değerlendiren ve bunun sonucunda ameli aklın fiile dönüşmesini belirleyen bölümdür. Yine hem Batı hem de öznellik meselesinin çok önemli isimlerinden biri olan İbn Rüşd, öznenin aklı ihtiyaç duyduğu durumlarda kullandığını belirtir. İhtiyaç halinde aklı kullanma yetisine sahip olan insan, yoğunluklu olarak duygular dünyasında yaşamaktadır (Akay, 2016).

Dış dünyada var olanlar arasında sebep-sebepli ilişkisi bulunduğunu belirten filozof, sebep olmayı etkin (fail), sebepli olmayı ise edilgin olarak nitelendirir. Birbirine zıt olan bu iki kavram, aralarındaki ilişkiden dolayı ilk ilke olan Tanrı tarafından birleştirilmektedir. Dolayısıyla Aristoteles'in Tanrı ile varlık arasındaki ilişkiyi temellendirirken söylediği gibi ilk ilke Tanrı'dır. Ona göre alemin devam etmesini sağlayan sebep, mantıki bir zorunluluktur. İlk muharrik olarak hareket etmeyen bir Tanrı'dan bahseden Aristoteles, esasen pasif bir Tanrı anlayışı ortaya koymaktadır. Ona göre Tanrı alemi değil, alem Tanrı'yı tanımış, onun aşkınlığını bilmiştir ve ona yaklaşarak benzemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu harekette Tanrı'nın hiçbir aktifliği söz konusu değildir. İlk muharrik olan Tanrı, alemdeki hareketin sebebi değil, gaye sebebi olmuştur (Küken, 1996, s. 127).

Bütün bunlardan sonra Aristoteles felsefesinde Tanrı olarak belirtilen ilk ilkenin "Mimar Tanrı" olmadığı oldukça açıktır ve İbn Rüşd'ün felsefesi bu noktada ondan ayrılmaktadır. İbn Rüşd, Antik Yunan düşüncesiyle İslam ilkelerini bağdaştırmaya çalışarak alem anlayışını irdelemiştir. Genellikle alem problemini imkân, irade, fiil, hareket ve zaman bağlamında ele alıp tartışan filozof, zaman zaman düştüğü çelişkilerle de eleştirilmiştir (Küken, 1996, ss. 128-129). Konu bağlamında ele alınacak olan irade, alem, Tanrı ve insan ilişkisini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Rüşd'e göre irade hem Tanrı'da hem de insanda bulunmaktadır. İslam düşüncesiyle felsefenin uzlaşacağını belirten filozof, seçen ve irade gösteren insanın yoksunluk çekeceğini, Allah'ın ise iradesini kullanırken hiçbir yoksunluk içerisinde bulunmadığını söyler. Seçme gücüne sahip olan varlık, iki şeyden birini tercih edip karar vermek zorundadır fakat Allah, kendisinden üstün bir duruma muhtaç değildir. Ayrıca iradesini kullandığı şey gerçekleştiğinde irade gösterilen sona erer, demek ki sebepli bir varlık olan insan, edilgen ve sürekli değişendir. Fakat Allah'ın iradesinde böyle bir edilgenlik veya değişkenlik söz konusu değildir (Küker, 1996, ss. 131-132). Dolayısıyla külli ve cüzi irade üzerinden açıklanacak bu durum, Tanrı'nın sonsuz irade sahibi olduğunu, insanın ise Tanrı'nın sahip olduğu iradenin bir kısmına sahip olduğunu göstermektedir. İnsanın seçme, karar verme, özgürce isteme durumlarının belli bir sınıra sahip olması, İbn Rüşd tarafından cüzi irade olarak kabul edilmektedir.

1.3.6. Leibniz'de İrade Problemi

Özgür irade kavramını insanın iradesiyle zekâsı arasındaki ilişki içerisinde ele alan Leibniz, aynı zamanda bu kavrama yeni unsurlar ekleyerek bazı görüşlere ilham kaynağı olmuştur (Jorati, 2017, s. 1). Leibniz felsefesinin en önemli temellerinden biri olan Tanrı, evrendeki ilk neden olan ve var oluşa kaynaklık eden bir yaratıcıdır. *Monadoloji* adlı eserinde evrenin birçok monaddan meydana geldiğini savunan filozof, bu noktada iradenin yerini tayin edebilmek için yeter neden ilkesine değinmektedir. Yeter neden ilkesine göre hiçbir şey nedensiz gerçekleşmemektedir. Evrende var olan her şey bir nedene bağlıdır. Dolayısıyla şeylerin son nedeni olan Tanrı, sınırsız güce sahip olan en yüksek iyiliktir. Leibniz'e göre nihai irade sahibi olan Tanrı, sonsuz sayıda evren tasarlayabilir ve bunlardan birini seçebilir. Bu noktada Tanrı tarafından seçilen dünya, tüm olasılıkların en iyisi olarak herhangi bir nedene bağlı olmadan seçilmektedir (Thilly, 2002, akt. Kıraç, 2007, ss. 59-62).

17. yüzyılın meşhur töz sorunu çerçevesinde Descartes ve Spinoza'yı takip eden Leibniz, çokluğun ontolojik yapısını bu iki filozofu takiben düşünmeyi sürdürmüştür. Descartes için töz, Tanrı (sonsuz töz) ile ruh ve maddedir (sonlu töz) (Kalaycı, Tarih yok, s. 6); Spinoza'ya göre ise evrende birden fazla töz bulunamayacağı için Tanrı, tek tözdür. Dolayısıyla bir töz başka bir töz tarafından meydana getirilmez. Evrendeki tüm tözler tek bir töz tarafından yaratılmıştır. Bu sebeple Tanrı'dan başka töz olamaz ve tasarlanamaz (2011, s. 45). Leibniz ise evreni monad[8] olarak adlandırdığı sonsuz sayıda basit tözden yola çıkarak tartışma konusu yapar (Kalaycı, Tarih yok, s. 7). Leibniz öğretisinde monad, töz yerine geçer fakat monadlar birbirlerini etkileme gücüne sahip değildir (Leibniz, 2009, s. 15). İlk monadın Tanrı oluşu ve diğer monadların ilk monad tarafından oluşturulmuş olması Platon'un idea fikrini çağrıştırmaktadır. Leibniz'e göre monadların iki önemli özelliği vardır: Algı ve istek. Monadlar birbirine benzeseler dahi tıpatıp aynı değillerdir. Monadlar algılarının açıklık seviyelerine, isteklerinin azlığı ya da çokluğuna göre ilk monaddan başlayarak aşağı kadar sıralanmaktadır (Yazoğlu, 2002, akt. Kahveci, 2019, s. 230). Bu sıralama içerisinde monadlar monadı olan Tanrı'ya en yakın varlık insandır. İnsan, Tanrı tarafından kendisine verilmiş evren tasavvuru sayesinde var olanı geliştirip ilerleterek daha fazla algılamaya erişebilir. Bu da Tanrı'ya en çok yaklaşan varlığın insan olduğunu göstermektedir. Kendisine verilen akıl sayesinde Tanrı'ya yaklaşan insan, aynı zamanda seçim hakkına da sahiptir. Bu bağlamda Leibniz her ne kadar ilk ilke olarak Tanrı'yı gösterse de yine de insanın bilinci sayesinde seçim hakkına sahip olduğunu savunur (Kıraç, 2007, ss. 64-65).

Sonuç olarak Leibniz, bireyin iradeye sahip olmak için özgür olması gerektiğinin önemini vurgulamış ve onun tıpkı bir Tanrı gibi monad olduğunu, tanrısal bir güç birimi olduğunu ifade ederek insanın özgürlüğünü ilan etmiştir. Fakat insanın Tanrı'ya bağlı olarak iradesini gerçekleştirdiğini söyleyerek genel iradenin mevcudiyetine değinmek de büyük önem arz etmektedir (Çınar, 2005, s. 175).

1.3.7. Schopenhauer'da İrade ve Var Oluş

Alman filozof Arthur Schopenhauer, insanın dünya tasavvuruna dair irade kavramına ayrı bir boyut katarak çalışmalarında konunun daha derinlikli düşünülmesi

[8] Yunanca monas'tan gelen monad kavramı, varoluşun bölünemez birimine karşılık gelmektedir (Nişanyan Sözlük, 2020).

gerektiğini ortaya koymuştur. Schopenhauer felsefesinde *wille,* sıklıkla irade şeklinde çevrilerek belirli bir bilinç, hedef ve özneye yönelik olarak kullanılmaktadır. Örneğin, "Kadın iradesini gösterdi", "Halk iradesini ortaya koydu", "Adam iradeliymiş," gibi cümleler irade kelimesinin ister istemez bir özneye anlam yüklediğini ortaya koymaktadır. Fakat Schopenhauer'ın ifadesinde *wille* kavramı kendi dışında herhangi bir özneye işaret etmemektedir. Dolayısıyla bu kavramı irade üzerinden açıklamak bir anlam karmaşasına yol açacağı için "isteme"[9] kelimesini kullanmak daha yerinde olacaktır (Schopenhauer, 2020, s. 29). *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinde, "Dünya benim tasavvurumdur," diyen Schopenhauer isteme ve tasavvur bileşimini ele alır. Schopenhauer'a göre dünya yani nesneleşmiş her varlık aslında öznenin tasavvurundan ibarettir (Russell, 2004, akt. Yıldırım, 2007, s. 11) ve dış dünyaya ilişkin her şey özneyi içerisine alır. Schopenhauer'a göre dünya, ancak ben var olduğu müddetçe tasavvur edilip algılanabilir. Öznenin dünyayı tasavvuru bir akıl yürütmeden ziyade ilk ilke olarak ele alınır. Öznenin varlığı bu noktada bir a priori[10] karaktere bürünür. Dolayısıyla nesnel varoluş, özne tarafından koşullanmış ve ancak onun tasavvuruyla varlığından söz edilebilir olarak ortaya çıkmaktadır. Tasavvur anlama yetisi sayesinde oluşan, öznel bir kavramdır. Bu tasavvur, dünyanın ve içindeki tüm nesnelerin algılanmasını belirlemektedir (Schopenhauer, 2009, akt. Morkoyun, 2016, ss. 6-8).

Tasavvurun kilit kavramlarından biri olan soyut idrak, filozofa göre akıl ve bilgiye karşılık gelirken somut idrak anlama ile alakalı olduğu için hem insanlarda hem de hayvanlarda bulunmaktadır. Bu iki idrak anlamayı dolayısıyla tasavvuru şekillendirdiği için zihnin tasvir yetisini ortaya koymaktadır. Bu durum Schopenhauer tarafından istemenin görünümü olarak tanımlanmaktadır (2020, ss. 30-31). İstemenin her edimi aynı zamanda bedenin de edimidir. Çünkü bedenin tamamı nesneleşmiş yani tasavvur olmuş bedenin kendisidir. Dolayısıyla beden artık istemenin nesneleşmiş hali olarak var olmaktadır. İsteme, bedenin a priori idraki, beden ise istemenin a posteriori[11] idrakidir (Schopenhauer, 2020, s. 198).

---

[9] Bu bölümde Schopenhauer'ın *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinden yola çıkılarak irade, istenç ve tasarım kavramları yerine çeviri gereğince isteme ve tasavvur kavramları kullanılacaktır (Schopenhauer, 2020).

[10] Deneyle kanıtlanmamasına rağmen daha önceden varlığı kabul edilmiş olan (Nişanyan Sözlük, 2020).

[11] Tecrübeden önce zihinde var olmayan, tecrübeyle kazanılan bilgi (Libertedownload Sözlüğü, 2020).

İstemenin bilinçdışına ait oluşu, Schopenhauer'a özgü bir kavramdır. Bu bilinçdışı olma hali, istemenin bilgi ve bilinç ile kavranamaz olduğu anlamına gelir. Schopenhauer'a göre isteme denilen ayrı bir yapı vardır ve bu da beyne sinyal yollayarak kendini var etmektedir. Bir nevi bilinçaltı olarak adlandırılan bu isteme akılla kavranamayan derin ve bilincin altında kalan şeydir. Dolayısıyla isteme, ancak kendini doğrudan davranışta gösterir (Tarlacı, 2020, s. 82). Bu noktada Schopenhauer'ın değer verdiği sezgi[12] devreye girmektedir. Schopenhauer'a göre akıl ve bilgi ile sezgi kavranamaz ancak her varlığın içinde isteme olduğu için bunu sezgisel olarak kavramak mümkündür. Dolayısıyla Schopenhauer, sınırlanmış bir bedensel deneyimden çok sezgiye önem verir (Yıldırım, 2007, s. 14). Dünyanın ve içerisinde bulunan tüm nesnelerin öznel algılamaya dayandığını belirten Schopenhauer, Kant ve Platon'dan oldukça etkilenmiştir. Schopenhauer, Kant'ın "kendinde şey"[13] kavramının yerine istemeyi koyarak (Schopenhauer, 1998: 6-7) istemenin kendi başına ve kendi içinde var olduğunu belirtir. Schopenhauer'a göre özgürlük ancak istemeye atfedilebilir ve kendinde şey olarak temel amacı, var olmak ve var oluşunu ebedi kılmaktır (Schopenhauer, Tarih Yok, akt. Kaymaz, 2017, s. 84). Schopenhauer bu konuyu *Aşkın Metafiziği* adlı eserinde şu şekilde örneklendirir: Aşk, aslında şehvet ve şefkatle harmanlanmış bireysel bir duygu olarak görünmektedir. Fakat filozofa göre istemenin esas amacı yaşam iradesi yani türün iradesidir. Burada kişi bireysel bir eylem yaptığına inanırken tür, bu duyguyu kullanır. Kişi âşık olduğunu sandığı şeyin aslında isteme olduğunu bilmemektedir. İsteme burada gizlenen şeydir ve türün devamı için kişiyi bir aldatmaca içerisinde yaşatır (Güleç, 2020). Öznenin duyuları ve anlama yetisiyle zihinde var olan şeyler filozofa göre bir yanılsamadır (Cevizci, 2009, s. 1001).

Schopenhauer'a göre fiziksel dünyada özgürlük imkansızdır dolayısıyla insan kişisel eylemlerinde özgür değildir. İstemenin nesnedeki vücut bulmuş hali olan güdüler, insanın bu çember içerisindeki özgürlük alanını belirler. Kişinin güdü haritası insanın karakterini oluşturarak özgürlük alanının sınırlarını çizer. Dolayısıyla insan yaşamı içerisinde yer alan büyük ve küçük tüm olaylar, tıpkı bir saatin hareketi gibi önceden

[12] Schopenhauer'a göre sezgi, algı kavramına işaret etmektedir. (Schopenhauer, 2020, s. 31).

[13] Kant'a göre kendinde şey, özneden bağımsız olarak var olan ve bilinemeyen şeydir. Özne, dış dünyadaki verileri duyulara ve zihindeki kategorilere uyarlayarak kendine göre şekillendirir. Dünya insan algısına göre şekillendiğinden aslını bilmemiz imkansızdır (Hegel, 1976, ss. 61-62). Fakat bu noktada Schopenhauer, Kant'tan ayrılarak dünyanın isteme ile bilinebileceğini savunur (Güleç, 2020).

belirlenmiş (Schopenhauer, 2018, s. 53) istemeye bağlıdır. Schopenhauer için bilinçdışı olan isteme, kendini yalnızca insanda gösteren bir olgu değildir. İsteme kendini fiziksel, organik ve insani formlarda gösterebilir (Orman, 2013, s. 253). Filozof, Platon'un idea ve Kant'ın kendinde şey kavramlarından esinlenerek nesneleşmiş her şeyi isteme olarak görür. Dolayısıyla Platon'un idealarının bir tezahürünü istemede görmek mümkündür. Fiziki yaşamda güdü olarak kendini gösteren isteme, insanın aynı zamanda yaşama gücü ve istemi olarak her alanda kendini var eder.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KARAR ALMA TERCİHLERİNDE İRADE VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

2.1. Seçmen Davranışına Etki Eden Faktörler

Genel olarak davranış, tüm disiplinler tarafından incelenen sürekli bir olgudur. İnsanın var olduğu andan itibaren bir uyarıcı-tepki ilişkisi çerçevesinde davranışlarını gerçekleştirdiği bilinen bir gerçektir. Hatta insanın davranmamasının imkânsız olduğunu ifade etmek yerindedir. Her alanın temel konusunu oluşturan insan, davranışı incelemek isteyen tüm bilimlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Örneğin, insan davranışını belli bir sosyo-kültürel çerçeve içerisinde inceleyen Antropologlara karşı, ekonomistler kıt malların üretimi, dağıtımı ve tüketimi ile ilgili davranışı incelemektedir (Visser, 1998, s. 9). Dolayısıyla bu bölümde de davranışın politik yönü yani siyasal karar alma ve oy verme davranışı üzerine irade ve davranış ilişkisi incelenecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sömürge halkı durumundan çıkmış olan insanlar, bağımsız devletlerin vatandaşı haline gelmiştir. İnsanların değişen hukuki statülerinin yanında ülkelerin sosyal yapısında da değişimler meydana gelmiş; küçük, kapalı gruplar şeklinde yaşayan insanlar kendilerini kişisel olmayan birçok mesele ile şehirlerde bulmuştur. Nüfus hareketliliğinin artışı ile şehirleşmenin artması, küçük üretim biçimlerinin kapitalizm ile ilişkili olarak genişlemesi, haberleşme ve hız olgusunun artması geleneksel dengeyi alt üst ederek halkın ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda katılımını zorunlu kılmıştır (Baykal, 1970, s. 3). Aristoteles'in de ifade ettiği gibi doğuştan bir devlete ihtiyaç duyan ve siyasal bir varlık olan insan, siyasetten bağımsız düşünülememektedir. Bu sebeple var olduğu süre boyunca hem kendi iradesi hem de başkalarının iradesi doğrultusunda davranışlarını şekillendirmektedir. Bu noktada politik

psikolojinin de temel araştırma alanlarından biri olan kitlenin seçim ve karar sürecinin altında yatan temel sebeplerini ortaya çıkarmak, seçmen davranışını anlamada büyük bir rol oynamaktadır (Visser, 1998, s. 9). Belirli bir eylemin neden gerçekleştiğini veya bu eylemi gerçekleştirenin ne ve kim olduğunu ortaya koymak, o eylemin nedenini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bilişsel psikologlara göre insan edilgin bir varlık değil, gelen her uyarıcıyı işleyebilen ve anlamlandırabilen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple bilişsel oluşumlar deyince akla algılama, bellek ve düşünme gibi zihinsel bilgi işleme süreçleri gelmektedir. Bu sayede insan, kendi ve çevresi hakkında bilgi edinir, eski olayları hatırlar, ortaya çıkan sorunları çözer ve gelecekle ilgili planlar yapar (Cüceloğlu, 2006, s. 29). Fakat insan, salt beyinden ibaret olmayan karar verme ve motivasyon süreçlerinde farklı kapasiteleri de olan bir varlıktır. Bu anlamda temelde insanın üç kapasitesi olduğunu ve herkeste ortak bulunduğunu söylemek mümkündür. İnsan fıtratında olduğu söylenen fiziksel, duygusal ve zihinsel merkezli oluşumlar, insan dinamiğinin temelini oluşturmaktadır (Batı, 2017, s. 211-212). Karar verme ve irade gösterme durumlarında da bu oluşumlar düşünce ve davranışa ciddi anlamda etki etmektedir. Felsefenin de önemli tartışma konularından biri olan bilinç, karar verme, özgür irade/isteme, algılama, dünyayı kendi algılarına göre tasavvur etme, düşünce süreçleri ve zihinsel işlevler insan davranışını anlamada hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyolojik etkilerin önemine dikkat çekmektedir. Bu da siyasal iletişim araştırmalarının temelinde yer alan insan beyni, insan iradesi, siyasal algı, siyasal tutum, siyasal karar ve siyasal davranış gibi konuların yorumlanmasında önemli bir yer tutmaktadır (Çokluk, 2020, s. 10). Bu bölümde irade ve karar verme ilişkisinin daha geniş bir perspektiften incelenmesi amacıyla siyasal tutum, siyasal karar, siyasal davranış ve siyasal irade biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan düşünülerek irdelenecektir. Bu doğrultuda kişinin karar verme ve irade gösterme eylemlerine bu hususların ne ölçüde etki ettiği açıklanacaktır.

2.1.1. Biyolojik Faktörler

"Kendini tanı" özdeyişi Sokrates'ten bu yana Batı düşüncesinde bilgeliğin formülü olarak tanımlanmıştır. İnsanın iyi ve kötü yanlarının bilincine varması, onu Tanrı yolunda olmaya götüren bir yolculuk serüvenidir (İsen ve Batmaz, 2006, s. 124). Bu yolculukta akıl yani *logos* insanın bilgi edinme (Tarlacı, 2020, s. 52) düşünme, irade gösterme ve karar verme süreçlerinde kullandığı en önemli aparattır. İnsan, aklı sayesinde kendini tanımakla yalnızca özünü değil, insanlığın ve yaşamın özünü anlayabilecek ve

algı dünyasını da bu sayede genişletebilecek bir varlıktır. İnsan, tanınması kolay olmayan, tek bir formun en ağır baskılarla aşılanmaya çalışıldığı toplumsal düzen ve örgütlerde bile farklı düşünce ve davranış gösteren bireysel bir canlıdır (İsen ve Batmaz, 2006, s. 124). Dolayısıyla her insanın kendine has olan kişilik özellikleri her bireyin kategorize edilmeyecek kadar karmaşık bir davranış örüntüsü ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu sebeple insan davranışını anlamaya çalışan her disiplin tıpkı sistem teorisinin bütünlük kurgusunda olduğu gibi insan davranışının biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir bütünlük içerisinde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Üngüren, 2015, s. 194).

İnsan davranışlarının altında yatan sebepleri bulma fikri, Hipokrates'e kadar dayanmaktadır. Hipokrates tüm davranışları, duyguları, düşünceleri, algıları, beyne bağlayarak davranışın nörobiyolojik kökenleriyle ilgili ilk temelleri atmıştır (Üngüren, 2015, s. 194). İnsan beyni son derece karmaşık biyolojik sistemlerin söz konusu olduğu bir yapıdadır. İnsanın düşünmesi, sorgulaması, arzulaması, hissedebilmesi (Batı, 2020, ss. 33-34) ve isteyebilmesi beynin geniş fonksiyonları sayesinde davranışa dönüşebilmektedir. M.Ö. 3. yy 'da Herophilos ve Erasistratos gibi felsefeciler tarafından da ele alınan bu konu, sinir sitemleri sayesinde vücutta olan tüm girdilerin ve çıktıların beyin tarafından gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Batı, 2020, s. 34). Günümüzde ise ilerleyen teknoloji ve nörobilim çalışmaları insan beyninin daha detaylı bir şekilde görüntülenmesini ve işlevlerinin tüm boyutları ile ortaya konmasını amaçlamaktadır.

Son dönemde artarak devam eden beyin çalışmaları siyasal iletişim alanının da araştırma konusu haline gelmiştir. Bu sebepledir ki insan davranışının çözümlenmesi ve bu doğrultuda insan davranışına dair stratejiler üretilmesi, tüm alanların yarıştığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle konu dahilinde incelenen siyasal iletişim çalışmalarında da insan beyni üzerine yapılan çalışmaların büyük bir önem arz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda devlet politikalarına yön veren siyasetçiler tarafından 21. yüzyıl, beyin yılı olarak ilan edilmiştir. Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri başlangıç bütçesi sadece 2014 yılı için 100 milyon Amerikan doları olan "Beyin İnisiyatifi Hareketi ve İnsan Beyni" projesini başlatarak beyin hakkında bilinmeyenleri ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Projenin tanıtımı ve ilanı 2 Nisan 2013 tarihinde Başkan Barack Obama ve Ulusal Sağlık Enstitüsü (National Institute of Health) direktörü Dr. Francis Collins tarafından gerçekleştirilmiştir. Projenin ana hedefleri arasında yapay beyin ve yapay zekâ oluşturulması, beyinde zihin ve düşünce süreçleri ile ilişkili düzeneklerin aydınlatılması

ile alzheimer, otizm ve şizofreni gibi önemli beyin hastalıklarının radikal bir biçimde tedavi edilmesi yer almaktadır. Beyin sadece ABD'nin ilgi alanında değil; Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere bilimsel araştırma olanağı olan tüm ülkelerde gerçekleşmektedir (Uzbay, 2015, s. 121).

Nörosiyaset çalışmalarının gittikçe önem kazandığı günümüz dünyasında, bilinen ilk çalışma 1979 yılında Roger Sperry ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar politik bazı figürlerin (örn., Adolf Hitler, Fidel Castro, Winston Churchill, Richard Nixon) fotoğraflarını hastaların her iki gözüne ayrı ayrı göstermiş ve gördükleri bu politik figürlere karşı baş parmaklarını yukarı ya da aşağı indirmeleri istemiştir. Çalışmanın en önemli bulgularından biri, beynin sağ ve sol loblarının politik görüş belirtilmesinde başarılı olduğudur. Bununla birlikte hastalar Adolf Hitler ve Fidel Castro fotoğraflarına karşı parmaklarını aşağıya indirirken, Winston Churchill'in fotoğrafına karşı parmakları yukarı kaldırmış ve Richard Nixon'un fotoğrafına ise herhangi bir tepki vermemişlerdir. Bu ilk çalışma, araştırmacılara, kişilerin politik görüşlerini anlamak için nörobilimsel yaklaşımların kullanılabileceğini göstermiştir (Kanai, Feilden, Firth ve Rees, 2011, akt. Eken, 2017, s. 4).

Son dönemde insan beyni üzerine yapılan çalışmalar, insanların karar verirken, hiç bilmedikleri veya farkında dahi olmadıkları dışsal süreçlerden etkilendiğini ortaya koymuştur (Batı, 2020, s. 41). İlk kez Schopenhauer'ın irade ya da isteme kavramından yola çıkarak bilinçaltı kavramını geliştiren Freud (Tarlacı, 2020, s. 82), doğduğumuz andan itibaren maruz kaldığımız birçok uyarıcının hayatımızın belli dönemlerinde seçme, karar verme ve iradi davranış örüntüsü geliştirme durumlarını biyolojik açıdan etkilediğini ortaya koymuştur. Günlük ortalama insan düşüncesinin 70.000 civarında olduğunu belirten Batı, iradi düşünce süreçlerinin beyinde her zaman aktif olmadığına vurgu yapmaktadır. Beynin temelde ikili süreç mantığı ile çalışması, beynin iki farklı sistem içerdiğini göstermektedir. Bu sistemler ise nefsani beyin olarak bilinen otomatik mod ve iradi beyin olarak bilinen bilişsel moda karşılık gelmektedir (Batı, 2018). Nefsani beyin; otomatik, tepkisel, dürtüsel ve üzerine pek düşünülmeyen bir işleyiş ile çalışırken, iradi beyin; bilişsel, açık, kurala ve derin düşünmeye dayalı olarak var olan ikili sürecin bir parçasıdır (Eagleman, 2017, s. 112). Dolayısıyla irade, beynin yoğun düşünce alanının geliştiği noktalarda kendini var etmektedir. Amerikalı nörobilimci Paul MacLean, bu anlamda beynin üç bölümden oluştuğunu öne sürerek: sürüngen beyni hayatta kalma,

gündelik rutini düşünmeden yönlendirebilme amacı için tanımlarken, limbik sistemin duygularla ilgili olduğunu ve neokorteksin ise yoğun düşünme sistemi ile çalıştığını (Eagleman, 2017, s. 112) ifade etmektedir. Bu doğrultuda iradenin yoğun düşünme özelliği gerektirdiğini belirtmek yerindedir. Fakat gündelik hayatta özne konumunda olan insan; oy verirken, yatırım yaparken, bir şey satın alırken (Batı, 2020, s. 42) veya herhangi bir karar verirken, bazen rasyonel bazen de irrasyonel süreçler sonucunda davranışlarını sergilemektedir. Bu da insanın her zaman bilinçli değil çoğu zaman bilinçdışı ya da otomatik modda karar verdiğini gösterir. İradi beynin her zaman aktif olmaması ve otomatik modda insanların karar vermesi siyasilerin de çoğu zaman istedikleri bir durumdur. Bu bağlamda 1950'lerde politik psikoloji çerçevesinde araştırılmaya başlanan insan davranışı, bürokratların ve çıkar gruplarının davranışlarından, vatandaş ve hükümet arasındaki ilişkiye kadar olan tüm psikolojik süreçleri içermektedir. Özellikle seçmenler üzerine yapılacak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik çözümlemeler oy verme davranışını yönlendirme de siyasilere büyük veri sunmaktadır. Bu anlamda siyasi davranış olarak oy kullanma davranışının incelenmesi hem nicelik hem de nitelik açısından merkezi bir konuma sahiptir. Seçmen davranışlarının ikna edilebilir olması için kamuoyu yoklamaları ve anketlerinin kullanımı, siyasi davranış araştırmalarının çoğu alanında olmasa da seçim araştırmaları alanında baskın bir araştırma yöntemi haline gelmiştir (Visser, 1998, s. 7). Yoğun bir ikna sürecine odaklanan siyasal iletişim kampanyaları, Morin'in de bahsettiği üzere ikna edilmeye çalışılanın insanlar değil, beyinler olduğu savını bu anlamda desteklemektedir (Görgülü, 2010).

Bu sayede seçmenlere istedikleri doğrultuda mesaj verebilen, çeşitli ikna teknikleri kullanarak seçmeni belli bir oy kullanma davranışına yönlendiren siyasi partiler, güçlü siyasal iletişim kampanyaları ile rakiplerinden bir adım öne çıkabilmektedirler. Daha iyi bir siyasal iletişim kampanyasının yürütülebilmesi için bir siyasal partinin ülke yapısını çok iyi bilmesi ve hangi faktörlerden etkilendiğini tespit edebilmesi, seçmenin karar verme sürecini etkileme de önemli bir rol oynamaktadır. Seçmenleri etkileyip herhangi bir parti ya da adaya oy vermeye motive edebilmek için karar verme süreçlerinin bilinmesinin yanında hangi propaganda ve iletişim tekniklerinin kullanılması gerektiği ve hangi ikna tekniği ile etkilenmeye yatkın olduklarının analiz edilmesi önem taşımaktadır (Kalender, 2005). Özellikle bireyden çıkıp kitleye yönelik strateji geliştirmeyi hedefleyen siyasal iletişim, psikolojik süreçlerin yanında sosyolojik

bir düşünümle de bireyin ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Konu içerisinde felsefi alandan itibaren tartışılan bireyin iradesi, özellikle siyasal iletişim söz konusu olduğunda bireyden çıkıp kitleye doğru evrilmektedir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri Fröhlich'in *pompalı sistem* kavramıdır.

Bu kavrama göre kişi, kimi zaman bireysellikten çıkıp kitlesel bir şekilde davranış gerçekleştirdiğinin farkında olabilmekte, kimi zaman ise kitleselliğin bir parçası haline dönüştüğünün farkına dahi varamadan eylemlerini gerçekleştirmektedir. Fröhlich'in *pompalı sistem* kavramı bireyin bütünün bir parçası haline fark etmeden geldiğinin en önemli örneğidir. Fröhlich'e göre bu sistem, enerji pompalanan elektrik yüklü moleküllerin titreşim yaydığını göstermektedir. Yapılan çalışmalara göre belli bir yoğunluğun üzerinde enerji pompalandığında moleküller bir "birlik içinde" titreşim ile yayılmaya başlamakta ve kendilerini sokabilecekleri en düzenli an'a kadar bu titreşimi devam ettirmektedir. *Bose Einstein Yoğunluğu* adı verilen bu olgu, düzenli bir sistem oluşturan parçaların yalnızca düzenli bir bütün olarak davranma durumlarını değil, her parçanın kimliğinin diğer parçanın kimliği ile bütünleşme sürecini de bir anlamda ifade etmektedir. Dolayısıyla bu işlem sırasında her bir parçanın kimliği öyle bir birleşime uğramaktadır ki parçalar, kendi bireyselliğini yitirip diğer parçalarla bir bütün oluşturmaktadır (Geçtan, 2020, ss. 49-50). Tıpkı Bose Einstein Yoğunluğu örneğindeki gibi bireyde, çocukluk çağından yetişkinliğe kadar sahip olduğu birçok kod ve uyarıcı sayesinde bireysel düşünceden ziyade kitlesel veya toplumsal bir düşünüm içerisinde düşünce ve eylemlerini gerçekleştirmekte ve kitlesel kimlik ile kendi kimliğini bütünleştirmektedir. Özellikle siyasal karar verme ve seçim yapma konusunda bireyin iradesinin ne denli aktif olduğunu anlamamız birey ve toplum bağlamının birlikte ele alınması gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Bu sayede kişinin almış olduğu siyasi kararların eyleme dönüşmesi, bireysel veya kitlesel irade bağlamında daha açık bir şekilde açıklanabilmektedir.

2.1.2. Psikolojik Faktörler

İnsan davranışının temelinde son derece karmaşık sinir yapıları bulunmaktadır. 13 milyarı aşkın sinir hücresi ve bağlantılardan oluşan insan beyninin son derece karmaşık bir yapıya sahip olması ve davranışların deneysel olarak gözlemlenememesi davranışın nörobiyolojik temelleri üzerinde oldukça sınırlı bir veri ortaya koymaktadır. Bu

doğrultuda bireyin davranışını çevre koşulları ile açıklamaya çalışan psikologlar, insan davranışının anlaşılmasında deney dışında içe bakış yönteminin uygulanmasını da ortaya koymuşlardır (Cüceloğlu, 2006, ss. 26-27). Davranış, en basit tanımı ile organizmanın iç ve dış uyarıcılara karşı göstermiş olduğu bilinçli tepkidir. Davranışı "hareket"'ten ayıran temel özellik bireyin bilinçli tepkisi ile gerçekleşmesidir. Bilinçli davranış temelde bir nedene bağlı olmakla birlikte davranışta bulunanın iradesini ve bireysel güdülerini yansıtır (Tutar, 2018, s. 69). Davranışın her zaman doğrudan gözlemlenememesi veya sebebinin temelde anlaşılamaması davranışın psikolojik etkilerini de göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir.

Schopenhauer'a göre insan davranışı karakter ve güdüler tarafından sıklıkla yönlendirilmekte bu sebeple tamamen mantık çerçevesinde açıklanamamaktadır (2015, s. 58). Bu bağlamda bireyin psikolojik yapısının oluşmasında biyolojik ve kültürel öğelerin belirleyici olduğuna dair iki temel görüşten bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki kalıtsal özelliklerin kişilik gelişimindeki etkilerini fizik-beden yapısı ile sınırlamakta, çevreye uyumu sağlayan zekâ, yetenek gibi etkenlerin ise toplumsallaşma süreci ile geliştiğini ortaya koymaktadır. İkinci yaklaşım ise kültürel-toplumsal etkileri yadsımamakla birlikte bireyin topluma genetik aktarımla hazır hale geldiğini belirtmektedir (İsen ve Batmaz, 2006, ss. 21-22). Dolayısıyla bireyin bu bahsedilen verilerden dolayı her zaman iradi olarak, düşünerek eylemde bulunmadığını ve psikolojik olarak donatıldığı verilerden bağımsız davranış örüntüsü gerçekleştirmediğini söylemek mümkündür.

Davranışların genellenebilir olmaması insanoğlunun siyasal davranışlarını yorumlamada da birçok psikolojik faktörün devreye girdiğini göstermektedir. Bu etmenler arasında yer alan güdü, motivasyon, tutum, algı gibi psikolojik unsurlar siyasal davranışı büyük ölçüde şekillendirmektedir (Çokluk, 2020, ss. 51-52). Bu sebeple siyasal iletişime dair bu psikolojik unsurları anlamak konu açısından büyük önem arz etmektedir.

2.1.2.1. Siyasal Davranışın Bir Yönlendiricisi Olarak Motivasyon

Davranışı anlamada önemli bir kavram olan motivasyon, Latince'de harekete geçirmek anlamına gelen "movere"'den türemiş ve günümüzde güdü, saik, neden-sonuç, güdüleme gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir (Anık, 1997, s. 67). En temelde motivasyon, davranışı belli bir amaç doğrultusunda yönlendiren içsel bir durum olarak

ifade edilmektedir. Bireylerin davranışlarının sebepleri ve onların arkasındaki sebepleri anlamada motivasyon kavramının hangi ihtiyaca karşılık geldiğini bilmek davranışın anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tutar, 2018, s. 94). Bu bağlamda motivasyon ve güdü kavramlarının oldukça ilişkili olduğuna değinmek gerekmektedir. Güdü; istek, arzu, ihtiyaç, dürtü gibi kavramları kapsayan genel bir kavramdır. Açlık, susuzluk, cinsellik gibi fizyolojik güdülere dürtü; insana özgü başarma isteğine ise ihtiyaç denilmektedir (Cüceloğlu, 2006, ss. 229-230).

Schopenhauer'ın insan davranışını bilmede koşul olarak gösterdiği üç nedensellikten biri olan güdü, bir ihtiyaç olarak kendini gösterirken insanın karakteri niteliğinde oluşarak istemenin de bir parçasını oluşturmaktadır. Hem insanda hem de hayvanda var olan güdüyü yönlendiren temel aksiyon ise bilinçtir. Bu anlamda eylemin yönlendiricisi olan bilinç, bilme ve tasavvur etme yetisi olan insan davranışını hayvandan farklılaştırmaktadır (Hoşgör, 2020, ss. 44-47). Schopenhauer'ın isteme kavramını ifade eden güdü, insanın bir nesneye karşı tepki vermesine sebep olmaktadır. Farklı sebepler içerisinde gelişen güdü kavramı, istemenin gücünü de bir anlamda ifade etmektedir (Schopenhauer, 1998, s. 22).

Atkinson'a göre ise motivasyon, bireyin eylem yönünü ve gücünü belirleyen iç ve dış bir uyarıcının etkisiyle harekete geçmesidir (Akt. Anık, 1997, s. 68). Siyasal davranışların anlaşılmasında da önemli bir yere sahip olan motivasyon, bireylerin siyasal karar alma davranışlarının altında yatan ruhsal süreçleri çözümlemede araştırmacılara oldukça önemli veriler sunmaktadır. Siyasal davranışların nedenlerini teşkil eden ve bu davranışları tetikleyen içsel ve dışsal nedenler, bireyin eyleme geçerek siyasal davranışı ortaya koyması anlamına gelmektedir (Anık, 1997, ss. 68-69). Edward Bernays, kamuoyunun manipülasyonu için insana hâkim olan güvenlik, üreme ve sevgi gibi temel güdülerinin bilinmesi gerektiğine değinir. Bu sayede Bernays, kamuoyunu etkileyebilmek için insanı güdüleyen temel unsurların bilinmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Çokluk, 2020, s. 53). Beyin aktivitesine dair yapılan ölçümlerde ortaya konan sonuçlara göre seçmenler, hayatlarını garanti altına alabilecek partiye oy vermek istemektedir. Bu nedenle insanların oy verme davranışının temel motivasyonunu yönlendiren şey denge ve istikrar arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Batı, 2017, ss. 171-172). Baker'in deyişi ile huzur isteği dünyanın ve yaşamın olanaklı koşulu olarak görülür ve siyasal yaşamın ön koşulunda beklenen noktalardan biri de huzur söylemidir

(Baker, 2020, ss. 21-22). Freud öncesi rasyonalist psikolojinin etkisi altında şekillenen ve siyasal davranışı menfaat ilişkisinden ibaret sayan Bentham'a karşılık, H.D. Laswell, bu durumun detaylandırılması gerektiğini belirtmiştir. Laswell'e göre insanlar sadece ekonomik menfaat doğrultusunda değil, iktidar, servet, sağlık, eğitim, sevilme, itibar görme gibi çeşitli motivasyonlar ile de siyasal davranışı gerçekleştirmektedir (Baykal, 1970, ss. 86-87).

Davranışın temelini oluşturan eyleme geçme durumu ise güdülenmeye karşılık gelerek istenenleri davranışa dönüştürmektedir. Motivasyon olarak da bilinen güdülenme, bireyi belli bir hedefe yönlendirmekte ve kendi başına bir irade olarak eylemin gücü olma haline gelmektedir. Belli bir uyarıcı ve tepki ilişkisi içerisinde gelişen davranış karar verme noktasına gelene kadar belli bir motivasyonu arka planda barındırmaktadır. Bu motivasyon bilişsel anlamda kabullenmeyi ve bireyin aldığı karar ile davranışın temel motivasyonunu mantık çerçevesine büründürmeyi sağlamaktadır. İç ve dış uyarıcılara oldukça açık olan insan, ihtiyaçları doğrultusunda karar almakta ve eyleme geçmektedir. Bu sebeple bireylerin gereksinimlerini ve davranışlarını bilmek önem arz etmektedir.

Siyasal motivasyon ise bireylerin güdü ve ihtiyaçları doğrultusunda siyasal davranışa istekli hale gelme ve eyleme geçme durumudur. Cengiz Anık'a (2000) göre siyasal motivasyon süreci şu şekilde gelişmektedir (s. 186):

1) *Dengesizlik veya gerilim*: Seçmenlerin var olan sorunları ve herhangi bir durumda memnun olmadıkları durumu ifade etmektedir.

2) *Siyasal İtici Güçler*: Seçmeni hareket etme noktasına getiren belli bir itki sürecini ifade etmektedir.

3) *Eyleme veya davranışa karar verme*: Seçmenin içinde bulunduğu çevre ile kurduğu iletişim sonucunda bir karar vermesidir.

4) *Davranışsal niyetler*: Bir nesne, simge veya söylemin seçmen değerlendirmelerinin davranışlarını ve niyetlerinin yönünü belirlemesidir.

5) *Motivasyon sürecindeki değişim*: Bu değişim süreci ikna eden kişinin seçmen davranışını istediği yönde şekillendirebilmesi ve değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır.

Tutar'a (2018) göre davranışı etkileyen sadece biyolojik bir uyarıcı değil, bir nesne veya bir olay da davranışı etkileyecek önemli bir uyarıcıdır. Dolayısıyla siyasal motivasyonu etkileyen sadece biyolojik ve psikolojik uyarıcıların temel etken olduğunu göstermek sosyolojik uyarıcıları göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bu sebeple davranışın kök nedeninin anlaşılması için tüm uyarıcıları göz önünde bulundurmak siyasal motivasyonu belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Siyasal iletişimde kitleleri ikna etmek ve siyasi davranışları yönlendirmek için temel motivasyon unsurlarının bilinmesi önem arz etmektedir. İkna sürecinde yapılan her iletişimsel çaba bireyi güdüleyeceği için bireyin iç motivasyonlarının yönlendirilmesi siyasilerin etkili mesaj stratejileri ile gerçekleşebilmektedir.

2.1.2.2. Siyasal Tutum ve Davranışlar

Siyasal davranış bireyin sosyal alana yönelik algı, tutum, tavır ve faaliyetleri toplamıdır. Birey öncelikle almış olduğu siyasal bilgi doğrultusunda bir algı oluşturmakta, ardından oluşturduğu algı üzerinden bir tutum geliştirmektedir (Dursunoğlu, 2017, s. 1580). Algıdan eyleme kadar geçen tüm bu süreç, bireyin iradesi çerçevesinde değerlendirilerek siyasal davranış gerçekleştirilmektedir. İnsanların neden bir partiye değil de başka bir partiye oy verdiği, niçin değişik markalara sahip mal ve hizmetlerden sadece bir veya birkaçını seçtiği gibi sorular temelde tutum kavramı ile oldukça ilgilidir. İnsanların bu türden karar verme süreçlerinde tutumlarının etkisi oldukça önemlidir (Kalender, 2005, s. 15).

Tutumlar insan davranışlarının arkasındaki nedensel faktörlerdir. Tutumlar anlık değişen değerlendirmeler değil; nispeten değişmez nitelikteki inançlar ve değerlendirmeler bütünüdür. En genel tanımıyla tutum, bir durum, nesne ve olaya karşı belli bir tavır ortaya koyma ve bu durumu uzun süre devam ettirme durumudur. Kişi geliştirdiği tutumları belli bir duygusal temele göre oluşturmakta ve bireyin dış dünya ile ilişkilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Muzaffer Şerif tutumları kendi içinde sınıflandırırken toplumsal tutumların önemli bir kategori oluşturduğunu ve bu kategorinin benlik tutumlarının diğerlerinden daha büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ifade eder. Yine bireyin ego sisteminin gelişimini benlik tutumları önemli ölçüde etkilemektedir (Tutar, 2008, ss. 141-142). Dolayısıyla tutum kavramı hem sosyolojik hem de psikolojik bir açıklamaya sahiptir.

Tutumların ortak özelliği doğuştan öğrenme süreci ile gerçekleşmemesi, sonradan kazanılmasıdır. Tutumlar geçici düşünsel durumlar olmadığı için uzun süre düşünce ve davranış olarak kendini devam ettirmektedir (İsen ve Batmaz, 2006, s. 280).

Tutumun toplum içerisinde öğrenilmesi ve başkalarını ikna etme, kültürleme etkisine sahip olması siyasal davranışın yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. İnsanların politik inançlarını ve değerlerini bir nesilden başka bir nesle aktarması, siyasal tutumun temelini oluşturmaktadır. Siyasal tutum, bir bireyin siyasi sistemdeki yönelimleri, inançları, değerleri, normları ve davranış kalıplarını edindiği bir öğrenme sürecidir. Dolayısıyla siyasi tutum, genel olarak toplum ve özelde birey ile ilgili olduğu için psikolojik bir kavramdır.

İnsan evrimsel olarak her ne kadar gelişen ve değişen bir varlık olsa da belli fikirlerin, inanışların ve alışkanlıkların bir kez beyne girmesi, edinilen bilgiyi beynin bir donanımı haline getirmekte ve bu bilgileri değiştirmek oldukça güçleşmektedir (Lindstrom, 2017, s. 203). Lambert'e göre birey, çevresine daha kolay uyum sağlamak ve toplumsal rolünü gerçekleştirmek için tutum geliştirmektedir. Bu noktada Lambert, tutumun oluşmasında duygusal öğelerin büyük bir rol oynadığını savunmaktadır (İnceoğlu, 2010, s. 10). Duygulardan etkilenmeye oldukça açık olan insan, rasyonel karar alma mekanizmasında da bu durumu bir mantığa büründürmektedir. Tutumlar birey ile nesneler arasındaki ilişkilere tutarlılık ve kararlılık kazandırmaktadır (İnceoğlu, 2010, s. 31).

İnsan beyninin en üst fonksiyonlarından biri olan karar verme, tutum ile oldukça ilişkilidir. Bu noktada kapsamlı bir organlar bütünü olan beyin, sinir sistemi sayesinde tüm bedenle iletişim kurmakta ve insanın hareket etme, düşünme, değerlendirme, karar verme ve plan yapabilmesini etkilemektedir. Davranışlarımızın birçoğunu bilincimiz, kararlarımız ve özgür irademiz sayesinde verdiğimizi düşünsek de Stanislas Dehaene göre zihnimizin bilinçdışı faaliyetleri, birçok bakımdan bilinçli faaliyetleri aşmaktadır (Morin ve Renvoise, 2019, s. 46). Bu sebeple bilinçaltı faktörler ve çevresel etkiler karar verme aşamasında tutumları yönlendirme gücüne sahiptir. Berger'e (2021) göre ise kararlar, konuyla ilgili kanaatlere ve duygulara doğrudan bağlı olduğu için tutum gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple insanların davranışlarının yönetilmesi, duygu, düşünce ve davranışlarının yönlendirilmesi ile mümkün

olabilmektedir. Maxwell'e (2003) göre bireylerin iç dünyasına hitap etmek, onları ikna etmek dış dünyalarını kontrol etmede oldukça etkilidir. Tutumun değişebilir ve gelişebilir olması insan düşüncesinin ve kararlarının da yön değiştirebileceğini göstermektedir (s. 13).

Tutum araştırmalarının ilk dönemlerinde bir kişinin tutumlarının onun davranışını belirlediği varsayılmaktaydı. Belirli bir siyasiyi destekleyen bir kişinin onun için oy kullanması, esrar kullanan bir kişinin esrarı yasallaştırma tasarılarını desteklemesi veya ırksal önyargıları yüzünden bir kişinin hoşlanmadığı grupların çoğunlukta olduğu okula çocuklarını göndermemesi tutumun sabitliği hakkında bilgi verebilmektedir. Fakat bunun aksine 1934 yılında Profesör La Pierre tarafından yapılan bir çalışma tutum ve davranış arasındaki ilişkinin değişebilecek durumda olduğunu göstermiştir. Çalışmada ABD'de Asyalılara karşı büyük bir ön yargının olduğu dönemde La Pierre, ABD'yi Çinli bir çift ile dolaşmıştır. Bu gezi esansında 66 otelde konaklamış ve 184 restorana gitmişlerdir. Yalnız tek bir otel tarafından geri çevrilmiş ve hiçbir restoranda böyle bir durumla karşılaşmamışlardır. Daha sonra aynı otellere ve restoranlara bir mektup gönderilerek Çinli müşteri kabul edip etmeyecekleri sorulmuştur. Yanıt veren 182 kişiden yüzde 92'si Çinli müşterileri kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Araştırma insanların her zaman tutumlarına uygun bir şekilde davranmadığını ortaya koymuştur. Bu durum tutumlarla davranışların ne zaman ve hangi koşullarda örtüştüğü sorununu gündeme getirmektedir. Güçlü, net ve zaman içinde pekişmiş olan tutumun davranışa doğrudan ve belirgin bir biçimde dönüşmesi olasıyken, zayıf ve ikircikli duygulanımlarda tutarsızlıklar meydana gelebilmektedir (Cottam vd., 2016, ss. 117-118). Tutum konusu oy verme davranışı, ikna ve siyasal davranış, medyanın seçmen davranışı üzerindeki etkileri bağlamında da yoğun şekilde araştırılmıştır. Tutum üzerinde yoğun bir etkiye sahip olan biliş ve duygulanımlar seçimlerde ve diğer önemli politik konularda insanların siyaseti izlemelerine ve gözetim altında bulundurmalarına yardımcı olmaktadır. Marcus ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmaya göre 1980'lerdeki ABD başkanlık seçimlerinde Reagan'a yönelik coşkunun ve ülke hakkında kaygı duyulmamasının 1984 yılında Reagan'ın yeniden seçilmesine büyük oranda katkı sağladığı ileri sürülmektedir. Araştırmacılar ayrıca duyguların bir alarm gibi kullanıldığını belirterek ABD'deki siyasete yönelik ilgi eksikliğini açıklamaktadır; vatandaşlar kaygı hissetmeye başladığı zaman haberlere başvurmakta ve

neler olup bittiği konusunda daha çok şey öğrenmektedir. Cottam'a (2016) göre duygusal sistem ve bilinçdışı bir şekilde çalışan bekçidir (ss. 119-120).

Dolayısıyla siyasi düşünceler hakkında tutum geliştirilmesi, siyasal ikna mekanizmaları ile oldukça ilişkilidir. Siyasal ikna mekanizmasının en önemli göstergesi olan dilin oluşturulması ise seçmenin sahip olduğu kodlar doğrultusunda planlanmalıdır. Kişinin belli bir yönde harekete geçirilebilmesi ve tutum oluşturulabilmesi için kişinin hem biliş hem de duygusal yönüne hitap etmek istenilen yöndeki bilgiyi algılamasını sağlamaktadır.

2.1.3. Sosyolojik Faktörler

Birbirine bağımlı ve karşılıklı etki içerisinde yaşamını sürdüren birey, önce kalıtımsal, fiziki sonra da ailesel ve grupsal etki çemberi içerisinde bireyselleşme sürecini yaşamaktadır. Tüm bu çemberi belirleyen en önemli unsur ise toplumdur. Birey, öncesi ve sonrası ile toplumsal etkilerin bir ürünü olarak düşünce dünyasını oluşturmakta ve davranışlarını yönlendirmektedir (İsen ve Batmaz, 2006, s. 184). Edmond Locard'ın dediği gibi her temas bir iz bırakmaktadır. Bu sebeple duyu organları aracılığı ile algılanan her bilginin, kodlanmış her temasın bir iz bıraktığı kaçınılmaz bir gerçektir (Darıcı, 2017: 200). Buradan hareketle toplumsal verilerin insan davranışları üzerindeki yönlendirici etkisi, yadsınamaz bir durumdur. Toplumsal tarihin biçimlenmesi, üretim biçimi, kültürel yapısı, politik ve psikolojik boyutları bireyin hem toplumsal hem de siyasi bir hayvan olarak nitelendirilmesini beraberinde getirmektedir (İsen ve Batmaz, 2006, s. 185).

Toplumun en önemli unsurlarından biri olan kültür ise bireyin sosyal kimliğinin inşa edilmesinde büyük rol oynar. Kültür, köken olarak Latince'de ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi anlamları olan colere kök sözcüğündeki cultura'ya dayanmaktadır. Colere; işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları barındıran çok zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bu kökten hareketle cultura terimi, ilk kez tarımsal faaliyetleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bugün ise kültürün tarihsel kökeninin günümüzdeki anlamını şekillendirdiği ifade edilebilir (Oğuz, 2011, s. 125). Toplumsallaşmanın önemli olgularından biri olan kültür, insanın düşünce, duygu ve davranış dünyasını önemli ölçüde şekillendirme gücüne sahiptir. Lévi-Strauss'un kültürel temsil olarak adlandırdığı

inanç, duygu, değer, tutum ve anlamlar toplumsal yaşamdaki bireylerin kolektif davranışlarını açıklamada önemli rol oynamaktadır (Moore, 2004, s. 236). Bu bağlamda her birey, içinde yaşadığı toplumun kültürünü edinerek sosyal aidiyet duygusunu geliştirmektedir. Dolayısıyla birey, edindiği kültürel kodlar sonucunda dünya tasavvurunu var ederek dünyayı algılayış biçimini bu pencereden devam ettirmektedir. Kültürün var ettiği sosyalleşme olgusu, bireyin kendisine sunulan değerleri, normları ve inançları kazanma sürecidir. Bu anlamda sosyalleşme süreci bireyin grup faaliyetlerine katılmasında, kendisinden beklenen rolleri gerçekleştirmesinde yönlendirici bir etkiye sahiptir. Yine sosyalleşmenin en önemli etkilerinden biri olan bireyin gelişimini nesiller boyunca öğrenilen şekilde devam ettirmesi sosyalleşmenin bir denetim mekanizması görevi üstlendiğini de göstermektedir. Bireyin benliğini kurgularken toplumdan öğrenmiş olduğu kültürel öğretiler, özdeşleşme kavramının önemini de ortaya çıkarmaktadır. Özdeşleşme en genel tanımı ile fikirlerin ve tavırların benimsenmesi sürecini ifade eder ve bir toplumda taklit, özdeşleşmenin en yaygın şekli olarak bilinir. Bir çocuk dünyaya geldiği ilk andan itibaren ebeveyninin tavır ve davranışlarını benimser ve taklit eder. Öğrenilen bu davranış kalıpları ise çocuğun kişiliğinin bir parçası haline gelir. Birey, kişilik gelişiminin bir sonucu olarak ebeveynin benimsediği kültürel değerleri edinir. Dolayısıyla sosyal öğrenmenin bu yönü özdeşleşme olarak adlandırılır (Taşdelen, 1997, ss. 152-154). Bireyin kimliğini oluşturmada önemli bir yere sahip olan özdeşleşme, farklı özdeşleşmelerin toplanması ile kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmaktadır. Lacan'ın da ifade ettiği gibi "Ego, soğan yapısı taşıyan bir objedir; kabukları sırayla kaldırdıkça onu oluşturan ardışık özdeşleşmeleri buluruz" (Yavaşgel, 2014, s. 165).

Toplumsal yapının bireylerin değerleri ve zihinsel yapıları üzerindeki etkisini ortaya koyan E.C. Banfield, Güney ve Kuzey İtalya'da deneklere keman çalan bir çocuğun resmini göstererek denekten bu resimle ilgili bir öykü anlatmasını istemiştir. Sosyo-ekonomik seviyesi düşük, köylü ve okuma yazma bilmeyen Güney İtalya'da denekler, duygusal ve otoriter unsurların ağırlıklı olduğu öyküler anlatırken, yüksek gelire sahip, okuma yazma oranı daha yüksek olan Kuzey İtalya'da resimle ilgili öyküler rasyonel, hoş görülü, şansa dayanmayan, bireyci değerlerin ve çatışmanın hâkim olduğu konular üzerinden ifade edilmiştir. Buradan hareketle bir toplumun sosyo-ekonomik faktörlerinin, kültürünün bireyin zihinsel ve değerler sistemine nasıl etki ettiği oldukça

açıktır (Yücekök, 1987, ss. 15-16). Bu durum bireylerin yaratmış olduğu öykülerdeki kişilik unsurları ile özdeşleşmeye de açık olduğunu bir anlamda ifade etmektedir.

Kültürü felsefi anlamı ile kullanan Leibniz ise kavramı "Geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak" şeklinde ifade etmiştir. Buradan hareketle Herder ise "İnsan kendisini yapandır; o, kendi durumunu kendisi için iyi bildiği şeye göre kendisi kurar" (Özlem, 2012, s. 212). Dolayısıyla bireylerin toplumla iç içe geçmesi, insanın kültür içerisinde hem yaratan hem de yaratılan bir varlık olduğuna işaret etmektedir. İnsanı hayvandan ayıran akıl, kişinin kültürü de yarattığının en önemli kanıtıdır. Kişinin isteme ve amaçlı eylemleri doğrultusunda oluşturulan kültür, biyolojik bir uyum zorunluluğu olmayan özgür insanın dışavurumudur. Birey sadece doğanın neden sonuç zorunluluğu içerisinde hareketlerine yön veren bir canlı değil, aynı zamanda toplumsal dış etkenleri kendisi için denetim altına alan ve sonunda düşünen, hisseden, isteme sahibi varlık olarak bu etkenlere biçim veren bir kültür öznesidir (Özlem, 2012, s. 213).

Toplumun merkezinde yer alan insan, inanç ve davranış kurallarının standartlaşması ile siyasi kültürünün de temelini atmış olur. Kültürün nesilden nesile aktarılma özelliği siyasi kültürün de aynı şekilde bir aktarım sürecinden geçtiğini ortaya koymaktadır. Toplumsal kültürün bu denli geniş bir etki alanına sahip olması siyasi kültürü de açık bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Ancak hiçbir toplumun türdeş olmaması ve her toplumun belli bir katman oluşturarak kendi içinde bir alt katman meydana getirmesi gruplar arası tercihleri değiştirmektedir. Bu sebeple siyasi kültürün toplumsal katmanlaşmaya göre farklılık göstermesi bireylerin grup psikolojisi şeklinde hareket etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Berger'e göre verdiğimiz kararların %99,9'u başkalarından etkilenmektedir. Toplumdan etkilenmeyen davranışın oldukça zor olduğunu belirten Berger, farkına bile varamadığımız şekilde insanlar oy verme tercihinden aldığı ürüne kadar toplumsallaşmanın etkileri doğrultusunda karar vermektedir (2021, ss. 9-10). Bireyin etkileyen ve etkilenen bir varlık olması toplumsal temasın karşısında bireyin iradesini aktif olarak kullanıp kullanamayacağı durumunu sorgulatmaktadır. Toplumsallaşmanın önemli göstergelerinden biri olan kolektif bilincin oluşumu da yine grup psikolojisi ile hareket eden bireylerin özgür irade sorunsalını gündeme getirmektedir.

2.2. Siyasal Toplumsallaşmanın Bireysel İrade ve Karar Verme Süreci ile İlişkisi

Siyasal toplumsallaşma, bireyin sosyalleşmesi ve kendi kararlarını belirleyip uygulama noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasal toplumsallaşmayı açıklayabilmek için toplumsallaşmanın bu noktada açıklanması önem arz etmektedir. Bazı kaynaklarda sosyalizasyon olarak da geçen toplumsallaşma; "gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek, gerekse toplumsal rollerimizi (işçi, arkadaş, yurttaş, vb. olarak) yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeyi öğrenme sürecimizdir" (Marshall, 1999, s. 760). Yani toplumsallaşmanın en önemli rollerinden biri toplumun fertlerine biz duygusunu aşılamaktır (Akın, 2009, s. 39).

Toplumsallaşma kavramını sosyoloji terminolojisinde ilk kullanan bilim adamı Emile Durkheim'dır. Durkheim, bireyin toplum içindeki sosyalleşme süreci ile eğitimi arasında ciddi bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Durkheim'a göre doğduğunda asosyal bir karaktere sahip olan birey, aldığı eğitim sayesinde toplumsallaşmayı öğrenir. Dolayısıyla bu öğrenme süreci bireyin kişiliğini, değerlerini ve davranış kalıplarını belirlemede büyük bir rol oynar (İçli, 2005, akt. Yılmaz, 2013, s. 320). Bilgiyi tabiattan almayan, toplumdan şekillenmiş olarak edinen birey (Rigel ve Çağlar, 2010, s. 39) düşünce dünyasını büyük ölçüde bu veriler doğrultusunda şekillendirmektedir.

Toplumsallaşma en temelde bir öğrenme sürecidir (Batmaz ve İsen, 2002, s. 21) ve bu süreç kavramın aynı zamanda bir öğretme sistemi olduğunu da ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsallaşma, bir eğitme ve öğretme süreci olarak da tanımlanabilir. Karşılıklı iletişim ve etkileşim gerektiren bu süreç, bireyin toplumdaki rollerini öğrenmesi ve bu rollere göre eylemde bulunması sürecini ifade etmektedir (Akın, 2009, ss. 10-11). Bu değerlendirme ışığında toplumsallaşma süreci Fichter'e göre nesnel ve öznel olmak üzere iki yönden ele alınabilir. Nesnel bakımdan toplumsallaşmanın işlevi toplumun sahip olduğu kültürü, değerleri ve hedefleri bireylere yavaş yavaş benimsetmek ve bireylerin toplumda yerine getirmek zorunda olduğu sosyal rolleri öğretmektir. Öznel bakımdan toplumsallaşma ise, bireyin çevresindeki kişilere uyarlanması sonucu devam eden ve ömür boyu süren öğrenme sürecini ifade etmektedir. Kısacası toplumsallaşma, toplumla temas yoluyla kültürel unsurların öğrenilme ve öğretilmesi sürecidir (Yılmaz, 2013, s. 321). Toplumsallaşma sürecinde bireyin kendisine kodlanan bilgilere objektif

bakabilmesi için öz farkındalık seviyesini aktif bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu sayede birey toplumsallaşmanın getirdiği biz duygusunu davranışsal olarak göstermeyip kendi iradesi doğrultusundaki kararlarını eyleme sokabilmektedir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan siyasal toplumsallaşma ise bireyin toplumsallaşmasının bir parçasıdır. Temelde toplumun değerlerini, kültürünü ve normlarını öğrenme ve aktarma süreci olarak tarif edilen toplumsallaşma, bu yönü ile toplumdaki hâkim olan siyasi görüşlerinde aktarılma sürecini ifade etmektedir. Kültürel aktarımın oldukça etkili olduğu siyasal toplumsallaşma, bireyin bir ideolojiye olan düşünce ve tutumlarını etkilemede oldukça önemli bir role sahiptir. Toplumsal ilişkiler ve siyaset üzerine önemli analizler sunan Marx'a göre insanlık tarihinin ilk öncülü insanların varlığıdır. Bu sebeple Marx'a göre toplumsal yaşamda tespit edilmesi gereken temel olguların insanların fiziksel örgütlenişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ilişkileri olduğunu belirtmek yerindedir (Çokluk, 2020, s. 66). İnsanın toplumsal bir varlık olduğuna değinen Heidegger ise insanın tek başına olmasından bahsetmenin zor olduğunu ve insanı insan yapan temel şeyin dünya ile bütünleşmek olduğunu ileri sürer (Eagleman, 2016, s. 176). Bu da bireylerin bir araya gelerek kolektif bir bütün olma sürecini tarif etmektedir. Bu bağlamda doğası gereği sosyal bir varlık olan insan, kendi amaçlarına ve isteklerine ulaşmak için bir devlete ihtiyaç duymaktadır. Devletsiz yaşamın ancak Tanrılara ve hayvanlara özgü olduğunu savunan Aristoteles, insanı bu anlamda politik hayvan olarak nitelendirir. Çünkü insan ne Tanrılar gibi yüceliği ile politik olanı aşmakta, ne de hayvanlar gibi aşağı olabilmektedir. Bu sebeple toplumsallaşmanın bedenini oluşturan devlet, insanları doğal olarak bireysellikten çıkarıp kolektif olmaya sevk etmektedir (Arsitoteles, 2017, s. 27). İnsan özgürlüğü ve insanın birey olarak karar vermeye özgürce irade gösterip göstermediği konusu ilk çağ felsefesinden günümüze kadar tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle bireyin bir sosyalizasyon süreci ile bir devlete ihtiyaç duyması, devletin bireyin iradesi üzerinde aktif bir belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Lukes'a göre devlet bireysel ve kolektif faillere uygulandığında "kişiye verilen iktidar" ve "kişi üzerinde uygulanan iktidar" olmak üzere iki farklı biçimde varlığını göstermektedir (2016: 101-102). Weber ve Mills ise devletin kendi istediğini elde etmek için iradesini her şekilde kullandığını ifade etmektedir (Lukes, 2016, s. 110). İktidarın bireye dahi nüfuz etmesi ve kendi iradesini üstün kılması, iktidarın bir yandan kendini toplumun bedeni ile var ettiğini ortaya koyarken, diğer yandan da iktidarın

ördüğü ilmeklerle bireyin özgürlüğüne yer verilmediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Foucault'nun da bahsettiği gibi "iktidar her yerdedir ve onun etkilerinden bağımsız olarak oluşmuş kişiliklerden söz etmek mümkün değildir" (Lukes, 2016, ss. 131-132).

Eski Yunan kültürü başkalarını yönetmenin önce kendi kendini yönetmekten geçtiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Foucault'nun da "*katlanma*" diye ifade ettiği bu durum, yönetenin gücünü önce kendi içinde kırması gerektiğine işaret eder. Felix Guattari'ye göre ise öncelikli olarak baş edilmesi veya kaçınılması gereken devlet değil, aksine insanın bilinçdışıdır (Akay, 1991, s. 148). Çünkü insan bilinçdışının bir getirisi olarak hem iyilikleri hem de kötülüklerin bir taşıyıcısıdır. Rousseau ise hem bireyin hem de toplumun ortak bir çıkar sağlaması amacı ile bireysel özgürlüklerin ve kişiler arası eşitlik durumunun bozulmaması gerektiğine değinir. Bunun için yapılması gereken ilk şeyin ise insanın iyi olan doğasını ortaya çıkarmak ve daha sonra bu özellikleri ile uyumlu, insanları bir bütün olarak özgürleştirecek bir siyaset anlayışını ortaya koymak gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla Rousseau siyaset anlayışında, özgür irade ortamının gerekliliğine işaret etmektedir (Türkmenoğlu, 2004, s. 41).

Siyaset felsefesinin de odak noktalarından biri olan birey-devlet ilişkisi, yine sıklıkla özgür irade çerçevesinde ele alınmaktadır. Siyaset felsefesine göre eğer devlet vatandaşlarına kendilerini ifade etmeleri için bir ortam hazırlamıyorsa, vatandaş devletine karşı iki yüzlü bir konuma geçerek insani değerlerini yitirecektir. Dolayısıyla sağlıklı bir toplum yapısı için bireyselleşmenin ve özgürleşmenin vatandaşlara hissettirilmesi toplum ve iktidarın oluşumu açısından önem arz etmektedir (Arslan, 2019). Bireyin özgür iradesini kullanamama durumu aklın da pasifize edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada siyasal toplumsallaşmanın sağlanması, siyasi tercihleri belirleme de belli başlı kaynakların yönlendirici olması durumunu beraberinde getirmektedir. Toplumsal kaynakların bireyin özgür iradesini gölgeleyerek karara etki etmesi bir anlamda kanaatlerin de toplum tarafından üretildiğini ifade etmektedir. Platon'nun da ifade ettiği gibi "kanaat üretmek konuşmaktır" sözü konuşmanın toplumsal anlamda üretildiğinin en önemli kanıtıdır (Bourdieu, 2015, s. 276). Kanaatin oluşmasında ve siyasal toplumsallaşmanın sağlanmasında önemli alanlarından biri olan aile ve okul, birincil düzeyde etki seviyesine sahipken, akran ve medya grupları ise ikincil seviyede etki düzeyine sahiptir (Heywood, 2007, s. 230). Belirtilen bu alanlar bireyin kendisini direk olarak ifade edebileceği, serbestçe katılımda bulunabileceği, kararlarını özgürce

alabileceği bir etki yarattığı gibi; devletin ideolojik amaçlarına alet edildiği, kendi kişiliğinde ve kimliğinde birtakım sorunlar yaşayabileceği zorunluluklar dünyasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, resmi kültürün varlığı ve bu varlığın bir aracı olan siyasal toplumsallaşmadan bahsedilebileceği gibi, bireyin serbest gelişimini destekleyen, bireysel çıkar ve tercihlere önem veren bir sürecin görünümünden de bahsetmek mümkündür (Güllüpunar, 2010, ss. 31-32).

Birçok farklı toplumsal aktör tarafından şekillendirilen ve karmaşık bir yapıya sahip olan siyasal toplumsallaşma, temelde kendini bireyde sürdürme halidir. Bu bağlamda toplumun talepleri, tepkileri, baskıları siyasal davranış çerçevesinde birey ile vücut bulmaktadır (Baykal, 1970, s. 150). Bu durum siyasal iletişim açısından toplumsallaşmanın önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Giddens'a göre birtakım kurallar ve kaynakların varlığı ile karşı karşıya kalan birey, toplumun içinde erimektedir. Ona göre kurallar toplumu ifade ederken, kaynaklar ve nesneler kişiler üzerinde hâkim olan siyasi güçleri ifade etmektedir. Bourdieu ise bireyleri toplum tarafından şekillenmiş ve eğilimleri belirlenmiş konumda tanımlar. Yine toplumsal alanı belirleyen temel bileşenler ise siyasal güç odakları olarak ortaya çıkmaktadır (Giddens, 1993, akt. Eroğul, 2012, s. 238). Dolayısıyla kişiler üzerindeki egemen güç olarak nitelendirilen siyasi güç, konumuz açısından önem arz etmektedir. Özellikle konunun ilk tartışma alanını oluşturan birey iradesi, kitle psikolojisi ile farklı şekillerde gelişim göstermektedir. Marksizm'in bireyselleşme ve kolektivizm olgusu dahilinde de ele alınabilecek bu konu, bireyin özgür iradesinin karşısında toplumsallaşma ve siyasi gücünde ayrı bir irade mekanizmasına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda bireyin iradesini politik açıdan değerlendirmek, siyasi iradenin toplumsallık içinde kendini nasıl var ettiğini anlamayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla siyasal toplumsallaşma sürecinde bireyin kendi özgür iradesini kullanıp kullanmadığı konusunu kitle kavramı ile düşünmek zorunlu bir hal almaktadır. Bu anlamda bireyin kitle içerisine girmesiyle iradenin nasıl bir değişim ve dönüşüme uğradığı, iktidarın sahip olduğu siyasi iradenin bu noktada nasıl bir işleve sahip olduğu konu açısından önem arz etmektedir.

2.3. Kitle Psikolojisi ve Özgür İrade Bağlamında Seçmen Davranışı

Temeli topluma, hizmete dayanan ve Comte tarafından ortaya atılan pozitivist görüş, tabiatı denetim ve kontrol altında tutma felsefesinden yola çıkarak, toplum

mühendisliği eğilimini de ortaya çıkarmıştır. Buna göre tarihin ve toplumun da tıpkı doğa gibi yasaları vardır. Tarihin ve toplumun yasalarına sahip olmak; toplumu kontrol etme, sosyal değişmeyi yönlendirme ve toplumsal olayları kanalize etme şansını da elde etmeyi beraberinde getirir (Can, 2005, s. 2). Bu sebeple toplum mühendisliği çalışmalarının iktidar tarafından ele geçirilip yönlendirilmesi değer ve normların toplum tarafından içselleştirilmesine ve toplumun bir kitleye dönüşmesine sebep olmuştur (Gürkan, 2012).

Kapitalizmin gelişimi ile daha da görünür bir hale gelen kitle, egemenlerin ve seçkinlerin kitle üzerindeki kontrol ve denetim mekanizmasını da arttırıcı bir role sahiptir. Özellikle şehirlerdeki nüfusun artması kente göç eden bireylerin aileye, kiliseye ve çeşitli mensup oldukları topluluklara olan bağlarını zayıflatmış, toplumsal ve siyasi kararsızlık durumunu beraberinde getirmiştir. Bu sebeple oluşan yeni yapılanmada toplum; elitler ve kitle olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Elitler; vasıflı, yaratıcı ve seçici azınlıklardan oluşurken; kitleler vasıfsız, kaba ve sürü halindeki bireylerden oluşmaktadır (Yaylagül, 2014, ss. 19-20). Newtoncu fizikten ödünç alınan kitle kavramı, kitlenin "atalet" ile yakın bir ilişkisi olduğunu öne sürmektedir. Bu anlamda kitle, pasif bir yığın olarak tarif edilmekte ve edilgin bir yapıda tanımlanmaktadır. Endüstriyel toplumlara kadar uzanan kitle tanımlaması, kitlenin baskılama, karar verme ve yönlendirme ilişkisine oldukça açık olduğunu, özellikle iktidarı elinde bulunduranların kitleyi ustaca manipüle ettiği savını desteklemektedir (Baker, 2020, ss. 212-213). Bu sebeple kitlenin gri bir renkte olduğunu belirten Diderot, kitle oluşumunda devletin sınırlamalarının, tahliyelerinin ve cezalarının izlerini görmenin mümkün olduğunu savunmaktadır (Bauman, 1996, s. 96). Kitle insanı da devleti ele geçirmiş durumdadır; bu anlamda kitle, kendini devlet saymakta ve devleti kendi rahatını kaçıracak her türlü azınlığı ezmek üzere kullanmaya eğilim göstermektedir. Ortega'ya göre kitle, hızlı okullaşma sayesinde uygulamayı hedefleyen teknik bilgilerle donatılmış olsa da sonuçta eğitilmemiş, eğitilememiş insan yığınlarıdır. Her ne kadar kitleler okullarda ilerici bir eğitim alsa da derinlerinde büyük bir kültür eksikliği yaşamaktadırlar (Gasset, 2013, ss. 11-15).

20. Yüzyılda gittikçe toplumsal yaşama hâkim olmaya başlayan kitleler, birçok düşünür tarafından mantıksız, içinde bulunduğu anı yaşayan, ileri görüşten yoksun, ani kararlar veren bir yapı olarak görülmüştür (Cömert, 2016, s. 48). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal gericilik, kişilik zırhı, sorumluluk korkusu, özgürlüğe elverişsizlik ve hepsinden öte insanın biyolojik işleyişinin durdurulmaya çalışılması,

ezilen insan kitlelerini baskın hale getirmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan kitle içerisindeki bireylerin kişilik yapısı, düşünce ve eylemi zarar görmeye mahkûm edilmiştir (Reich, 1979, s. 287). Bu sebeple toplum ve kitle psikolojisi içine giren bireyler kendisine pek çok bakımdan yabancı, kendi iradesi doğrultusunda karar alamayan, düşüncelerini gruba yönelik kurgulayan bir hal almaktadır. Baker'e göre kitle ve kalabalıklar konusu aynı zamanda birey sorununu da ortaya koymak demektir. Bireyi tanımlamadan kitle veya kalabalığı tanımlamak olanaksız bir durumdur. Dolayısıyla bu durum kitle üzerine ilk çalışmalar ortaya koyan Le Bon'dan Durkheim'e kadar Fransa'daki kitlelerin anlaşılmasında ciddi bir sorunu teşkil etmiştir. Le Bon, kitlenin eşitleyici işlevini göstermek amacıyla kitlesel hareketlilik çalışmalarına büyük önem vermiştir. Ona göre kitle genelde olaylarda, devrimlerde, kanaatlerde, halk düşmanlarının kınanmasında bir araya gelmektedir (Baker, 2018, ss. 124-125). Mills'e göre ise kitle artık devrim yapan, sorunlar çıkaran ve kamusal düzeni bozan bir yapıda değildir. Ona göre kitle, kendi yaşamlarını bağımsız olarak yönlendirmeye gücü yetmeyen bireylerin kamusal düzeni ve iktidarı desteklediği kalabalıklardır (Baker, 2018, s. 125).

Kitle psikolojisinin en önemli isimlerinden biri olan Le Bon kitleyi şu şekilde tarif etmektedir; "Psikolojik kitlede en tipik özellik şudur; kitleyi yaratan bireyler, ne türden olursa olsun, yaşayışları, işleri güçleri, karakterleri, zekaları, birbirine ne denli benzerse benzesin ya da birbirinden ne denli ayrılırsa ayrılsın kitleleşme sonucu, yalnız ve yalnız bu nedenden ötürü ortak (kolektif) bir ruh kazanır; dolayısıyla, her biri tek başınayken duyumsayacağı, düşüneceği ve davranacağından bir başka türlü duyumsar, düşünür ve davranır. Öyle duygu ve düşünceler vardır ki, birbiriyle kaynaşıp bir kitle oluşturmuş bireylerde rastlanır ancak ya da söz konusu bireylerde eylemlere dönüşür. Bir organizmadaki hücreler nasıl bir araya gelerek tek bir varlık oluşturmuşsa, psikolojik kitlede bir an için birbirleriyle kaynaşmış aynı türden öğelerin oluşturduğu geçici bir varlıktır" (Freud, 2015, s. 28).

Kitle kelimesi rasgele bireylerin bir araya gelmesini ifade etmektedir. Bir toplulukta bireyin bilinçli kişiliği tamamen ortadan kalkmakta ve özgür iradesi etkisiz hale gelmektedir. Bütün bu birleşmiş fertlerin düşünce ve duyguları tek bir tarafa yönelmektedir. Fakat bu durum her ne kadar geçici de olsa kitlede kolektif bir bilinç oluşumunu sağlamaktadır. Kitle bu süreçte tek bir varlık haline gelmekte ve tek bir egonun önderliğini ve iradesini kabul edebilmektedir. Kitlenin en çarpıcı noktası ise

ardından gelme özelliğidir (Freud, 2020, s. 20). Dolayısıyla kitle içerisindeki bireylerin karakter, meslek ve yaşam biçimleri fark etmeksizin kolektif bilinç içerisinde akli yetenekleri ve kişiliklerini silmeye hazır hale geldiği ifade edilebilir (Freud, 2020, ss. 8-9). Bu noktada Le Bon; din, ahlak, politika, sevgi, nefret gibi duygular alanına giren şeyler için en yüksek insanların, en düşük insanların seviyesine inebileceğini savunur. Örneğin; ünlü bir matematikçi ile kunduracı arasında entelektüel karşılaştırma açısından bir farklılık bulunabilir. Fakat ahlak ve inanç açısından aralarında pek bir fark bulunmamaktadır, bulunsa dahi oldukça azdır (Le Bon, 1997, ss. 24-25). Canetti'ye göre ise kitleler gerek inanç gerek eylem bakımından eğitilmektedirler. Tıpkı bir orkestranın farklı görevlerinde bulunan kişileri gibi kitlede tek bir yapı olarak görünmeli ve görenler tarafından asla dağılmayacak olarak algılanmalıdır (2017, s. 79). Dolayısıyla kolektif bilince giren herkes kitle içerisinde yavaş yavaş özgür iradesini kaybetmektedir.

Kitleler halinde yaşayan bireyin başlıca özellikleri Le Bon'a göre dört bölümde incelenebilmektedir. Kitle içindeki birey bilinçli kişiliğini kaybetmekte, bilinçaltı ile hareket etmekte, düşünce ve duyguların yayılımından kolaylıkla etkilenmekte ve telkine açıklığı sebebi ile kolaylıkla eyleme geçebilmektedir. Bu özellikleri taşıyan birey, artık kendi olmaktan çıkmakta, özgür iradesi dışında hareket eden bir otomat haline gelmektedir (1997, s. 28). Yine Le Bon'a göre kitle içindeki bireyler devamlı düşünceye yeteneksiz oldukları için devamlı bir iradeye de yeteneksiz hale gelirler. Bilinçaltına ve telkine yönelik yapılan her uyarıcıya açık olan birey, her şeye kolaylıkla inanmakta, en akıl almaz hikayelere dahi inanabilmektedir (1997, ss. 33-36). Bir tür hipnoz etkisine karşılık gelen bu durum bireyin irade ve ayrım gücünü ortadan kaldırarak tüm duygularını hipnoz yapan kişiye devretmektedir (Freud, 2015, s. 31).

Kitle bazı özellikleri sebebi ile kolaylıkla yönlendirilebilmektedir. Freud'a göre kitle büyük ölçüde güce saygı duyar. Hatta üstün olarak nitelendirdiği kişilerde aradığı özellik esasen güç ve zorbalıktır. Bu sebeple kitle, egemenlik ve baskı altına alınmayı istemekte ve geleneklere karşı saygı duymaktadır (Freud, 2015, s. 34). Muhafazakâr bir yapıya sahip olan kitle, daima büyümeyi hedefleyen, yoğunluğa önem veren, yön gösterilmeye ihtiyaç duyan ve kendi içerisinde eşitlik yaratan bir yapıya sahip (Canetti, 2017, ss. 8-29) olsa da değişime ve ilerlemeye karşıdır (Le Bon, 2013, akt. Cömert, 2016, s. 50). Bireyin kitle içerisinde özgür iradesi ile eyleme geçip geçmediğini daha detaylı

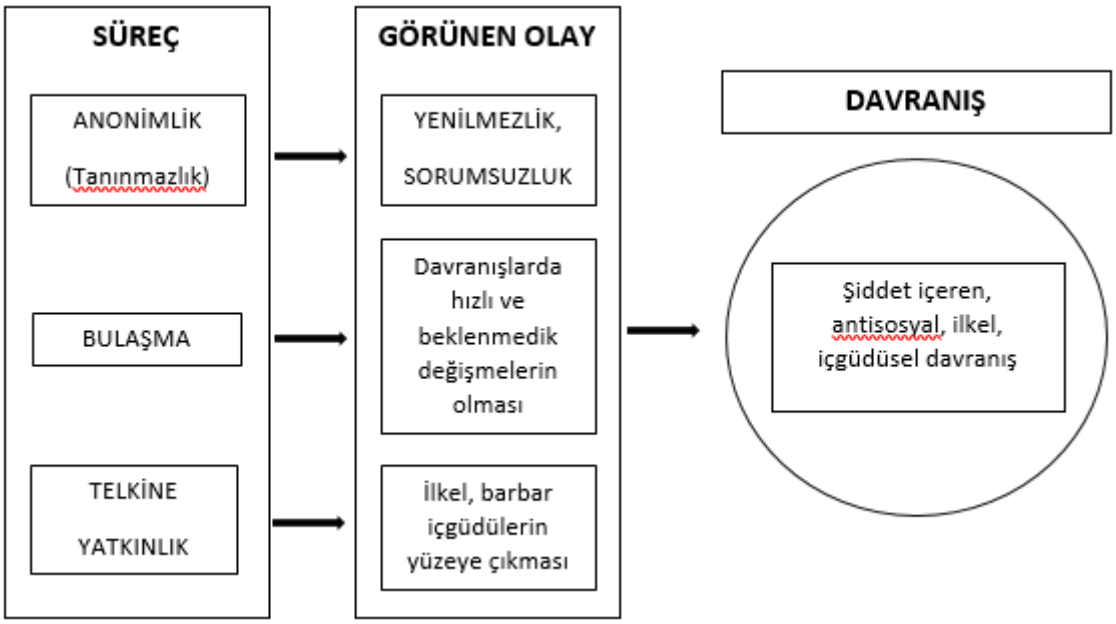
açıklayabilmek için kitle davranışını açıklayan dört kuram ve bunların ortaya koyduğu görüşler bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.3.1. Grup Zihni Yaklaşımı

Kitle psikolojisine ait en kapsamlı kuramsal yaklaşımı geliştiren Le Bon, grup kavramının kitle içerisinde baskın bir rol oynadığını ifade etmektedir. Le Bon, grup davranışını sosyal davranışın ilkel ve akıl dışı bir biçimi olarak ele almıştır. Bu düşüncelerinin somut örneğine atıfta bulunduğu Fransa'daki sendikal hareketler ve Fransız Devrimi, bireysellikten çıkan insanın grup içerisinde nasıl değişim geçirdiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Le Bon, Fransız Devrimi sırasında gruba giren basit, dürüst ve kendi halinde bir Fransız köylüsünün dahi eylemler sırasında nasıl vahşileştiği üzerine bu tezini daha da güçlendirmiştir. Le Bon'a göre bireyler grup zihnine girmeye başladığı andan itibaren (Uysal, 2020, s. 18) kendi düşüncesini ve iradesini kaybetmeye başlamaktadır. Le Bon'un kitle hakkındaki bu düşünceleri Hitler ve Musolini gibi liderlerinde kitleleri yönlendirmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Grup zihni, genel olarak kitle üyeleri arasında paylaşılan ve davranışı ortak bir yöne sürükleyen durumdur. Kitlenin bir araya gelirken anonimlik, bulaşma ve telkin unsurlarına açık halde olması, kitlenin istenilen yöne çekilmesini kolaylaştırmaktadır (Cömert, 2019, s. 44). Bu sebeple bireyler özgür düşünce sistemini kendi rızaları ile bırakmış gibi algılayarak kitle içerisindeki diğer üyelerle ortak bir zihni paylaşmaktadır. Anonimlik; kitlede kişi sayısının fazla olması ile bireyin daha az sorumluluk hissetmesine yardımcı olmaktadır (Gökdağ, 2012, akt. Cömert, 2019, s. 44). Birey tek başınayken yapamadığı içgüdüsel hareketleri tespit edilmeme, sorumlu olmama ve cezalandırılma güçlüğü sayesinde grup içindeyken daha rahat ortaya çıkarmaktadır. Bulaşma ise bireyin grup içindeki duygu ve düşüncelerden daha kolay etkilendiğini ifade ederken, telkine yatkınlık ise bireyin bilincini yitirmesinin bir sonucu olarak sosyal etkiye daha fazla açık olduğunu belirtilmektedir (Uysal, 2020, s. 18). Bu durumu aşağıdaki tablo üzerinden açıklamak mümkündür:

Şekil 2.1: Gustave Le Bon'un Kitle Modeli



Kaynak: (Hogg ve Vaughan, 2014, akt. Cömert 2019, s. 45).

2.3.2. Kimliksizleşme

Kimlik kaybı ya da kimliksizleşme kitle ile oldukça ilişkili bir kavramdır. Buna göre insanlar; toplum içinde medeni davranma normuna karşı gelmiş olmamak için temelde tepkisel, saldırgan ve bencil doğalarını pek göstermezler. Bu bastırılan özellikler kalabalıkta açığa çıkar. Buna aracı olan mekanizma ise kimliksizleşmedir. Kimliksizleşme kavramı, kimlik kaybı veya eksikliği fikri üzerine kurulmuştur (Arkonaç, Tarih Yok, s. 100). Kimliksizleşme üzerine yapılan en önemli kuramlardan biri 1952 yılında Festinger, Pepitone ve Newcomb tarafından geliştirilmiştir (Uysal, 2020, s. 18). Bu deneye göre denekler, birbirlerini birey olarak algılamadığı ve tanınmaları güçleştiği müddetçe daha cüretkâr ve meydan okuyucu bir şekilde olaylara yaklaşmaktadır. Yine 1970'lerde Le Bon'un fikirlerinden yola çıkan Zimbardo ise kimliksizleşme üzerine yeni veriler ortaya koymuştur. Buna göre bireyin öznel yaşamı Le Bon'un belirttiği gibi anonimlik, sorumluluğun daha az hissedilmesi ve grup psikolojisi ile oldukça büyük bir değişim göstermektedir. Bu olay bireyin davranışlarını mantıksız ve tepkisel kılarak sosyal kontrollerin etkisinde hareket etmesine sebep olmaktadır. Zimbardo'ya göre birey grup içerisinde anonimleşmekte ve hareketlerine dair sorumluluğun zayıfladığını düşünmektedir. Bu durum Zimbardo'nun *kimliksizleşmenin psikolojik hali* dediği şeye karşılık gelmektedir. Teorisini sınamak üzere düzenlediği bir dizi deneyde Zimbardo'nun

Klu Klux Klan[14] tipi elbiselerle örtünmüş denekleri; öğrenci rolündeki kişiye, olağan kıyafetler içindeki deneklerden daha uzun süreli elektrik şoku vermiştir. Ama buna karşılık aynı deneyi Belçika'lı askerlere uyguladığında sonuçlar farklı olmuştur. Askerler, askerî kıyafet içeresindeyken, kimliklerini gizleyen kıyafetler içerisinde oldukları için daha saldırgan davranmışlardır. Zimbardo, bu askerlerin deney başlamadan önce üniformaları içerisinde halihazırda kimliksizleştiklerini, gizleyici kıyafet şartının ise onları yeniden kimliksizleştirdiğini iddia etmiştir (Arkonaç, 2016, s. 271).

Bireyin kitleye karşı kendi olma, özgür irade ve bu doğrultuda davranış gösterme eğiliminden yoksunlaşması bireyin kimliğini kaybetmesi ile oldukça ilişkilidir. Kitlenin grup içerisinde anomik bir hal alması, bireylerin birbirlerini tanımamasına rağmen eylemlerini eş güdümlü olarak gerçekleştirmesi kitleye kendi kolektif değer ve davranışlarını gerçekleştirme fırsatı tanımaktadır (Kayaoğlu, 2003, s. 208). Bireylerin grup içinde kimliksiz bir hale gelmesi bencilce davranışlar, bireyin kendi davranışına dikkat etmemesi, mantıklı düşünüp hareket etmemesi ve olaylara karşı duygusal reaksiyonlar göstermesi kitle psikolojisinin en önemli göstergelerindendir. Buna göre birey, Le Bon'nun da ifade ettiği gibi grubun isimsiz bir üyesi haline gelmekte (Cömert, 2019, s. 47) ve özgürce iradi davranışlar gösterememektedir. Dolayısıyla kalabalığa katılan kişi kendi bireyselliğini bırakmakta ve kalabalıktan bir parça *kalabalık ruhu* ödünç almaktadır (Freud, 2014, s. 15).

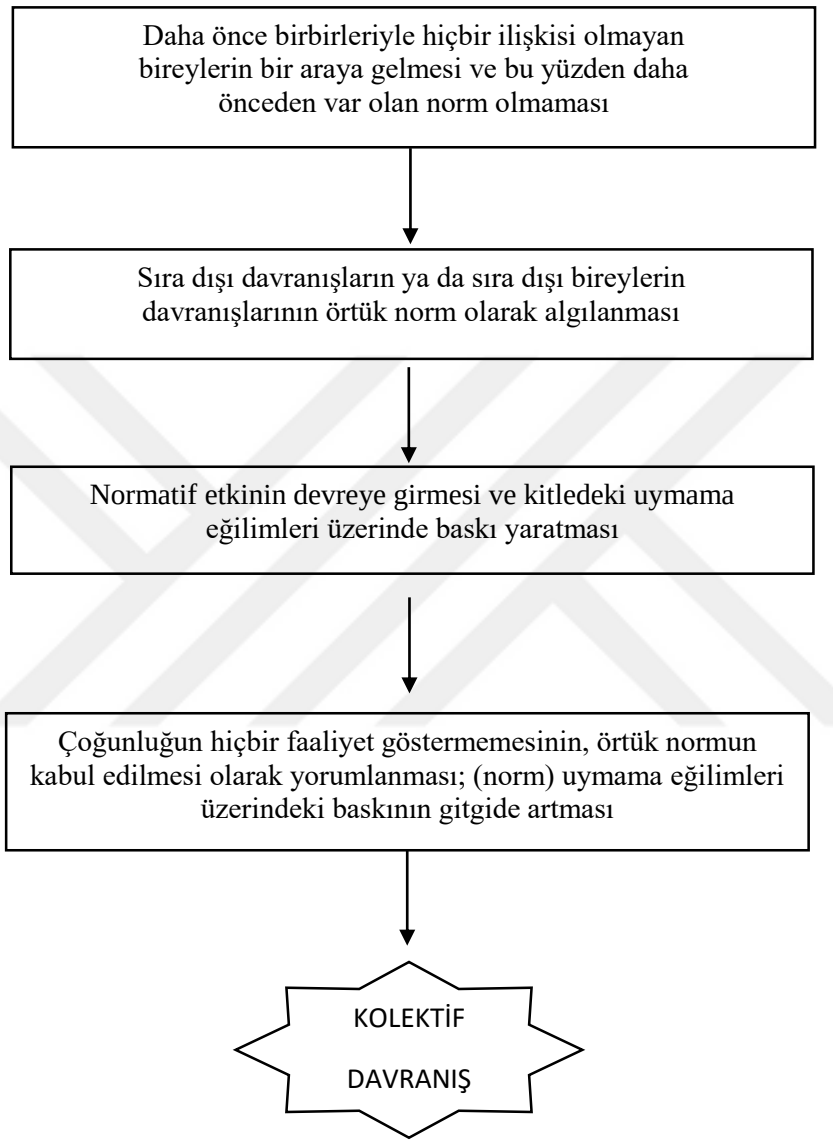
2.3.3. Beliren Norm Kuramı

Modern sosyal psikolojide kitleyi ilk kez kaotik bir yapı olmaktan çıkaran Turner ve Killian, beliren norm kuramları ile kitleyi diğer kuramlardan niteliksel olarak farklılaştırmaktadır. Sözü edilen kurama göre kitle, sosyal sürecin bir parçasıdır ve kolektif davranışı norm ve kurallarla sınırlandırılmaktadır (Kayaoğlu, 2003, s. 209). Kuram, kitlenin resmi bir organizasyonunun olmayışı ve kitle davranışı için gereken normun önemli ölçüde duruma bağlı olduğu üzerinde durmaktadır. Söz konusu durumsal normlar, kitle içerisinde bazı bireylerin daha da öne çıkmasını ve bu bireylerin davranışlarının daha görünür olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kişilerin hem düşünceleri hem de eylemleri iç ve dış kitle tarafından bir norm olarak algılanmaya başlar. Daha fazla

[14] ABD'nin Tennessee eyaletinde 1865 yılında kurulan, siyah karşıtı gizli bir örgüttür.

kişinin bu normları benimseyip davranışsal olarak göstermesi ise bahsedilen normları pekiştirerek içselleştirmektedir (Uysal, 2020, s. 20).

Şekil 2.2: Beliren Norm Kuramının Kitle Modeli



Kaynak: (Kayaoğlu vd., 2013, akt. Cömert 2019, s. 45).

Beliren norm kuramına göre kitle esasen bir örnek davranış göstermemekte fakat kitlenin içindeki ve dışındakiler tüm kitle aynı davranışı sergiliyormuş gibi bir illüzyon yaşamaktadır. Bir normun ortaya çıkması kitlenin duygu ve davranışlarının sınırlı olduğu, kitlenin başıboş ve tamamen dizginsizleştiği anlamına gelmemektedir. Bu kuram Le Bon'un aksine kitledeki bulaşma etkisinin sınırsız olmadığını belirterek (Cömert, 2019,

s. 48) bireylerin sınırsız bir itaat göstermediğini ve her an irade gösterebilecek, kendi kendine bir varlık olduğunu savunur.

2.3.4. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramına göre bireylerin kendi iç yaşam dünyaları, grup içi ve gruplar arası ilişkileri kategorize eder. Bazı teorisyenlere göre bu süreç evrensel ve oldukça doğal bir süreçtir. Bilişsel dünyada kişinin bir uyarıcıyı algılaması onu farklı bir kimliği ortaya çıkarmasına sürükler. Örneğin; "evde eşimle televizyon seyrederken spor haberlerini duymamızla karı koca kimliğinden çıkıp Beşiktaş taraftarı kimliğine girerek konuşmaya başlarız. Yani bir sosyal kimliği paylaşan insanlar haline geliriz. Grup ya da kategoriler (millet, din gibi büyük gruplar, kurumlar, organizasyonlar gibi orta ölçekli gruplar ya da küçük gruplar) bana kim olduğumun tarifini diğer gruba göre değerini ve tüm bunların neleri kapsadığını gösteren bir sosyal kimlik sağlar" (Arkonaç, Tarih Yok, s. 14).

Sosyal kimlik kuramı, kitlesel süreci mümkün kılan şeyin bireyin grup içerisinde kaybolması değil aksine bir kimlikten başka bir kimliğe geçiş süreci olduğunu ifade eder. Bu sayede kitle içine giren grup kendini özdeşleştirdiği iç grup ile biz duygusunu yaşarken dış grup ile onlar duygusunu yaşamaktadır (Kayaoğlu vd., 2013, akt. Cömert, 2019, s. 51). Bu yaklaşıma göre kitle davranışı kontrolsüz değil, tersine kitlenin kendisi tarafından işlenen kontrollü bir süreçtir. Kimlik kuramına atıfta bulunan bu yaklaşım biz ve onlar ayrımının grup içerisindeki aidiyeti desteklediğini savunmaktadır (Cömert, 2019, s. 51).

Kitle üzerine yapılan birçok çalışma bireyin kitle içine girmesi ile bilinçli kişiliğinin ortadan kalktığını veya kısmen sınırlandırıldığını ortaya koymaktadır. Kitleler halinde bulunan bireylerde; bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin ortaya çıkması, telkine açıklığın artması ile düşünce ve duygulardaki hızlı değişim, seçim ve davranışları kolaylıkla yönlendirilebilmektedir. Bu özellikleri taşıyan kişinin iradesi kendine rehber olmaktan çıkmaktadır (Le Bon, 1997, s. 20-28). Dolayısıyla, bireyin özgür iradesi kitleye girdiği andan itibaren dış uyarıcılardan hızla etkilenmektedir. Bu noktada kitlenin yönlendirilişi ve güçlü bir muharrik olan siyaset arasındaki ilişki, bireysel ve siyasi irade bağlamında ele alınmalıdır. İradenin belirlenmesinde toplumun ortaya koyduğu eğilim modern devletlerde belirli tarih aralıklarında seçimlerle ortaya konmakta ve seçim dışı

dönemlerde eleştiri, baskı (Uçarlı, 2017, s. 35) veya bunların tam tersi olarak müdahaleden uzak, siyasi iradenin tutumunu kabul eden bir sürece dayanmaktadır. Bu da siyasi iradenin kitlesel irade de var oluş gücünü ifade etmektedir.

Siyasal iradeyi kitlesel bir çaba olarak gören Mujkić, iktidar ve kitle ilişkisinin ayrı düşünülmemesi gerektiğini, siyasi bir kitlede bireysel iradenin beklenmesinin imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Bu şekilde bireysel iradenin karşısına siyasi iradenin üstünlüğünü koyan bu görüş, kişinin iradesinin siyasi irade tarafından manipüle edildiğini açıkça ortaya koymaktadır (2015, ss. 14-15). Özellikle Althusser'in (2014) de belirttiği gibi devletin ideolojik aygıtlarından biri olan medya, siyasi iradenin kitlesel olarak nüfuz etmesini kolaylaştıran en önemli araçtır.

Mujkić'e göre bu noktada çıkarılması gereken sonuç ise: "Bireyin iradesi olduğu kadar, siyasi iradeden de bahsetmek mümkündür. Özellikle kitlelerin yönetimi ile ilgili konuda siyasi iradenin daha baskın gelerek bireyin iradesini erittiği görülmektedir. Bu yüzden "siyasi irade yokluğu diye bir şey yoktur, siyasi irade eksikliği vardır" (Mujkić, 2015, ss. 16-17). Örneğin; Fransa İmparatoru Napolyon, Fransız toplumunun politik psikoloğu olduğu için, kitlenin en derinlerine kadar nüfuz edebilmiştir. Fakat İspanya, Rusya gibi değişik ırkların psikolojilerini bütünüyle bilemediği için yenilişini ve alçalışını hazırlayarak, savaşlara sürüklenmiştir. Bu sebeple insanların sadece aklın emirleriyle yönetilemeyeceklerini bilmek, aynı zamanda kitle ruhunu da bilmek anlamına gelmektedir. Bu da siyasi iradenin eksikliği veya tamlığının bir göstergesidir (Le Bon, 1997, ss. 15-17). Dolayısıyla bu yorum isteklerimizin ve tercihlerimizin genel olarak akılcı perspektiften yorumlandığında her zaman bir özne ya da temel aktör olmadığımızı, özgür irademizi tam anlamıyla gerçekleştiremediğimizi ortaya koyar. Siyasal iradenin baskın olmaya başladığı andan itibaren, bireyin kitleden ayrılarak bireysel düşünce ve eylemlerini gerçekleştirmede çok da bağımsız olamadığı oldukça açıktır.

2.4. Siyasi İrade ve Kitle Psikolojisi Bağlamında Seçmen Davranışı

Siyasi irade, bir devletin iç ve dış siyasetinde belirleyici ve düzenleyici bir rol oynayan, siyasi seçkinlerin oluşturduğu güce verilen isimdir. Seçkinler tarafından oluşturulan bu gücün isminden ziyade gösterilen tepkiler ve yönlendirdikleri siyasi düzlem, gücün siyasi iradesini ifade etmektedir (Dağlar, 2017, s. 33). Siyasi irade kavramı çoğunlukla anlaşılması güç bir duruma karşılık gelmektedir. Bunun temel sebepleri

arasında yer alan soyut fenomenler bir başka deyişle niyet ve motivasyon, kavramın algılanışında oldukça etkilidir. Bunun yanında kavramın uygulanışında manipülasyon ve yanlış yönlendirme durumunun açıkça kullanılması ve bu durumun somut bir şekilde her zaman ortaya konulamaması, kavramın zihinde tutundurulmasını oldukça güç bir hale getirmektedir (Brinkerhoff, 2010, s. 1). Brinkerhoff'a (2010) göre siyasi iradenin hem bireysel hem de kolektif olarak vücut bulması bireylerin kişisel değerlerini, önceliklerini ve arzularını belirlemekte, aynı zamanda bu noktalar kişinin kendi dünyasına ait bir kurgu durumunu da ortaya çıkarmaktadır (s. 1). Bu noktada Yalom'unda ifade ettiği gibi birey, öznel bir özgürlük ve seçim duygusu yaşasa dahi bu öznel durum başkaları tarafından önceden belirlenmiş olma ihtimaline sahiptir (2001, s. 458). Hobbes ise bu bağlamda insanın özgürlük duygusunu bilinçlilik fantezisi olarak tarif etmekte ve dış bir gücün bu fanteziyi devam ettirdiğini ifade etmektedir (Yalom, 2001, ss. 458-459). Dolayısıyla dış bir güç olarak ifade edebileceğimiz siyasi irade her ne kadar sözlü ve yazılı olarak ifade edilse de yalnızca eylem olarak ortaya konulduğu müddetçe anlaşılabilmektedir (Brinkerhoff, 2010, s. 1).

Siyasi irade, insan davranışlarını etkileme gücüne sahip her türlü siyasi lideri, aktivist grupları veya farklı paydaşların motivasyonunu içerisinde barındırmaktadır. Siyasi irade birçok konuda insan davranışlarını yönlendirebilme motivasyonuna sahip olduğu için bireylerin kişisel değerlerini, kültürünü, tarihini, ekonomik kazanç ve bununla gelen güç arzusunu, siyasi karar alma tercihlerini ve sosyal yaşantılarını kolaylıkla yönlendirme gücüne de sahiptir. Dolayısıyla siyasi irade demokratik reformların yapılmasına olanak sağlayacak bir güce sahip olabileceği gibi, statükonun devamını sürdürecek, demokratik olmayan bir yapının da sürdürülebilir kılınmasına sebep olabilmektedir. Yine siyasi alanda demokrasinin desteklenmesi veya kapasitesinin arttırılması siyasi irade ile mümkünken, bu durumun engellenmesine sebep olacak birçok eylem de yine siyasi iradenin ekseni etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda bir siyasi parti, yurttaşların çıkarlarını demokrasinin gerektirdiği doğrultuda koruyabilir veya onları savunmasız hale getirebilir. Dolayısıyla siyasi iradenin demokratik çıkarların hem lehine hem de aleyhine var olabilme kapasitesine sahip olduğu söylenebilir (Ashiagbor ve Benson, 2014, s. 13).

Siyasal iletişim bağlamında ele alacağımız ve siyasi iradenin en önemli temsilcilerinden biri olan siyasi partiler, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen siyasi

yapılardır. Dolayısıyla toplum ile devlet arasında arabulucu görevi gören siyasi partiler, diğer örgütlerden (sivil toplum örgütleri, dernekler vs.) farklı olarak; seçimlere katılmakta, siyasi iradeyi kontrol etmekte ve seçimlerdeki adayların yanı sıra politik elitler vasıtasıyla kamu kurumlarında kadrolaşmaktadır (Ekinci, 2017, s. 8). Dalton ve Wattenberg'e göre siyasi partiler; seçmenler açısından partiler, siyasal örgüt olarak partiler ve yönetime talip olan siyasi kuruluşlar olmak üzere üç role sahiptir. Bu bağlamda ilk olarak ele alabileceğimiz seçmenler açısından partiler, seçmeni eğitmek, özdeşim kurmak, aidiyet ve ortak sembol yaratmak gibi temel işlevlere sahiptir (Atasever, 2010, akt. Ekinci, 2017, s. 9). Bir siyasi partiyi yönlendiren temel noktaların lider, örgüt, ideoloji ve seçmen tabanı olduğunu belirten Batı, seçmen davranışının öncelikle yaş ve cinsiyet gibi temel unsurlara göre ayrıldığını belirtse de esasen oy verme davranışını belirleyen temel unsurun duygu öğesi olduğunu önemle ifade etmektedir (Erdem ve Batı, 2016, s. 235). Seçmenleri büyük oranda etkileme gücüne sahip olan siyasi partiler; kurucuları, ideolojisi, dine bakış açısı, kadrosu, vaat ve söylemleri ve yolsuzluklara karşı takındığı tavırla seçmen tercihlerini yönlendirebilmektedir (Kalender, 2005, s. 155). Bu süreçte duygusal motivasyonu yoğun olarak kullanan siyasi partiler, seçmenlerin iradelerini etkileyerek farklı uyarıcılar sayesinde karar verme işlemini gerçekleştirmelerine zemin hazırlamaktadır. Karar verilmesi istenen siyasi hareket çevresinde toplanan bireyler ise hem partiye hem de partiye mensup olan diğer kişilere karşı aidiyet duygusu geliştirerek karar verme tercihlerini kolektif bir şekilde gerçekleştirmektedir (Erdem ve Batı, 2016, s. 236). İnsan beyni üzerine yapılan araştırmalara göre seçim vaatlerinde insan zihninin somutlaştırma yapması oldukça önemli bir durumdur. Bir karar verirken beyin, kendisinde eşleşmiş ya da özdeşleşmiş duygular doğrultusunda hızlı bir tepki üretmektedir (Erdem ve Batı, 2016, s. 257). Dolayısıyla zihnin çimentosu olarak tarif edilen duygular, seçmen tercihlerini belirleme de oldukça aktif bir role sahiptir.

İkinci olarak siyasi partilerin siyasal örgüt rolüne sahip olmasını sağlayan temel şey Duverger'e göre onların anatomisidir. Siyasi partilerin örgütlenme aşaması temelde lider seçimine, parti liderlerinin kariyerine (Frederick, 1957, akt. Özbudun, 1964, s. 24) ve kendilerine bir seçmen sınıfı belirleyerek (Yavaşgel, 2014, ss. 109-110) hükümete gelme sürecine dayanmaktadır. Bu sebeple bir partinin örgütlü hale gelmesi hem iç hedef kitlenin hem de dış hedef kitlenin doğru bir şekilde organize edilmesi ile mümkündür.

Üçüncü olarak çok sayıda yurttaşın siyasete katılımını sağlayan siyasi partiler, özel anlamda siyasal katılımı genel anlamda ise siyasal toplumsallaşmayı sağlamaktadır (Yavaşgel, 2014, s. 111). Demokrasinin ve oy hakkının genelleşmesi ile yönetime talip olan siyasi partiler, kitle partilerinin rekabeti karşısında seçkin bir azınlığın partisi olmaktan çıkarak seçmen sayılarını çoğaltmak için yoğun bir çaba sarf etmektedir (Kışlalı, 1997, ss. 265).

Siyasi irade bağlamında ele alacağımız siyasi partiler, dünya görüşleri, ideolojileri, parti programları, parti kimliği ve parti imajı ile seçmen gruplarıyla kolektif bir kimlik yaratma sürecine girmektedir (Jun, 2015, s. 27). Bahsedilen bu özellikler doğrultusunda her partinin oluşturduğu niş bir seçmen kitlesi bulunmakta ve partiler bu sayede grup içinde hegemonik bir duruma geçerek (Yılmaz, 2017, s. 29) bireylerin grup etkinliklerini büyük ölçüde yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla her siyasi parti, kendi ideolojisi sonucunda oluşturduğu seçmen tabanının bir dışa vurumu olarak kendini var etmektedir (Yavaşgel, 2014). Bu durumu *cleavage*[15] kavramı üzerinden açıklayan Schoultz, siyasi partilerin toplumdaki kutuplaşmalardan ve ayrıklıklardan beslenerek kendini var ettiğini savunur (2017, s. 31). Toplumsal olarak yaratılan bu bölünme, siyasi irade olarak var olan partilerin bu çatışma düzleminde kolaylıkla kitle psikolojisini yönlendirmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'ya göre ise bu ayrımı yaratan temel unsurlar[16] arasında ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve kişisel sermaye olarak üç ana alan gösterilebilir (2015, s. 654). Bahsedilen bu üç sermaye alanı arasındaki farklılıklar seçmenlerin hangi partiye oy vereceğini büyük ölçüde belirlemektedir. Seçmen ile parti arasında oluşan bu bağ, bireyin çocukluk döneminde belli sosyalleşme çevrelerinin etkileri ile şekillenmekte ve çoğunlukla ilişkide olunan hâkim grupların norm ve çıkarlarının bir ifadesi olarak vücut bulmaktadır. Bu bağlamda seçmenlerin mensup olduğu sınıf, meslek ve gelir düzeyleri siyasal karar alma süreçlerini ciddi anlamda etkilemektedir (Hradil, 2001, ss. 470-471). Bourdieu'ya göre benzer sınıfı paylaşan bireyler, toplumsal kökenleri ve güzergahları doğrultusunda üyesi olunan sınıfın koşullarına göre siyasi tercihlerini büyük ölçüde gerçekleştirmektedir. Bu sebeple aynı

[15] Kavram, bir toplumdaki kişiler veya gruplar arasındaki bölünmeyi ifade etmektedir (Oxford Lerner's Dictionary, 2020)

[16] Bourdieu bu kavramları açıklarken, ekonomik sermaye olarak gelir ve mülkiyet konusuna, kültürel sermaye olarak eğitim, dil, gelenek yapılarını oluşturan tüm kurumsal yapılara, kişisel sermaye olarak da köken, sosyal ilişki ve grup aidiyetine atıfta bulunmaktadır (2015, s. 654).

sınıfa mensup olan kişilerin politik yatkınlıkları, temelde sınıfın tamamını niteleyen yatkınlığın dönüştürülmüş biçimleri olarak tezahür etmektedir (2015, s. 659).

Marx'a göre ise siyaset; yöneticilerin ve politikacıların arasındaki mücadele üzerinden açıklanamamaktadır. Çünkü ona göre politikacıların arasında güttüğü mücadele, gerçekte sosyal sınıfların mücadelesidir. Üretim araçlarının ve sınıf olgusunun gücün oluşmasında önemli bir yeri olduğunu savunan Marx, siyasal egemenliğin temelini de yine bu koşullar ile ilişkilendirmektedir. Althusser ise Marksizm'in genel yorumunda, egemen sınıfların işçi sınıfları sömürebilmesi için bir baskı aygıtı yaratılması gerektiğini ve bunun da edebiyat ve güzel sanatları içeren kültür etkinliklerinin yanı sıra kitle iletişim araçları ile sağlandığını vurgulamaktadır (Vergin, 2019, ss. 81-93).

Konumuz açısından da önem arz eden ve siyasi gücün bir aygıtı olan medya, kitlelerin yönlendirilmesinde, kararlarının şekillendirilmesinde, özgür iradenin ortaya konulup konulamamasında aktif rol oynamaktadır. Özellikle kitlesel enformasyon ile sınıfların yönlendirilişi, oluşturulan mesaj stratejilerinin de yine baskın sınıfın özellikleri doğrultusunda oluştuğunu göstermektedir. Bu anlamda kitlenin içinde kendi kimliğini ve bireyselliğini unutan birey, var olduğu sınıfın kararları doğrultusunda tercihlerini şekillendirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYA VE SİYASAL ÇERÇEVELEMEYE GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Çerçevelemenin Karar Verme ve İrade Üzerindeki Etkisi

Beyin üzerine yapılan birçok çalışma, insanların karar verirken çok fazla uyarıcıdan etkilendiğini (Batı, 2020, s. 41) ve bu doğrultuda kendi düşünce ve iradeleri dışında eyleme geçtiğini ortaya koymaktadır. Karar bir nevi aklın durması halidir ve karar verildikten sonra birey, düşünmeyi durdurmaktadır. Bu sebeple insanlar oy verirken, yatırım yaparken, bir şey satın alırken kimi zaman tutarlı kimi zaman da hata yapabilmektedir. Bu yüzden insan her zaman kararlarını rasyonel süreçler doğrultusunda verememektedir (Batı, 2020, s. 42). 1950'li yıllara kadar siyasal anlamda bireyin rasyonel kararlar verdiği tezi gündemde tutulsa da bu tarihten sonra yapılan araştırmalar, insan davranışlarının siyasi eylemlerini gerçekleştirirken mantıklı karar vermediğini ortaya koymaktadır (Wehling, 2013, s. 85). Bu noktada Tversky ve Kahneman (1981) yapmış oldukları araştırmalarda kişilerin genellikle çerçevelendiklerini ve bu çerçeveler doğrultusunda düşünce ve eylemlerini gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (Kahneman ve Tversky, 1984). Bu da bireylerin kendi özgür iradeleri dışında karar verdiği savını desteklemektedir. Örneğin, Kahneman ve Tversky, yapmış olduğu bir çalışmada çerçevenin oluşturulma biçiminin (pozitif ya da negatif yönlü) bireyin karar verme sürecini anında değiştirdiğini ortaya koymuştur. Çerçeveleme etkisinin en önemlileri arasında Tversky ve Kahneman tarafından yapılmış olan "Asian Disease" araştırması yer almaktadır. Bu araştırmada daha önce belirtildiği gibi hastalığa dair çerçeveler hedef kitleye hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde sunularak kitlenin karar verme şekilleri gözlemlenmeye çalışılmıştır. Buna göre çerçeveleme soruları şu şekilde sunulmuştur:

Pozitif çerçeveleme;

1. Eğer A tedavisi uygulanırsa 200 kişi kurtulacaktır

2. Eğer B tedavisi uygulanırsa 1/3 ihtimalle 600 kişi kurtulacak, 2/3 ihtimalle kimse kurtulamayacaktır.

Negatif çerçeveleme;

3. Eğer A tedavisi uygulanırsa 400 kişi hayatını kaybedecektir.

4. Eğer B tedavisi uygulanırsa 1/3 ihtimalle kimse ölmeyecek, 2/3 ihtimalle herkes ölecektir (Tversky ve Kahneman, 1981, s. 453).

Olayın sunuş biçiminde pozitif ve negatif çerçevelendirme dışında bir farklılık olmasa da çalışmaya katılanların birçoğu pozitif çerçevelemede "garanti" olarak nitelendirebileceğimiz A seçeneğini tercih etmiştir. Negatif çerçeveleme açısından bakıldığında ise katılımcıların "riskli" olanı yani B seçeneğini tercih ettiği gözlemlenmiştir. Yapılan bu çalışmaya göre karar vericiler kazanç elde etme noktasında riskten kaçınma eğilimi gösterirken, kaybetme durumu noktasında ise risk arayışı içerisine girmektedir (Tversky ve Kahneman, 1981, s. 453). Buradan hareketle çerçeveleme etkisinin ilaç seçimi, arabuluculuk, oy verme, kumar oynama, tüketici davranışını yönlendirme gibi birçok alanda ikna etmek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Leboeuf ve Shafir, 2003, s. 78).

Çerçeveleme üzerine yapılan birçok araştırma bireyin çerçevelenirken sığ bir bakış açısı içerisinde karar verdiğini ortaya koymaktadır. Fakat kişi, derinlemesine düşünüp (Bloomfield, 2006, s. 931) konu hakkında daha sağlıklı bilgi sahibi olursa çerçevelemenin etkisinden daha az etkilenmekte ve kendi iradesi doğrultusunda karar verme noktasına ulaşabilmektedir. Bunun yanında çerçevelemenin bilişsel süreçlerin yanında duygusal faktörlerden de etkilendiğini ortaya koyan Gross, çerçevelerde kullanılan duygusal öğelerin görüş oluşturmada önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir (2008, ss. 173-174). Bireyin sahip olduğu duygular, karar almayı ve davranışları büyük ölçüde etkilemektedir. Çerçevenin etkisi ise bu noktada sempati ve acıma duygusu oluşturma becerisine göre bireyleri istenen yönde eyleme geçirebilmektedir (Gross, 2008, s. 170).

Güçlü bir ikna unsuru olan duyguların, siyasal iletişim alanındaki çerçevelemelerde de yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Olumlu yönde yapılan duygusal çerçevelemeler bireyin sorun çözme, uzlaşma ve karar alma durumunu hızlandırırken, olumsuz yönde yapılan çerçevelemeler ise bireyin düşünce sistemini etkin hale getirmekte ve yoğun dikkat algısını ortaya çıkarmaktadır (Cottam vd., 2016, s. 105). Olumsuz duygulara üzüntü çerçeveleri üzerinden örnek veren Kühne'ye (2014) göre, bu tip çerçevelerde sorunun zor ve hatta imkânsız olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu nedenle, hiçbir aktörün sorunu çözemeyeceği veya muazzam çabalar sarf etmesi gerektiğine değinilmektedir. Çözüm önerisi olaraksa mağdurlara yardım edecek ve çektikleri acıyı hafifletecek önlemler çerçeve içerisine sıkıştırılmaktadır. Bu sebeple özellikle medya metinlerinde izleyicilerin siyasi görüşlerini etkilemek amacıyla sıklıkla bu tür duyguların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Çerçevelemenin oluşturulmasında en büyük ayağı oluşturan medya, insanların tutum oluşturmasında ve davranış geliştirmesinde doğrudan etkiye sahip bir alandır. Siyasal iletişimde de oldukça önemli olan medya, geleneksel kitle iletişim araçlarından başlayan ve günümüz yeni medyasını da içine alarak genişleyen ve çeşitli iletişim stratejileri ile hedef kitleyi ikna etmeye çalışan güçlü bir etki aracıdır. Hem duygusal hem de rasyonel iletişim stratejileri ile hedef kitleyi ikna etmeye çalışan medya, çeşitli çerçeveleme yöntemleri ile bu başarıyı yakalamaktadır. Medya metinlerinde sıklıkla kullanılan dramatikleştirme, kişiselleştirme, duygusallaştırma ve kurgulama öğeleri, çerçevenin etkisini istenilen yönde arttıran önemli temalardır (Semetko ve Valkenburg, 2000, s. 96).

Çerçeveleme teorisyenleri, bir olayın çerçevelenerek kitleye sunulmasının halkın algılayış biçimini doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Bir olayı medyada olumlu ya da olumsuz olarak çerçevelemek hem kamuoyunu yansıtmakta hem de olayın kamu bakımından önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalara göre kötü tasvir edilen birçok kuruluşun aynı dönemde kendini sürekli olumlu çerçevelediği gözlemlenmiştir. Bu anlamda siyasal iletişimde kullanılan çerçevelemelerde, halkla ilişkiler uygulayıcılarının yönetimi ile de olumlu ve olumsuz bağlamlarda çerçevelemeler oluşturulduğu görülmektedir (Özarslan ve Güran, 2015, ss. 304-305). Cartee'ye göre ise politik gerçekliğin inşası, iletişim alanının önemli parçaları olan gazetecilik ve halkla ilişkiler mesleğinin kamuoyunda ilgi çekici haberler üretmesi ve kamuoyunu yönlendirmesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla haber endüstrisi hedef kitlelerin etkilenmesinde

ve istenilen yönde kamuoyu oluşturulmasında güçlü bir etkiye sahiptir (Mccluskey, 2006, s. 121). Ayrıca kaynak kontrollü halkla ilişkiler mesajları da (bilgi sübvansiyonları) gündem oluşturulup algının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Kiousis vd., 2016, s. 1). Bu da halkın özellikle siyasi karar alma ve özgür iradeleri ile eyleme geçmelerini doğrudan etkileyen bir uyarıcı niteliğindedir.

3.2. Siyasal Çerçeveleme Açısından İletişimin Psikolojik ve Bilişsel Temelleri

Farsça kökenli bir kavram olan çerçeve, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre 1- Resim, yazı, ayna vb.ni süslemek veya bir yere asılabilecek duruma getirmek için bunlara geçirilen kenarlık 2- Kapı, pencere ile bunların cam veya tablalarının yerleştirilmiş olduğu kenarlık ve 3- Bir konunun, bir düşünce alanının sınırları veya bu sınırlar içindeki alanı ifade etmektedir (TDK, 2021). Çerçevelemek fiili ise fikirleri, önerileri, yöntemleri belirli bir şekilde dikkatlice planlayarak düzenlemek ve sunmak olarak ifade edilmektedir (Cambridge Dictionary, 2021).

Çerçeveleme kavramını medya ile sistematik bir şekilde ilişkilendirmiş olan Erving Goffman çerçevelemeyi sosyoloji ve psikoloji disiplinleri üzerine temellendirmiştir. Çerçeveleme terimini ilk kez kullanan Goffman'dan günümüze dek (Özarslan ve Güran, 2015, s. 34) çerçeveleme sosyal ve bilişsel bilimlerin yanı sıra siyaset bilimi içindeki birçok alt disiplinde de kullanılmaktadır. Nitekim bu alanlar başlıca; sosyal hareketler, müzakereci yaklaşım, dış politikada karar verme, jürilerin karar alma sürecini etkileme, medya etkileri, politik psikoloji, kamuoyu ve oylama, seçim kampanyaları gibi alanları temelde kapsamaktadır. Bu noktada çerçeveleme kavramının bu kadar geniş bir alanda kullanılıyor olması, kavramın anlamı hakkında kesin ve kalıp yargılar şeklinde yorum yapmayı engellemektedir (Druckman, 2001, s. 226).

Goffman'a göre çerçeveleme, dünyayı anlamlandırmak için günlük deneyimler içinde kullanılan ve yorumlanan tasarımlardır. Buradan hareketle Goffman, çerçevelemeyi dünyanın çok katmanlı olaylarını anlamak için anlaşılır kılan "deneyim ilkeleri" olarak ifade etmektedir (Goffmann, 1974, akt. Deniz, 2019, s. 7). Garrison'a göre ise çerçeveleme; bir nesneyi çerçeveye alır, onun değerini ima eder ya da dikkati onun cazip olduğu varsayılan niteliklerine çeker (2019, s. 26). Gitlin'e göre ise çerçeveleme, "ısrarlı seçme", "vurgu" ve "dışarıda bırakma" olarak tanımlanmaktadır (Gitlin, 1980, akt. Demir, 2010, s. 162).

İletişim araştırmalarında çerçeveleme, iletilerin anlamını çözmeye yardımcı olan soyutlamalar olarak kullanılmaktadır. Bu sayede çerçeveleme, hem bilginin karmaşıklığını azaltmaya yardımcı olmakta hem de gerçekliği anlamlandırmaya ve yapılandırmaya katkı sağlamaktadır. Böylece çerçeveleme, tekil anlatılardan tümevarımsal anlamlar oluşturan bilişsel kısa yollar olarak kullanılabilirken, aynı zamanda anlatının ardındaki anlamı muğlaklaştırarak, gerçeği gizlemek için de kullanılabilmektedir. Bazı araştırmacılara göre ise çerçeveleme, esasen iki konu arasında sınır çizmektedir. Bu noktada çerçeveleme bir yandan gerçekliği sınırlandırırken diğer yandan gösterilenin ötesini gizleyen bir içerik ile hedef kitleye sunulmaktadır (Gamson vd., 1992, akt. Deniz, 2019, s. 7).

Entman'a (1993) göre ise çerçeveleme, seçimi ve dikkat çekmeyi gerektirmektedir. Çerçevelenen gerçeklik, oluşturulan iletişim şemasında belirli bir sorunun tanımını, rastgele bir yorumu, ahlaki bir değerlendirmeyi ve/veya tanımlanan haber için bir tavsiyeyi destekleyerek onları daha dikkat çeken bir hale dönüştürmektedir. Çerçeveler sorunları ve olayları tanımlar, nedenlerini ortaya koyar, olayları yaratan güçlere işaret eder ve ahlaki öneriler sunarak (Gamson, 1992, akt. Entman, 1993, s. 52) hedef kitlenin düşüncelerine etki eder. Bu duruma en iyi örnek ise Amerikan dış işleri haberlerinin egemen olduğu soğuk savaş çerçevesidir. ABD'nin yapmış olduğu soğuk savaş çerçevesine göre belirli dış olayın ve sivil savaşların oluşması komünist ayaklanmalardan kaynaklanmakta ve bu olaylar ateist saldırganlık olarak nitelendirilmektedir. Oluşturulan bu çerçeveleme de ABD, ahlaki yargılamalarda bulunurken, kendisinin ve yandaşlarının da bunun karşısında olduğunu belirterek halka bir çözüm önerisinde bulunmaktadır (Entman, 1993, s. 52). Entman'ın vermiş olduğu soğuk savaş örneği iletişimde kaynak, mesaj, alıcı ve kültürün önemine dikkat çekmektedir. Kaynak, bilinçli olarak vermek istediği mesaja yönelik bir çerçeveleme ortaya çıkarmakta ve alıcının inanç sistemleri ile bunu bütünleştirmektedir. Oluşturulan mesaj içerisinde ise çeşitli kelimeler, basmakalıp sözcükler, görüntüler ve bilgiler alıcıya iletilmektedir (1993, s. 52). Örneğin; bir siyasi lider siyasal iletişim kampanyasında özellikle ekonomi konusunu ön plana çıkarmak istiyorsa sürekli ekonomik çerçeveleme yöntemi ile halka seslenmektedir (Druckman, 2001, s. 227).

Çerçevelemede kullanılan bilgiler; tekrar, yerleştirme ve kültürel olarak benzer semboller ile ilişkilendirilerek dikkat çekici bir hale getirilmektedir. Fakat metnin

gönderimi sırasında oluşturulan bu iletişim şeması, alıcının kodları ve inanç sistemi ile uyumlu olduğu takdirde dikkat çekebilmektedir (Entman, 1993, akt. Demir, 2010, s. 162). Maheswaran ve Levy'e (1990) göre kişilerin kültürel kod ve inanç sistemlerine yakın olan mesajlar yüksek ilgilenim düzeyine karşılık gelirken, buna uymayan mesajlar ise düşük ilgilenim grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla hedef kitlenin kod açımlamaları var olan bilişsel ve kültürel değişkenler doğrultusunda karşılık bulmaktadır.

Biliş üzerine çalışan bilim adamları, insan beyninin çerçeveler ve metaforlar üzerinden çalıştığını belirtmektedir (Hiebert, 2003, s. 244). Metaforun iletişimdeki önemine dikkat çeken Wehling, kaynağın bilişsel çerçeve öğelerini ve çıkarımsal yapılarını kodlayarak hedef kitlenin zihninde eşleyecek biçimde dizayn ettiğine değinmektedir. Yine Wehling (2013) günlük düşünce ve iletişimde metaforların süreklilik arz ettiğini, sosyal ve politik biliş dahil olmak üzere dili, hareketi ve günlük muhakemeyi yapılandırdığını ifade etmektedir (ss. 48-49). İnsan beyninin sinapsları olarak belirtilen çerçeveler, insanların gerçekler üzerine düşünmediğini ancak gerçeklerin çerçevelediği yönde hareket ettiğini ortaya koymaktadır (Hiebert, 2003, s. 244). Bu sebeple çerçevelemeler en güçlü bilinçaltı silahları olarak kullanılmaktadır. California Üniversitesi'nde dilbilim profesörü olan George Lakoff, bazı temel metaforların ABD ordusu tarafından Irak Savaşı'nda kendi haklılığını göstermek için sıklıkla kullanıldığını ifade etmektedir. Bu savaşta ABD'nin yaptığı öncelikli çerçeveleme, halkın gözünde savaşın meşrulaştırılmasını sağlamaktır. Bunun başarıya ulaşabilmesi içinde bir kişinin düşman olarak belirlenmesi gerektiğini ifade eden Lakoff, tüm çerçevelemeler de Saddam Hüseyin'in düşman metaforu ile eşleştirildiğini ifade etmektedir. Amerika'nın Irak'ı işgaline destek vermek istemeyen Fransa ise yine Cumhurbaşkanı Jacques Chirac üzerinden çerçevelenerek Amerikalıların hızla Fransızlardan nefret etmesini sağlamıştır (Lakoff, 2002, akt. Hiebert, 2003, s. 244). Hikayeleştirmenin yoğun olarak kullanıldığı metafor ve çerçeveler, yine Lakoff'a göre "kendini koruma" ve "kurtarma" temaları üzerine kurgulanmaktadır. Kahraman'a göre suç ve düşman temalarının yoğun olarak kullanıldığı çerçevelemelerde halkın iradelerini manipüle edecek duygusal ve rasyonel öğelere sıklıkla yer verilmektedir. Bush'un Basra Körfezi Savaşı'nda Saddam'ın Amerika'nın petrol kaynaklarını tehdit etmesi ve Kuveyt'e savaş açmasını öne sürerek Amerika için bir kurtarma hikayesi yaratması, kendisini de kurtarıcı olarak metaforlaştırdığını göstermektedir (Hiebert, 2003, s. 245). Tek düşman üzerine odaklanan

bu metaforlar halkın zihninde belli çerçeveler oluşmasına sebep olarak özgürce düşünme, irade gösterme ve eyleme geçme gibi davranışlardan halkı alıkoymaktadır. Yine 2016 Amerikan Başkanlık seçimlerindeki çerçevelemeleri ele alan Lakoff, Trump'ın rakibi olan Hillary Clinton'ın Trump'a yönelik çok fazla olumsuz çerçeveleme ürettiğini ve bu durumun tekrar unsuru yaratarak seçmenlerde Trump'a yönelik bir çağrışım oluşturduğunu ifade etmektedir. Lakoff'a göre seçim kampanyalarında çerçevelemeyi sürekli olumsuzlayıcı bir şekilde seçmene sunmak, çerçevenin zamanla güçlenmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu durumu pembe fil metaforu[17] üzerinden açıklayan Lakoff, çerçevelemenin seçmen zihnindeki gücü arttıkça eylemlerin de bir o kadar farkında olmayarak gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Rathje, 2017).

Nitekim Kahneman ve Tversky insanların pek çok sosyal ve politik konu üzerinde aslında çok da iyi bilgi sahibi olmadıklarını, aktif konumda bulunmadıklarını ve bu yüzden çerçevelemenin insanların iletişime yönelik yanıtlarını ağır bir şekilde etkilediğini öne sürmüştür (Kahneman ve Tversky, 1980, akt. Demir, 2010, s. 163). Dolayısıyla çerçeveler içerisinde kullanılan çeşitli metaforlar ve hikâye unsurları, olumlu ve olumsuz kalıplar insanların bilişsel süreçlerine doğrudan etki ederek kaynağın istekleri doğrultusunda davranış göstermelerine sebep olmaktadır. İnsan toplumunun dolayısıyla da siyasetin merkezinde yer alan iletişim, siyasal bilginin belirli çerçevelerle üretilmesinde ve yayılmasında da etkin rol oynamaktadır. Bu durum ise hem medya hem de kişisel etkileşim sonucunda gerçekleşmektedir (Cottam vd. 2016, s. 267).

3.3. Medya'da Çerçeveleme Açısından Siyasal Söylem

Siyaset ve toplum arasında bir köprü görevi gören iletişim, siyasal bilginin üretilmesi ve yayılmasını sağlayan en önemli alandır. Bu noktada siyasal söylemin üretilmesi hem medya hem de kişisel ilişkiler sonucunda gerçekleşmektedir. Siyasal iletişimde önemli bir araç olan medyanın geniş bir kapsama sahip olduğu bilinmektedir; basılı medya, reklam, radyo ve televizyon, elektronik medya ve sosyal medya medyanın

[17] Pembe fil metaforu, adını Tolstoy'un günlüklerindeki Beyaz ayı oyunundan almaktadır. Tolstoy bu eserinde beyaz bir ayı düşünmeden ayakta durmaktan bahsederken, aslında insanın o andan itibaren zihninde sürekli beyaz ayıyı düşlediğini belirtmektedir. Bu metafor zamanla pembe fil üzerinden de literatürde örneklendirilmektedir. Psikologların beyaz ayı olarak nitelendirdiği bu durum, Daniel Wegner tarafından *İronik İşleme Teorisi* olarak adlandırılmıştır. Bu teoriye göre kafamızdaki bazı düşünceleri bastırırsak, onların yüzeye çıkma olasılıklarını da bu doğrultuda arttırmış oluruz (Özcan, 2018).

alt kategorileri olarak sayılmaktadır (Cottam vd., 2016, s. 267). İletişim alanında yaşanan değişim ve dönüşümler, siyasal iletişiminde nüfuz etme gücünü bu oranda arttırmaktadır.

Siyasetin medya ile doğrudan olan ilişkisi, çerçeveleme konusunu açıklamada önemli bir yere sahiptir. Gündem belirleme kuramına göre medya insanların ne düşünmesi gerektiğini değil ne hakkında düşünmesi gerektiğini söylerken, çerçeveleme kuramı ise medyanın özellikle de haberlerin insanlara belirli konular hakkında ne şekilde düşünmeleri gerektiğini göstermektedir. Çerçeveleme etkisinin en önemli rolü belli olayları belli şekilde tanımlamak ve olaylar arasında ilişkiler kurarak onları birbirine bağlamaktır. Bu anlamda Goffman'ın insanların gündelik yaşamını anlamlandırmak için birincil çerçeveler olarak bahsettiği alan medyadır (Özçetin, 2018, s. 121).

Çerçevelemenin temel ekseninde bulunan ve medya üzerinden birincil kaynak olarak izleyiciye sunulan bilgi, iktidar ve özne açısından değerlendirildiğinde merkezi bir konuma sahiptir. Foucault'ya göre iktidar bilgi üreten ve ürettiği bilgi ile özneyi itaatkâr hale getiren bir yapıya sahiptir (Özdemir ve Çokluk, 2021, s. 233). Bu itaatkarlığı sağlayan temel noktalardan biri ise bilginin nasıl kodlandığı ve metaforlaştırıldığıdır. Bu bağlamda Althusser'in (2014) devletin ideolojik bir aygıtı olarak konumlandırdığı medya, bilgi stratejisi üretmek, sorunları ve istenilen konuyu çerçevelemek, riskleri tanımlamak ve hedef kitlelerin davranışlarını etkilemek için tutum ve fikirleri şekillendirme de önemli bir rol oynamaktadır (Farwell, 2012, s. 143).

Bilgi ve enformasyon kavramının siyasal düzelmede büyük bir rol oynaması halka iletilen bilginin de medya tarafından nasıl kurgulandığı gerçeğini ön plana çıkarmaktadır. Batmaz'a (2021) göre medya, enformasyon üreten ve ürettiği enformasyonu sıklıkla tekrar ederek hedef kitlenin zihninde bunu bilgiye dönüştüren bir ortamdır. İletişimin en önemli fonksiyonlarından biri olan enformasyon; haber, veri, bilgi, resim, mesaj, fikir ve yorumların toparlanması, depolanması, işlenmesi ve yayılması olarak ifade edilmektedir (Tekgül, 1997, s. 5). Toffler'e (1992) göre ise enformasyon güdümlü sızdırmalardır ve bir roket gibi hassas hedefe ayarlanıp öyle atılmaktadır (s. 279). Dolayısıyla medya, bilginin kurgulanmasında ve servis edilmesinde önemli bir aracı konumundadır. Bu doğrultuda medyadan alımlanan görüntü bombardımanı ve enformasyon sağnağında kişiler, haberdar olması istenen konulardan, istenilen çerçevede haberdar edilmekte ve kitle, dikkat edilmesi gereken en önemli noktaya değil, duyguları en fazla uyaran boyuta

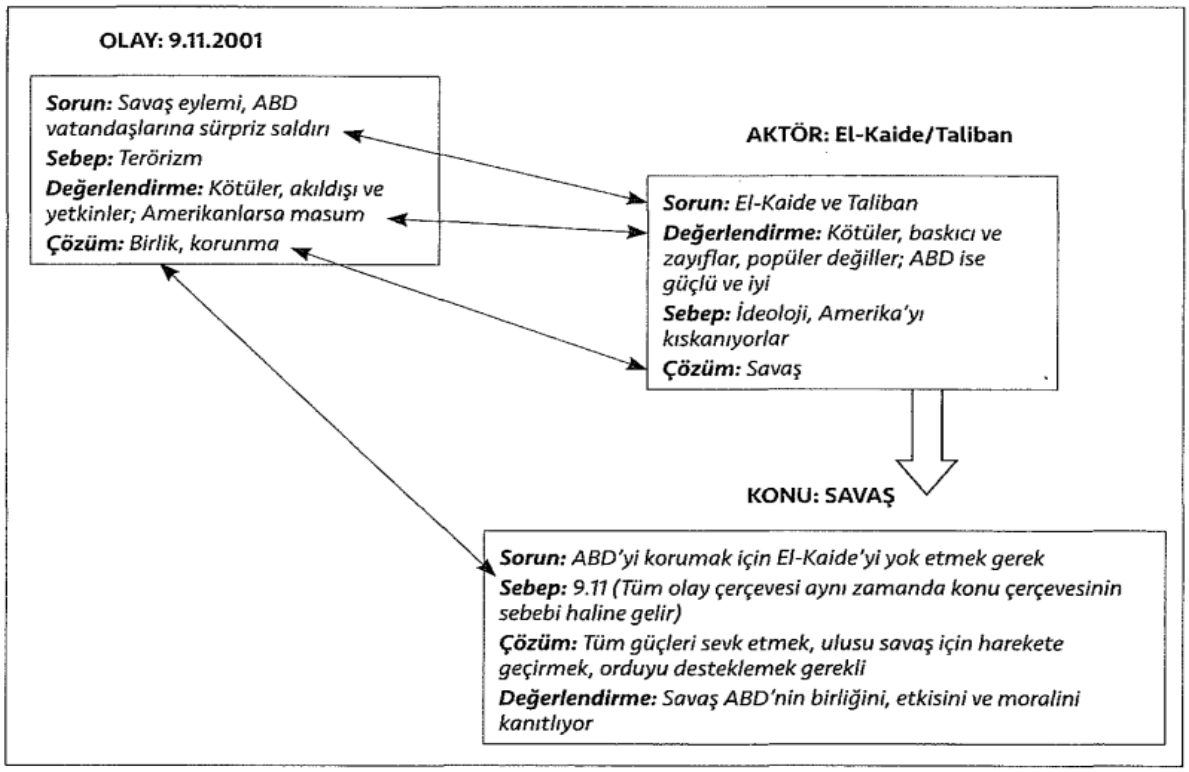
(Çağlar, 2002, s. 308) yoğunlaşarak karar verme işlemini gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda sınırlı etkiler çerçevesinde düşünüldüğünde bilgi edinmede önemli araçlardan biri olan olan medya, yoğun bir çerçeveleme ile bireylerin özgür irade ortaya koyma ve istedikleri yönde karar vererek, eyleme geçme durumlarını farklı şekillerde manipüle etme gücünü elinde bulunduran önemli faktörlerden biridir.

Stuart Hall ise iktidarın oyun içerisinde bir anlam üreticisi olduğuna değinerek medya ile olan ilişkisini de ideolojik bir ilişki içerisinde değerlendirmektedir. Bu çıkarıma göre iktidar ve medya ilişkisini bağdaştıran ideoloji, haber üretim sürecini doğrudan etkileyen bir yapıya sahiptir. Bu anlamda bilgi üretiminde merkezi rol oynayan medya, iktidarın bilgiyi dağıtımını, paylaşımını belli otoriteler çerçevesinde gerçekleştirmektedir (Entman, 2007, akt. Yetkin, 2016, s. 160). 4 Temmuz 1967'de Beyaz Sarayda Başkan Lyndon Johnson, Enformasyon Özgürlüğü Yasasına imza atmış ve imza töreninde başkan ardından şu sözleri ifade etmiştir: "Enformasyon özgürlüğü öylesine önemlidir ki, onun kısıtlanmasını resmi yetkililerin ya da özel vatandaşların isteği değil, ancak ve ancak ulusal güvenlik saptayabilmektedir." Johnson'ın sözlerini bitirmesi üzerine bir gazeteci kendisine bu sözleri yazılı bir metin halinde alıp almayacağını sorarak bu yeni yasanın getirdiği haber özgürlüğü durumuna dair ilk talebi yerine getirmiştir. Bunun üzerine Johnson bu talebi reddederek bilginin güdümlü bir şekilde sızdırıldığını ortaya koymuştur (Toffler, 1992, ss. 278-279). Bu noktada bilgi, iktidar ve medya arasındaki en önemli değişim aracıdır. Medya en ucuz ve nitelikli bilgiyi kestirme yoldan iktidardan edinirken, iktidar çevresi de bilgiyi oluşturma, çerçeveleme ve bunu bir baskı haline getirme gücünü medya aracılığı ile gerçekleştirmektedir (Yetkin, 2016, s. 161). Bu sayede medya tarafından bilginin basit şekilde kodlanmasını sağlayan çerçeveleme yöntemi, aktif bilgi üreten tarama cihazları olarak tanımlanabilmektedir (Reese, 2001, s. 4).

Seçim süreçleri ve politik kampanyaların medyadaki yansımalarını analiz etmek, medyanın vazgeçilmez bir unsurudur (Tunç ve Arsan, 2007, s. 9). Bu anlamda Gamson ve Modigliani, çerçeveleme ile medyanın bir yorumlayıcı paket sistemi sunduğunu ve paketin içindekileri anlamak içinse medyanın yoğun bir organizasyon yaptığını vurgulamaktadır (1989: 3). Bu paket içerisinde sözlü ve görsel sembolik kaynaklar kullanılmakta, gelişen dünyanın dinamikleri sistematik bir şekilde kodlanmakta ve kültürel formlar bir araya getirilmektedir (Reese, 2001, s. 5). Bu bağlamda medya söylemi bir konuya anlam veren bir dizi yorumlayıcı paket olarak tasarlanmaktadır (Gamson ve

Modigliani, 1989, s. 3). Entman'a göre medyada çerçevelemenin temel amacı belirli bir problem tanımını, nedensel yorumu, ahlaki değerlendirmeyi ve / veya açıklanan öğe için çözüm önerisini teşvik edecek şekilde, açıklanan gerçekliğin bazı yönlerini seçmek ve bunları iletişim metninde daha belirgin hale getirmekle görevlidir (1993, s. 52). Bu bağlamda Entman, Amerika'da 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terörist saldırının medyada nasıl ele alındığını şu şekilde açıklar:

Şekil 3.1: 11 Eylül Saldırılarının Çerçevelenmesi



Kaynak: (Özçetin 2018, s. 123)

Yukarıdaki görselde de değinildiği gibi 11 Eylül saldırısı Amerika'yı kıskanan, kötü ve zayıf olarak adlandırılan güçlerin aksine; Amerika'nın 20. Yüzyıl boyunca emperyalist ve militarist dış politikasının geri tepmesi olarak çerçevelenirse sorun, sebep, çözüm ve değerlendirme noktalarının tekrar baştan ele alınması gerekir (Özçetin, 2018, s. 123).

Kamusal ideolojinin biçimlendirilmesinde önemli bir rol oynayan medya, toplumun önemli bir gücü olarak kendini var etmektedir. Tuchman'a göre medya, oluşturduğu haber çerçeveleri ile anlam üretirken aynı pencereler gibi görev görmektedir.

Nasıl ki bir pencere, özelliği, büyüklüğü, biçimi ve nereyi sınırlandırdığı ile görünenin bir kesitini veriyorsa, medyada çerçeveleme ile aynı işlemi gerçekleştirmektedir. Gitlin ise çerçevelemeyi habercilerin olayı algılama, yorumlama ve iletilmesini sağlayan görsel ve yazılı metinlerin düzenlenmesinde kullanılan "seçim, vurgu ve dışlama kalıpları" şeklinde tarif etmektedir (Gitlin, 1980, akt. Özarslan ve Güran, 2015, s. 35). Medya, ideoloji ve çerçeveleme ilişkisinin siyaset ile yakından ilgili olduğunu belirten Entman (1993), bir haber metnindeki çerçevenin temel hakiminin iktidar olduğunu belirterek söylem üretiminin iktidar tarafından gerçekleştiğini vurgular. Bu anlamda bazı haber metinlerinin homojen bir çerçeveleme içerisinde söylem ürettiği görülürken, muhalifler tarafından da aksi çerçevelemeler oluşturulmaktadır.

Çerçeveler, sosyal olarak paylaşılan ve zaman içinde kalıcı hale gelen, anlamlı bir şekilde yapılandırmak için sembolik olarak bir araya getirilen ilkeleri düzenler. Bu anlamda organizasyon, ilke, paylaşım, kalıcılık, sembolik ve yapısal (2001, s. 5) faktörlerin önemine dikkat çeken Reese (2001) çerçevelemenin bu unsurlar sayesinde hedef kitlenin algısında ciddi değişiklik yaptığını dile getirmektedir. Bilişsel ve kültürel kodlamaların yoğun olarak kullanıldığı çerçeveler kimi zaman hedef kitlenin algısında pozitif ve negatif kimi zaman da bireysel- kolektif ya da epizodik ve tematik çerçevelemeler kullanmaktadır (2001, s. 5). Siyasal iletişimde yoğun olarak kullanılan pozitif ve negatif algı, seçmen kararlarını etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. ABD'deki medya seçimleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre iki çeşit medya sunumu dikkate alınmaktadır. Bunlardan ilki hangi adayın önde hangisinin geride olduğuna dair yapılan "at yarışı" haberleridir. İkinci yaklaşım ise "stratejik oyun kareleri"dir. 1960-1992 yılları arasında New York Times ve televizyon aracılığı ile bu iki yaklaşımı inceleyen Patterson, liderler üzerinde %25'ten başlayan ve %60'lara çıkan negatif haberler yapıldığını ortaya koymuştur. Sabato ise özellikle seçim dönemlerinde adaylara saldırmak üzere kurulu olan gazetecilik anlayışının siyaseti krizler ve skandallarla özdeşleştirdiğinden bahsetmektedir (Sabato, 1991, akt. Tunç ve Arsan, 2007, s. 8). Medyanın seçmenin duygu, tutum ve kararlarını etkilemede önemli bir role sahip olan diğer bir nokta ise epizodik ve tematik çerçevelemedir. Medyanın kamusal sorunları somut örnekler veya özgül olaylar açısından çerçevelemesi, epizodik olarak tanımlanırken, kamusal sorunları daha genel ve soyut bir şekilde çerçevelemesi ise tematik çerçeveleme grubunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda epizodik açıdan oldukça

çekici olan haberler olay yerinden canlı bağlantılarla gerçekleştirilmektedir. Yorumlayıcı çözümlemeler gerektiren tematik haberler ise diğer haberlere yer verilmemesi sonucunu doğurmaktadır. Iyengar'a göre yoksulluk konusundaki tüm haberlerin üçte ikisi yoksul bir kişi ile ilişkilendirilmekte, cinayet haberlerinin öznesi (haberlerin %89'unda) bir fail, kurban ya da cinayetin kendisi olarak verilmektedir. Yine terörizm ile ilgili iki bine yakın haberin %74'ü terörist eylemler, gruplar, kurbanlar ya da olaylarla ilgili canlı yayınlanan haberlerden oluşmaktadır. Buna karşın bu haberlerin yalnızca %26'sı terörizmi siyasal bir sorun olarak tartışan haber grubu içerisinde yer almaktadır (Iyengar, 2014, ss. 293-294).

Lang ve Lang tarafından 1960'larda yapılan bir araştırmaya göre ise özellikle seçimlerin televizyon tarafından veriliş biçimi haberlerin izleyici/seçmen kitlesinin kişisel tepkilerini kriz ve karmaşaya sürüklediğini ortaya koymuş bu durumun ise normal karar verme sürecini etkileyerek (Tunç ve Arsan, 2007, s. 9) kendi özgür iradesi dışında kararlar verdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 1992 yılından sonra yapılan araştırmalarda ise medyanın siyasal sinizmi[18] oldukça tetiklediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze, iktidar ve medya ilişkilerinin hem yazılı hem de görsel basında tarafsız ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmediği ve seçmenlerin politik karar alma süreçlerinde sıklıkla belli çerçevelerin etrafında bilgilendirildiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple medyada yer alan yanlı haberler, dezenformasyon, doğruluğu kanıtlanmamış bilgiler seçmen iradesi üzerinde potansiyel bir etki seviyesine sahip olmakla birlikte karar alma davranışlarını da ciddi anlamda belirleyebilen bir güce sahiptir.

[18] Siyasal sinizm, seçmenin siyasal süreçlere olan kayıtsızlığının üst seviyelere çıkma durumunu ifade etmektedir. Özellikle Amerikan medyası çalışanları tarafından seçmenin siyasal içerikten çok at yarışı atmosferi görmek istediği kanısı yaygınlaşmıştır (Tunç ve Arsan, 2007, s. 9).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma siyasal iletişim alanında seçmenlerin desteklediği partiye oy verirken kendi kararları ve özgür iradeleri ile mi oy kullandıklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Seçmenlerin kararlarına etki eden faktörlerin neler olduğu ve bu doğrultuda seçmenlerin özgür iradeyi oy verme noktasında nasıl algıladıkları araştırmanın hem teorik hem de yöntem kısmında kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Araştırmaya dair sorular ise şu şekildedir:

Soru 1: Seçmen kararları hangi sebepler sonucunda gerçekleşmektedir?

Soru 2: Seçmenler oy kullanırken kendi özgür iradesi ile mi oy kullandığını düşünmektedir?

Soru 3: Medya seçmen kararlarını etkilemekte midir?

4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İstanbul ili ile sınırlı tutulmuştur. İstanbul'da son üç genel seçimde en çok Ak Parti'ye oy veren Arnavutköy, Esenler ve Sultanbeyli ilçeleri ile Cumhuriyet Halk Partisine oy veren Bakırköy, Beşiktaş ve Kadıköy ilçeleri ile çalışma sınırlandırılmıştır.

Araştırma toplamda 48 kişi ile yapılmıştır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, seçmen davranışlarını ve seçim kararlarını felsefi arka planla inceleyerek, seçmenlerin iradi karar alma sürecini siyasal iletişim boyutu ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bireylerin kendi özgür iradelerini tüm iç ve dış uyarıcılara rağmen nasıl algıladıkları ve oy verme davranışını gerçekleştirirken bu algının seçimlerde

nasıl bir işleve ve role sahip olduğunu ortaya çıkarmak çalışmanın temel konularından biridir. Bu bağlamda özgür iradeye etki eden biyolojik, psikolojik ve sosyolojik unsurların yanı sıra özellikle medyanın çerçeveleme etkisi ile kararlara nasıl etki ettiği ve yönlendirme gücüne sahip olduğu konunun derinliği açısından irdelenecektir. Bunun yanında çalışmanın bir seçim sonucu araştırması olmadığını vurgulamak, konunun çerçevesini belirtmek açısından önem arz etmektedir.

Bu amaçla, çalışmada nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde fenomenoloji araştırma deseni uygulanmıştır.

Sosyal bilimlerde pozitivizmin etkisi ile nesnellik ve verinin indirgenerek sunulması ön planda tutulsa da pozitivist paradigmanın bu yaklaşımı sosyal gerçekliğin açıklanması yönünde eleştirilmektedir. 19. yüzyıldan itibaren tartışma konusu olan bu durum, Weber, Dilthey ve Rickert gibi düşünürler tarafından da ele alınarak sosyal bilimlerdeki bilginin doğa bilimlerinden nitelik olarak farklı olduğunu ve bu bilginin en az doğa bilimlerindeki bilgi kadar değerli veri sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda İngiliz (Kurubacak, 2017) ve Fransız geleneğinin *doğacı, nesnelci* ve *açıklayıcı* kabulüne karşı, Alman geleneği *anlama* (verstehen) ve *kültür* konuları üzerine temellenen metodolojik bir farklılık ortaya koymuştur. Alman sosyologlarına göre insanı açıklayabilmek bir nesneyi açıklamak kadar basit bir durum değildir. Dolayısıyla insanı anlamaya çalışırken derinlemesine anlam, sembol ve işaret analizleri ön planda tutulmalıdır (Hira, 2000). Bu bağlamda bilim salt nesnel bilgi üretme aracı değil, bilimsel sürecin dünyanın göreliliğini temel alan bir süreç olarak var olmaktadır. Özellikle bu gerçekliğin açıklanmasında pozitivist paradigmanın indirgeyici bir bakış açısına sahip olması, bazı görüşlerce eleştirilmekte ve bu duruma alternatif olarak nitel araştırmalar önerilmektedir (Çokluk vd., 2011, s. 96). Husen (1994) ve Yıldırım ve Şimşek (1999), pozitivizme alternatif olarak önerilen nitel yöntemin, sosyal bilimlerde neden sonuç ilişkisinden ziyade sosyal gerçekliği kendi ortamında inceleyerek, derinlemesine keşfetmeye yönelik bir yaklaşım olarak açıklamıştır (Türnüklü, 2001, s. 8).

Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan üç tür veri toplama tekniği bulunmaktadır: gözlem, görüşme (odak grup görüşmesi de dahil) ve dokümanların incelenmesi. Nitel yöntemlerde en çok kullanılan yöntem yüz yüze görüşme ve odak grup görüşmeleridir. Görüşmede kullanılan temel yöntem sözlü iletişimdir. Görüşme, ilk

bakışta kolay bir veri toplama tekniği olarak görülse de hiç de öyle olmadığı açıkça belirtilmelidir. Çünkü formların hazırlanması, görüşmenin ayarlanması ve gerçekleştirilmesi gibi uzun soluklu bir süreç vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, ss. 41-42).

Nitel araştırmanının amaçları temel olarak şu şekilde sınıflandırılabilmektedir:

1) Nitel araştırma, algıları ve olayları doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koymaya ve sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içinde değerlendirmeye yönelik bir araştırma sürecidir (Yıldırım, 1998, ss. 9-10).

2) Çalışmaya dahil edilen katılımcıların tecrübelerini nasıl algıladıklarını, dünyalarını nasıl tasavvur ettiklerini, tecrübelerine nasıl bir değer yüklediklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Merriam, 2018, s. 5).

3) Nitel araştırmanın en önemli amacı, araştırmaya konu olan bireylerin olaylara, deneyimlere ve problemlere yükledikleri anlamları bulup ortaya çıkarmaktır (Güler vd., 2015, s. 41).

4) Olaylar içerisinde yer alması muhtemel olan nicel verilerin yani "ne kadar" veya "kaç tane" gibi soruların cevapları nitel yöntem sayesinde ifadelerle açımlanır, bu sayede konunun altındaki temel sebepler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Güler vd., 2015, s. 40).

5) Sosyal araştırmalarda nicel araştırmacılar araştırma yoluyla ürettikleri bilginin nesnel olduğu varsayımından yola çıkarak insan ve toplumla ilgili çeşitli genellemeler türetmişlerdir. Halbuki nitel araştırmacılar nesnelliğe ve genellemeye kuşkuyla bakar çünkü sosyal değerlerin ve gerçekliğin insanlar üzerindeki etkisi tek boyutlu bir şekilde gerçekleşmemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 56).

6) Nitel yöntem süreç odaklıdır. Yani çıktılardan ziyade olayların, eylemlerin ve sürecin anlaşılması önemlidir (Merriam, 2018, s. 14).

Araştırma kurgulanırken, seçmenlerin karar verme davranışını nasıl algıladıkları, kendi özgür iradeleri ile kararı eyleme geçirip geçirmedikleri, varsa kararlarına etki eden faktörlerin neler olduğu ve oy verme sürecinde bu kavramları kendileri üzerinden nasıl değerlendikleri temel olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu amaçla nitel araştırma çeşitlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım, görüşme formunun hazırlanmasında ve bulguların

yorumlanmasında kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşıma göre insanların deneyimleri, tecrübeleri onları tecrübe edenler için anlamlıdır ve onlar için bir şey ifade etmektedir. Gözlemci ise bu deneyimleri ortaya çıkarmakla mükelleftir (Güler vd., 2015, s. 240).

Yaşanan deneyimlerin bir olay olduğunu söyleyen Kurubacak (2017), olayların kişiye göre olduğunu, herkesin kendi bağlamına, bakış açısına ve beklentilerine göre dünyayı algıladığını ifade etmektedir. Bu sebeple de olaylar fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitel araştırmanın doğasına uygun olarak fenomenolojik bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olabilecek sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilir. Böylece hem bilimsel alan yazına hem de uygulamaya önemli katkılar sağlamış olur (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 75).

Patton'a göre ise fenomenolojik yaklaşım, bireysel ve grup araştırmalarının çeşitlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple bireylerin bir olayı nasıl algıladığı, tanımladığı, hissettiği, hatırladığı, anlam yüklediği ve diğerleri ile bu kavramları nasıl paylaştığı metodolojik açıdan önemlidir. Ayrıca fenomenolojik yaklaşımın içe dönük değil, geriye dönük bir süreci kapsaması (Patton, 2002, s. 104) bireylerin geçmişten bugüne dek getirdiği tüm kodların, bilgilerin, algıların, düşüncelerin ve davranışların birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Algı, düşünce, eğilim ve deneyimlerin fenomenolojik yaklaşımdaki öneminden hareketle, çalışma içerisinde seçmenlerin karar verme ve özgür irade deneyimlerini nasıl yorumladıkları, algı dünyalarında diğer seçmenler hakkında ne düşündükleri ve kararlarını etkileyen sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal, toplumsal ve medya etkilerini bu bağlamda nasıl değerlendirdikleri, konunun içeriği açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda nitel veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla seçmenlerle odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

Yıldırım ve Şimşek'e göre nitel araştırma sürecinde yer alan aşamalar birbirini yakından takip etmekte ve diğer aşamalar arası etkileşimde karşılıklı olmaktadır (2011, s. 83). Bu bağlamda bir nitel araştırma süreci şu şekilde görselleştirilebilmektedir:

Şekil 4.1: Nitel Araştırma Döngüsü Modeli



Kaynak: (Yıldırım ve Şimşek 2011, s. 84)

Bu çalışmada elde edilen verilerin konuyla ilişkilendirilmesi bağlamında nitel araştırma teknikleri arasında yer alan odak grup görüşmesi tercih edilmiş ve bu teknik aracılığıyla verilerin toplanması ve yorumsal bir şekilde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

4.3.1. Odak Grup Görüşmeleri

Bireysel görüşmelerin yanında odak grup görüşmeleri de nitel veri toplama da önemli bir işleve sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 151). Dolayısıyla bu çalışmada nitel yöntem içerisinde yer alan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Verilerin

toplanmasında ise yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Nitel araştırmanın bir yöntemi olan odak grup, önceden belirlenmiş bir konu ile ilgili yine önceden belirlenmiş bir grup katılımcının düşüncelerini öğrenmek için planlanmış bir veri toplama tekniğidir (Baş ve Akturan, 2017, s. 105). Odak grup görüşmelerinde uygun katılımcı sayısı Byers ve Wilcox'a göre 8-12, MacIntosh'a göre 6–10, Kitzinger'e göre 4–9 kişi, Morgan ve Gibbs'e göre 6–12 kişi ve Edmunds'a göre 8– 10 kişiden oluşmalıdır (Çokluk vd., 2011, s. 102). Katılımcıların sayısı hakkında farklı görüşler bulunsa da grubun yönetilmesi ve nitelikli verilerin çıkarılması için gruptaki katılımcı sayısının 8 kişiyi geçmemesi önerilmektedir (Baş ve Akturan, 2017, s. 105).

Patton'a (2002) göre odak grup görüşmeleri benzer geçmişe sahip (homojen) bir grup insanın bir ya da iki saat süreliğine bir araya gelmesi ve konu ile ilgili görüşlerini bildirdiği bir süreçtir. Bu süreç içerisinde katılımcılar bire bir yapılan görüşmelerin aksine diğer insanların söylediklerini de duymakta ve onlara özgün cevaplar üretmek yerine ilave yorumlar yapmakta ve birbirlerinin yorumlarını duymaktadırlar. Ancak bu tartışma sonucunda bir uzlaşma aranmadığı gibi katılımcıların mutlaka ayrı fikirlerde olması da gerekmez. Buradaki amaç katılımcıların olaylara başkasının penceresinden bakarak (Merriam, 2018, s. 91) kendi düşüncesini ortaya koyabileceği bir durumda sağlıklı verilere ulaşılmayı hedeflemektedir. Odak grup görüşmeleri, insanların nasıl düşündüklerini ve neden belirli bir şekilde düşündüklerini anlamak ve grup normlarının düşünme biçimini nasıl etkilediğini görebilmeyi sağlamaktadır (Petrov, 2014, s. 14).

Odak grup görüşmelerinin sosyal bilimler alanında bir yöntem olarak kullanılması 20. yüzyıla uzanmaktadır (Merriam, 2018, s. 91). Özellikle Almanya'da ve Anglosakson ülkelerde büyük ilgi gören odak grup görüşmeleri, anket yönteminin bireyi çok fazla izole ettiği, dolayısıyla gerçekliğin bütünlüklü bir şekilde ortaya çıkarılmadığı görüşü üzerine sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu doğrultuda bireylerin algısındaki politik konuları daha görünür kılabilmek için Adorno ve Horkheimer'ın yönetiminde olduğu Frankfurt Enstitüsü sosyal araştırmalar bölümünde, politik bilinç alanında birbirlerine yabancı bireyler bir araya getirilerek, politik sorunlara dair tipik odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Frankfurt okulunda yapılan bu görüşmelerin temel amacı ise bireydeki savunma mekanizmalarının ve rasyonel düşünce olarak tanımladıkları düşüncenin

nereden geldiğini ve arka planında nelerin işlediğini ortaya çıkarmaktır (Bohnsack, 2000, ss. 370-371). Bireyi var olan sosyal bağlarından ve ortamından koparmadan, söylemlerini dinlemek ve tepkilerini gözlemlemek var olan kodlarının değişebilme ihtimalini ortaya koymada önemli bir veri sunmaktadır. Morley'e (1996) göre ise insan sürekli bir etkileşim halindedir ve kişi sosyal bağlarından kopuk değildir. Dolayısıyla grup sürecinde kişilerin yüklediği anlamlar ve medyadan nasıl etkilendikleri, kişilerin zihinselliğini anlamada önemli veriler sunmaktadır.

Mangold'a göre ise esasen her birey belli bir zemin doğrultusunda düşünce ve eylem gerçekleştirdiği için, odak grup görüşmelerine gelen katılımcılarda bu zemini güncelleştirmektedir. Yani katılımcı verdiği cevapları görüşme esnasında oluşturmamakta, görüşmede sadece bilgilerini pekiştirmektedir. Bu görüşler söz konusu kolektifliğin, katılımcıların gerçekliklerinde daha önceden oluştuğunu ifade etmektedir (Bohnsack, 2000, s. 370).

Odak grup görüşmeleri reklamcılık, pazarlama ve siyaset gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Çünkü bu alanlarda yapılan araştırmalar geniş kitleleri ikna edebilecek fikirlerin ya da ifadelerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışır (Turhanoğlu vd., 2015, s. 89). Odak grup görüşmelerinde cinsellik, politik görüşler, dini eğilimler ve benzeri hassas konuların görüşülmesinin doğru olmadığına dair gelen tepkilere Patton, bu tepkilerin aksine odak grup görüşmelerinin yüz yüze görüşmelere göre daha etkili olduğunu savunur. Çünkü insanlar kendi deneyim ve yaşantılarına dair benzer insanlarla bir araya geldiklerinde (ilk an da olan çekinme davranışı bir ya da iki kişinin konuşmasından sonra kısa sürede değişmekte) katılımcılar kendilerini daha rahat ve açık bir şekilde ifade etmekte ve veriler daha da zengin bir hale gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, ss. 164-165). Bu bağlamda Merton Amerikan Savaş Bakanlığı için Amerikan ordusundaki moral konusunu odak grup görüşmesi ile gerçekleştirmiştir. Bu çalışma esnasında katılımcıların homojen bir grubun içerisinde kendilerine dair bilgileri daha rahat bir şekilde ortaya koyduğu keşfedilmiştir. Yine aynı şekilde 1940'lı yıllarda Lazersfeld, hangi radyo programının daha çok tercih edildiğini ortaya koymak için odak grup görüşmesini tercih etmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 151).

2008 yılından önceki seçimlerden bir yıl önce, seçmenlere adaylar, adayların kadrolarında bulunan kişiler, medya kuruluşları ile ilgili; seçmenlerin politika ve

seçmenler hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak için odak grup görüşmesi yapılmıştır (Merriam, 2018, s. 91). Hatta yapılan araştırmaların yanı sıra Amerika'da seçimler öncesinde oluşturulan odak grup görüşmeleri aktif olarak internet ve televizyon ortamlarından da halk ile paylaşılmaktadır. CBS kanalındaki *Face the Nation* adlı program ile seçmenlerin Amerika'da siyasetin durumunu nasıl gördüklerine dair kendilerine grup içerisinde sorular sorularak cevap vermeleri istenmektedir. İki ayrı bölüm halinde farklı katılımcılarla oluşturulan odak grup görüşmeleri kitle iletişim araçlarıyla kitlesel bir forma büründürülmektedir. Trump'ın başkanlık döneminden önceki seçimlerde bu görüşmeler belirtilen kanalda yayınlanarak halkın grup içerisindeki görüşleri bu bağlamda aktarılmaya çalışılmıştır (Youtube, 2016). Bunun yanında yine *Intrapolitics* adlı kanalda da Barack Obama dönemine dair odak grup görüşmeleri internet ortamından izleyicilerle paylaşılmıştır (Youtube, 2008). Dolayısıyla bahsedilen odak grup görüşmelerinde yer alan seçmenler, sahip olduğu sosyal kodları ve görüşleri (alt kimlikleri farklı olsa dahi) medya aracılığı ile kitlesel olarak diğer seçmenlere aktarmaktadır. Özellikle yeni medyanın gelişimi ile medyada var olan her konuya zaman ve mekân sınırlaması olmadan erişebilen seçmenler, tutumlarını da buna bağlı olarak pekiştirebilmektedir. Bu da medyanın insan davranışı ve düşüncesi üzerindeki gücüne, kuvvetine işaret etmektedir.

Dolayısıyla odak grup görüşmeleri, bireyde var olan kodların sosyal bağlarından koparılmadan derinlemesine ortaya çıkarıldığı bir tekniktir. Herhangi bir şey söylemeye zorunlu olmayan bireyin grup içerisindeki akıştan nasıl etkilendiği, kendi benliğine ve kodlarına dair nasıl veriler sunduğu grup dinamiği ve birey açısından önem arz etmektedir. Marksist görüşte *dışarısının zorlayıcı* olduğu her zaman altı çizilen bir kavram olmuştur. Bu sebeple var olan kurallar, normlar, yaptırımlar ve sosyalizasyon gibi belli başlı süreçlerin gündelik hayatımızın en derinine nüfuz etmiş olması, bireyin özgürce karar verip eyleme geçebilme ihtimalinin olasılığını akıllara getirmektedir. Durkheim'ın toplumsal olgu içerisinde bahsettiği otoriteler (sosyal alanın birey üzerindeki etkisi), savunma mekanizmaları ve rasyonelleştirmelerin ne denli kişinin kontrolüne bırakıldığı özgür irade kavramının sosyoloji ile de bağıntısına işaret etmektedir.

4.3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Türkiye'de yaşamakta olan, 18 yaşını aşmış, zihinsel bir engeli bulunmayan ve oy kullanabilen tüm vatandaşlar oluşturmaktadır. Bu evreni temsil edebilecek bir örneklem grubu belirlenmiş ve uygulama bu grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma İstanbul'un altı farklı ilçesinden seçilmiş 48 kişilik bir örneklem grubu üzerinde uygulanmıştır.

4.3.3. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları İstanbul'da ikamet eden, 18 yaşını aşmış, herhangi bir zihinsel engeli bulunmayan Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçmenidir. Bu çalışmada nitel yöntem içerisinde yer alan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak odak grup görüşmesi yapılmıştır. Kişiler seçilirken amaçlı örneklem seçme yöntemlerinden biri olan kartopu yöntemi kullanılmıştır. Kartopunun başlaması ise 2002'den beri bu partilere oy veren kişilerden oluşmaktadır.

İstanbul'un farklı ilçelerinde yapılan görüşmelerde ilçeler belirlenirken son üç genel seçimde Ak Parti'ye ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne en fazla oy veren ilçeler baz alınmıştır. Bu sayede yapılan odak grup görüşmeleri Ak Parti'nin genel seçimlerde en fazla oy aldığı Sultanbeyli, Esenler ve Arnavutköy bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Yine Cumhuriyet Halk Partisi'nin en fazla oy aldığı bölgeler olan Kadıköy, Beşiktaş ve Bakırköy ilçeleri de odak grup görüşmelerinin yapıldığı diğer ilçeler arasında yer almaktadır. Araştırma toplamda altı odak grup görüşmesi şeklinde 48 kişi ile yapılmıştır. Bu bağlamda her ilçede bir odak grup görüşmesi yapılmıştır dolayısıyla üç ilçe olan Sultanbeyli, Esenler ve Arnavutköy bölgelerinde üç odak grup görüşmesi yapılarak toplamda 24 kişi ile görüşülmüştür. Yine aynı şekilde Cumhuriyet Halk Partisi'nin en çok oy aldığı bölgeler olan Kadıköy, Beşiktaş ve Bakırköy'de ise üç odak grup görüşmesi yapılarak toplamda 24 kişi ile görüşülmüştür. Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisinin kadın ve erkek seçmenleri ile yapılan görüşmenin cinsiyet dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.1: Ak Parti Katılımcılarının Yaş Dağılımları

	18-30	30–50	50+
KADIN:	1	6	4
ERKEK:	7	3	3

Tablo 4.2: Cumhuriyet Halk Partisi Katılımcılarının Yaş Dağılımları

	18-30	30–50	50+
KADIN:	1	–	4
ERKEK:	5	5	9

Katılımcıların hem kadın hem de erkek olarak seçilmesi çalışmanın her iki seçmen kitlesi açısından da görüş bildirmesini sağlamaktadır. Bu sayede 18 yaş ve üstü kadın ve erkek seçmenlerin oy verdikleri partiye dair veriler odak grup görüşmesi ile elde edilmiştir.

Görüşme yapılan Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçmenin eğitim durumlarına dair tablo ise aşağıda yer almaktadır:

Tablo 4.3: Ak Parti Katılımcılarının Eğitim Durumları

	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite
KADIN	7	2	1	1
ERKEK	5	1	3	4

Tablo 1.4: Cumhuriyet Halk Partisi Katılımcılarının Eğitim Durumları

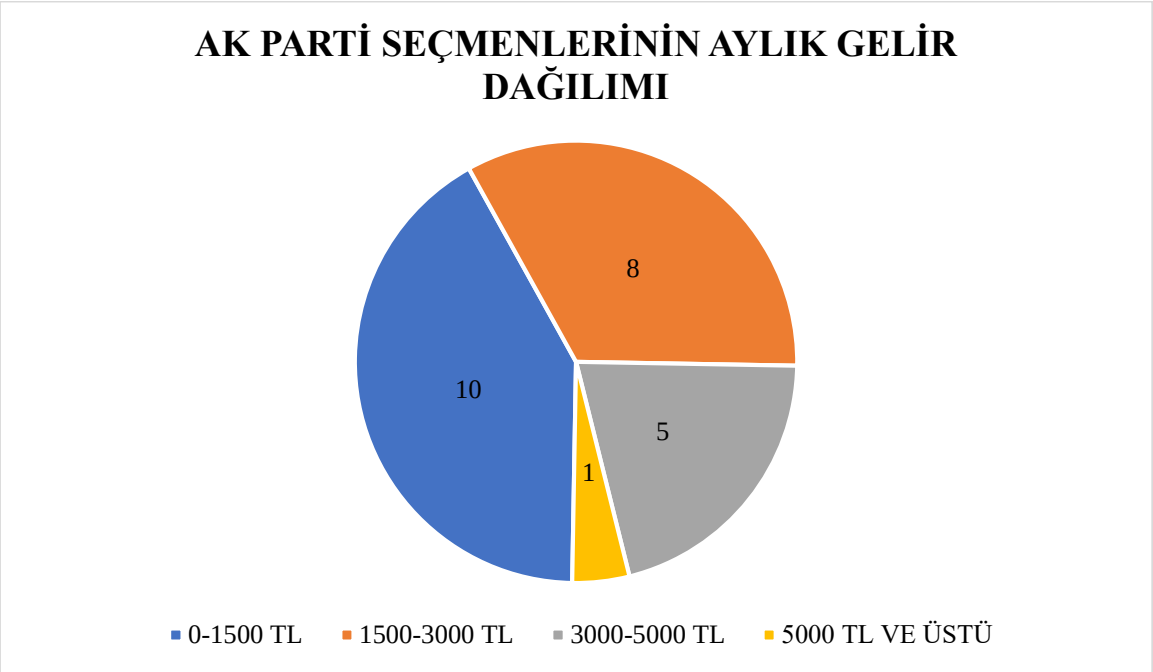
	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
KADIN	–	–	–	5	–	–
ERKEK	2	2	5	5	4	1

Eğitim durumlarının değişkenlik göstermesi, katılımcıların farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu durum çalışmanın amaçladığı yaşam deneyimlerinin ve oy verme davranışlarının yorumlanmasında ve açığa çıkarılmasında

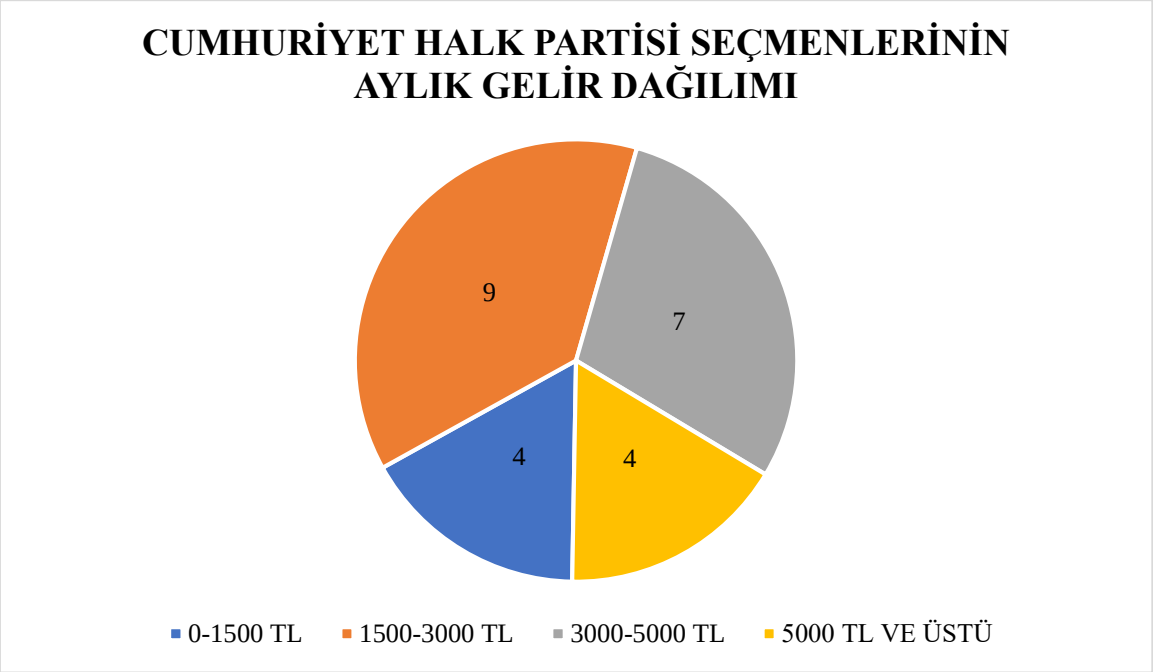
çalışmayı daha da zenginleştirmektedir. Aynı zamanda bu durum ulaşılan bazı verilerin genellenebilir olmasını da mümkün kılmaktadır.

Görüşme yapılan Ak parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin aylık gelir dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Şekil 4.2: Görüşme Yapılan Ak Parti Seçmenlerinin Aylık Gelir Dağılımı



Şekil 4.3: Görüşme Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Seçmenlerinin Aylık Gelir Dağılımı



4.3.4. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşmeler Temmuz 2021- Eylül 2021 tarih aralığında, görüşmeye katılmayı onaylayan katılımcılarla, görüşme yapmayı belirttikleri yerlerde organize edilmiştir.

Kartopu örnekleme yöntemine göre katılımcılara hangi konuda görüşme yapılacağı bildirilmiş, görüşmelerden önce katılımcılarla telefon aracılığıyla iletişime geçilmiş ve süreç bu doğrultuda başlatılmıştır. Bazı katılımcıların çalışıyor olmasından dolayı, katılımcıların talebi üzerine görüşme için iş yerlerine gidilmiş ve görüşmeler katılımcılar tarafından belirlenen ortak bir saate göre organize edilmiştir. Yine geri kalan bir kısım katılımcılarla pandemi sebebiyle onların talebi doğrultusunda açık alanlarda görüşmeler yapılmış, bir kısım katılımcıyla ise yine talepleri doğrultusunda ev ortamında görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcılarla tanışmanın hemen ardından konunun içeriği ile ilgili katılımcılara bilgi verilmiş, yapılmak istenilen, çalışmanın içeriği ve hangi konu ile ilgili görüşüleceği, edinilen bilgilerin nerede kullanılacağı kendilerine aktarılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerinin çalışmada yer almayacağı ve başkasıyla bu bilgilerin paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Bunun yanında görüşme esansında katılımcının cevaplamak istemediği herhangi bir soru olduğu takdirde bu soruyu cevaplamak zorunda olmadığı ve isterse cevaplanmak istenmeyen soruyu geçebileceği belirtilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılara, katılımcı bilgilendirme ve onam formu sunularak formu okumaları istenmiş ve bu doğrultuda formu imzalamışlardır. Katılımcılara istedikleri zaman araştırmacı ile iletişime geçebilecekleri ve yayınlamasını istemedikleri bilgilerin araştırmacı tarafından raporda sunulmayacağı da aktarılmıştır. Verilen bu bilgilerin ardından katılımcıların izni alınarak görüşmelere ses kaydı cihazı kullanılarak başlanmıştır.

Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisinin genel başkanlık seçimlerinde en çok oy almış olduğu ilçelerde yapılan odak grup görüşmelerinde, katılımcılar tanıdık referans sayesinde görüşmeye istekli ve gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Sadece Arnavutköy ilçesinde odak grup katılımcılarının oluşturulduğu sırada iletişime geçilen üç Ak Parti seçmeninin çekingen olduğu ve özellikle görüşmenin farklı şekillerde kullanılıp

kendilerinin sahip olduğu taşınır/taşınmaz mal ve değerli eşyalarının bu görüşme ile onlardan alınabileceği korkusu ya da siyasi görüşlerini açıkladıkları takdirde farklı yerlerde bu bilgilerin paylaşılmasından korkmaları üzerine kendileri ile görüşme yapılmamıştır. Bunun yerine Arnavutköy ilçesinde araştırmaya katkı sağlayabilecek yeni katılımcılar bulunarak kendilerinin rızası doğrultusunda görüşme yapılmıştır.

Görüşme öncesinde en dikkat çeken nokta görüşmeyi kabul eden katılımcıların görüşme esnasında oldukça rahat olmasıydı. Katılımcıların kendilerini daha rahat ve açık bir şekilde ifade etmesi ise başlangıçta bir ya da iki katılımcının konuşmaya başlamasından hemen sonra gerçekleşmiştir. Yine katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri, kendi görüşlerine yakın homojen bir grupla görüşmeye katılmaları, katılımcıların kendilerini daha rahat bir şekilde açmalarını sağlamıştır. Bunun yanında her grupta katılımcılar genel olarak birbirlerinin görüşlerini desteklemiş, gruptaki diğer kişilere katılarak ilaveler yapmış ve katılımcıların çoğunlukla benzer fikirler sunduğu görülmüştür. Fakat bazı konularda ise grup içerisindeki bazı katılımcıların diğer katılımcılara farklı bir bakış açısı ile de olaylara bakılması gerektiğine dair söylemler ortaya attığı gözlemlenmiştir. Partinin kendini daha da ileriye taşıması için bu eksikliklerin görülmesi gerektiğini ifade eden bazı katılımcılar somut örneklerle bu eksikliklerin neler olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda katılımcıların anlattıklarının içeriğine ve biçimine müdahale edilmeksizin anlatılanlar metinde kimi zaman uzun anlatılar şeklinde yansıtılmıştır. Bunun yanında anlatılar sırasında çok sık araya girilmemiş ve cevaplanmak istenmeyen sorular olduğu ifade edildiğinde diğer katılımcıya geçilerek görüşmeye devam edilmiştir. Ayrıca görüşmelerde elde edilen veriler, katılımsız gözlem yoluyla doğrulanmış ve desteklenmiştir.

Görüşme bittikten sonra katılımcıların sonrasında paylaşılmasını istemedikleri herhangi bir noktada görüşmeci ile iletişime rahatlıkla geçebilecekleri ve bu doğrultuda paylaşılan verinin görüşmeci tarafından silinip herhangi bir yerde paylaşılmayacağı önemle ifade edilmiştir. Bir erkek ve bir kadın katılımcı görüşme sonrasında bazı bilgilerinin paylaşılmasını istemediğini belirterek bu bilgilerin silinmesini istemiş ve bu bilgiler görüşme deşifresinde yer almamıştır.

Tüm görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmış, veriler eksiksiz bir şekilde bilgisayar ortamına aktarılarak saklanmıştır. Görüşmeler, görüşmeye başlanan ilk günden itibaren değerlendirilmiştir.

4.3.5. Verilerin Oluşturulması ve Yorumlanması

Verilerin çözümlenmesi nitel araştırma yönteminde kullanılan içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. Kodlamalar Office Word programı ile yapılmıştır. Yapılan her görüşme aynı gün içerisinde bilgisayar ortamına aktarılmış ve kodlar görüşmelerin deşifre edilmesiyle oluşturulmuştur. Deşifrenin tamamlanmasının ardından veriler, ana konseptlere göre düzenlenmiştir. Ana konseptler çalışmanın amacına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Düzenlenen ana konseptler seçmenin oy kullanırken; kendi özgür iradesi ile oy kullanıp kullanmadığını, buna etki eden faktörlerin olup olmadığını, varsa bu faktörlerin neler olduğu temel alınarak düzenlenmiştir.

Oluşturulan konseptlerin altında yer alan kodlar tekrar incelenerek, görüşme çözümlemeleri tekrar gözden geçirilmiştir. Bahsedilen bu kodların ortaklıkları sayesinde ana tema olarak bir başlık çıkarılarak kodlar bu başlık altında açımlanacaktır. Araştırma raporunun daha kolay okunabilmesi için, alfabetik sıralama göz önünde tutularak öncelikle Ak Parti ilçelerinde yapılan görüşmelere yer verilecek daha sonra ise Cumhuriyet Halk Partisinde yapılan görüşmeler ana konseptler ve ortaya çıkarılan kodlarla ele alınacaktır.

4.4. Bulgular ve Yorum

4.4.1. Odak Grup Süreci Başlangıcına Dair Bulgular

Bu bölümde odak grup sürecinin başlangıcına ve sonucuna dair bulgular yer almaktadır. Bu doğrultuda, odak grup görüşmelerinde katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen nitel veriler sunulmaktadır. Buna göre seçmenlerin oy kullanma aşamasında kendi özgür iradeleri ile oy kullanıp kullanmadıkları, kararlarına etki eden faktörlerin olup olmadığına dair deneyimler, belli tema başlıklarına bölümlendirilerek paylaşılmaktadır. Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan odak grup görüşmelerinin sunulmasında alfabetik bir sıralama baz alınacağı için öncelikle Ak Parti seçmenleri ile Arnavutköy, Esenler ve Sultanbeyli ilçelerinde yapılan görüşmeler paylaşılacak, ardından da Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan Bakırköy, Beşiktaş ve Kadıköy ilçelerindeki görüşmeler konu bağlamında sunulacaktır.

Ayrıca çalışmada objektifliğin sağlanması açısından, katılımcıların konuşma esnasında söyledikleri çalışmaya bire bir aktarılacak ve herhangi bir imla veya yazım düzeltmesi yapılmayacaktır. Bunun yanında çalışmaya görüşmeler aktarılırken her bölgeyi temsil eden bir görüşe yer verilecek dolayısıyla toplamda üç farklı bölge için üç farklı görüşme aktarılacaktır. İlçelere bağlı farklı yorumlar olduğu takdirde ise benzer bölgeden iki veya üç görüşmecinin görüşmelerine yer verilecektir.

4.4.2. Seçmen Kararlarına Etki Eden Faktörler

Siyasal karar verme sürecinde, seçmen davranışlarının belirlenmesine etki eden belli değer sistemleri bulunmaktadır. Bu değer sistemleri seçmen kararlarını etkilemekte, bireyin sahip olduğu amaçları ve beklenilen sonuçları genellikle yansıtmaktadır. Değerler sistemi insanların düşünce, tutum ve davranışlarıyla birer ölçüt olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal bütünlüğün bir parçasını oluşturmaktadır (Kalender, 2005, ss. 17-18). Bireyler içinde yaşadıkları toplumun kültüründen ve içerisinde olunan grubun değerlerini genellikle benimsemekte, karar verme ve bunun sonucunda gerçekleştirilen eylemleri de bu doğrultuda gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda siyasi değer ve beklentiler temel olarak şu kategoriler çerçevesinde özetlenebilir:

a) Geneli kapsayan sosyolojik kodlar

b) Seçmenin sosyo-kültürel çevresi, ilişkileri, bağları, kimliği, referansları, etnik, dini, milli bağlılıkları, oy verilen siyasi partiler, ideolojik olarak sahip olunan siyasal kimlik, kanaat önderleri, rasyonel ve duygusal bağ kurulan kişi/kurum ve kuruluşlar

c) Seçmenin kullandığı kitle iletişim araçları, diğer iletişim araçlarını takip etme düzeyi, sıklığı, yakınlığı ve bu araçlara ne kadar itibar ettiği

d) Seçmenin kişisel özellikleri, dış görünüşü, yaşı, cinsiyeti, mesleği, eğitimi, doğduğu ve ikamet ettiği bölge, etnik ve coğrafi kökeni gibi özelliklerin yanı sıra gelir düzeyi, tüketim alışkanlıkları, yaşam standardı ve refah düzeyi gibi etmenlerde seçmenlerin değer sistemini belirlemede temel etkenler arasında yer almaktadır (Kılıç, 2015, ss. 98-99).

Katılımcılara oy verme davranışlarını gerçekleştirirken kendi özgür iradeleri ile mi oy kullandıkları, eğer varsa oy verme kararlarını etkileyen çeşitli faktörlerin olup olmadığına dair çeşitli sorular sorulmuştur. Bu sorulardan elde edilecek bulgularla

seçmenlerin oy verme sürecindeki kararlarını nasıl değerlendirdikleri, sahip olduğu değerler sisteminin özgür irade ve karar verme ilişkisi içerisinde nasıl yorumlandığının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

4.4.3. Ak Parti Seçmeninin Görüşleri

4.4.3.1. Ak Parti

Ak Parti seçmenleri ile yapılan odak grup görüşmelerinde, görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu oy verme tercihinde Ak Parti lideri olarak gördükleri Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a duydukları güveni belirtmektedir. Ak Parti'nin büyük ölçüde liderle özdeşleştirilmesi, Ak Parti seçmeninin genel olarak lidere olan güvenini, sadakatini ve yoğun olarak duygularla hareket ettiğini gösterirken parti özdeşlemesinde liderin öneminin de büyük ölçüde etkili olduğu görülmektedir.

Görüşülen kişiler arasında Ak Parti'nin kendileri için ne ifade ettiği sorulduğunda, ilk olarak sosyal yardım ve hizmetlerin geldiği görülürken, diğer noktalarda ise din, özgürlük ve milliyetçilik vurgusunun ön planda tutulduğu görülmüştür. Özellikle genç erkek seçmen kitlesinde milliyetçilik olgusunun ön planda yer alması dikkat çekmektedir.

Görüşülen Ak Parti seçmeninin genel kanısı Ak Parti'nin üreten, çalışan ve hizmet getiren bir parti olduğudur:

> *Ak Parti benim için dünyanın bir lideridir. Dünyanın yani tek bizim değil. Parti (Tayyip Erdoğan) gelene kadar biz gördük nerdeydik, ne çiledeydik. Bi sana yağı bulamıyoduk, tüp bulamıyoduk, onu bulamıyoduk. Şimdiki bir dönemde millet hepsi doydu. Gerçekten doyduk. Yani şimdi adam aylık çalışıyo, ay başı geliyo aylığını alıyo. Eskiden almıyoduk bu parayı. Şimdi Tayyip Erdoğan geldiği zaman doğunun haline bi bakın bi de şimdi bakın. Her tarafta barajını yaptı, yolunu yaptı, köprüsünü yaptı hastane yoktu Bingöl'de. Şimdi git doğum hastanesi yalnız yapmış. Tek başına doğum hastanesi yapmış. Her tarafa şehir hastaneleri yapmış. Ama bu diğerleri karşı çıkıyo değil mi? Her zaman karşı çıkıyo. Yapmıyo. Ha İstanbul kanalı yapıyo şimdi. Kardeşim Türkiye'nin geleceği için Avrupa'nın hepsi gözü Tayyib'in üstünde. Biz Tayyib'i nasıl yıkalım, nasıl öldürelim. Allahuteala işini hep rast getirsin. Biz Tayyib'i geç bulduk erken kaybetmeyelim (Erkek, Sultanbeyli).*

> *Yani, çalıştıkları ile ön planda. Yani en önemli şey, yaptıklarını gördüğün müddetçe sıkıntı yok. Ulaşımından tutta, yolundan geç, hastanesine… hangi birini sayayım yani. Yine insanlara karşı yapılan her türlü muamele diyelim, bu yardımından tutta her şeye açık yani. Evde sağlık mesela şimdiye kadar yapılan böyle bişey yoktu yani. Yaşlı bakım*

mesela gelip insanlara tek kalanlara mesela artı böyle bi destek sağlanıyo, yaşlılar evde bakılsın diye artı ücrete tabi tutuluyo insanlar. Hani şeylere bırakılmamak üzere, huzurevlerine bırakılmamak üzere. Hani böyle şeyler olabiliyor. Bunlarda gayet güzel şeyler yani. Milli değerlerine destek vererek en azından onu sürdürüyor (Kadın, Esenler).

Ak Parti iktidar parti, yıllardır iktidarda olan bi parti. Yani yaptığı çalışmaları beğeniyoruz. Şöyle söyleyeyim yol olsun, otoban olsun, sağlık olsun, e-hizmetleri olsun… Özellikle ben ülkeleri araştırıyorum, Almanya diğer ülkelere falan da bakıyorum. Gerçekten bu e-hizmetler; e-devlet, e-nabız yaptığı hizmetler gerçekten diğer ülkelere nazaran çok farklı. Baya gelişmiş bu e-hizmetleri. Onun haricinde sağlık diğer ülkelerin sağlık şeylerine bakıyorum, ülkemizin yaptığı sağlık çalışmalarına bakıyorum gerçekte aşırı yüksek. Bu yüzden seviyoruz iktidar partiyi (Erkek, Arnavutköy).

Diğer yandan bir seçmen ise partinin sosyal yardım yapması ve inanç yönünden de kendini parti ile özdeşleştirmesinin kararlarında önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir:

Sosyal yardım yapması benim için en önemli özelliği. En önemli konu o. Bim'den mesela market alışverişi yapıyoruz. Yine inanç olarakta bana yakın olması hoşuma gidiyo. Eskiden insanlar çok zorluklar yaşadı (Kadın, Esenler).

Sosyal yardım ve hizmetlerin yanı sıra Ak Parti'nin dini değerlere önem verdiği, özgürlükçü bir ortam sunduğu, dürüst, samimi ve güvenilir olduğuna dair görüşlerde belirtilmektedir:

Benim için tamamen beni temsil ettiğini düşündüğüm bir irade. Hem dini hem fikir olarak kendimi en iyi ifade ettiğim ve özgür hissettiğim, yani bütün fikirleri ile kendimi bulduğum bir parti. Bunun içerisinde benim insan olarak önceliklerim dini amaçlar geldiği için yani din başta gelmek üzere... Daha sonra kendimi ifade etme alanı Türkiye'de. Ak Parti döneminde kendimi daha iyi ifade ettiğim için bana bu ifade ortamını sağladığı için tabi ki de Ak Parti benim için kendimi bulduğum, kişiliğimi bulduğum, kimliğimi bulduğum bir parti. Benim annem çarşaflı ve annemin çarşafını çekenler hadi artık Arabistan'a gidin diyenler… Hatta hiç unutmuyorum kadının bi tanesi yaşlı bir hanımefendi otobüste bize saydı sövdü İran'a gidin, Arabistan'a gidin benzeri biçok şey. Ve bir beyefendi yeter ya artık yeter ya dedi, rahatsız oluyoruz senin sesinden. Sen başını açmışsın da ne oluyorsun dedi. Böyle bir toplumda biz insan değilmişiz onu anladım. Hanımefendi tek başına emir verdiğinde demek ki biz insan olarak bile görünmüyormuşuz tabi kî de. Kendimizi ötekileşmiş hissettik, yani varlığımızı. Bu bir köpeğe yapılsaydı yani bağırılsaydı bir köpeğe, herhâlde hayvan haklarından biri çıkar ve yeter artık bağırma derdi. Fakat beyefendi ona tepki verdiğinde herkes kadına destek verdi ve biz kendimizi

çok kötü hissettik. O yüzden evet ben Ak Parti'de konulmadığım insan yerine konulduğumu hissettim (Kadın, Esenler).

Yani Ak Parti deyince bizim aklımıza ilk gelen doğruluk ve dürüstlüktür. Yani Ak Parti'ye biz öyle güvendik, öyle de ilerliyor. Bizim için yani onur verici şeyler yaptılar. Ondan kaynaklı biz sonuna kadar Ak Partiliyiz yani. Herkesin görüşü farklıdır, partide takım gibi bi şeydir zaten. Şimdi ben Galatasaraylıyım, Fenerbahçe'yi nasıl tutayım bu saatten sonra ben Galatasaraylıyım. Ben de Ak Parti'yim yani. Başka bi amacı yok. 33 yaşındayım 8-9 senedir oy kullanıyorum hepsini Ak Parti'ye verdim mesela. Hiç vazgeçmedim (Erkek, Sultanbeyli).

Seviyorum ben Ak Parti'yi. Ülkem için, milletim için seviyorum. Ben de karşılığı olarak çok şey var. Mesela sağlık konusunda, eğitim konusunda yani otoban, yol konusunda, hasta bakım konusunda her konuda böyle bir şey var. Samimiyet benim için çok önemli. Ak Parti'de buluyorum bunu (Erkek, Arnavutköy).

Görüşülen kişiler arasında özellikle erkek katılımcıların milliyetçilik olgusunu ön planda tuttuğu görülmüştür. Katılımcıların milliyetçiliği; "vatanını sevmek", "bayrağını sevmek" ve "millete faydalı" gibi duygularla tanımladıkları gözlemlenmiştir. Ak Parti'nin milliyetçiliğe değer vermesi, askeri ve dini öğeleri ön planda tutması seçmenlerin oy verme davranışını belirlemede önemli faktörlerden birisidir:

Valla şimdi ben şöyle söyleyeyim aslında dini yönden bana hitap ediyo. Ama bana daha çok hitap ettiği yönü milliyetçilik. Ak Parti'nin mesela ben ilk zamanlarda o şeyini görememiştim, şimdilerde görebiliyorum. Milliyetçilik konusunda bana hitap ediyo. Benim için önemli unsuru bu. Tabi dini unsur elhamdülillah iman etmiş kişiler olarak önemli ama bana en çok milliyetçi hareketlerinden dolayı hitap ediyo. Ondan öncesine bakıyorum, şimdiki hareketlerine bakıyorum özellikle sınır ötemizde gerçekleştirdiğimiz hareketlere baktığımızda ülkemin milliyetçilik konusunda daha sağlam bir duruş halinde olduğunu görüyorum. Neye inanırsan inan, benim dört ortak noktam olmalı (oy vereceğim partiyle); vatan bayrak, millet, din. Bu dört konudan biri ile liderle bağdaşmalıyım. O yüzden bu adamla ben dört noktada bağdaşıyorum. (Erkek, Esenler).

Her şeyden önce memleket davası. Benim çıkarıma, devletime, milletime faydalı bir parti ise ona oyumu kullanırım. Şu an da bunu temsil eden Ak Parti (Erkek, Arnavutköy).

Ben çalışmasını, hizmetlerini beğeniyorum şu anda da daha iyi bi partinin olacağını düşünmüyorum. Mesela askeri yönde çalışmaları, Türkiye'de savaş var normal bir durumda değiliz şu an da. Onlara bakarak çok iyi gidiyoruz şu an da. Bana göre (Erkek, Sultanbeyli).

Görüşülen bir bölgede ise bazı katılımcıların Ak Parti'ye yönelik olumlu fikirler öne sürdüğü görülse de partiye yönelik eleştirilerin olduğu da gözlemlenmiştir. Ak Parti'ye yönelik eleştirilerde "düzensiz göç" ve "insan kayırmacılık" gibi sorunların altı çizilmiştir:

> *Ya Ak Parti geçmişe bakarsan benim için büyük, güzel bi gelecek ifade ediyodu. Yaptıkları da iyi mi iyi. Başarılı. Ama şimdiden sonrasının önünü göremiyor gibiyiz. Ne olacağını bilemiyoruz yani. Neden dersen; yani bakıyorsun Afgan'ı bizim ülkede, Suriyelisi bizim ülkede, Arabı bizim ülkede. Hepsi bizim ülkede. Artık dolduk taştık yani sığamıyoruz. Bunun için yani eğer dediğim gibi biz Müslüman bi ülkeyiz misafiri severiz geldiler, hoş geldiler ama artık yani bunları da yerlerine ulaştırmasının zamanı geldi. Şu an ki gidişat biraz zamlardan, hayat pahalılığından, maaşların ve de gelirin azlığından eğer bu şekilde giderse Ak Parti'nin önü kapalı gider. Ama eskiye döner insanları ülkesine gönderir, biraz da şu maaş durumlarına insanların gelirlerine, giderlerine biraz daha iyi bi şey yapabilirse Ak Parti bu şekilde yürür yani. Ama bu şekilde zor yürür. Ben bişey daha diyebilir miyim bak. Yardımların bütçeye ayrılan yardımlar Ak Parti'den çıkıyo, belediyeden çıkıyo ama eş dost işi oluyo. Mesela ben hak ettiğim için alamıyorum ama arkadaşın arkadaşı var arkadaş işi yapıyor. Hak eden alamıyo. 15 senedir Ak Partiliyim iki kahvesini içtim. Hiçbir şeyini görmedik. Kesinlikle bize makarnacılar diyolar, vallahi zehir zıkkım olsun bi tane yediysem. Ha görmek istiyom mu istemiyom. Getirse verse alır mıyım almam. Neden; dinimiz gereği yine eğer bi insanın yardımını elinden alırsan ona muhtaç olmadan can veremezsin. Başkasının malında asla gözümüz yok. Onlarda kalbi körelmiş insanlar. Hani adama bakıyon vallahi çoğu yere gidiyom yardım dağıtılan yerlerde görüyom adamın dört kat beş kat binası var. Ekmek verilen yere gidiyom adamın dört kat beş kat binası var. Aş evi var şurda ya aş evi… Kadın eriniyo evinde yemek yapmıyo aş evinden yemek alıyo. Olmaz yani. Bunların başında da bi Tayyip duramaz yani bunları senin benim hepimizin görüp şikâyet etmesi lazım. Devlet çok para dağıtıyo ama hak etmeyen yerlere gidiyo. Arkadaş işi oluyo (Kadın, Sultanbeyli).*

> *Her şey çok güzel. Ama benim için güzel olmayan yanı ne yanındaki Tony'ler. Ama dediğim gibi başa kendisi hariç koyduğu bu aç gözlüler var ya… temsilcilerinden ben nefret ediyorum. Çünkü temsilcileri yiyo ama hiç kimse; mahalledeki kadın kolları olsun, burdaki başka temsilcileri olsun… babamı götürdüm babam engelli ordaki adama bi kere tükürmek istedim ama babam izin vermedi. Ya bu adam engelli olarak senin yanına geldiyse, sen bi kere o koltuğa oturdun diye adam değilsin. Bi kere ayağa kalkta engelli adamla bi ilgilen. Babam düştü, adam koltuğunda… dedim sana kızmıyorum sana bu koltuğu layık görene ben kızıyorum dedim. Ak Parti binasının içindeki çalışan insanlar var ya, sen bi kere halkına gir çık, senin bu halkın ne yapıyor? Ben ona dedim ki benim üç tane çocuğum iki tane engelli kızım var dedim. Eğitim almak istiyorum. Hiçbir şeyi*

yok. E biz seni ararız. Ya sen beni nasıl arıcaksın ya? Sen benim numaramı almadan nasıl arıcaksın? Sen sihirbaz mısın dedim. Hiç denetlenmiyolar (Kadın, Sultanbeyli).

Hizmeti de güzel şeyi de güzel. Çok güzeldi şimdiye kadar. En çok gıcık olduğum bu Suriyelileri içimize koydu gerçek çok rahatsız oluyoruz (Kadın, Sultanbeyli).

4.4.3.2. Özgür İrade

Ak Parti seçmenleri ile yapılan görüşmelerde, katılımcılara oy verme davranışını kendi özgür iradeleri ile verip vermediği sorulmuştur. Bu noktada seçmenlerin hepsi kendi özgür iradeleri ile oy kullandığını, kendi karar ve yargılamaları sonucunda oy tercihini belirlediğini ifade etmiştir:

Oy verme davranışımı kendi irademle verdiğime inanıyorum. Ben Allaha hizmet eden en yakın kim varsa ona verdiğimi düşünüyorum. İşte ne bilim benim atam Osmanlı her bulunduğu yerde camiler yapardı, medreseler yapardı şimdi bakıosun bu insanda aynı şeyi yapıyor. Çamlıca camisi yaptı tarihi eser. Bundan 100 sene sonra göreceksiniz nasıl bir eser olduğunu herkes görecek. Gittiğiniz zaman içiniz böyle kıpır kıpır oluyo orda mesela. Mesela Taksim'e bi cami yapmak kimsenin harcı değil yani mümkünatı yok böyle bi şeyin, Ayasofya'yı açmak hiçbir babayiğidin harcı değil yani. Bundan ziyade ülkemizde bazı kaynakların işletilmesi, ondan sonra silah üretimine geçmesi normalde bunun yerinde başka birisi olsaydı bu silahların üretilmesi yapılamazdı, yaptırmazlardı. Bugün baktığımızda ihamız, sihamız dünyada birinci. Herkes şaşkınlıkla izliyo şu an da ve almak içinde sıraya girdiler. Şu an da Polonya'dan Ukrayna'dan birkaç ülkeye sattık devamı da şu an da bekliyo (Erkek, Esenler).

Ben kendi hür ve irademle oy kullanıyorum. Kesinlikle babam bana oğlum şu partiye oy vereceksin ya da annem bana dediği için değil. Kendi özgür irademle oy kullanıyorum. (Erkek, Arnavutköy).

Ben de tamamen kendi irademle. İstesem gider CHP'ye de atarım HDP'ye de (Kadın, Sultanbeyli).

Görüşülen bazı kişiler arasında özellikle genç Ak Parti seçmenlerinin siyasi tercihlerinde körü körüne oy kullanmadığı, daha çok araştırma yoluyla kendi değerlendirmelerini yaptığı ifade edilmiştir:

Ben kesinlikle kendi irademle oy verdiğimi düşünüyorum. Çünkü 18 yaşından beri çok detaylı araştırmayı seven biriydim. 18 yaşında ben kadın kollarındayken altı ay içerisinde ARGE birim başkanı oldum ve solun muhalefetinden ziyade komünist partilerin muhalefetini takip ediyordum. Çünkü gerçek muhalefet aslında onların yaptığı… hala da öyle düşünüyorum. Şu an CHP'nin çok ne solu temsil ettiğini ne de doğru düzgün

muhalefet yapabildiğine inanıyorum. O zamandan beri Dev Genç yapılanmasını ve onların dağıttıkları bildirileri düzenli olarak topluyordum ve onlara karşı siyaset yapıyorduk. O zaman daha aktiftim belki yaşımın verdiği, o çağın yaş grubu ile muhatap oluş şeklim ile de alakalıydı. O zaman onlarda daha fazla saldırıyorlardı onu görüyorum. 2012 yılında falan komünist partilerin yaptığı muhalefeti mevut CHP'nin muhalefetinden daha çok beğeniyordum. Çünkü çok daha mantıklıydı, doğru noktalara çok güzel temas edebiliyorlardı. Gençlik yapılanmaları beni çok etkilemişti. Yani düzenli planlı bir gençlik yapılanmaları var hatta bence Ak Parti'nin çok zayıf olduğu yönlerden biri bu. Komünist partileri ayakta tutan gençlik yapılanmaları aslında ve çok ciddi bir kendi ritüelleri olan anmaları ile başlayan bir oluşum. Anma törenleri, önemli konuşmalar, doğru noktalara temas… Bence doğru muhalefeti onlar yapıyor. Fakat çözüm odaklı sundukları bir vizyon yok. Söyledikleri çok ütopik geliyor. Bir hareket planı lazım ben bu sıralı hareket planını Ak Parti'nin daha iyi sunduğunu düşünüyorum. CHP ana muhalefet değil bana göre konumu gereği öyle görünebilir ama doğru düzgün muhalefet yaptığını görmüyorum. Gerçekten araştırarak oy verdiğime inanıyorum. Bu partinin her şeyi ile benliğimi temsil ettiğine de inanıyorum. O yüzden tamamen kendi irademle oyumu kullanıyorum (Kadın, Esenler).

Ben de kendi irademle oy veriyorum. Tamamen araştırma, geçmişteki yaşanmışlıklar… Mesela örnek veriyorum Adnan Menderes, Tayyip Erdoğan gibi adamları hiçbir zaman istemediler. Sol kesim istemiyo. Ben de onlar bunu istemiyosa ve diğer tarafın iyi şeyler yaptığını görüyosam ben doğru yoldayım diyorum ve böyle düşündüğüm için kendi irademi kullanıyorum. Adnan Menderes döneminde mesela geliyo biri ona tokat atıyo ve onun bir sözü var diyo ki; işte sen özgürlük istiyosun ama bir başbakana tokat atıyosun. Bundan daha özgür ne olabilir mesela diyo. Özgür olduğu halde özgür değilmiş gibi sanki sıkılaştırılmış, diktatör mü diyolar ne onun gibi davranıyomuş. Ben de görüyorum öyle olmadığını ve doğru yoldayım diyorum. O yüzden Ak Parti diyorum (Erkek, Esenler).

Aynı seçmenler, oy verme tercihini etkileyen belli faktörlerin olduğunu da ifade etmektedir:

İnsanoğlu tabi ki toplum çerçevesinde ister istemez şekilleniyor. Bu yetişme tarzından da her şeyden de geliyor. Ama bu birazda karakter meselesi ben yatılı yurtta büyüdüm bütün hocalarımla sorunluydum mesela. Çünkü çok sorguluyordum ve onların verdikleri emirleri fazlasıyla sorguladığım için belli yerlerde kabul edilmezsiniz. Çünkü bazı kavramlar sorgulamamanız üzere sizi çevreler. Ak Parti'nin hataları yok mu çok fazla eleştiri de var tabi ki. Ama baktığımda beni temsil edecek yani getirisinin ve götürüsünün yani ben oy atarken eksik olduğu yerleri de görerek artı yönlerini de görerek veriyorum. Ama tabi ki doğduğum yer, aile… Benim ailemde kimse farklı görüşlü değil ama ben babamla en çok tartışan kişiyim. Biz pazar sabahları böyle 2'ye 3'e kadar ailecek her

dönemden konuşuruz. Size bir şey söyleyeyim, ben çok farklı ortamlarda yetiştim 15 yaşında çarşafta giydim. Ondan sonra çıkardım siyasete girdim, Ermeni arkadaşlarım var, kültür olarak çok farklı… Yani etken her insanın şekillenişinde ona etki eden bir kitap, izlediği bir film, aile yapısı, yetişme ortamı illaki etki eder. Ama bu konuda özellikle medyada yapılan koyun algısının dışında olduğumu düşünüyorum. Çünkü bir şeyleri sorgulayabilir, yaptığım eleştirilerin bana ne getireceğini ve götüreceğini bilirim. Attığım oyu da getirisi götürüsü, artısı ve fazlasına göre atıyorum. O yüzden etkiler illaki oluyordur ama hür irademle attığıma eminim (Kadın, Esenler).

İrademi etkileyen faktörler olmaz mı… En basitinden şu an Türkiye ekonomisinin berbat olduğunu hepimiz biliyoruz. Bunu bir partiye bağlamıyorum veya başımızdaki kişiye de bağlamıyorum. Böyle bişey yapamam. Ancak ekonominin düzelmesi lazım. Buna dikkatli baktığımızda gelişmesi gereken platformlar var. Dijital platformlar mesela. Fazlasıyla gelişmekte. Ama baktığınız zaman ülkede hiç yatırım yapılmıyo dijital platformlara. Baktığınız zaman biz 2021 yılındayız; dijital olarak, internet olarak 2007'nin Almanya'sını zar zor yakalamışız. Adamlar 2021 yılındalar. Ve dediğim gibi internet şöyle söyleyeyim ekonomimize katkısı yüzde 30 civarında. Ama bizim yaptığımız hala daire, binalar, konutlar işte vergiler. Hala bunlarla uğraşıyoruz. Yani zihniyetimizi biraz değiştirip yeni döneme uyum sağlamamız gerekiyo (Erkek, Sultanbeyli).

Hem mantıki hem de duygusal bağ kuruyosun tabi ki (Kadın, Arnavutköy).

4.4.3.3. Oy Verilen Parti ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları

Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin çoğunluğu aile, sosyal çevre, parti içi etkinlikler ve özellikle de medyadan bilgi edindiğini ifade etmektedir:

Televizyondan, haber kanalı, evlerimizde olan en çok o var yani. Yine aile de önemli, fikir birliği içindeyiz. ATV haberin muhabirleri kapalı o kadar çok hoşuma gidiyolar ki (Kadın, Esenler).

Ben mahkumum. Eşim hangi kanalı izliyorsa ben de onu izliyorum. Ailemden bilgi alıyorum eşimi kırmıyorum. O ne derse o olur (Kadın, Sultanbeyli).

Sosyal medyayı, haberleri takip ediyoruz. Sosyal çevre ve parti içi etkinliklere de bazen katılıyoruz (Erkek, Arnavutköy).

Medyanın karar alma süreçlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini belirten Ak Parti seçmenlerinin haberleri edinmek için en çok izledikleri televizyon kanallarının öncelikli olarak ATV, A Haber, TRT 1, TGRT olduğu görülürken, herhangi bir tarafı olmadığı düşünülen NTV ve CNN ise izlenen diğer kanallar arasında yer almaktadır:

A Haber… İletişimi oralardan izliyorum. Televizyondan yani. Dediğim gibi bize gelen, anlatan, soran, söyleyen kimse yok. Sosyal medya, haberler. Daha başka iletişim yok yani. ATV ve A Haber'i takip ediyorum sadece. Fox'a bakıyorum da çok gömüyolar Ak Parti'yi kapatıyorum. Hiç hoşuma gitmiyor, yalan çok var. Sosyal medyada da tek Instagram kullanıyorum orda da TRT Haberi takip ediyorum (Kadın, Sultanbeyli).

Haberler birincil konumda benim için. A Haber ve ATV en çok takip ettiğim kanallar. Eşimle de aynı görüşteyiz (Kadın, Esenler).

Belli kanalları şey yapıyorum. TRT, A Haber, onları seyrediyorum. Sosyal medyada da Facebook kullanıyorum. Pek kullanmıyorum bunun dışında (Erkek, Arnavutköy).

Bunun yanında bazı seçmenlerin bir kısmı hem televizyondan hem de internet üzerinden karşıt görüşlü kanalları da izlediğini belirtmiştir. İzlenilen karşıt görüşlü haber kanalları arasında ise Fox Tv, Halk Tv, Tele 1, Sol Haber ve Oda Tv bulunmaktadır. Birden fazla farklı görüşteki kanalı takip etme isteği yaş durumu ve eğitim seviyesi arttıkça değişkenlik göstermektedir:

İnternet üzerinden olduğu için her şey aslında, Sol Haber, Oda Tv, Fox Tv gibi karşıt görüşlerin ne olduğunu duymak ve ona göre söylem geliştirmek çok önemli. Evet Sabah grubunu, ATV'yi Turkuvaz medyayı da takip ediyoruz, sıklıkla takip ediyoruz. Genellikle sosyal medya Twitter kullanıyorum ayrıca. Bir de aile içinde görüşme, seçim dönemlerinde olmak koşuluyla çok düzenli toplantılara katılıyoruz (Kadın, Esenler).

Televizyonda da çoğu kanalı izlerim. TRT, Haber Türk, CNN daha Show haber, Star bunların hepsine bakarım. Karşıt görüşleri de dinlerim. Sadece Ak Parti'yi destekliyorum diye kendi milletvekilimi ya da cumhurbaşkanımı dinlemiyorum. Karşıt görüşlerin düşüncelerine de bakıyorum, dinliyorum, araştırıyorum karşılaştırıyorum. Günümüzde artık photoshop meşhur bişey. Fotoğraf shop mu değil mi onlara bakıyorum. Onların hakkında araştırma yapan bir sürü kurum var bunları araştırıyorum, teyit etmeye çalışıyorum (Erkek, Armavutköy).

Görüşme esnasında bazı katılımcılar (özellikle orta yaş ve üstü) iktidar karşıtı olan kanalların (Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan ile ilgili) çok fazla olumsuz haber yapmalarından dolayı bu kanalları izlemediklerini ifade etmiştir. Yine bu kanallarda olayların çarptırıldığı ve yanlış bilgilerin verildiğine dair görüşler ifade edilmiştir:

Ben şimdi A Haberden başka hiçbir kanalı açmıyorum. Fox'u bi sefer izledim kapattım. Çok yalan var onun içinde. A Haberi doğru zannediyorum. İnternete girmiyorum (Erkek, Sultanbeyli).

Bu kaynaklar Tayyib'i kötülüyo hele Fox Tv Tayyib'i kötülüyo. Hiç açmıyorum bu yüzden Fox'u. İzlemiyorum. Hele bi Tayyib'in şeyini yakaladılar mı onun peşini bırakmıyorlar. Bi başlıyor haber bitene kadar sürekli Tayyip. Hep kötüleme hep şey. Hiç pozitif bi şey yok. Diğer kanallar en azından doğruyu söylüyor neyse onu anlatıyo. Yalan dolan yok en azından (Kadın, Esenler).

Medyanın iki unsuru var. Doğru söyleyen de var yalan söyleyen de var. Hepsi doğru değil. Yani illa bir şaşırtmaca oluyor. Her kanalın bir etkisi var tabi ki. Şimdi Türkiye'nin göz bebeği olan TRT'dir. TRT'yi seyret her şey ortada. Her türlü kanal bir parti tutuyor ve ona göre hareket ediyor. Bilim ilim ilerledikçe insanların kültür seviyesi yükseliyor. Her şeyden bilgisi oluyor. Doğru muyum yanlış mıyım? Bugün dünya küçüldü. Neden küçüldü? Hayat küçüldü. Eskiden Ankara'ya gitmen için imkanların olması lazımdı. Yeter ki maddi imkânın olsun. (Erkek, Arnavutköy).

İletişim ve internet teknolojilerinin gelişmesi ile beraber öncelikli konuma ilerleyen yeni medya özellikle genç kitlenin en çok kullandığı iletişim aracı olarak yer almaktadır. İnternetin kullanıcılara etkileşimli, objektif ve özgürlükçü bir alan sunduğunu ifade eden seçmenler, haber edinme ihtiyaçlarını da büyük ölçüde internet ve sosyal medya platformlarından sağladığını söylemiştir. Bu anlamda yapılan görüşmelere göre en çok bilgi edinilen kaynaklar arasında sosyal medya platformlarından birisi olan Twitter'ın olduğu görülmüştür:

Sosyal medya olarak günümüzde siyasetin sosyal medyası Twitter bana göre. Gerçekten herhangi bir algı, herhangi görüş… yani şöyle söyleyeyim sokak hayvanlarına zulmediliyor eğer videosu varsa bu hemen yayılıyor. Emniyete gidip ifade vermeye gerek kalmıyor. Emniyet zaten siber suçlarla olduğu için direk alıyor örnek veriyorum. Vatandaşı hemen tespit ediyor. Bu siyasi partiler içinde geçerli. Siyasi parti bir kampanya başlatıyor işte bir tabela açıyorlar o direk Türkiye gündemine giriyor. Girip bakıyorum mesela insanlar ne paylaşmış. Ve onun zıt görüşlü partisi de çıkıyor. Ben sadece A partisini destekliyorum diye sadece ona bakmıyorum diğer partilerin milletvekillerini şeylerini de dinliyorum. Doğruluğunu teyit ediyorum ve araştırıyorum (Erkek, Arnavutköy).

Genelde internet kaynaklı takip ederim forumlar vb. şeyler. Televizyona bakmıyorum, televizyona inanmıyorum. Sosyal medyada da insanlar birinin karşısına geldiği zaman insan biraz tutumlu davranabiliyor. Yani söyleyeceği şeylerden kaçabiliyor çünkü karşısındaki insanla tartışamaya girmek istemiyor. Ama sosyal medyaya geldiği zaman insan özgür iradesi ile olduğu gibi bütünü ile her şeyi yazabiliyor. Bence sosyal medya özgürlükçü alan sunuyor. Çünkü baktığınız zaman insanlar sadece bizim ülkemizde değil dünyanın tamamında biri bir eylem gerçekleştirdiği zaman sonunda ya vuruluyor ya

cezaevine giriliyor. Dünyanın genelinde böyle. Sosyal platformlarda da bunun da peşinde koşuyorlar. Mesela biri hakkında bir şey söylendiği zaman onun hakkında dava açılabiliyor. Çünkü sosyal platform bu kadar ilerlemiş durumda. En çok Twitter özgürlükçü. Ve orda gördüklerinde forum sitelerini gördüğü zaman insan daha mantıklı görüyor. Orman yangınlarının olduğu zaman TRT'den yayın yapılıyor ve diyor ki; çok şükür bütün orman yangınını söndürdük. Bunu söylerken arkasındaki yangını insanların görmemesi için kör olması lazım. Böyle şeyler oluyor televizyonda ve TRT gibi bir kanaldan bahsediyorum. Bizim ilk ulusal kanalımız (Erkek, Sultanbeyli).

Ben genellikle sosyal medyadan (bilgi ediniyorum). Türk halkı olduğumuz için artık ekmek almaya giderken bile siyaset yapıyoruz. Sokağa inmiş. Hep oralardan takip ediyorum. Siyaset ve kültür Türkiye'de iç içe geçmiş. Eski Türk büyüklerimiz var hepsini araştırabiliyorsunuz internetten (Erkek, Esenler).

4.4.3.4. Karar Sürecine Etki Eden Faktörler

Görüşülen seçmenlerin çoğu oy kullanırken karar verme noktasında aile, medya, iletişim, dış politika, tarihsellik bağlantısı gibi konulardan etkilendiğini ifade etmiştir. Toplumsal yapının kültürel kodlarının taşıyıcısı olan aile, devletin müdahil olduğu mikro iktidar alanı olarak bireysel kararların ve oy verme tercihlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır:

Şu an da kardeşlerim, annem, babam, eşim dahil dedem, amcalarım hiçbirinde farklı bir oy kullanan yok. Bu daha çok bizim geleneksel olarak sağcı kavramından geliyo. Mesela bundan önce biz Demirel'i destekliyoduk. Hem sağ görüşlü hem dine yakın zannediyoduk ama değilmiş sonradan öğrendik ama bir şekilde sağcı olduğu için ona veriyorduk. Yine sola vermedik hiç. 80'li yıllarda ben hatırlıyorum o zaman oy kullanmıyodum ben, yaşım tutmuyodu. Dedem derdi ki oy atılacağı sabah hepiniz gidin derdi şu partiye vereceksiniz derdi, baskı yapardı ama şimdi baktığımız zaman benim babam bana hiçbir zaman baskıda bulunmuyo çünkü doğru olduğunu biliyorum. Biz dini mübin islam'a göre çocuklarımızı büyüttüğümüz için bişey dememize gerek kalmıyo çocuklarımıza (Erkek, Esenler).

Valla dinliyorum ya ben şimdi aklım neye ererse beni o etkiler. Ailem olsun, sosyal çevrem olsun, kim olursa olsun. Şimdi ben onun doğrudan dediğini anlarsam o beni etkiler (Kadın, Sultanbeyli).

Aile tabi ki etkiler. Eşimle de aynı partiye oy veriyoruz. Çevreden başka partilere oy verenler oluyor ama ben etkilenmiyorum (Kadın, Arnavutköy).

Medya ise seçmenlerin kararlarını etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır:

> *Medyanın kararlarımı doğrudan etkilediğini düşünüyorum. Yaptığı çalışmaları görüyorum çünkü medyanın. Yani şöyle söyleyeyim, birisi bana bir şey söyledi diyelim örnek veriyorum babam gelse bana şu parti şöyle şöyle yapmış dese şimdi ağızdan ağıza laf değişen bi şey. Onun için girerim sosyal medyasına bakarım o günün hani canlı yayınları oluyor onların, katılamıyorsam bile canlı yayınlarından bakarım onları teyit ederim doğruluğunu. Etkilediğini gerçekten düşünüyorum sosyal medyanın. Yaptığı çalışmaları gördüğüm için. Ailem ya da sosyal çevrem beni etkilemiyor. Arkadaş çevrem beni etkilemiyor (Erkek, Arnavutköy).*

> *Aslında yaptığımız her şeyi medyada paylaşıyoruz olumlu, olumsuz takip ettiğimiz tek mecra medya. Cumhurbaşkanımız ile iletişim şeklimiz bile medya. Bu minvalde baktığımızda tabii ki medyanın üzerimizde etkisi var. Medya da öyle anlık bir şey ki bir an da aşırı reaksiyon gösterdiğimiz bir olgu. Hayatımızın bir parçası haline geldi. Bazen bilginin yayılış hızı ile doğruluğunun tespiti arasında ciddi bir fark oluyor. O reaksiyonla beraber ciddi etki var. Yönetimler üzerinde de etkisi var. Mesela Süleyman Soylu'nun istifası için ciddi bir reaksiyon oldu Twitter'dan. Bilmiyorum orda bile hükümet üzerinde ciddi baskı var. Herkes yazalım, yüklenelim diyor ve medyanın yadsınamaz bir etkisi var. Dijital yaşam siyaseti de şekillendirdi. Her gruba etki ediyor (Kadın, Esenler).*

> *Show TV'yi bi açtım bi haberleri dinledim. Sildim yani televizyondan. Ya biz görüyoruz adam o kadar hastane yapmış, yo yok yapmamış diyorlar. Sen nasıl böyle yalan söylüyorsun. Ben A Haberi izlerim yalan görmedim (Erkek, Sultanbeyli).*

Diğer yandan Ak Parti'nin tarihsellik bağlantısı, askeri ve dış politikadaki duruşundan etkilenildiği yine görüşmeler esnasında ifade edilmektedir:

> *Bu ülkede patates, soğana şehir kaybedebiliyorsun. Özellikle bir Z kuşağı var ki hiçbir şey görmüyo benim gözümde. Sen bana diyosun ki ekonomi böyle bilmem ne böyle. Ak Parti değişsin. Diyelim dolar belki olacak 3 TL. Peki bu iyi bir avantaj mı? Ben bugün Suriye'de olmayayım, Lübnan'da, Afganistan'da olmayayım dolar 3 TL olsun. Olsun mu? Sen bunu isteyebilir misin? İsteyemezsin. Türkiye çok mükemmel bir ülke ve sadece benim derdim diyemezsin. Çünkü senin ceddin neslin öyle geliyo. Yeni kurulmuş bir devlet değilim ben. Benim köklerim çok eskiye dayanıyo. Tarihsel olarak kesinlikle beni etkiliyo. Biz osmanlı'nın torunları, Cumhuriyetin de çocuklarıyız. Ama bu topraklarda 600 yıllık bir geçmişimiz var. Ama bunu sadece bu coğrafyada değil. Ben Cumhuriyetten sonra kendi kabuğuna çekilmiş bir Türkiye görüyorum. Şimdi bakıyorum Ak Parti döneminde ne var diyosun en basitinden Azerbaycan duruşu olarak hoşuma gidiyo, kendi yerli ve milli silahlı kuvvetlerimle girdiğimde çok hoşuma gidiyo. Afganistan'a bakıyorum yine*

ben varım. Bakıyorum Suriye'de ben varım. Yani dünyanın neresinde bi şey çıksa bu benim çok hoşuma gidiyo. Bu beni huzurlu ve güvende hissettiriyor. Eskisi gibi derler ya Türklerden bir şey olmaz bence Ak Parti bunu yıktı (Erkek,Esenler).

Ayrıca iletişim, ekonomi ve göç politikasının da kararlara etki ettiğini belirten görüşler bulunmaktadır:

İllaki oluyo. Mesela şimdi Ak Parti suyu bardağa koyuyo. Belediye bi küçük bardağa koyuyo. Belediyeden giden de eşinin dostunun bardağına gidiyo. Gerçekten de bak devletten çıkan para büyük ama insanlara kalan küçük. Gerçekten bu havuzda birikiyor ama insanlara dağılmıyo. Eşit dağılmıyo. Mesela şöyle bi organizasyon olsa; sevdiğin kişilerle Whatsapp grubu kuruyoruz birbirimizden haber alıyoruz. Devletinde mahallesi ile ilgili, belediyesi ile ilgili… denildiği gibi bana bi kandil mesajı atabiliyorsa o mesajın altına da bana istediğini yaz ya da bir ihtiyacın var mı yaz. İletişim noktası etkiliyo, ekonomik, yine dediğim gibi ipini koparan bizim ülkeye dolması etkiliyo (Kadın, Sultanbeyli).

Diğer yandan bazı katılımcılar tarafından, oy verme tercihinde kararlarını etkileyen faktörlerin olmadığı söylense de belli faktörlerin görüşmede sıralandığı gözlemlenmiştir:

Hayır benim için olmuyor. Reisin ömrü olurda Allah nasip ederse ölene kadar Ak Parti. Hastaların yanına da sandık gidiyor. Hiçbir ülkede yoktur bu yani. Benim için en önemlisi sağlık, eğitim, yol ne bileyim… Ben her konuda sevdiğim için oy veriyorum. Yoksa baskı maskı yok. Ama ben hizmetlere de her zaman bakarım (Erkek, Arnavutköy).

Etkileyen faktör yok. Güncel hayatlar zaten göz önünde. Türkiye nerden nereye geldi. Bu adamlar gelmeden önce Türkiye bir toplu iğne yapamıyordu. Türkiye bütün ülkelere borçluydu. Amerika'nın veya öbür devletlerin kucağına oturmuştu. Dediklerini aynen yapmak zorundaydı. Bu adam baktı Avrupa'dan Amerika'dan bir fayda yok en iyisi ben vatanım için çalışayım dedi (Recep Tayyip Erdoğan ve yanındaki insanlar). Bu adam gelmeden önce Türkiye IMF'ye borçluydu, bu adam gelmeden önce sosyal sigorta yani vatandaşın durumu uçurumdaydı. Şimdi kim kaldı ki sosyal sigortalı olmayan. Hangi vatandaş sağlık açısından mahrum kalmış? Bana göster gözlerinden öperim o zaman. Bu adamlar gelmeden önce elektrik yoktu, su yoktu, okul yoktu, yağı karne ile alıyorduk. Vatandaş gidip maaşını alabilmesi için kuyrukta ölüyordu. Gidip ilaç alabilmemiz için karne kullanıyorduk bulamıyorduk. Doktora gidiyorduk doğru dürüst doktor yoktu, hastane yoktu. Daha ne söyleyeyim. Eğitimden tut bilmem neyine… bugün 20 sene önceki eğitimle şimdiki eğitim bir mi? Bu adamlar gelmeden önce doğru dürüst sosyo-ekonomiden tut bilmem kültürel şeysine kadar her şey değişti. Bugün ufak bir çocuk en büyük bir adama istediği cevabı verebilir. Bu adam gelmeden önce millet fakirdi. Şimdi

her taraf zengin. Ama gelgelim milletin doyumu kalmadı. İnsanlık kalmadı, insanlık bitti. İnsanların gözü açıldı hep paraya tapıyor. Şu an sen kaç para maaş alıyorsun? Aldığın maaşla doyabiliyor musun? Şükredebiliyor musun? Kimi görsem iş yok güç yok… halbuki bu arabalar bu sistemler bu ortamlar nerden oluştu. Ekonomi yükseldi, eğitim yükseldi. Eski parti insanları geliyordu; size bir daire vereyim, size araba vereyim yalanları ile milleti kandırıyordu. Ama bu verdiği her sözün arkasında durdu. Ama ne yazık ki milletimiz hala da beğenmiyor (Erkek, Arnavutköy).

Bazı katılımcılar ise ne aileden ne de medya ve sosyal çevreden etkilenmeyip kendi kararları ile oy verdiğini belirtmiştir:

Beni aile ve sosyal medya etkilemiyor. Herkes kendi hür ve özgür iradesi ile oy verir (Erkek, Esenler).

Hiç kimse beni etkileyemez. Medya kendi doğrularını bilmiyo ki beni doğru bilgilendirsinler. Tarafsız medya yok. Maaşı kim daha fazla veriyorsa o daha çok yalan konuşuyo. Hiç birisine inanmıyorum. Çünkü onlara bi kâğıt veriyolar bunu söylemek zorundasın. Medya bağımsız değil ki. Onların eline bir kâğıt veriyorlar kukla gibi (Kadın, Sultanbeyli).

Etkilemiyo beni. Çok değişik partilerden akrabalarım var ama etkilemiyo beni. Bir araya gelsekte şey yapmıyor. Medyada zannetmiyorum etkilemiyo. Çok haber dinlediğim için görüyoruz az çok yani. Belli kanalları şey yapıyorum. TRT, A Haber, onları seyrediyorum. Sosyal medyada da Facebook kullanıyorum. Pek kullanmıyorum bunun dışında (Erkek, Arnavutköy).

4.4.3.5. Kanaat Önderlerinin Etkisi

Ak Parti seçmenleri ile yapılan görüşmede katılımcılar, kanaat önderlerinin büyük ölçüde fikirlerini etkilemede önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Kanaat önderi deyince seçmenlerin özellikle siyasi lider üzerine odaklandığı dikkat çekmektedir:

Beni kanaat önderi evet etkiler. Konuşması, dinlerim konuşmalarını. Dediğim gibi tüm partilerin liderlerini izliyorum. Hatta şöyle dediğim bile oluyo ben Karadenizliyim, Karadenizli olmasam diyorum tamam mı ben bu adamın seçmeni olsam diyorum ben bu adama oy veririm dediğim oluyo mesela. Şimdi parti vermek istemiyorum. Gerçekten konuşmalarını beğendiğim liderler var. Şöyle söyleyeyim beni etkiliyor mu etkiliyor. Ama dediğim gibi memleketim yüzünden yani onların yanlış yolda olduğunu bildiğimden o adama oy vermem. Ha niye vermem çünkü yanlış yoldalar biliyorum. Ama gerçekten bazen böyle odaklanıyorum, dinliyorum beni etkilediği oluyo diyorum ki ben bu adamın seçmeni olsam ben bu adama oy veririm dediğim insanlar oluyo (Erkek, Arnavutköy).

Etkiler tabi. Ya Recep Tayyip Erdoğan çıktığı zaman… benim canım ciğerim. Bi gelse görseydim öyle ölsem. Adam bu kadar hizmet yapmış ona bişey dendiği zaman oturup ağlıyorum (Erkek, Sultanbeyli).

Kanaat önderleri kesinlikle insanları etkiliyor. Desek ki şundan etkilenmiyoruz, bundan etkilenmiyoruz desek yalan olur. Olay şu; bir önder çıkıp konuşuyor tamam seni etkiliyor ama bi şeye de körü körüne etkilenme var ben buna karşıyım. Şimdi bizimkilerle oturduğumuz zaman bazen şey derim tamam Tayyip Erdoğan yine kitabın ortasından konuşuyor. Etkilemediği noktasını bazen söyleyebiliyorum. Ama şimdi baktığında etkilenilir buna bir şey demiyorum ama körü körüne de bağlanılmaz. İkisi ayrı şeyler (Erkek, Esenler).

Yine yapılan görüşmede kanaat önderlerinin fikirlerini etkilemede belirleyici bir rol oynamadığına dair görüşler bulunsa da bazı seçmenler ise hem etkilenmediğini hem de etkiye açık olduğuna dair ifadeler de bulunmaktadır:

Çok da etkilemez. Bir siyasi lider etkiler ama. Düzgün olan etkiler. Ama adamın on kelimesinin dokuzu yalansa ben o adamı dinlemem. Yapmış olduğu icraatlar mesela bir yangın oldu adam gitmiş orda siyaset yapıyor. Orda siyaset olmaz hırsızı bulacaksın orada. Bir çakmak var çakmağı çakanı bulacaksın orda. Adam gitmiş siyaset yapıyor. Ben o adamı izlemem, dinlemem. Ama doğru olanı dinlerim (Erkek, Arnavutköy).

Beni etkilemez ama yakın olduğumsa dinlerim yani onu (Kadın, Esenler).

Yok etkilemez (Kadın, Sultanbeyli).

4.4.3.6. Medyanın Objektifliği

Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin medyanın objektifliğini algılama biçimlerinin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu seçmenlerin bir kısmı medyanın doğru ve objektif bilgi verdiğine inanırken, bir kısmı ise tarafsız bir medyanın olmadığına inanmaktadır. Seçmenlerin aile ve sosyal çevreleri dışında en kolay ulaşabildikleri kaynakların kitle iletişim araçları olması, bireylerin en fazla bu kaynaklar tarafından etkiye açık olduğunu da göstermektedir. Medyanın tarafsız ve objektif olduğuna inanan seçmenlerin genellikle kendi siyasi görüşlerini destekleyen kanalları izledikleri gözlemlenmiştir. Yine tarafsız olduğuna inanılan kanalların kendi görüşlerine yakın olan kanallar olduğu ifade edilmiştir:

Tabi Fox var bi tane baş belası. Amerikan kanalı çoğu yalan. Doğru bilgilendiren var tabi; TRT, A Haber onlar çok düzgün bence. Doğru haber verende var vermeyen de var (Erkek, Sultanbeyli).

ATV ve A Haber doğru. Sosyal medya kullanıyorum ama takip etmiyorum böyle şeyleri. Bazen önüme çıkarsa… Mesela Katar'dan üniversite öğrencileri gelecek dendi yalan haber, gençleri oy vermesinler diye kötülüyorlar. Halbuki yalan olduğu çıktı ortaya. ATV, A Haber açıkladı belge sundu ama hala inanmıyolar. Fox TV hala üstüne gidiyor yalan değil diyor ve gençleri kışkırtıyor Ak Parti'ye karşı (Kadın, Esenler).

Evet doğru kanal olanları izliyorum. Mesela TGRT, ATV, A Haber, TRT 1 yüzde 60-70 doğrudur. Çünkü günlük haber olanı günlük verdiği zaman. Şimdi burda bir çatışma yoksa var diyorsa onu izlemem tabi (Erkek, Arnavutköy).

Diğer yandan seçmenlerin bir kısmı medyanın objektif olmadığını ve belli bir ideoloji etrafında bilgi verdiğini düşünmektedir. Ayrıca yeni medyanın geleneksel medyaya göre daha objektif olduğu belirtilmektedir:

Objektif gazetecilik diye bir şey yok. Herkes kendi görüşünü aktarıyor iyi kötü. Bulabildiğimiz her bilgiye ulaşmaya çalışıyoruz. Şu an hiç değil. Televizyon hiç değil. Görsel bir yönlendirme metodu televizyon. Senin konuşma dilini, giyimini, siyasi görüşünü etkileyen en büyük etkileşim aracı. Çünkü herkesin evinde internet, sosyal medya yok ama televizyon var. Kültürlerimiz başta olmak üzere her şeyimizi etkiliyor. Tabii ki siyasi olarak da etkiliyor (Kadın, Esenler).

Kesinlikle hayır. Medyaya baktığınız zaman daha doğrusu televizyona, size cinayetin suçlusunu aslında suçlu olmadığını gösterir, katili de vurulan kişi gibi gösterecek düzeyde neredeyse yalanlarına şahit olmuşluğum var. Yüzde 80'lik durumda bazı kanallar yalan söylüyor. Tamamen kanallara baktığım zaman Yüzde 80 yalan. Geleneksel medya daha kapalı sosyal medyaya göre. (Erkek, Sultanbeyli).

Yapılan görüşmede bazı seçmenlerin medyanın tarafsızlığı noktasında kararsız kaldığı görülmektedir:

Bazen kararsız kalabiliyorum. Acaba doğru mu diye. Acaba diyorum söylenenler gerçek mi, doğruluk payı ne kadar? Düşünüyorum. Düşünmüyo değilim (Kadın, Arnavutköy).

Bence algı çok oluyo medyada. Ama doğru söyleyenlerde oluyo, yanlış söyleyenler de. Ben mesela televizyonda bişey duyduğum zaman diğer kanalları açıyorum ondan sonra internette araştırma yaparım kendime göre doğru ya da yanlışı bulurum. Olması gereken bu (Erkek, Sultanbeyli).

Yapılan görüşmelerde bazı seçmenlere göre haberlerin akıl süzgecinden geçirilerek, araştırılarak doğru bilgiye ulaşabileceği ifade edilmektedir:

Her kanal kesinlikle kendi görüşünü savunuyo. Son dönemde kimin ne olduğu belli değil. Kime inanacağız artık o pozisyona geldik. Çünkü çok fazla yalan yanlış haber dönüyo.

Herkes kendi açısından anlatıyo. Burada en büyük iş vatandaşa düşüyo o bilgiyi düşünmek, süzgeçten geçirmek çok önemli. Allah yardımcısı olsun oy verenlerin (Erkek, Esenler).

Hani sosyal medya, Fox'u nasıl izlerim ben gözlemlerim yani. Her insanın da bi akıl fikri olduğu nasıl Fox'un yalancı olduğu ATV'nin doğru söylediğini biliyorsak… (yani ATV'ninde yeri geldi yalan haberlerini gördük yani). Ama ben ATV'de A Haber'de doğru söylüyor diyemem yani. Benim bile yalanlarını yakaladığım yerleri var. Görmedik değil. Benim de bi aklım bi fikrim var yani (Kadın, Sultanbeyli).

Benim aklım var fikrim var, düşüncem var. Her şey göz önünde. Araştırıyorum, araştırmayı da bırak her şey göz önünde. Şu an da televizyonlar kimi kör bıraktı ki? Her tarafı aydınlattı. İyiyi de kötüyü de… (Erkek, Arnavutköy).

4.4.3.7. Parti ve İletişim

Ak Parti seçmenleri ile yapılan odak grup görüşmelerinde bazı katılımcılar Ak Parti'nin seçmenleri ile eskisi gibi iyi bir iletişim kurmadığını ifade etmektedir. Orta yaş ve üstü katılımcıların genellikle yüz yüze iletişim şeklini desteklediği görülürken, genç seçmen kitlesi ise artan dijitalleşme olgusu ile birlikte dijital kanallardan partinin iletişimini devam ettirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ak Parti'nin kurulduğu yıldan itibaren yüz yüze iletişime önem vermesi bazı seçmenler için önem ifade etmeye devam ederken, yine bu tekniği sürdürmesi gerektiği ve kendini daha iyi ifade etmesi gerektiği belirtilmektedir:

Şimdi aşağı yukarı üç senedir kimse gelmiyo, eskisi gibi değil. Eskiden her mahalleye gidiyo ve insanlarla tanışıyolardı. Mahalle temsilcisini tanımıyorum, gelmiyo kapıma. Belediye başkanı mesela her ay mahalle mahalle gelse sorsa insanı daha değişik olur. İletişimin önünü kapatmış gerçekten. Şimdi bakıyorum diğerleri arıyo. CHP'de arıyo, HDP'de arıyo, diğeri de arıyo (Erkek, Sultanbeyli).

Son dönemde iletişim noktasında bir sıkıntı var. Son dönemde baktığımda seçmenine yani yeni gelen nesle bunu tam olarak aktaramıyor yani aktaramıyorsundan ziyade biz de yaşlı insanlar değiliz. Ben de görmedim tüp kuyruğunu, gaz kuyruğunu ama öyle bir nesil geliyo ki adam diyor ki cevap vermekte yetersiz. İnsanlar zaten bilinçsiz araştırmıyo. Her şeye inanıyo. Mesela Ak Parti diyo ki doğalgaz bulundu. Muhalefette diyo ki bunu nasıl çıkartacaksın. Hemen Z kuşağı diyo ki evet bunu çıkartamazlar. İnanıyo insanlar. Halkla iletişimi bu dönem zayıf. Geçmişte böyle değildi. Kendi çevresindeki benlikçi kişiler bitirmeye çalışıyo partiyi (Erkek, Esenler).

Diğer yandan, yapılan görüşmelerde genç seçmen kitlesi Ak Parti'nin dijital kanallardaki iletişiminin zayıf olduğunu ifade etmektedir:

> *Mevcut darbede iletişim çok önemli rol oynadı. Satın alınan darbe paketlerinin fitili sosyal medya ile ateşlenmeye başlayan paketler haline dönüştü. O yüzden medya da algı çok önemli. Peygamber efendimiz konuşmakta sihir vardır diyo aslında, hitabette çok önemli. İnsanlara bunu ulaştırma aracı çok önemli. Ak Parti bu anlamda yetersiz diye düşünüyorum. En basitinden 15 Temmuz'da Cumhurbaşkanı ATV ona buna herhangi bir yerlere ulaşamadı, doğru dürüst ekipmanı yoktu. Face time'ı bile çok acemice kullandı. Onun yanındaki sosyal medya uzmanlarının eksikliği, basitsizliği, çaresizliği bile hep soru işareti. O geceyi bile eleştirsek başlı başına iletişim anlamında çok şeyi yakalayabiliriz. Cumhurbaşkanının medyada doğru temsil edilmediğini düşünüyorum ve yalnızlaştırılıyor. Ben ATV'nin yayın politikasını da yeterli bulmuyorum. İletişim noktasında sıkıntı var. Farklı iletişim metotları kullanılmalı (Kadın, Esenler).*
>
> *İletişim diye bişey yok yani. Öyle diyeyim, açık söyliyeyim. Halkın istediği çok şey var ama hiç bişey yok. Sultanbeyliler için konuşayım ben, 6 senedir burdayım Sultanbeyli hep aynı. Zaten gariban bir kesim Sultanbeyli. Belli bir bütçe ile maaşla geçinen insanlar. Onlar da ezik gibi. Kimse de sesini çıkaramıyor. Belediye başkanı istese 300.000 tapu dese hepsi he dicek. O durumdalar. Belediye başkanını dışarıda bile göremezsin. Arada bir gösteriş için merkezden geçip iki fotoğraf paylaşırlar. Ak Parti'nin sosyal medyayla sıkıntıları var (Erkek, Sultanbeyli).*

Ak Parti'nin özellikle pandemi dönemi ile beraber dijital kanalları aktif kullandığını yine görüşmeler esnasında ifade edilmektedir:

> *Bundan önce kuramıyodu. Ben bir parti üyesi olarak söylüyorum bunu. Çünkü artık günümüzün 2023 seçimlerinde yüzde 21-23 arası bir seçmen oy kullanacak Z kuşağı seçmen. 2000 sonrası doğumlular. Bunun için sosyal medyaya girmesi gerekiyodu bana göre ondan öncesinde yoktular. Ama sosyal medyaya girdikten sonra gerçekten halkla iletişimini gerçekten düzelttiler. Yani stant açıpta bu iş eskide kaldı, yani halkı çağırıp yapacağın şeyleri vadetmek eskide kaldı. Artık tüm partiler sosyal medyadan duyuruyor ki sosyal medya örnek veriyorum şurda 100 bin kişiye erişirsin sosyal medyada 10 milyon kişiye erişirsin. Hani bundan önce halkla iletişimi kötüydü ama sosyal medyaya girdikten sonra halkla iletişimini gerçekten düzeltti. Bu pandemi döneminde oldu. Hatta afişleri falan asıldı. Artık sosyal medyadayız diye. Facebook, Twitter, Instagram kullanıcı adları… İnsanlar hiç yoktan olmasa bile merak edip bakıyolar yani. O hani gördüğü zaman adam yazıyo gençlik kolları Ak Parti Arnavutköy hani şeyde var. İnsanlar arasında rekabet olduğu için bunun ne kadar takipçisi var. Örnek veriyorum bu Ak Parti diğer partinin Arnavutköy'den ne kadar takipçisi var. İnsanlar bunlara da bakıyor. Ona*

göre hani burda şeyi belirliyor. Bu parti mesela ben yapıyorum şahsen bir partinin örnek veriyorum 30.000 takipçisi varsa bir ilçede diğer partinin 5000 varsa bu kafa kafaya demek oluyor ki genç nesilin, genç kuşağın bu partiyi daha çok desteklediğini anlıyorsun. Girer takipçilerine de bakarım. Genelde zaten sosyal medyayı verdiğim rakam üzerinden olsa olsa 10.000'i, + 40 yaş olur geri kalanı bana göre genç nüfus. Belki bunun hadi yüzde 25'i de17 yaş, 8 yaş altı olsun oy kullanamıyo dediğiniz zaman oran olarak oy kullanan daha fazla olur. Partinin en kızdığım noktası şu, Z kuşağına değinmiyodu. Çünkü gelecek seçimde çok fazla oy kullanacak Z kuşağı. Ama artık sosyal medyaya girdikleri için şu an için bir sorun yok iletişim kuruluyor (Erkek, Arnavutköy).

Görüşülen Ak Parti seçmenlerinin bir kısmı ise partinin seçmenleri ile olan iletişimini beğendiğini ifade etmektedir:

Bundan önceki ve sonraki diye düşünürsek hatta bir filmde var Zeki Alasya ve Metin Akpınar'ın biz ne bakan gördük ne milletvekili gördük ama biz şu an da bir cumhurbaşkanını görüyoruz insanların evine gidip rahatça çay içen. Rahatça yakınlaşıyor. Süleyman Soylu'dan örnek verirsek doğuda her eve girmiştir. Artık herkes milletvekilinin adını biliyor. Bence iletişimde hiç sıkıntı yok (Erkek, Esenler).

Pandemi dönemi mesela bize ufak bir şey gibi geliyor ama çok önemli bir şeydi bizim için. Çok ülke içinden çıkamadı ama biz çıktık. Çok iyi bir kriz iletişimi yaptı. İletişim kuruyor tabi (Erkek, Arnavutköy).

Görüşülen Ak Partili seçmenler arasında Cumhurbaşkanının seçmenlerle iletişim kurduğunu fakat partideki diğer kişilerin kurmaması sebebiyle iletişim kopukluğunun genele yansıtıldığını ifade eden görüşlerde bulunmaktadır:

Cumhurbaşkanımız kuruyo ama altındaki insanlar çalışmadığı için bize böyle yansıtılıyo. Bu da benim görüşüm. En üstte denetimde şöyle bi sıkıntı var; adam yanındakine güveniyo (Erkek, Sultanbeyli).

4.4.3.8. Oy ve Baskı

Ak Parti seçmenleriyle yapılan görüşmede kendilerine oy kullanırken herhangi bir baskı hissedip hissedilmediği sorulduğunda genel olarak seçmenlerin herhangi bir içsel ve dışsal baskı ile oy kullanmadığı belirtilmiştir:

Yok yok hayır asla. Yaptıkları zaten içime sindiği için oy vermişimdir net, netim (Kadın, Esenler).

Yo partiye oy verirken baskı olmuyo (Erkek, Sultanbeyli).

Yok. Ben gönül rızası ile yapıyorum (Erkek, Arnavutköy).

Yapılan görüşmelerde ekonomik baskılara rağmen insanın bir davası varsa bu sorunların pek önemsemediği ifade edilmektedir. Yine Ak Parti'nin dava söylemi ile özdeşleştirildiği gözlemlenmektedir:

> *Hayır yok. Ekonomik baskılar olabilir ama senin bir davan vardır. Eğer davanın peşindeysen hiçbir baskı seni etkileyemez, engelleyemez (Erkek, Esenler).*

Arnavutköy bölgesindeki bazı seçmenler ise partinin vaatleri, yapılan hizmetler, lider ile kurulan duygusal bağlılık, ekonomik, dini, partinin dış politikadaki duruşu ve çeşitli içsel baskıların oy kullanma davranışını etkilediği ifade edilmiştir:

> *Tabii ki. Şimdi oy kullanmaya gittiğimiz zaman aklımıza getiriyoruz hangi partiye oy vericez. Şu partiye vericez. Yaptığı çalışmalar göz önüne geliyor. Ya da şöyle söyleyeyim vadediyolar sonuçta seçim öncesinde vadediyolar. Asgari ücrete zam gelecek ya da atıyorum elektrik suya indirim gelecek yani ulaşıma indirim gelicek. Bu gibi vaatleri tabi oy kullanmaya giderken göz önünde bulunduruyoruz. Hani oy kullanmadan önce düşünüyoruz. Bu parti şunu vadetti. Bir de şu var vadetti ama yapıcak mı? Ondan önceki seçimleri düşünüyorum bakıyorum bu adam şunu vadetmişti yapmış mı? Beş şey vadetmiş üçünü yapmış bana göre iyi insandır. Oyumu veririm o insana. İç güdüsel olarak yaptıkları beni etkiliyor. Bir seçim gelmiş kazanmış bu parti bundan sonraki seçime kadar neler yapmış. Bu beş yıl içerisinde neler yapmış. Özellikle Arnavutköy mesela. Oturduğum yere bakarım sonra İstanbul'a bakarım yaşadığım yere sonra Türkiye geneline bakarım sonra dış politikaya bakarım. Bunları göz önünde bulundurarak oyumu kullanırım. Bana göre bunlar her insanda içsel baskı oluşturuyor (Erkek, Arnavutköy).*

> *E biraz arkadaşın dediğine katılıyorum o konuda. Ama yine de kendi partimi birinci sırada tutuyorum. Faaliyetlerine de bakıyorum tabi. Yani ücret bakımından iyi para veriyo, emekliyim sonuçta. Türkiye genelinde yapılan hizmetler, İstanbul'da falan. Bir de ücretsiz seyahat ediyorum ben İETT'den emekli olduğum için. Ekonomik faktörler etkiliyo. Aileme ve akrabalarıma yakın yine ilgi duyuyorum. Yüzde seksen etkiliyo. Dini faktörler de etkili oluyo vakit ve namazlara gittiğimiz için biraz daha çok şey yapıyorum yani (Erkek, Arnavutköy).*

> *Ben akşamdan hesabımı yaparım evet derim ki böyle böyle derim. Bana nerde yalan söylemiş nerde doğru yapmış tabi onu takip ederim. Ben reisi çok seviyorum bu hatayı yaptı öyle değil. Yaptığı icraatı severim. Benim iki evladım var dört dörtlük bakıyor mu dersen hayır. Ben şuna bakarım bana beş söz vermişse üçünü yaptıysa başarılıdır benim için (Erkek, Arnavutköy).*

4.4.3.9. Parti Lideri Etkisi

Ak Parti seçmenleri ile yapılan görüşmede, parti liderinin oy verme tercihlerini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmeler esnasında seçmenlerin Ak Parti'yi liderle özdeşleştirdiği ve parti kadrolarından olumlu anlamda bahsedilmediği gözlemlenmiştir. Partinin yaptığı hatalarda parti liderinin herhangi bir suçu olmadığını ifade eden seçmenler, parti içindeki diğer kişilerin hata yaptığını ve bu durumun lidere (Recep Tayyip Erdoğan) atfedilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın güçlü, güvenilir, etkin, söylediklerini yapan, halkla iç içe olması ve halk ile iyi bir iletişim kurması oy verme tercihi ciddi anlamda etkilemektedir:

> *Kesinlikle lider önemli tanımsal olarak da. Bence insan olarak önce duruşu, hitabeti ve misyon, vizyon sahibi olması. Yani kendinden emin ne istediğini bilmesi gerektiği yani belki süslü kelimelerle bir şeyler anlatması önemli ama her yaştan bireyin anlayacağı dilden konuşması çok önemli. Onun dışında iletişimsel olarak da insanlarla dokunup sarılıp bir çocuk geçtiğinde kucağına alabiliyorsa, bir teyze ile göz göze geldiğinde elini öpebiliyorsa aslında kültürel olarak da bizi ifade edebilecek davranış sergileyebilmesi benim için tabii ki önemli. Çünkü bana yakın hissettiriyor kendini örfi, ahlaki olarak. Onun dışında tabii ki söylediği sözleri gerçekleştirebilecek kapasitesi olduğuna inanmak önemli benim için (Kadın, Esenler).*

> *Evet önemlidir. Bir partiye oy verirken önemlidir. En basitinden söyleyeyim Arnavutköy Belediyesi şu an da iktidar olan bir partide. Geçen seçim belediye başkanımız ben çoğu kişiden yani şu lafı duydum iktidar partiyi destekleyen çoğu kişiden ben bu sefer vermicem. Çünkü belediye başkanının yaptığı çalışmaları beğenmiyolardı. Yaptığı çalışmaları beğenmedikleri için vermicez vermicez dendi ama seçim sonunda yine aldı. Yüzde 59'la mı yüzde 61'le mi ne kazandı. İnsanlara sorduğumda hani yakın çevreme, vermicektiniz diye sorduğumda ben cumhurbaşkanımız için verdim lafını duydum. Onun için verdim. Hani başka aday çıkarsaydı keşke diye pişmanlık duyduklarını gördüm. Bana göre ve çevremdeki insanların bu düşüncelerini gördükten sonra bana göre en üstteki siyasal lider tüm parti seçmenlerini etkiliyor. Hepsini etkiliyor. Yani hiçbir seçmen bana şunu diyemez. Belediye başkanını seviyorum, siyasal liderini sevmiyorum partimin. Bence kimse bunu söyleyemez. Tam tersi olur ama dediğim gibi olmaz. Siyasal liderin siyasal duruşu yaptığı çalışmalar, faaliyet, vadettiği hizmet, hizmetlerin faaliyete geçirilmesi yani halkın arasına karışması, halkla birlikte açılış yapması… Yani bu bir metro açılışı olabilir. Örnek veriyorum bir otoyol açılışı olabilir. Genellikle bunlar ve eğer çıksa hiç konuşmasa, hakkında konuşmalar var çıkıp konuşmasa ben derim yani atılan iddialar*

doğru. Ama çıkıp konuşuyor, kendini savunması. Yani baskın siyasal özelliklerini baskın halkına geçirmesi. Benim için bu etkileyen özellikleri (Erkek, Arnavutköy).

Önemli tabi güven vermesi lazım. Bi dik duruş sergilemesi lazım diğer ülkelere karşı. Diğer partilere bakıyorum ben, bana göre güven veren bi insan yok. Onun için hoşuma gidiyor adamın (Recep Tayyip Erdoğan) duruşu (Erkek, Sultanbeyli).

Yapılan görüşmelerde liderin sert duruşa sahip, dış politikada sözü geçen bir kişilik olması gerektiğinin altı da çizilmektedir:

Bana göre beni temsil edecek adamın bir lider vasfı olmalı. Bir külhanbeyi yürüyüşü olmalı. Mesela baktığın zaman yurt dışındaki konuşmaları, kendini ifade etme şekli, o ortamda duruşu... geçen bir ortamda fotoğrafına denk geliyorum ya sanki herkes ona soru sormaya çalışıyo. Bu benim o kadar hoşuma gidiyo ki bir bakıyorsun Fransa Macron, bir tarafta Merkel böyle eski fotoğraflara bakıyosun… Ecevit'e bakıyosun Türklerde çıkanlarda hep bir boyun eğiş ve mahcubiyet var. Adam içeride olsun dışarıda olsun bi one minute diyebiliyor, bir dünya beşten büyük diyebiliyor. İsrail sen katilsin, Amerika sen böylesin diyebiliyo. Yani bu baktığımda benim hoşuma gidiyo. Bir lider duruşu görüyorum. Kesinlikle önemli (Erkek, Esenler).

Diğer yandan belediye hizmetlerinden memnun olmayan bazı Ak Partili seçmenler yerel yönetimleri desteklemeseler de parti ve liderin kararlarını etkilemede önemli olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca yerel seçimlerde Ak Parti'ye oy vermediğini belirten seçmenlerin bu durumu suçluluk ve ihanet etmek olarak tanımladıkları görülmüştür:

Ya ben şu an da şöyle bişey söyleyeyim; Tayyip Erdoğan'ın yaptığı iyilikleri ben mesela nankörlük yapıpta başka diğerine hiç bişey yapamayan, beceremeyen bi insana oy verirken bu benim için yani bilerek ihanet etmiş gibi olursun. O yüzden öyle bir ihanette bulunmadım bugüne kadar da dediğim gibi yani yaptığı çok temiz işler var ama diğer tarafa bakarsak ben ona zaten kızmıyorum. Ben onun temsilcilerine, yandaşlarına kızdığım için de Sultanbeyli'ne oy kullanmadım mesela belediyeye kullanmam dedim, niye kullanayım ki? Ama daha büyük seçimlerde (Ak Parti'ye) oy kullanıyorum. Lider önemli benim için. Dediğim gibi lider önemli, yandaşlarına karşıyım (Kadın, Sultanbeyli).

Ben isteyerek oy veriyorum Ak Parti'ye. Kimsenin benim görüşlerimi karıştırıcak bir durumu yok yani. Belediyede sadece sıkıntı vardı. Belediyede vermemiştim ben. Orda bi yanlış yaptık Ak Parti'ye karşı ama ondan sonra hep Ak Parti'ye verdim. Yani şu Sultanbeyli Belediyesini değiştirse çok iyi olacak. Yerel anlamda bir sıkıntı var. Hiç bişey yok ki Sultanbeyli'de. 20 sene önce de aynı Sultanbeyli şimdide aynı Sultanbeyli. Hiçbir

değişikliği, gelişimi yok yani. Halkı dinleme yok, denetim yok. Belediye başkanıyla ben bir kere konuşamamışım. Hiç diyalog bir insan değil yani (Erkek, Sultanbeyli).

Ak Partili seçmenler ile üç bölgede yapılan görüşmede sadece bir seçmen için parti liderinin önemli olmadığı ifade edilmiştir:

Benim için memleket için hangisi çalışıyorsa, iki taş üzerine taş koyuyorsa en önemlisi o. Gerçekleri söyleyen, gerçeklerin arkasında olan kim olursa olsun ondan yanayım. Parti lideri önemli değil. Önemli olan o partinin sözlerinin üzerinde durması. Bir partiye oy attığım zaman memleketime, milletime, toplumuma faydalı hangi parti ise ona oyumu kullanırım. Parti liderinin dürüst, vatanını koruması lazım (Erkek, Arnavutköy).

4.4.3.10. Diğer Parti Seçmenlerine Yönelik Görüşler

Ak Parti seçmenleri ile yapılan görüşmede diğer partilere oy veren seçmenlerin kendi iradesi ile oy kullanıp kullanmadığı sorulduğunda katılımcıların hem farklı hem de benzer ifadelerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Sultanbeyli bölgesinde yapılan görüşmede katılımcılar en çok Cumhuriyet Halk Partisi seçmeninin kendi iradesi ile oy kullandığını ve daha sonra Ak Parti seçmeninin kendi iradesi ile oy kullandığını ifade etmektedir. Ak Partili seçmenlerin kararlarını etkileyen faktörlerin başında ise daha çok eğitim, din, kültür, ekonomi ve aile gibi yapıların geldiği ifade edilmektedir:

Ben sadece CHP'nin kendi iradesi ile verdiğine inanıyorum ama doğuda olanların hiç verdiğine inanmıyorum. En serbest CHP verir kendi iradesi ile ikinci Ak Parti gelir. Ama en serbest CHP. Ak Parti'de de baktığın zaman kadınları etkiler erkekler. Tutucu davranabilir ama CHP daha kendi hür iradesi ile verebilir. Bugün bi CHP'li eşi olan kadın gidip isteyerek Ak Parti'ye oy verebilir. Ama bence Ak Partili koca varsa gidip CHP'ye oy veremez. Bence öyle yani. CHP tamamen serbest kendi özgür, hür iradesi ile verebilir. Ama Ak Parti'de ufak tefek, bir HDP kadar yoksa da vardır yani. Bunu eğitim durumu da etkiler, kocası iyi der o etkiler (Kadın, Sultanbeyli).

Hani bunun dediği gibi doğrudur. CHP'liler daha serbest daha sosyal. İstediği yere dönebilir ama Ak Partililer affedersin namazında, niyazında, dinindedir dönemezsin. Öbür tarafa atamazsın, kadını baskılayabilir. Din çok önemli ama din ve siyaset karıştırılmamalı. Din belirleyici bir faktör. Benim babamı kessen Ak Parti'den döndüremezsin. Çünkü tapmış. Allaha tapar gibi tapmış. O yanlış yapsa da yaptı diyemezsin (Kadın, Sultanbeyli).

Diğer yandan yapılan görüşmelerde genel olarak tüm seçmenlerin kendi iradesi ile oy kullanmadığına dair ifadeler de bulunmaktadır:

Valla yüzde 90 kendi iradesi ile değil. Çoğu ailesinin baskısı ile. Benim çevremde de var arkadaşlarım hepsi zorla. Annesi babası başka partiye verdiriyo. Ben çok gördüm onu. Onlar seçiyo hangi partiye oy vereceğini. Yani şurda çıkar 200 lira ver o adam hemen oyu başkasına verir yani. Şurda çıkarın 100'er lira verin hemen oyunu Ak Parti'ye atsın mesela. Ekonomik ve aile baskın (Erkek, Sultanbeyli).

Esenler bölgesinde yapılan görüşmelere göre ise diğer partilere oy veren seçmenlerin kendi iradesi ile oy kullanmadığı fakat Ak Parti seçmeninin hür, özgür ve kendi iradesi ile oy kullandığı belirtilmektedir:

İdeoloji, başka bir şey değil sadece ideoloji. Benim ideolojim yok. Düne kadar ben ANAP'a da verdim doğru yola da verdim atıyorum Refah Partisi'ne de verdim. Bugün de Ak Parti'ye veriyorum. Onlarla tartışmaya da giremiyosunuz, bi şey anlatamıyosunuz. Birkaç kere denedim baktım olmıcak. Mesela MHP'nin altyapısında belli kişiler vardır ideolojiktir, bilinçli değildir bunlar. CHP'nin içinde de hakkı gözeten var, hak derken dinden bahsetmiyorum adaleti gözeten var ama onların azı, çoğu ideolojik (Erkek, Esenler).

Şimdiki gençliğin tek istediği ne biliyo musun? Sigaradır, alkoldür, vur oynasın çal patlasın… Hani zannediyolar ki tek hayat bu tamam mı? Erdoğan'ın ikide bir tek işi imamlık diyo tamam mı? Bak ben bunlara şahit oldum. Ya abi her işte mi olur diyo bi adam, her işe bakıo dio bi de hocalık yapıyo dio bunun üzerine. Abi bundan başka hayat yok ya gözlerini kapattın mı ölüyosun dio çünkü niye ahirete inancı yok ve inanmak istemiyo batıya daha çok özeniyo anladın mı? Bugün camileri çoğaltıp, kapılarını açıp mescitleri çoğaltması ve insanlara hür ve özgür iradesine şey yaparak misal atıyorum benim oğlum yurtta kalıyo evet kuran okuyor aynı zamanda diğer eğitimini de götürebiliyor. Bu şeyi bana veriyo bunun önünü açabiliyo ama sen atıyorum bir ateiste bişeye sorduğunda mesela dio ki öyle bişey yok ki dio çocuklara işte şöyle yapıo böyle yapıo anladın mı tam tersine yozlaştırıyo ne bilim ben değişik cümleler kurduğu için yerine de getiremiyorum ben ama izliyorum bu konuları falan bakıyorum sırf sapkınlıktan yana böyle şey yapıyolar anladın mı? Ya bizi sıkmasın diyo adam. Sıkmasın dediğin hayat ne bana onu söyle. Lan içiosun kendinden bi haber daha, genceciksin su gibisin torbacı diyolar sabah işe gidiyorum ya kıyıda köşedeler gencecikler ve buna hayat diyolar anladın mı en acısı bu. Karşı tarafın kendi iradesi ile gerçekleştirdiğini düşünmüyorum hep bir kaçamaktan yana (Kadın, Esenler).

Belki çevresinden etkilenmiş olabilirler yani eşinden dostundan var benim çevremde de öyle. Oluyolar, etkilenmiş oluyolar (Kadın, Esenler).

Esenler bölgesindeki genç seçmen kitlesinin ise daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy veren seçmenlerin Tayyip Erdoğan'ın iktidardan gitmesi için oy verdiğini ve bu durumun etkisi altında oy kullandıklarını ifade etmektedir:

> *Ben o konuda gerçekten ne diyeceğimi bilemiyorum. Mesela örnek veriyorum ilk soru neden Ak Parti'ye oy veriyosundur ya… dedim dini şekli bana uyuyor, milliyetçilik fikirleri… ya bu diğer partilerden CHP aklıma geliyor öyle garip bi şey var ki adama diyosun ki köprü yapılıyor Erdoğan gitsin, havalimanı yapılıyo Erdoğan gitsin de ne olursa olsun ya diyosun kanal yapılıyor Erdoğan gitsin. Erdoğan gitsin de tamam da sonrası ne olacak? Sonrasına sonra bakarız diyolar. Şimdi böyle bir düşünce olabilir mi? Bu adam neye göre oy veriyo ben anlamıyorum. Bu adam acaba aileden mi etkileniyo, etkilenmiyo. Bana göre bugün Türkiye'deki siyaset sol kesimdeki Erdoğan gitsin siyaseti olarak görüyorum. Bana dese ki kardeşim CHP benim dini şeyime hitap ediyo amenna anlarım derim ki nasıl bir dini varsa ona hitap ettiği için veriyo. Şu an da CHP Atatürkçü bir düşünceye mi sahip? Ben bunu göremiyorum. Partinin içini başka şeyler sarmış. Bunların mantığı Erdoğan gitsin siyaseti. Şu an CHP'ye oy verenler Erdoğan gitsin de ne olursa olsun. Bir nevi tarih tekerrürden ibarettir derler ya; Abdülhamit'e de aynısını yapmışlar o gitsin de ne olursa olsun. Sonuç ortada. Tayyip Erdoğan CHP'den çıksa heykeli dikilmişti şimdi. Bakın şaka yapmıyorum heykeli vardı yani (Erkek, Esenler).*
>
> *Tayyip Erdoğan ve diğerleri var artık az önce de söylediğim gibi. CHP ve Saadet Partisi'nin birleşmesinden nasıl hayır bekliyosak siyasette artık… Her konu hangi lider olursa olsun sağ veya sol, sadece Recep Tayyip Erdoğan üzerinden siyaset yapılıyo (Erkek, Esenler).*
>
> *Benim etrafımda çok var CHP'li. Tek amaçları Tayyip Erdoğan'ın gitmesi. Ben arkadaşlarımla konuşuyorum CHP'li. Görüyosun diyorum İmamoğlu'nun bi şey yapmadığını niye hala… Tayyip Erdoğan gitsin de ondan sonra bakarız zihniyeti. O adam bi insin de sonra bakarız ne olacağına mantığı var (Erkek, Esenler).*

Ayrıca Esenler bölgesindeki bir seçmen ise özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy veren seçmenlerin Atatürkçü düşünce doğrultusunda sorgulamadan, daha kemikleşmiş bir şekilde oy kullandığını, Ak Parti seçmeninin ise daha kaygan ve en basit bir sebepten bile başka partiye oy verebileceğine değinmektedir:

> *Tabi ki irade ile oy atıyordur ama bir çoğununkini kemikleşmiş bir ideoloji altında attığını düşünüyorum. Hatta sadece Atatürk adının altında yani Atatürk'ün partisi olarak anıldığı için çoğu insan CHP'nin dengesizliklerini tolere ederek oy attığını düşünüyorum. Aslında koyun sürüsüne benzetilen medyada her ne kadar Ak Parti de olsa sürüleşmiş bir CHP'li kitlenin olduğuna da inanıyorum. Sadece adının önünde Atatürk var diye birçok*

şeyi görmezden gelen bir kitle olduğuna inanıyorum. Ak Parti seçmeninin daha ince eleyip sık dokuduğunu düşünüyorum. O kemikleşmiş yapının sorgulama kabiliyeti çıkmış, otomatik hareket ediyorlar. Kızmaları bile onları yıldırmıyor. Yiyorsa bizimkiler yesin, başımızda bizden birisi olsun mantıkları var. Beni temsil eden biri olsun istiyor. Yani kendi benliğini gerçekleştiriyor orda. Bence bizim tabanımız daha hakkaniyetli. En ufak bir şeyde ağır şekilde eleştiriyorlar. Aslında Ak Parti'nin tabanı çok kaygandır. CHP'nin kemikleşmiş bir tabanı var MHP'nin de öyle. En karma alt yapıya sahip Ak Parti. Birkaç jenerasyonluk eski kökenleri olan ilelebet sağdan gelmiş bir kitle yok, kaygan enteresan bir altyapısı var Ak Parti'nin. Bu noktada sol partiler çok daha avantajlı. Zamanında sağdan çok rahat oy çekebilmişler ama Ak Parti soldan çekemiyor daha çok sağa yakın ortada kalan partilerden oy çekebiliyor. Solun en kızgını bile sağa atarken eli titriyor ama sağın kızgını atabiliyor. Çünkü adam çöp konteynırı yok size oy yok deyip oy atmayabiliyor. Arabasını çekici çekmiş yani yemin ederim böyle komik işlerden artık partinize oy atmıcam diyor. Arabanın çekilmesi ile ne alakası var bu partinin. Çok daha kaygan bu kitle. Çünkü köklü değil diğerleri gibi köklü olmayışı tam bir tabana oturtamayışına da dayanıyor (Kadın, Esenler).

Arnavutköy bölgesinde yapılan görüşmelerde ise tüm seçmenlerin genel olarak ekonomi, medya, aile ve sosyal ilişkiler gibi sebeplerden etkilendiğini ve oy kullanırken kararlarının bu doğrultuda yönlendirildiğini ifade etmektedir:

Yani evet başta da söylediğim gibi bi insan, şöyle söyleyeyim ülkemizde aile baskısı ile oy kullananlar vardır emin olun. Yani nasıl söyleyeyim size sosyal medyayı herkes kullanamıyor, köy yerleri var internetin çekmediği köyler var. Bu adam televizyon izleyemiyo şey yapamıyo. Bu adam ne yapıyo siyasal olarak bilgiyi babasından alıyo. Ailesinden alıyo. Bu insanın anne ve babasından hariç bir partiye oy vermesi yüzde on ihtimaldir benim için. Çünkü bu adam babası memnunsa durumundan örnek veriyorum gelirinden memnunsa, kazancından memnunsa atıyorum tarımla buğday satıyo, yılın altı ayı çalışıp altı ayı yatıyosa memnunsa bu adam babasının verdiği partiye oy verir. Ama bu adam örnek veriyorum çalışıyo evini geçindiremiyosa bunun babası çocuğa dese ki baştaki yüzünden onun yüzünden bunun yüzünden sen şu partiye ver dediği zaman ben de o çocuğun o partiye oy vereceğini düşünüyorum. Yine genç nesil çok nasıl söyleyeyim ülkemizde dolar, euro kuru çok yüksek genç nesil bunun çok farkında konuşmalarını dinliyorum şey yapıyorum. İnsanlar sokak röportajları yapıyolar, sokak röportajlarını izliyorum, dinliyorum yani bakıyorum hani ekonomi olarak gerçekten gelecek kaygısı var genç nesilde. Ben onları da anlıyorum amaçları bir an önce şey yurt dışına çıkalım, kaçalım bunun yerine bunu nasıl toparlayabiliriz, nasıl düzeltebiliriz ülkemizde, neler yapabiliriz? Bunu düşüneceklerine sürekli kendilerini yurt dışına atmaya çalışıyolar. Birbirlerini de etkiliyolar. Ben burda röportaj yapıyorum yanıma biri geliyo beni

destekleyen biri, karşı birini görüyo karşı birinin yanına geliyo. Yani bir nevi çatışmalar oluyor. Ama ben insanların konuşmalarının birbirini etkilediğini düşünüyorum. Bütün parti seçmenleri böyle (Erkek, Arnavutköy).

Kimisi kendi iradesi ile, kimisi kandırılarak, kimisi kendi çıkarı ile. Menfaat. Şu an da oylar çoğu zaman parayla alınıp satılıyor. Bence kullanmıyolar. Çünkü eğer gözleri varsa şu ortamda kör insan kalmadı. Eğitim bütün milletin gözünü açtı. Artık iyiyi kötüyü birbirinden ayırt edemiyor musun? Ne için okuyorsun? Milleti aydınlatmak için değil mi? Milletin kültür seviyesini yükseltmek için değil mi? (Erkek, Arnavutköy).

Yani kendi iradesi ile kullanan da vardır, kullanmayanda vardır. Medya, arkadaş çevresi, aileler muhakkak etkiliyodur (Kadın, Arnavutköy).

Diğer yandan Ak Partili seçmenlerin HDP'ye oy veren seçmenlerin kendi özgür iradeleri yönünde oy kullanmadığına dair ortak bir fikir bildirdikleri görülmüştür:

HDP'ye verilen oylar hep kocaları tarafından yani hiç kadınların öz iradesi değildir. Zorladır yani. Mesela bişey diyeyim, Van'da bir köy tamamen HDP'ye verdiğinden araştırılmış. Bu geçtiğimiz dönemde. Teröristlerin köye inipte bu köyden, ilçeden mesela Ak Parti'ye bir oy çıkarsa, CHP'ye bir oy çıkarsa bu çeşmelerden kan akıtırız, çoluğunuzu çocuğunuzu hep keseriz diye öyle bir haber yayılmıştı. Ne kadar doğru ne kadar değil… bence doğrudur yani. Hiçbir oy başka şeye çıkmaz mı? O köyde bi tane Ak Partili bi tane CHP'li olmaz mı? (Kadın, Sultanbeyli).

Galiba doğuda erkekler hanımlarına baskı yapıyorlar diye düşünüyorum, öyle algılıyorum televizyondan. Erkek diyo işte buna vereceksin, gidilio seçim sandığına ona veriliyo halbuki kadın belki onu istemiyo. Okuma yazmada yoksa… (Kadın, Esenler).

Ayrıca bir seçmen ise HDP'nin seçmenlerine daha önce baskı yaptığını fakat şu an yapamadığını ifade etmektedir:

Benim için herkesin görüşü kendi görüşüdür ama eskiden tabi ki 12-13 sene önce evet vardı baskı. HDP baskı yapıyordu seçmenlerine ama şu an da yapamıyor. Diğer partileri bilmiyorum ama herkesin seçmeni kendine. Benim kendi akrabam bile ben Ak Parti'ye vereceğim diyorum o CHP'ye diyor. Saygı duyarım. O kendi iradesi ile kullanıyor. Bizim şeyde olmaz ama HDP'nin 15 sene önce baskı vardı evet biliyorum (Erkek, Arnavutköy).

4.4.3.11. Partiye Yönelik Çelişkiler

Yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda Ak Partili bazı seçmenlerin oy verdikleri partiye karşı çelişki yaşadıkları gözlemlenmektedir. Bu çelişkinin başlıca nedenleri arasında iktidarın izlemiş olduğu göç politikaları, ekonominin istikrarlı olmaması ve iletişim eksikliği gibi konuların ön planda tutulduğu görülse de bazı

seçmenlerin kararsız ve Ak Parti'ye oy verme noktasında düşünceli olduğu gözlemlenmektedir:

> *Çelişiyor çünkü Tayyib'in dediği ile yaptığı arasında dağ var. Mesela dio ki Tayyip Erdoğan ben dio esnafa kredi verdim dio. Şimdi ben gidiyorum kredi almaya esnafa. SSK borcun olmayacak, Bağ-Kur borcun olmıcak, esnaf odasına borcun olmıcak, çöp vergin olmıcak ... ya ben 20.000 liralık kredi almak için 15.000 liralık pislik temizlemişim yani düşün. Ondan sonra ben dio çiftçiye konum verdim dio. Soruyon çiftçiye; ahırın olacak, samanın olacak, yerin olacak, bilmem kaç dönüm arazin olacak… yani verdim dediğin şeyle arasındaki oyuktan milletin haberi yok. Sen ona gidip başvuruyorsun ya türlü türlü sebepler çıkıyo arkasından. Hani söylediği ile yapılan arasında çok fark var. Çelişkili yani. Birçok faktör var daha. Biz evi yıkılana ev yaptık dio. Yapıyo da mesela. Evi yıkılan onun için tekrar kredi ödüyo sonradan. Yine göç noktası çok baskın (Kadın, Sultanbeyli).*

> *Benim en çeliştiğim konu Suriyelilerin fazla olması. Dün Florya'ya gittim o AVM'nin önünde baştan sona kadar bir tane Türk görmedim. Aksaray'a iniyorum Türk görmüyorum. O konuda acaba vermesem mi dedim ama sonra dedim ki bir bildiği vardır ki olmuştur. Yardım etmek amaçlı oldu ama bir yerden sonra onları çıkarması lazım. O konuda çok fazla rahatsızım. Benim binamda 20 tane erkek oturuyor en üst katta çok rahatsızım yalan yok ama yapabilecek bir şeyim de yok. Tek benim oyumla düşeceğini sanmıyorum düşmesini de istemiyorum. O samimiyeti gördüğüm için oy vericem ama başkasında görsem vazgeçebilirim. Onun da yalanları yok mu vardır ama bir yere gelebilmek için söylemek zorundasındır. Sen havuz yaptırıcam dersin ama geldiğinde daha iyi bir şey yaptırabilirsin. O yüzden o yalanlara takılmıyorum. Adamın çevresinde hep kötülük (Erkek, Esenler).*

> *Oluyo. Mesela Türk aşısı nisan ayında hazır olacaktı şimdi ağustos ayındayız. Bize hala yurt dışından gelen aşılar vuruluyo. Ama kafamda bu sene soru işaretleri oluşmaya başladı. Faturalara çok fazla zam yapılıyor artık. Geçen ay 90 TL olan elektrik faturası 160 TL geldi. Su faturaları keza yine öyle. Artı pazara gidiyoruz 12-15 TL'den aşağı meyve yok. Hani bu tek kişi çalışan nasıl ev geçindirecek. Ekonomik olarak etkiliyo oy vermemi (Kadın, Arnavutköy).*

Diğer yandan bazı Ak Partili genç seçmenlerin çözüm süreci döneminde partiye yönelik çelişkileri olduğu ifade edilmiştir:

> *İllaki benim rahatsız olduğum durumlarda var. O açılım sürecinde böyle olur mu nasıl olur ama daha sonra tabi belki de bir siyasetçi olmadığım için ya da o dönemi daha iyi gözlemleyemediğim için… Sonra da yapılan her şeyin çok doğru olduğunu gördüm. Bugün doğuya yapılan harekâtlara kalkan pençe gördüğüm zaman çok doğru yapmış. Eğer ki ben o açılımı yapmasaydım ben onları dinlemeseydim onların dertleri ile*

dertlenmeseydim ben kalkıpta onları vurduğum zaman Suriye olurdum kendi halkını vuruyorlar derlerdi. Diyorlar ya devlet aklı her zaman büyüktür diye demek ki oyun farklıymış. Devlet bu eleştirebilirsin ama ileride nasıl bir sonuç doğuracağını sen bile bilemezsin (Erkek, Esenler).

5 yıl öncesine kadar çelişiyordum ama 5 yıldan beridir çelişmiyorum. Öncesinde yaptığı açılım, bağlantılar diyeyim çelişkiler yaşıyordum, bazı aktörlerde çelişkiler vardı ama buna rağmen oy verdim mi verdim. Bazı yanlışlar da düzeltilebilir tabii (Erkek, Esenler).

Yapılan odak grup görüşmelerinde bazı seçmenlerin ise partiye yönelik herhangi bir çelişki yaşamadığı ifade edilmektedir:

Yo benim hiç partimle sıkıntım yok. Ben partimin yaptığı işleri doğru buluyorum. Hepsine de katılıyorum. Yani hiçbir sıkıntımız yok çok şükür (Erkek, Sultanbeyli).

Karşı partiden bi inatlaşma var ya onun Ak Parti'yi hiç yıldırmadığını görüyorum bu da benim çok hoşuma gidiyo yani. Ben netim fikirlerim hiç çelişmiyor (Kadın, Esenler).

Hayır hiç olmadı. Mesela diyelim ki Arnavutköy Ak Parti'de. Reisin Ak Parti'nin burdaki belediye başkanı burda hata yapmış diye ben reis suçlu diyemem. O burdaki belediye. Ha onu da kime bırakıyor MYK örnek veriyorum il belediye. Denetim konusu biraz zayıf doğru. Ak Parti Arnavutköy'ü kazandı tamam bitti değil. Denetimi zayıf. Yine de oy veririm ama. Ak Parti verdiği sözlerin yüzde 70-80'ini yapıyor. Diğer partiler yüzde 20'sini yapmıyor. Bir örnek vereyim İstanbul mesela yüzde 60-70 söylemiş şu an yüzde 20'sini bile yapmadı (Ekrem İmamoğlu). Ben o adama hayatımda oy vermem. Çünkü dille kalp bir değil. Dil yalan söylüyor, kalpte yalan söylüyor o zaman. Yani bir yerde bir şey vardır. Mesela ne dedi ekmeğe zam yapmıcam dedi yaptı, süte zam yapmıcam dedi yaptı. Öğrencilere zam yapmıcam dedi yaptı. Bugün bana deseler ki İstanbul Büyükşehir Belediye başkanı verdiği sözün kaç tanesini yaptı bir tanesini yaptı. Samimiyet en önemlisi. Samimiyet oldu mu gerisi gelir korkma. Samimiyeti Ak Parti'de buluyorum tabi (Erkek, Arnavutköy).

4.4.3.12. Oy ve Sorumluluk Duygusu

Yapılan görüşmeler sırasında Ak Parti'ye oy veren seçmenlerin bir kısmı oy verdikten sonra sorumluluk duygusu taşıdığını ifade ederken, bir kısmı ise sorumluluk duygusu taşımadığını belirmektedir:

Pişman olacağım bi şeye vermem ki zaten. Allah kimseyi pişman etmesin. Pişmanlık çok zor (Kadın, Sultanbeyli).

Pek yaşamıyorum. Çünkü yurt içinde yurt dışında yaptığı şeyler. Daha önceden de covid öncesi falan yaptığı şeyleri aklıma getiriyorum ve şey yapmıyorum. Kararımı şey yapmaz (Erkek, Arnavutköy).

Diğer yandan bazı seçmenlerin ise sorumluluk duygusu taşıdığı görülmektedir:

Tabii ki de yaşıyosun. Hani ülkem adına sonuçta başa gelmesini sağlıyosun. Bu sadece senlik bi şey değil, bir bir birikiyor ve bu insan seçimi kazanıyo. Ben şu an Arnavutköy olarak ben ulaşımdan çok memnunum, gerçekten aşırı memnunum. İyi ki de oy vermişim diyorum bunun için. Onun haricinde yaptığı hizmetlerden memnunum diyorum ki iyi ki de oy vermişim yani şey olmamış. Bakıyorum belediye binalarına bakıyorum rahatlıkla işimi hallediyorum. Gecikme olmuyo, aksama olmuyo. Halka hizmet önemli. Tabii ki sorumluluk aldığımı düşünüyorum. Yanlış yaptığı konularda da insan bazen pişmanlık duygusu yaşıyo yani diosun ki benim sayemde geldi bu adam. Bi nevi de insan kendinde bu suçu arıyo yanlış yaptığı bi konuda. Diyosun ki yani sonuçta sen bunun buraya gelmesine sebep oldun yani sen yaptın. Ama şey diyorum ya bu yapmasa belki de daha kötüsü de olabilirdi. Belki bu en basit hali, en kurtuluş hali buydu. Başka bir siyasi lider olsa belki daha da batabilirdi durum diyorum. Kendimi o zaman feraha kavuşturuyorum, refaha eriyorum yani öyle söyliyeyim (Erkek, Arnavutköy).

Tabii ki de yaşıyorum. Ben sadece kendi oyumla değil çevremdeki herkese karşı bir şeyler anlatma gereği duyuyorum. Verdiğim kişinin arkasında duruyorum. Bunun doğru olduğunu düşünüyorum ve bu yönleri insanlara anlatma konusunda sorumluluk hissediyorum. Türk devleti ve milleti şu ana kadar tarihinde gördüğü sayılı milli insanlardan birisi tarafından yönetiliyor gönlüm gayet rahat elhamdülillah (Kadın, Esenler).

Tabii ki sorumluluk duygusu yaşıyosun. Onu destekliyosun onun kalkınması için uğraşıyosun. Ona umut bağlıyosun. Dediğim gibi belediye için vermedik sorguluyorum tabi niye vermedim diye. Hata yaptığını da anlıyosun (Erkek, Sultanbeyli).

Ak Parti seçmenleriyle yapılan görüşmede temelde seçmenlerin kendi karar verme süreçlerini nasıl değerlendirdikleri, buna etki eden faktörlerin olup olmadığı ve özgür iradeleri ile oy kullanıp kullanmadıklarına dair çeşitli sorular sorulmuştur. Yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda Ak Parti seçmenleri ile ilgili elde edilen genel bulgular şu şekildedir:

Ak Parti seçmenleri, devletin güçlü olmasını isteyen, ekonomik olarak kalkınmayı arzulayan, askeri ve kültürel anlamda ilerlemeyi destekleyen bir seçmen kitlesidir. Kültürel anlamda büyük ölçüde gelenek, görenek, din, aile gibi kavramalara önem veren Ak Parti seçmeni, oy verdikleri partinin dini değerlerini yansıtacak, aile kurumunun

sağlamlaşmasını sağlayacak, örf ve adetlere değer verecek ve sahip oldukları muhafazakâr kimlikle özdeşleşebilecekleri bir parti olarak Ak Parti'yi görmektedirler. Şirman'a (2019) göre hiç kimse siyaseti ayrı bir alan olarak yaşamamakta ve siyaseti yaşamın bir parçası olarak algılamaktadır. Bu sebeple yaşamın içerisinde yer alan inanç, kültür, ekonomi, değer yargıları ve siyaset gibi kavramlar birbirinin içine geçerek bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla siyasetin sokağa inmiş olması, var olan bütünsellik algısından siyasetin koparılmadığını göstermektedir. Bu bütünsellik ile farklı bir strateji geliştiren Ak Parti, kendisine oy veren seçmenlerin hayatını sarıp sarılmayan, inancı nedeniyle ötekileştirilen kesimleri kucaklayan bir ilişki türü geliştirerek birden farklı alan üzerinden seçmene hitap edebilmektedir. Örneğin; görüşülen kişilerinde ifade etmiş olduğu fakirlik yardımı, hasta bakım ücreti, market alış-verişi yardımı gibi desteklerin alınması, Ak Parti'nin sadece ekonomik yardım yaptığını değil aynı zamanda ihtiyaç sahibi insanların da halinden anladığını, alt sınıfların yaşam biçimlerini dışlamadığını ve onlarla bir gönül bağı geliştirdiğini göstermektedir. Seçmenlerin de buna karşılık olarak "ömrüm olduğu sürece Ak Parti'ye oy vereceğim", "Allah onu başımızda eksik etmesin" gibi söylemler de bulunması, sadakat ve güven gibi duyguların hissedilmesine karşılık gelmektedir. Bu duyguların belli bir rasyonel filtreden geçirilerek duygusal bağlama ulaştırılması ise seçmenin desteklediği parti ile arasındaki sağlam bağa işaret etmektedir.

Geçmişte sahip olunan yaşantı ve algı biçimleri belirli kodların oluşturulmasını beraberinde getirerek seçmen duygularının da rasyonel bir süreçten geçirildiğini ifade etmektedir. Yani geçmişte yaşanan bir olaya karşı öfke duyulması, haksız ve adaletsiz muamele görülmesi, bahsedilen seçmen duygularının tamamen irrasyonel bir şekilde oluşmadığını, zaman içinde öfkenin rasyonelize edilerek duyguya dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bu durum Ak Partili seçmenler tarafından da odak grup görüşmelerinde dile getirilmiş ve kendilerini temsil edebileceğini düşündükleri Ak Parti ile kimlik üzerinden de hem rasyonel hem de duygusal bir bağ geliştirmişlerdir. Dolayısıyla hem kültürel hem dini hem de ekonomik refah isteyen Ak Parti seçmeni, genel olarak muhafazakâr kimliğini devam ettirebilmek için Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklediğini belirtmektedir. Ak Partili seçmenlerin zihninde parti ile özdeşleşmeden ziyade parti lideri ile özdeşleşmenin baskın bir şekilde olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda Glatz'ın (2011: s. 30) ifadelerinde de belirtildiği gibi muhafazakâr seçmenler

özdeşleşme sayesinde parti politikacılarına daha fazla liderlik özelliği atfetmekte ve zihinlerindeki ahlaki bütünlüğü de lidere yüklemektedir.

Seçmenin parti özdeşleşmesi ile aday değerlendirmesinde belli faktörleri ön planda tuttuğunu belirten Glatz (2011), adayın kişilik özelliklerinin seçmeni etkilemede önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu özellikleri temelde ahlaki bütünlük, liyakat, empati, güvenilirlik ve liderlik vasfı olarak beş kategoride toplamak mümkündür. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında, Ak Parti seçmeninin genel olarak lider odaklı bir anlayışa sahip olduğu gözlemlenmekte, Recep Tayyip Erdoğan'ı halkın içinden biri olarak görmekte ve kendi fikirlerini ve inanışlarını gerçekleştiren bir lider olarak algılamaktadır. Ak Parti'nin yüksek oranda liderle özdeşleştirildiği göz önüne alındığında, lidere olan güven, sadakat ve bağlılık duyguları dikkat çekici bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Yine yapılan görüşmeler sırasında bazı seçmenlerin Recep Tayyip Erdoğan'ı *Reis* olarak tanımlamaları, seçmen algısında kişiselleştirilmiş bir parti anlayışı olduğunu desteklemektedir. Bunun yanında (seçmenler tarafından örneklendirilen) Recep Tayyip Erdoğan'ın güçlü bir lider olarak ülkesini geliştirecek yenilikler yapması, dış politikada Türkiye'yi temsil eden güçlü ve sert bir lider imajı çizmesi, terör örgütlerine karşı yaptığı mücadele Ak Parti seçmeninin Recep Tayyip Erdoğan'a büyük bir güven duymasını sağlamaktadır. Bunun yanında seçmenlerin Ak Parti'ye yönelik eleştireler yaparken Recep Tayyip Erdoğan'ı bu eleştirilerin dışında tuttukları gözlemlenmiştir. Eleştirilen noktaların, yanlış uygulamaların veya haksızlığın partideki diğer kişilerden kaynaklandığını belirten seçmenler, temel sorunun denetim noktası olduğunu ve Recep Tayyip Erdoğan'ın hepsini tek tek kontrol edemeyeceğini savunmaktadır.

Yine yapılan görüşmelerde eğitim seviyesi fark etmeksizin, genç erkek seçmen kitlesinin terör örgütü ve dış politikada izlenen sert ve güçlü duruşu desteklediği ve liderin buradaki önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu anlamda özellikle Ak Parti ve MHP'nin ittifakının da yine genç seçmen kitlesi tarafından olumlu karşılandığı gözlemlenmektedir. Diğer yandan Ak Parti'nin "yerli ve milli üretim" çalışmalarını geliştirmesi ise seçmenler tarafından yine oldukça önem verilen konulardan birisidir.

Yapılan odak grup görüşmesi esnasında Ak Parti'nin desteklenmesindeki en önemli noktalardan birinin yaptığı hizmet ve yardımlar olduğu görülmüştür. Seçmenler için önemli referanslardan biri olan hizmet ve yardımlar, özellikle geçmiş iktidar

dönemlerinde yaşayan seçmen kitlesi için büyük bir önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerine rahat ve kolay erişim, ulaşım ve yol hizmetlerinin gelişmesi, işsizlik sorununun azaldığının belirtilmesi, temel gıda ürünlerini kolaylıkla satın alabilme imkânı, yoksulluk yardımı, market alış-verişi yardımı seçmenlerin Ak Parti'ye oy vermesindeki önemli kriterler arasındadır. Aynı zamanda bu tarz sosyal yardım ve hizmetlerin seçmenlerle duygusal bağ oluşturmada önemli bir görev üstlendiğini de ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla seçmenlerin karar verme noktasını pekiştirmede somut çıktıların önemli olduğu görülmekte, yapılan hizmet ve yardımların Ak Parti'ye oy vermede büyük bir rol oynadığı görülmektedir.

Yapılan görüşmelerde Ak Partili seçmenlerin kendi özgür iradeleri sonucunda oy verdiği belirtilse de kararlarını etkileyen belli başlı faktörlerin görüşme sırasında dile getirildiği gözlemlenmektedir. Temel olarak toplum, aile, din, medya, iletişim, ekonomi, göç politikaları, yapılan hizmetler ve yardımlar, dış politikadaki güçlü duruş, milliyetçilik, tarihsel bağlantısallık ve kimlik özdeşleşmesi gibi belli başlıklara değinen Ak Partili seçmenler, rasyonel ve duygusal faktörlerin kararlarına etki ettiğini ve bu doğrultuda oy verme davranışını gerçekleştirdiğini görüşme esnasında ifade etmektedir. Birçok araştırma insanların oy verdikleri partilerle düşünme yapıları ve hatta beyin fonksiyonları arasında ciddi bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Erdem ve Batı: 2015, s. 313). Dolayısıyla özgür iradesi çerçevesinde seçmenlerin oy verdiğini düşünmesi ise var olan algı dünyasının içerisinde durumları değerlendirdiğini ve oluşturulan bu değerler sonucunda bir karar verdiğini göstermektedir.

Bunun yanında Ak Parti'nin seçmenlerle kurduğu iletişim noktasına bakıldığında ise partinin ilk yıllarda daha fazla yüz yüze iletişim tekniğini kullandığı seçmenler tarafından ifade edilmiştir. Yüz yüze iletişimin devam etmesi gerektiğini belirten seçmenlerin büyük çoğunluğunu orta yaş ve üstü gruptaki seçmenler oluştururken, gençlerin ise daha çok internet ve sosyal medya üzerinden partinin kendileriyle iletişim kurması gerektiği ifade edilmiştir. İletişimin dijitalleşmesiyle birlikte siyasetinde dijitalleşmesi gerektiğini belirten genç seçmen kitlesi, partinin sosyal medya faaliyetlerini de arttırması gerektiğine değinmektedir. Bir kısım katılımcıya göre Ak Parti'nin dijitalleşme anlamında eksikliklerinin olduğu ve partinin bu kanal üzerinden daha fazla iletişim stratejisi geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu durumu 15 Temmuz üzerinden örneklendiren bir seçmen, 15 Temmuz'da Recep Tayyip Erdoğan'ın aktif ve etkin bir

şekilde internet kanalını kullanamadığı, darbe günü internet üzerinden halka erişmekte sıkıntı yaşadığı, iletişim uzmanlarının ise krizi doğru bir şekilde yönetemediğini ifade etmiştir. Bir kısım seçmene göre ise pandeminin getirdiği bir zorunluluk olarak Ak Parti'nin internet kanallarını daha iyi kullanmaya başladığı ifade edilmiştir. Ak Parti'nin seçmenlerle kurduğu iletişime genel olarak baktığımızda; özellikle bilgiye erişimin internet ortamından sağlandığı günümüz dünyasında genç seçmen kitlesinin savunduğu partiyi geleneksel iletişim stratejilerinin yanında yeni medya ortamına entegre olmuş bir şekilde de görmek istediği bildirilmiştir. Fakat özellikle orta yaş ve üstü gruptaki nüfusun parti ile olan iletişiminin geleneksel bir şekilde devam etmesinde bir mahsur görülmediği hatta yüz yüze iletişim tekniğinin parti ve temsilcileri tarafından uygulanması gerektiği ifade edilmiştir.

Seçmenlerin bilgi edindiği kaynaklar, onların dünya hakkındaki görüşlerini etkilemektedir. Dünya hakkındaki algı ve görüş oluşumu ise bilgi edinilen kaynakların bakış açısından etkilenmekte, o kaynakların çerçevelendirmeleri ve önceliklendirmeleriyle kullanıcıya aktarılmaktadır. Dolayısıyla bireylerin dünya ile ilgili geniş çaplı bilgi edinmesinde medyanın önemli bir kaynak olduğu söylenebilmektedir. Yine medyanın bilgi edinmede birincil kaynak olduğunu belirten Ak Parti seçmenleri, aile ve sosyal çevre dışında en çok bilgiyi televizyon, internet ve sosyal medya kanalları üzerinden edindiğini belirtmektedir. Ak Partili seçmenler arasında gazete okuma oranının oldukça düşük olduğu görülürken, radyonun ise hiç dinlenmediği gözlemlenmiştir. Seçmenlerin televizyondan haber edinirken en çok ATV, A Haber, TRT 1, TGRT, Show Tv, CNN ve NTV gibi kanallardaki haber programlarını izlediği, özellikle orta yaş ve üstü gruptaki seçmenlerin yine en çok iktidar partisini destekleyen kanalları tercih ettikleri görülmüştür. Bunun yanında görüşme esnasında en çok dikkat çeken noktalardan birisi de özellikle kadınların eşleri tarafından oldukça etkilendiği ve oy verme tercihini de bu doğrultuda yaptığı yönündedir.

Bilgi edinirken kendi düşüncelerini ve kararlarını teyit eden haberlerin izlenmesinin kendilerini rahatlattığı ve aksi görüşte bulunan haberlerin ise yalan haber veya iktidarı kötülemek için yapılan karalama olarak seçmenlerin görüş bildirdiği görülmüştür. Büyük oranda genç seçmen kitlesinin ise karşıt görüşlü kanalları da takip ettiği gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelere göre genç seçmen kitlesinin bilgi edinmek için geleneksel kitle iletişim araçları yerine sosyal medya ve internet tabanlı platformları

yoğun olarak kullandığı gözlemlenmiştir. Globalleşen dünyada yeni medyanın interaktif, katılıma ve içerik üretmeye izin veren yapısı ve kullanıcılara kendi sesini duyurma hakkı tanıması seçmenlerin bu kanalları tercih etmesini sağlamaktadır. Yine genç seçmenlerin gelişen iletişim teknolojileri ile beraber siyasetin dijitalleşmesini de beklediği görülmektedir.

Medyanın objektifliği konusunda ise seçmenlerin farklı ifadeler kullandığı, yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir kısım seçmen iktidarı destekleyen kanalların doğru ve objektif bilgi verdiğini savunurken bir kısım seçmen ise medyanın belli ideolojilere göre insanlara bilgi verdiğini ifade etmektedir. Yine bazı seçmenler ise medyanın objektif olup olmadığına dair şüphe ile yaklaştığını ve tam olarak emin olmadığını dile getirmektedir. Genç seçmenlerin ise farklı kanallardan bilgi edindiği ve araştırarak bir sonuca vardığı fikri ifade edilmektedir. Medya ortamında bireylerin kendi görüşlerini destekleyen veya var olan inanışı pekiştiren kanalları takip etmesi, vereceği kararında yine kendi perspektifine yönelik bir karar olması sonucunu beraberinde getirecektir. Gerçeklik algısını inşa etmede önemli bir işleve sahip olan medya, değerler ve parti tercihleri arasındaki ilişkiyi düzenlemede, bireylerin karar ve eylemlerini etkilemede önemli bir güç olarak yerini korumaktadır.

Yapılan görüşmeler sırasında kanaat önderi etkisinin de Ak Partili seçmenleri etkileme de önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bireylerin kararlarını vermede en etkin faktörlerden biri olan kanaat önderi etkisi, sosyolojik yapıdaki gücü ile de ikna edici iletişim fonksiyonunu üstlenebilmektedir. İnsanın da bir medya (araç) olduğu gerçeği, mesajın iletilmesinde kitle iletişim araçları kadar kanaat önderleri üzerinden de siyasal iletişim çalışmalarının etkin bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir (Rigel, 1994: 248-249). Odak grup görüşmeleri sırasında Ak Partili seçmenlerin büyük oranda kanaat önderlerinden etkilendiği ve siyasi bir lider olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın nüfuz etmede daha etkin olduğu görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2017 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre Ak Parti seçmenlerinin %93 oranında Cumhurbaşkanına güvenmesi bu durumu desteklemektedir (Erdoğan ve Semerci, 2018, s. 110).

Yine Ak Partili seçmenler kararlarını etkileyen birçok faktöre rağmen oy verirken herhangi bir baskı hissetmediğini ifade etmektedir. Bunun yanında diğer seçmenlerin

kendi karar ve iradeleri ile oy kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda özellikle HDP seçmenin çoğunlukla baskı altında oy verdiği belirtilmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerine yönelik görüşlerinde ise çoğunluğun kendi kararları ve özgür iradesi ile oy vermediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine bazı kadın seçmenlere göre ise Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy veren kadın seçmenlerin Ak Partili seçmenlere göre daha özgür ve bağımsız oy kullandığı ifade edilmektedir.

Odak grup görüşmesi esnasında Ak Parti'ye yönelik çeşitli eleştirilerin yapıldığı da gözlemlenmiştir. Bu noktada iktidarın uyguladığı düzensiz göç politikası, geçmişteki iletişim yoğunluğu ile karşılaştırıldığında günümüzde iletişimin daha az kurulması, kimi seçmenlere göre adam kayırmacılık ve haksızlık durumlarının son dönemde artması ve ekonomik anlamda ülkenin gerilemesi Ak Parti'ye yönelik temel eleştirilerin başında gelmektedir. Bu anlamda bazı seçmenler kendilerini temsil edebilecek alternatif bir parti görmediği için yine Ak Parti'ye oy vereceğini belirtirken, kimi seçmenlerin ise farklı bir partiye kayacağına dair çelişkiler yaşadığı gözlemlenmektedir. Yerel seçimlerde bu sebeplerden farklı bir partiye oy verdiğini belirten bazı seçmenler, bu davranışını bir suçluluk, ihanet duygusu olarak tanımlamakta ve genel seçimlerde bunu yapmayacağını ifade etmektedir. Bu da Ak Parti seçmeninin aynı zamanda parti ile kurduğu yoğun duygusal bağa işaret etmektedir.

Diğer yandan Ak Partili bazı seçmenler oy kullandıktan sonra herkes için en doğru kararı verdiğini ve herhangi bir sorumluluk duygusu yaşamadığını belirtmektedir. Fakat diğer yandan bakıldığında ise özellikle genç seçmen kitlesinin kullandıkları oyun herkesin yaşamını etkileyebileceğini düşünmesi ve oy kullandıkları partinin ileride düşünülenin aksine olumsuz adımlar atmasından dolayı da diğer kişilere karşı sorumluluk duygusu taşıdığı görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında Ak Partili seçmenlerin bir partiye oy verirken aile, sosyal çevre, din, medya, ekonomi gibi faktörlerin kararlarında belirleyici role sahip olduğu görülse de en derinlerde simgesel sermayenin baskın bir şekilde kendini gösterdiği gözlemlenmektedir. Şirman'a (2019) göre ekonomik faktörler seçmenlerin şikâyet ettiği temel faktörlerden biri olsa da parti tercihleri ile ekonominin bire bir ilişkili olduğu söylenememektedir. Bu durumun altında yatan temel güdü ise sınıfsal ilişkiler içerisinde bir alan veya meşruiyet kazanmaktır. Dünya'da ve Türkiye'de kemikleşen bir yapıya

karşılık gelen bu simgesel düzen; tanınma, prestij kazanma ve ciddiye alınma arzularının siyaset üzerinden tatminini göstermektedir. "Bizden birinin" bizi yönetmesi hala en yaygın arzu olarak Ak Parti seçmeninde de görülmektedir. Görüşme esnasında seçmenlerin geçmiş iktidar dönemlerinde inançlarından, düşüncelerinden ve yaşantılarından dolayı ötekileştirildiklerini belirtmesi oy verme davranışının altındaki simgesel sermaye noktasına vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında yapılan odak grup görüşmelerinde seçmenlerin karar verirken birden fazla uyarıcının etkisinde olduğu ve bu uyarıcıların karar verme, düşünme, özgür irade gösterme ve eyleme geçme gibi temel kavramları doğrudan etkilediği gözlemlenmektedir. Ak Parti seçmenlerinin ait oldukları sosyal sınıf, sosyalizasyon, din ve din ile bütünleşen bir kültürel yapının varlığı, parti ve parti lideri ile özdeşleşme, ekonomi, medya gibi faktörlerden etkilendiğini belirtmesi politik kararlarında bu olguların dışında gerçekleşmediğini göstermektedir. Dolayısıyla politik kararların belli sebeplere determine oluşu felsefe literatüründe de belirtildiği gibi ilk sebebin diğer katmanları etkilediği savını desteklemektedir. Bu açıdan bakıldığında determinist görüşünde savunduğu, kararların başka bir sebebe determine oluşu politik karar alırken de seçmen iradesinin ne kadar özgür olduğunu sorgulatmaktadır. Ak Parti seçmenleri ile yapılan görüşmelerde katılımcılar bu konu hakkında kararlarının farklı sebeplerden etkilendiğini ifade ederken yine de kendi özgür iradeleri sonucunda karar verdiğini belirtmektedirler.

4.4.4. Cumhuriyet Halk Partisi Seçmeninin Görüşleri

4.4.4.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan odak grup görüşmelerinde, seçmenlere Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendileri için ne ifade ettiği sorulduğunda görüşme yapılan her bölgedeki seçmenin benzer cevaplar verdiği gözlemlenmiştir. Bu cevaplar arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletin kuruluş partisi olması, Atatürkçü, laik, demokrat, özgürlükçü, çağdaş, adaletli, eşitlikçi, solcu, gibi kavramları zihinlerde uyandırması, seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verirken hangi değerleri göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Bu anlamda bazı Altı Ok ilkelerinin Cumhuriyet Halk Partisi seçmeni için öncelikli bir konumda olması dikkat çekmektedir:

Cumhuriyet Halk Partisi benim için iktidar şansı olan bir parti önce. İkincisi ben tuttuğum partinin solcu bir parti olmasını dilerim. Ecevit'ten sonra da ben CHP'ye geçtim. Yani CHP iktidar da oldu ve CHP devletin kurucu partisi, Cumhuriyeti kuran parti. Bu nedenle de CHP'yi önemli buluyorum. Geçmişte de aktif görevler aldım CHP'de, aktif görevler aldım, adaylıklar yaptım (Erkek, Kadıköy).

Güzel bir soru da düşünmem lazım şöyle biraz yani… Oy verme hakkım olduğu günden beri birkaç istisna dışında hep Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdim. Bu anlamda hem partinin tarihi geçmişi hem sosyal demokrat ideolojisi beni onu tercih etmeye, ona gönül vermeye sevk etti. Bu anlamda Cumhuriyet Halk Partisi benim için sosyal demokrasiyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Cumhuriyet değerlerini ifade ediyo diyebilirim (Erkek, Beşiktaş).

Atatürk ilke ve inkılaplarını savunan parti. Atatürk çocuğu olduğumuz için CHP'ye oy veriyorum (Erkek, Bakırköy).

Bazı seçmenler ise Cumhuriyet Halk Partisi'ni ailesi olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu anlamda bazı seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ni aile bağlarıyla özdeşleştirdiği görülmektedir:

Yani ailem diyebilirim. Bi de insanın düşüncelerini hayata geçirebileceği bir araç. Yani ideolojisini hayata geçirebileceği bi araç olarak görüyorum partimi. Ailemizden çok vakit geçirdiğimiz için ailemiz diyoruz (Erkek, Kadıköy).

Benim için de aynı. Cumhuriyet Halk Partisi bizim ailemiz gibi. Zaten yani yaşam tarzımız, yaşantımız, ailelerimiz zaten Cumhuriyet Halk Partili. Cumhuriyet Halk Partili ailelerde doğmuşuz, gözümüzü açtık. Kendimizi her platformda ifade edebildiğimiz bir parti. Dolayısıyla iktidar olması içinde çalışıyoruz. Ailenin de tabi çok büyük etkisi var, oluyor yani. Mesela ben doğduğumda benim babam, İzmirliyim ben, İzmir'de bayındırın ilçe başkanıymış. Dolayısıyla annem kadın kollarında meclis üyeleri ile çalışırdı. Ben biliyorum, beni de götürürdü. Aile geleneği var ama denildiği gibi ailemiz gibi. Örgütü, yapıyı, ailemiz gibi görüyoruz. Uzun yıllar çalıştık. Oy kullanmaya başladığımdan beri 12 Eylül sonrası SHP'ye oyumu vermişimdir. Ondan sonra da hep CHP (Kadın, Kadıköy).

4.4.4.2. Özgür İrade

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde, katılımcılara oy verme davranışını kendi özgür iradeleri ile verip vermediği sorulmuştur. Bu noktada seçmenlerin hepsi kendi özgür iradeleri ile oy kullandığını, kendi değerlendirme ve yargılamaları sonucunda oy tercihini belirlediğini ifade ederken görüşme yapılan

kişilerden sadece birisi özgür iradesi ile oy kullanmadığını ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerde verilerin farklı söylem yelpazelerinde geliştiği görülmektedir. Bu anlamda yapılan görüşmelerdeki ifadeler, seçmenlerin sübjektif olarak karar verme ve özgür iradeyi nasıl algıladığına dair önemli ipuçları sunmaktadır:

> *Tabii ki de kendi irademle gerçekleştirdiğimi düşünüyorum. Bireysel olarak insani olarak bir hakkım ve bunu kullanmam gerektiğinin bilincindeyim en azından. O yüzden herhangi bir etki ve baskı altında olmadan kendi irademle kullandığımı düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).*

> *Ben de kendi irademle veriyorum. Hiçbir zaman oyum değişmez. Değiştiremem yani. Zaten şöyle yani benim oy verdiğim parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin öyle aykırı bir karar alacağını düşünemiyorum bile. Öyle bir karar alamaz yani. Cumhuriyet Halk Partisi kendi gelenekleri, yapısı, kuruluş amacı, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu bir parti. Kurucusunun Atatürk olduğu bir partide biz, bizim gibi çağdaş insanların, hukuktan, demokrasiden yana olan insanların bize çok ters bir karar alacağını hiçbir zaman düşünmüyorum. Alamaz zaten öyle bir karar (Kadın, Kadıköy).*

> *Tabii ki kendi irademle. Benim irademe etki edecek insanın alnını karışlarım (Erkek, Bakırköy).*

Yapılan görüşmeler sırasında her ne kadar katılımcılar kendi iradeleri ile oy kullandığını ifade etse de bazı seçmenlerin kararlarını etkileyen çeşitli faktörleri de görüşme esnasında sıraladığı gözlemlenmiştir:

> *Ben net bir şekilde, rasyonel bir şekilde karar verdiğimi, kendi irademle karar verdiğimi söyleyebilirim ancak illaki etkileyen faktörler var neticede mevcut siyasi düzen ve seçim aritmetiği benim oy verme davranışımı değiştirebiliyor. Aritmetikten bahsettiğim o baraj mevzu. Şöyle bir mantıkla tabi ideolojimle bire bir zıt olmamak kaydıyla; baraj kaygısıyla ya da işte siyasi konjonktürden dolayı birden fazla partiye oy vermişliğim var, verdim daha doğrusu. Başka bir partiye ya da başka bir adaya oy verdim yani. Etkilemekten kastın böyle bir dışsal faktör etkiliyo sayabilirsek evet. Mevcut siyasi düzen, dediği gibi siyasi partiler yasası ve seçim barajı etkiliyo benim oy kullanma davranışımı ama ideolojik anlamda sapma olmayacak şekilde etkiliyo. Yani gidip bir İslamcı ya da ne bileyim muhafazakâr bir partiye oy vereceğimi düşünmüyorum. Muhafazakârdan kastım burada İslam muhafazakârlıktan bahsediyorum. Bir sağ partiye oy vereceğimi düşünmüyorum yani (Erkek, Beşiktaş).*

> *Şimdi efendim Cumhuriyet Halk Partisi'nden etkilenmemin birinci nedeni rahmetli babamdır. Aileden geliyor bir. İkincisi oy verirken oy sandığı mahalline girildiği vakit oy verme konusunda beni kimse etkileyemez. Ben de kimseyi o mahalde etkilemem. Ama*

önceki propagandalarda görev alırım. Yani oy sandığına gitmeden önceki bir aylık çalışma sürecinde aktif görev alırım… Ama sandık mahallinde beni kimse etkileyemez (sandık kurulu üyeleri dahil) ben de kimseyi etkileme ihtiyacı duymam, saygısızlık sayarım (Erkek, Kadıköy).

Beni etkileyen en önemli faktörü insan hakları. İnsan haklarına daha çok önem vermesi. Kısacası insanların özgürlüğüne dokunmayan bir parti olması etkiliyor. Ak Parti'de özgürlük yok, Ak Parti insanları yozlaştırdı. Özgürlükleri tamamen kısıtladı ve yasaklarla, ekonomik yozluklarla, talanlarla insanların fakirleşmesini sağladı. Artı yeni yönetim düzeninin değişip yeniden güçlendirilmiş demokratik parlamenter sisteme geçilmesi için CHP'ye oy vermem gerektiğine inanıyorum (Erkek, Bakırköy).

Görüşme sırasında bazı seçmenler kendi özgür iradesi ile oy verdiğini belirtirken oy verme davranışlarında ailenin de belirleyici rolüne diğer yandan vurgu yapmaktadır. Bu durum bireylerin aile içindeki sosyalizasyonunun karar vermedeki rolüne etki ettiğini göstermektedir:

Ben CHP'li bir aileden gelmeyim belki bu da bana bir yön vermiştir ama tabi ki kendi irademle oy verdiğimi düşünüyorum ve ayrıca kendi partimi de çok net eleştirebiliyorum. Bu durumlarda ailemizle bile tartışmaya girebiliyoruz… (Kadın, Beşiktaş).

Siyasette şimdi şöyle bir şey var. Bizim burdaki çoğumuzun şöyle bir şansı var; doğduğun coğrafya senin kaderindir derler ya bizim doğduğumuz ailelerde daha demokrat yani bizim oy verme şeklimize ya da siyasi görüşümüzü bilinçlendirme şeylerine falan… bizim kendi özgür irademizle oy kullanma şanslarını yaşayabiliyoruz. O konuda biz şanslıyız. Belki başka ailenin içinde yetişseydik düşüncemiz farklı olabilirdi. Dediğim duygusal bağlarımızda var. Yani bi Onuncu Yıl Atatürk'ün konuşması kutlamalarında, yakasında Altı Ok rozeti var. Seyrediyorum ben duygulanıyorum. Yani Onuncu Yılda o törenlerdeki orda geçiş töreninde Altı Ok…Çünkü bu partinin kuruluş amacı belli. Kuruluş amacı demokratik, hukuk, laik bir toplum yaratmak, eğitimli bir toplum yaratmak için kurulmuş. Bunun felsefesi olduğu zaman zaten bağımız ordan başlıo, duygusal bağımız ordan, Kuva-yi Milliye'den bi duygusal bağımız var… (Erkek, Kadıköy).

Yapılan görüşmeler esnasında dikkat çekici diğer bir görüşme ise bir katılımcının kendi iradesi ve kararları ile oy kullanmadığına dair söylemleridir. Bu anlamda katılımcı, farkında olduğu bazı konuların özgür iradesini etkilediğini ve bu sebeple kendi kararları sonucunda oy kullanmadığını ifade etmektedir:

Ben tamamen kendi irademle oy kullandığımı düşünmüyorum. Çünkü bugüne kadar ben hep aynı partiye oy verdim. Fakat o gün oy verdiğim insanlar bugün aynı partide değiller. Ben demek ki o gün bir şahsa değil bir nasıl diyeyim bir oluşuma oy vermişim aslında.

Ve demek ki bu benim irademle olmamış aslında. Ailemden gelen geleneklerden kaynaklı, ya ben bunu içselleştirmişim elim gitmiyor demek ki sıkıntı. Bugün o gün oy verdiğim insanlar benim oy verdiğim partinin içine dahil değiller. Tam tersi tam karşısında duruyorlar. Toplumsal olarak baktığım zaman ben şöyle düşünüyorum özellikle siyasi PR kısmında toplumsal olarak çok yönlendiriliyor. Özellikle seneler boyunca Ak Parti'nin yapmış olduğu reklamlar, Ak Parti'nin en az yüzde 6-7 oy kazanmasına sebep oluyor. Bu sebepten dolayı tam olarak bugüne kadar irademle oy verdiğimi düşünmüyorum bugünden sonrası evet daha farklı benim için ama son seçimlere kadar diyeyim daha doğrusu tam olarak kendi irademle oy verdiğimi düşünmüyorum (Erkek, Beşiktaş).

4.4.4.3. Oy Verilen Parti ile İlgili Bilgi Edinme Kaynakları

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde, oy verilen parti ile ilgili en çok aile, sosyal çevre, parti içi kaynaklar ve toplantılar, internet, sosyal medya, televizyon, gazete, kanaat önderleri gibi farklı kaynaklardan bilgi sağlandığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda seçmenlerin farklı kaynaklardan bilgi edindiği görülse de her seçmenin söyleminde medyanın birincil kaynak arasında yer alması dikkat çekmektedir. Yapılan görüşmeler sırasında parti ile ilgili medya üzerinden bilgi edinildiği şu şekilde ifade edilmektedir:

Birebir diyalogda olduğumuz medya tabii ki. Genelde kaynak şöyle söyleyeyim, tabii biz bunları televizyonlarda görüşlerini internet üzerinden yine programlardan genelde şeyden enformasyon olarak çoğunlukla internet üzerinden. Çünkü herkes farklı görüş belirliyor. Bugün bir gazete başka bir şey söylüyor, diğeri başka. Yandaş var, yoldaş var bilmem ne. Tabii ki bunların şey kaynakları var nasıl diyeyim doğru kaynakları önemli olan insanların doğru kaynağı bulması kendi yani özgür şey yapması birilerinin diğerlerini etkilememesi. Benim üç çocuğumda kendi özgürlüğünde. Şunu söyleyim iki oğlan İmamoğlu'na verdi diğeri başkasına verdi. Yani hiçbir zaman ben söylemem. Hiç kimseyi de etkilemem. Biz ne diyoruz özgürlük diyoruz. Özgür insan özgürce fikrini de söyleyebilmeli. Ben saygı duyuyorum herkesin özgürlüğüne (Erkek, Bakırköy).

Genelde şu an da en çok internet ortamında zaten ya da geçmişte yaptıkları ya da söyleyip yapmadıkları gerçekten uygulayıp uygulamadıklarını teyiden bakabiliyoruz. Bilişimden, internet ortamından yani daha çok bakıyoruz. Zaman zaman aile için ortamdaki konuşmalar ya da arkadaş veya iş çevremdeki ortamda karşıtını söyleyen varsa geri dönüp onu araştırmaya çalışıyorum. Gerçekten ben mi yanılmışım ya da arkadaşım mı yanlış kaynağa ulaştı diye bakarım yani. Ben gazeteyi çok kullanmıyorum. Heralde günün getirdiği bir şey. Alıp fiziki olarak gazete okumuyoruz. Okusak bile onu da internet ortamında okuyoruz. Gerçekten de fikirlerine güvendiğimiz insanların ya röportajlarına

ya ne bileyim konuşmasında, açık oturumları varsa ona bakıyorum. Sürekli televizyonu takip etmiyorum (Kadın, Beşiktaş).

Ben şöyle söyleyeyim şimdi medya yani genellikle televizyona falan bakarken izlenme oranlarına bakıyorum bi de artık sosyal medya hani Twitter gerçekten anında haber alma aracı oldu. Anında öğreniosun her şeyi. Onun dışında Youtube'daki halk röportajlarına bakıyorum. En büyük ankette odur bence… (Erkek, Kadıköy).

Diğer yandan görüşmelerde bazı seçmenlerin parti içi kaynaklar ve toplantılar sayesinde parti ile ilgili bilgiye ulaştığı görülürken, kanaat önderlerinin de bilgi edinmede etkin rol oynadığı görülmüştür. Bunun yanında görüşmelerde farklı kaynaklardan bahsedilse de medyanın yine aktif olarak belirleyici kaynak olduğuna dair vurgular görüşmelerde yapılmaya devam edilmektedir:

Parti içinden, parti toplantılarından, parti mahalle toplantılarından, sosyal medyadan, basından televizyondan, tartışma programlarından CHP'nin grup toplantılarından ve tanıdığım aydın kişilerin görüşlerinden (Erkek, Bakırköy).

Bu konuda da en çok öz kaynak üreten parti Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Üye bazlı profesörler olsun, akademisyenler olsun hani parti meclisi üyesi akademisyenler hani çok fazla kaynak üreten ve her konuda hemen hemen rapor hazırlayan, işte Kürt sorunuyla da alakalı buradaki Kanal İstanbul süreciyle de alakalı başka başka Türkiye'nin birçok sorunuyla alakalı doğrudan tek elden çok fazla kaynak üreten bir parti kültürü var. O yüzden öz kaynaklar bu anlamda biraz daha yeterli yani. Yine arkadaşlarıma katılarak sosyal medya konusunda son dönemdeki siyasilerin gördüğümüz üzere Twitter'da sosyal medyayı çok aktif kullanıyorlar artık sosyalleşmenin sosyal medya üzerinden döndüğünü düşünüyorum. Parti olarak da buna bu mecraya iyi adapte olduğunu düşünüyorum. Bu politikanın doğru olduğunu düşünüyorum, izlediğimiz politikanın doğru olduğunu düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Parti içi kaynaklar, sosyal çevremizle oturduğumuzda illaki parti ile ilgili bilgi veriyoruz. Tabii ki sosyal medya kanalları da önemli bir araç bu noktada. En çok Twitter. Siyasal gündemi en rahat Twitter'dan takip ediyorum. Daha demokratik ve daha bilinçli bi siyasal kullanım aracı diyeyim Facebook'a nazaran vs. Daha bilinçli bi siyasal kullanım aracı. Televizyon kültürü de bu anlamda yavaş yavaş… bilhassa bu haber formatı çok değiştiği için bitiyo. O da tamamen sosyal medyaya yönelmiş durumda. Artık gazetelerde online, sosyal medyaya angaje olmuş durumda. Yani artık düzenli gazete alıyorum dersem yalan olur. Televizyon çok az. İzlediğim zaman NTV, Halk TV ve KRT kısmen. Mesela annem hala televizyondan alır erişmek istediği bilgiyi (Erkek, Kadıköy).

Parti içi kaynakların belli konularda oldukça detaylı olması, spesifik alanlara ait terminolojinin kullanılıyor olması, seçmenlerin güncelinde bu kaynaklara yeterli zaman ayıramamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla yine medya kanalı üzerinden bu haberlerin takip edildiği ifade edilmektedir:

> *Yani şimdi partinin kendi ürettiği yayınlardan, raporlardan ben de faydalanıyorum, inceliyorum ama tabii onlar daha böyle okuma yükü fazla olan şeyler her zaman onları okuyup ayrıntılı inceleme olanağım olmuyo ama ciddi biçimde takip ediyorum. Ben ama tabii şey yazılı basını da takip ediyorum bu arada onun değeri şu açıdan önemli bence; şimdi mesela örnek veriyorum şimdi diyelim fındık raporu yayınlıyor CHP, 600 sayfa. Şimdi günlük hayatın içerisinde oturup o 600 sayfayı okuyup, sonra sen bi de tarımdan anlaman lazım yorumlamak falan çok olanaklı olmuyo. Kabaca göz gezdirmek durumunda kalıyosun. Şimdi bunu bire bir çalışan basın mensupları var, akademisyenler var şimdi bunların yazıları görüşleri falan yazılı basında ya da internet basınında çıkıyor. Ve o ikincil kaynak olarakta onları takip ediyorum… (Erkek, Beşiktaş).*

Diğer yandan yapılan görüşmelerde seçmenlerin parti ile ilgili bilgi edinirken, doğrudan parti kaynaklarına ulaşılabilmesine rağmen, genellikle alışkın oldukları, kendilerine çok daha pratik gelen ve zaman kazandıran sosyal medya kanalı üzerinden bilgiye ulaştıkları gözlemlenmektedir. Bu anlamda katılımcıların en çok Twitter'ı siyasal bilgi edinmede kullandığı görülürken, Facebook kullanımının ise genellikle orta yaş ve üstü gruplar tarafından kullanıldığı görülmüştür. Bilgi edinmede en çok kullanılan Twitter'ın ise daha özgürlükçü bir platform olduğunun belirtilmesi dikkat çekmektedir:

> *Ben mesela Facebook kullanıyorum şöyle kullanıyorum. Twitter'ı da aslında ben benzer biçimde kullanıyorum. Şöyle bir şey yaptım bütün haber sitelerini yani tek tek haber sitelerine gitmek üzerine Twitter ya da Facebook'ta hepsi önümüze düştüğü için ordan haber sitesine gidiyorum. Mesela BBC'ye gideceksem BBC'yi açmıyorum çünkü Facebook'ta önüme düşüyo ordan gidiyorum. Ya da Cumhuriyet'e gideceksem ordan gidiyorum. Daha kolay ulaşım açısından, daha kolay oluyor tek tek aramaktansa. Ve kolaylık sağlıyor tabii. Ben şimdi mesela yazılı basını bi dönem şeyden okuyodum; şu an yok iptal ettim aboneliğimi ama gazetenin e-aboneliği mesela. Gazeteyi de elektronik okuyorum hem o kâğıt masrafından kurtuluyor gazete hem de siz o kâğıdı taşımaktan kurtuluyorsunuz. Dijitalleşme de işi kolaylaştırıyor (Erkek, Beşiktaş).*
>
> *Sosyal medyanın hepsini kullanıyoruz da yani normal takip ettiğimiz Twitter tabii siyasi haberler de. Televizyonda haber seyretmiyorum, haber kanallarını seyretmiyorum. Youtube'da haber programlarını seyrediyorum. Cüneyt Özdemir, Nevşin Mengü onların günlük programları var onları takip ediyorum. Başka bulursam program karşıt görüşlü*

de olabilir. Onların yayınları varsa onları da seyrederim. Bi de internet habercilerinin yayınladığı T 24, Oda Tv, Gerçek Gündem, Ülke Haber, İleri Haber… Ya bunların hepsini takip etmeye çalışırım. 1-2 yıldır gazete okumuyorum. Daha önce BirGün okurdum her gün. Çok eskiden Milliyet okurdum sonra BirGüne'e geçtim. Şimdi onu da okumuyorum. Günlük internetten erişebildiğim için haberlere, BirGün'üde ordan takip ediyorum, ordan ulaşabiliyorum. Odalar var ya neydi onun ismi? Pandemi de çıktı ya odalarda neydi o… House… ordaki böyle siyasi insanların nabzını, neler konuşuyo insanlar oraya da girerim. Çok ilginç karakterler geliyo; İsmail Saymaz geliyo, o geliyo, bu geliyo. Bi konuyu tartışıp belli bi noktaya getiriyolar dinlemeyi seviyorum (Erkek, Kadıköy).

Sosyal medya. Aslında karşılaştırıyorum. En mantıklı olan Twitter, daha özgürlükçü bir ortam (Erkek, Bakırköy).

Seçmenlerin bilgi edinirken en çok haber kanallarını takip ettiği dile getirilmektedir. Haber seyrederken tercih ettiği kanallara bakıldığında, Cumhuriyet Halk Partisi seçmeninin (Orta yaş ve üstü) en çok Halk TV, TELE 1, KRT gibi kanalları takip ettiği görülmektedir. Bunun yanında yer yer CNN, NTV ve T 24 gibi kanalların izlendiği görülmektedir. Karşıt kanalları izlediklerini belirten seçmenlerin ise bu noktada bilgilenmek amacıyla değil, karşıt görüşlerin muhalefete yönelik nasıl haber yaptığını görmek veya bilgi sahibi oldukları konuların iktidarı destekleyen kanallar tarafından nasıl çarptıldığını görmek amacıyla izlendiği belirtilmektedir:

Valla devir iletişim devri dolayısıyla eskiye göre araçlar çok bilgi toplamak için… Medyayı da dikkatle izliyorum kendi partimle ilgili. Ben üç kanalı takip ediyorum: Tele 1, Halk TV ve KRT. Bunları izliyorum. Benim Digitürk'üm var sporda izliyorum, Fenerbahçe'nin de üyesiyim. Dolayısıyla ordan etkileniyorum. Telefonum var ama çok internet bülbülü değilim. Bazen Whatsapp ve Facebook kullanıyorum. En son ilçe başkanımız vefat etmişti onla ilgili bir mesaj yazdım. Ama genelde televizyon. Gazete olarak da düzenli Sözcü ve Cumhuriyet okuyorum. Partinin yayınladığı özel kitaplar oluyor onları da okuyorum. Bizimkilerin yayınlarında eleştiri olarak çıkanları takip ediyorum. Bize çok aykırı gelen onu partinin de avantajı olarak görüyorum. Mesela bizim parti resmen CNN'i boykot etmişti ama onu bile açıyorum. Orda yağlandırılıp ballandırılan olaylar var onları o zaman izliyorum (Erkek, Kadıköy).

Ben televizyoncuyum. Ben söylendiği gibi A Haber'i zaman zaman takip ediyorum. Bir olayı nasıl çarpıtmışlar diye. Genellikle onun için. Bizim mahallenin yazarlarını takip ederim. İnternetten gazeteleri, köşe yazarlarını takip ediyorum. T 24 mesela, Gazete Duvar çok takip ederim. Ben sosyal medyacı değilim ya. Alışamıyorum ama alışıcam inşallah gençlerin sayesinde (Kadın, Kadıköy).

Tele 1, Halk TV ve KRT genellikle her sabah bunları izlerim çünkü emekli olduğum için sabah akşam… Sonra diğer karşıt kanallara bakarım. Onlar hep zevk peşindeler. Onların karakterleri bu zaten. Hep para (Erkek, Bakırköy).

Diğer yandan karşıt görüşlü kanalların izlemediğine dair de görüşler bulunmaktadır:

Ben Twitter'dan daha çok takip ediyorum. Çünkü bana en iyi orası geliyor yani hem siyasi hem güncel şeyleri orda görebiliyorum. Muhakkak yani elime alınca Twitter'a bakarım. Bi de takip ettiğim işte Sözcü, Cumhuriyet, Oda TV gibi şeyleri de takip etmiş durumdayım. Bi haber olduğunda da direk ekranıma düşüyo yani ben girmeden de internet üzerinden bakıyorum. Televizyonda da haber programlarını izliyorum Halk TV, Haber Türk, KRT, TV 100 onlara bakıyorum vaktim varsa eğer… Gazete benim ailemden gelen, bizim ailede geleneksel bişey. Eskiden, doğduğumdan beri yani Hürriyet, Cumhuriyet alınırdı sonradan Sözcü ile Cumhuriyet gelio… Karşıt görüşleri ben izlemiyorum. Esasında belki izlemek lazım ama içim kaldırmıyor. Daha somut daha doğru bilgiye erişmek için mümkün olduğunca… Tabii ki yani şimdi sürekli kendi şeyini izlemekte doğru değil. Yani dediklerine katılıyorum. Vakitte olmuyor… Denildiği gibi gezmekte lazım esasında (Kadın, Kadıköy).

4.4.4.4. Karar Sürecine Etki Eden Faktörler

Görüşülen Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin çoğunluğu, oy verme aşamasında kararlarını etkileyen birçok farklı faktörden bahsetmektedir. Bu faktörler arasında ise başlıca aile, sosyal çevre ve kanaat önderi yer alırken, medyanın ise yine temel etki araçlarından biri olduğuna değinilmektedir. Medyanın doğrudan ve dolaylı etkisinin yapılan görüşmelerde yine sıklıkla kararları belirleme de en önemli etken olduğu katılımcılar tarafından da dile getirilmektedir:

Ben etkilediğini düşünüyorum. Aile ile yapmış olduğumuz sohbetler… Babamda eski siyasetçi olduğu için aldığım kararlarda, benim bi kararım olduğu zaman yanlış olduğunu düşündüğü zaman çabucak etkilenebiliyorum. Babam etkileyebiliyor beni burda ama sosyal medya veya haberlerden çok çabuk etkilenmemeye gayret ediyorum çünkü ciddi bi kirlilik var ortada özellikle Facebook'ta çok büyük bi kirlilik var. Özellikle CHP'de bizim kendi üyelerimiz bile yapıyor özellikle 50 yaş kesiminde çok yaşıyoruz. Mahalle gruplarımızda bir haber atıyorlar Facebook'tan tamamen asılsız arkadaşlar böyle böyle bi durum varmış bence toplanalım böyle bi şey yapalım diye. Ama aslında hiçbir gerçekliği yok mesela haberin. O yüzden hani etkilenememeye çok gayret ediyorum ama ailemden etkileniyorum açıkçası. Yine doğru haberi bulmaya çalışırken siyasetçi arkadaşlarımız var doğruluğunu onlardan teyit etmeye çalışıyorum. Yakın çevremden

daha çok teyit etmeye çalışıyorum. CHP'nin kendi resmi sitelerinden teyit etmeye çalışıyorum açıkçası (Kadın, Beşiktaş).

Ya medya, işte bulunduğumuz çevre, büyüklerimiz 15 yaşındaki 13 yaşındaki aklımı etkileyebilir de. O zaman ben de etkilenmiştim mesela. Mesela benim ablam Kastamonu Eğitim Endüstrisi'nde okuyordu. Deli gibi sağcı. Hepsi Türkeş falan deyince ölüyor yani. Kitaplar getiriyor okuldan eve koyuyor onları okuyorum ben. Abuk sabuk şeyler okumuşum ben anlatamam size. Tabii çocuk yaşta o yaşta oluyorsun. Ama biraz düşünmeye başladığında diosun hayır böyle olamaz. Böyle devam edemez filan. Sonra toparladım kendimi. Atatürk'ü çok sevdim onu çok araştırdım. Doğru yolu buldum. Lisede bi tarih öğretmenim vardı benim. Böyle bikaç bişey söyledi bana sonra bi şeyler önerdi filan. Ufak ufak onlara başladım sonra çok farklı şeyler öğrendim. Ülkeyi farklı algılamaya başladım. O yaşta üniversitede çok farklı bir arkadaş çevresi edindim çok aydın, çok okuyan insanlara denk düştüm. Onlarla beraber kütüphaneye giderdik. Gider üniversitenin kütüphanesinden kitap araştırırdık. Öyle birbirimizi geliştirdik (Kadın, Kadıköy).

Millet hep dinle kandırılıyo. CHP'nin bunları aydınlatması gerekir. Medya beni çok etkiliyo. Milletin kafasını bulandırıyolar. Bunları anlatacak cesur insanlar lazım (Erkek, Bakırköy).

Oy verme aşamasında kararları etkilemede temel faktörlerden biri olan medya etkisi, kimi katılımcılar tarafından sadece ifade edilirken, kimi katılımcılar ise medyanın bu yoğun etkisinden kaçınmak için çeşitli fikirler öne sürmektedir:

Yani şimdi şöyle ister istemez yakın çevremizden, ailemizden etkileniyoruz. Biz onları etkiliyoruz onlar bizi etkiliyor zaman zaman biz onlardan bilgi alıyoruz onlar bizden bilgi alıyor. Bu karşılıklı bir süreç sonuçta iletişim bu şekilde kuruluyor. Burda asıl kritik mesele bence medyaya dair. Mesela dün yaşadığım bi olay; dün ben bi haber gördüm şey diye Suriyeliler Yenikapı'da miting yapacakmış hiçbir yere gitmiyoruz diye bir afiş yayınlamışlardı. Sonradan işte eski bir milletvekilinin uydurması olduğu 2019'dan kalma bir afiş olduğu aslında provakatif bir yanı olduğunu gördük. Şimdi ben ilk bakışta şok oldum falan işte hatta oturduğumuz ortamda insanı zorla şey yapacak bunlar gibi tepkiler oluştu insanlarda böyle kalabalık bi yerde oturuyorduk. Şimdi medyanın ciddi bi hele sosyal medyanın çıkması ile birlikte yalan haberin ciddi bi olay ve etkin bi biçimde yayıldığını görüyoruz. Bu açıdan artık doğru haberi teyit etmek giderek zorlaşan ve giderek de kritik olan bi şey aslında. Siz bi şeye dair bi şey duyduğunuz zaman bu çok kolay biçimde manipüle edilebilir. İşte yani adam hakkında mesela bi şey çıkıyo siyasi olmayabilir başka bi konuda olabilir. Sonra yargılanıyor ya da kendi dava açıyo aklanıo ama yapışıp kalıyo insana niye böyle bi şey çıkmış bi kere ki hele bugün sosyal medya da bu şeyleri tekrar tekrar döndürüyorlar. Dünyada ben zaten bu işin sağlıklı gittiğini

düşünmüyorum. Hele bizim gibi böyle işi direk medya olmayan insanların bu tip meseleleri bire bir doğru biçimde teyit etmesi çok olanaklı değil yani. İşte biliyosunuz teyit.org var mesela ama biliyosunuz onların da bütün araştırmaları tek tek teyit etmesi doğru değil. Bu noktada en sağlıklı şey daha böyle kestirmeden şey yapabilmek yorum yapabilmek bence. Yani biriyle ilgili bir şey duyduğunuz zaman tanıyosanız ya da işte olayı okuduğunuz zaman ne kadar size gerçekçi geliyosa gelmiyosa biraz böyle şüpheci yaklaşmak lazım sonrasında zaten bi süre geçtiği zaman bi biçimiyle doğru bilgiye ulaşmayı başarıyoruz. Bak Twitter'da şey çıktı işte Brexit sürecinde çıktı o dönem, Brexit'ı destekleyenler mesela adamlar dedi ki biz dedi sağlık hizmetlerine para veriyoruz verdiğimiz paranın karşılığını alamıyoruz. Sonra devlet kaynaklarından veriler çıktı yalan… verdiğinden çok almış İngiltere Avrupa Birliğine mesela. E Twitter'da aynı şekilde Trump'ın bi sürü benzer durumu var Türkiye'nin de aynısı oluyo ve insanlar buna inanıyo yani. Medyaya falan güvenilmez bu noktada eğitimde mesela medya okuryazarlığı diye bi ders konur ciddi biçimde yetiştirirsiniz öyle olur yoksa çok olanaklı bir yönü yok yani bunun (Erkek, Beşiktaş).

Ben de yani aile ve yakın çevremde genelde siyaset konuşmayı tercih etmiyorum ama dolayasıyla çok da kararlarıma etki ettiklerini düşünmüyorum. Sosyal medya noktasında da arkadaşlarım gibi düşünüyorum çok fazla bilgi kirliliği var bunun içinde bahsedilen teyir.org çok az hani bu bilgilerin doğruluğunu test edeceğimiz yerler var o bağlamda insanın kendi vicdanıyla ve kendi okumasıyla bazı noktalarda bazı haberlere inanmasını ve maalesef bizim seçmenimizde de bu çok var cumburlop bi şeye atlama araştırmadan inanmak olayı var. O yüzden bunların değişmesi gerekiyo, bunların her şekilde değişmesi gerekiyo. Bence o bahsedilen eğitimden önce bu gazeteciliğin, aslında haberciliğin tam anlamıyla işlemesi gerekir ki hiç öyle bir eğitime gerek kalmasın direk doğru habere gerçekten tarafsız habere ulaşabilelim yani (Erkek, Beşiktaş).

Yapılan odak grup görüşmelerinde partilerin medyayı kullanım şeklinin iktidara gelme noktasında belirleyici bir rol oynadığı ifade edilirken, seçmenlerin karar alma aşamasını da doğrudan etkileyen bir araç olduğu dile getirilmektedir:

Ben bir noktaya kadar tabii ki kararlarımda ailemin etkili olduğunu düşünüyorum. Belli bir noktaya kadar. Bir yerden sonra zaten ister istemez herkes kendi yolunu bulduğunu düşünüyorum. O noktadan sonra da biraz medyanın işin içine dahil olduğunu düşünüyorum çünkü medya insanı gerçekten istenilen şekilde yönlendirebiliyo. Bu sadece benim için de geçerli değil, bu toplumun büyük kısmı içinde geçerli. Medyayı doğru kullanan Türkiye'de iktidarı alır diye düşünüyorum. Benim şahsi olarak baktığım zaman tabii ki ordan almak istediğimiz şeyi alabiliriz. Ben almak istediğim kadarını alıyorum ya da teyit ederek alıyorum başka bir nokta ama Türkiye geneline baktığımız zaman da medyanın inanılmaz etkisi oluyo. Ailenin de inanılmaz etkisi oluyo tabii ki. Kaynakları

karşılaştırarak özellikle aile olarak baktığımız zaman zaten orası ayrı bir bilgi kirliliği fakat medya olarak baktığımız zamanda yani yapacağımız başka hiçbir şey yok tarihi kaynaklardan veya güncel bilgi olursa kaynakları karşılaştırarak bakmak gerekiyor başka türlü işin içinden çıkılması imkânsız (Erkek, Beşiktaş).

Diğer yandan yapılan görüşmeler esnasında bazı seçmenlerin kendi kararları ile oy kullandığı fakat Türkiye'deki diğer seçmenler için belli handikapların olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bazı seçmenlere göre diğer seçmenlerin kararlarını etkileyen faktörlerden bazıları şu şekilde belirtilmiştir:

Yani şimdi şöyle ben kendi rasyonel ve görüşüm açısından gidip oy kullanıyorum ondan yana bi problem yok. Ama ben Türkiye'de genel olarak oy verme ile ilgili bir sorun olduğunu düşünüyorum. Yani mevcut siyasi partiler yasası, mevcut seçim sistemden kaynaklı olarak insanlar daha büyük partilere oy vermek durumunda kalıyorlar. Yani yüzde yüz aynı düşündükleri partilere veremiyolar oylarını desteğini veremiyolar. Ama ben kendi açımdan o konuda bir sorunum yok Cumhuriyet Halk Partisi'ne rahat rahat oy veriyorum. Türkiye'de çok böyle olduğunu düşünmüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Ben bireysel olarak herhangi bir faktörden etkilendiğimi düşünmüyorum ama arkadaş gibi daha çok geniş kitlelerde düşünürsek evet. Özellikle Anadolu'da ve doğu ve güney doğudaki seçmenlerimizde maalesef dış faktörlerin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Mahalle baskısının daha fazla oralarda hissedildiğini düşünüyorum. Bu çok da eğitim düzeyi ile bağlantılı olduğunu düşünmüyorum ama bugün sanırım açıklamanın en kolay yolu eğitim düzeyi ile alakalı (Erkek, Beşiktaş).

Yapılan odak grup görüşmelerinde bir seçmen ise bir diğer faktör olarak seçim barajı sisteminin otomatik olarak seçmenleri büyük partilere yönlendirdiğini ve karar vermede seçmenleri etkilediğini ifade etmektedir:

Var çok net yani. Yeni sistemde yüzde elliyi geçmeniz 50+1 oy almanız gerekiyor bu da sizin bir blok halinde büyük partilere gitmenize yol açıyo. Yani şöyle söyleyelim siz sol görüşlü bir insansınız örnek veriyorum götürüp işte ÖDP'ye de oy verebilirsiniz ama bi karşılığı yok götürüp CHP'ye oy veriyorsunuz. Yani sizi büyük kitle partilerine yönlendirmek durumunda kalıyor sistem. Küçük partilerde şöyle orda da büyük partilerin ittifak yapma mantığı belli bir kazanım elde etmediği sürece bir ittifakın içine girmiyolar sonuçta gidip toplam ittifaka oy veriyosun. Hele zaten 80'den beri bugüne gelen seçim sisteminde direk zaten büyük partilere oy veriyosun (Erkek, Beşiktaş).

Diğer yandan görüşme esnasında geçmişte medya dahil belli faktörlerden etkilenildiği fakat bugün etkilenilmediği ifade edilmektedir:

Bugün itibari ile hayır ama belki 16-17-18'li yaşlardayken belli bişeyin oluşması için elbette sosyal çevrenin veya medyada izlediğimin, kitaplarda okuduğumun etkisi olmuştur. Günümüzde medya da çok tarafgir. Artık her iki kutup içinde geçerli. Yani çok büyük bir kesim zaten hükümet yandaşı. Medyanın o şekilde ele geçirilmiş kalanda muhalif pozisyonunda AKP'ye karşı. Her iki taraftan da tarafsızlık misyonunun kaldığını düşünmüyorum. Fakat bugün itibari ile etkilenmiyorum (Erkek, Kadıköy).

Bazı seçmenler ise oy verirken herhangi bir faktörden etkilenmediğini ifade etmektedir:

(Etkilediğini) düşünmüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Etkilemez (Kadın, Kadıköy).

Tabii ki de etkilemiyo aslında. Herkesin bir görüşü var bazıları doğru bazılar hatalıdır diyebiliyoruz. Aslında bu faktörlerin toplamından bir karar veriyorum (Erkek, Bakırköy).

4.4.4.5. Kanaat Önderlerinin Etkisi

Kitle iletişim araçları kadar önemli bir role sahip olan diğer bir kanal ise kanaat önderleridir. Kanaat önderleri seçmenlerin karar verme sürecinde önemli bir görevi üstlenerek seçmenlerin oy verme davranışını etkileme ve değiştirme gücüne sahiptir (Rigel, 1994: 248). Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde seçmenlerin birçoğu kanaat önderlerinin görüşlerine önem verdiğini ve kararlarını etkilemede önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedir:

Tabii ki kanaat önderleri bizi etkiliyor. Ama kanaat önderlerimizi de doğru seçmemiz gerekir çünkü Türkiye'de kanaat önderinden bol bi şey yok. Herkes kanaat önderi Türkiye'de. O yüzden onu da seçmek çok kolay aslında iş ki seçmek yani. Biz kanaat önderlerimizi doğru bildikten sonra evet fikirleri gerçekten yönlendiriyo, yönlendirmesi de çoğu zaman iyi de bir şey çünkü denildiği gibi her konuya biz hâkim olamayız, olma şansımız yok. O yüzden işi ehlinden dinlemek gerekiyo bazen. O yüzden ben etkilediğini düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Çok güzel söyledi. Ben onu kanaat önderi olarak kabullendiysem, demek ki onun fikirlerine saygı duyuyorum ve değerlendirebiliyorum. Yani belli noktada fikirlerimde değişiklik ya da onların fikirlerinde kabullenme gibi durum olabilir. Yani kanaat önderi olarak gördüğüm için etkiler beni (Erkek, Kadıköy).

Kimi etkiliyo ama araştırıyorum da. Eliaçık biliyosunuz bazı şeyleri söylüyor ama bi yere kadar. O şeyin dışına çıkamıyor (Erkek, Bakırköy).

Görüşme yapılan bazı seçmenler ise kanaat önderlerinin fikirlerinden etkilenmediği dile getirilmiştir:

> *Kanaat önderi diye bir tabuyu ben kabul etmiyorum. Kendi özgür düşüncemle kendim yaparım. Kanaat önderleri yok benim gözümde. Paylaşım olabilir tabii ki insan insandan etkilenir. İnsanız sonuçta ben de onu etkilerim o da beni etkiler (Erkek, Kadıköy).*

> *İnanmıyorum. Kanaat önderi tamam büyük profesörlerimiz var okumuş ama beni etkilemez. Ben kendim araştırmak istiyorum ki doğruyu bulabileyim (Erkek, Bakırköy).*

Görüşme sırasında kimin kanaat önderi olarak kabul edilip edilmeyeceği çeşitli argümanlarla katılımcılar tarafından açıklanmıştır. Bu anlamda seçmenlerin her kanaat önderi olarak nitelendirilen kişiye veya kuruma karşı bir kabul geliştirmediği, kendi kanaatleri ve değerlendirmeleri sonucunda bir çerçeveleme yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla bazı katılımcıların kanaat önderi olarak parti liderleri ve akademisyenlerin görüşlerini dikkate aldığı dile getirilmektedir:

> *Ya kanaat önderi tabiri başlı başına bana çok samimi gelen bi tabir değil açıkçası yani akademik bir birikime sahip insansa konu hakkında uzmansa buna kanaat önderi diyosak evet bu kanaat önderi beni etkiliyo. Fakat bahsettiğimiz bir kanaat önderi herhangi bir dini oluşumun, herhangi bir kültürel oluşumun, herhangi bir ırksal oluşumun, toplumsal oluşumun bir lideri ise bunun kanaat önderliğini ben öncelikle kabul etmiyorum yani. Bir dini oluşumun lideri olması neden onu kanaat lideri yapıyor? Fakat dersek ki akademik bir insan, akademik çevreden bir insan ve alanında uzman bir insana diyorsak kanaat önderi evet etkilenirim. Diğer taraftan diğerlerinin kişisel çıkarlarını bilimin ve aklın önüne geçirebileceği tehlikesi olduğunu düşündüğümden bahsettiğim kanaat önderlerini kabul etmiyorum ve etkilediğini düşünmüyorum. Dediğim gibi tek etkilendiğim nokta bilim ve aklın yolu. Eğer bunlarda kanaat önderi sayılıyosa etkilenirim diyorum (Erkek, Beşiktaş).*

> *Yani bu bi parti lideri ise eğer etkiler. Bi bilim adamı ise parti dışında yani oyumu etkileyecek değil bi bilim adamı ise, kanaat önderi ise onun söyledikleri de mesela benim de hani bilgisine, verisine güvendiğim profesörler olduğu zaman özellikle de korona zamanları mesela... Onların söylediklerine inanıyorum. Onlar beni etkileyebiliyorlar. Ama onların etkilemesi bilimsel yönden yoksa siyasi görüşüm zaten benim için kanaat önderi liderimiz oluyor yani o (Kadın, Kadıköy).*

Diğer yandan bir seçmen ise bilime karşı şüpheyle yaklaştığını ifade etmektedir. Bu anlamda bilimsel verilerin kendi içinde tutarlılık göstermemesi, bilimsel bilgiye dolayısıyla bu alandaki kanaat önderlerine karşı şüpheci bir durum yaratmaktadır. Ayrıca

medyada, alanında uzman olmayan kişilerin açıklamalar yapması ve açıklamaların yanlış olsa dahi herhangi bir yaptırım ile karşılık bulmaması, sunulan verilere yine şüphe ile yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında yapılan görüşmede teknolojinin ilerlemesiyle beraber bir yandan bilgiye ulaşımın kolaylaşması ifade edilirken, veri kirliliği sebebi ile doğru bilgiye erişmenin de zorlaştığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla medyada yer alan kişilerin de kanaat önderi olarak kabul görmesi bu anlamda değişkenlik göstermektedir:

> *Kanaat önderleri noktasında ise benzer düşünüyorum. Ben böyle kanaat önderine çok şey yapan bir insan değilim. Yani hatta bilim noktasında da çok şüpheli yaklaşıyorum çünkü şundan dolayı geçen bi bu aşı karşıtlığı ile ilgili uluslararası hakemli dergide bir makale yayınlanmış şey diye, bu aşı üzerine çıkan yalan haberler aşı karşıtlığını körüklüyor mu? Temel soru bu. Vardıkları sonuçlarda şey; körüklemediği noktasında. Tabii ciddi işte benzer biçimde odak grup görüşmeleri yapmışlar farklı metotlar kullanmışlar sonra bu yayınlandıktan sonra tabii verilerin hepsini yayınlıyolar ya başka bi on kişilik akademisyen grubu bunların yayınlanan makalenin veriler üzerinden tekrar bi makale yayınlamışlar tam tersi sonuca varmışlar. Yani aynı verilerle şu sonuca varmışlar; ciddi oranda bu aşıyla ilgili çıkan yalan haberler aşı karşıtlığını körüklüyor. Ya şimdi orda bilimsel olarak da ciddi bi manipülasyon süreci olduğu için bu siyasette oluyor orda olmuyor diye bi şey o da sorunlu. O yüzden işte doğru bilgiye ulaşmak ciddi anlamda giderek bu teknolojinin gelişmesi ile falan zorlaşan bi şey haline geldi çünkü önceden gerçekten alanında uzman, güvenilir kişiler televizyona çıkıyordu. Türkiye de bi iki tane televizyon kanalı vardı. Bir sorumluluk hissediyorlardı. Zaten bunlarla ilgili doğru olmayan bi şey yansıtıldığı zaman çok büyük skandal oluyordu, tepki alıyolardı. Kolay kolay da bu tip insanlar yalan söylemek eğiliminde olamıyorlardı çünkü kişisel olarak da zarar görebilecekleri için. Yani buna dair Cumhuriyet Halk Partisi ne yapabilir çok bilemiyorum yani kafamda soru işaretleri dünyada da böyle ciddi bir sorun var. Böyle diyeyim yani ben pek etkilenmiyorum yani daha çok kendi mantık çerçevesinde doğrulamaya, teyitlemeye işte karşılaştırıp devam etmeye çalışıyorum. Ya da birincil kaynaktan öğrenebiliyorsam CHP'nin içinden ya da AKP'nin içerisinden bi yerden birincil kaynaktan öğrenebiliyorsam o yolu denemeye çalışıyorum bazen. Mesela denildi ki bilim insanı ise alanında yetkin ise… benim için önemli değil alanında yetkin olması. Şimdi Türkiye'de birçok var böyle. Mesela Celal Şengör çıkıyor jeoloji uzmanı ama herkesten çok tarih biliyor. Yani öyle bi şey yok. Bilemezsin yani. Gerçekten iyi bi akademisyen o konuda laf etmiyorum. Jeoloji ile ilgili tabii ki onun söylediği şeyi ciddiye alırım ama tarihle ilgili bir şey söylediği zaman… yani her şeyi bilemezsiniz böyle bi şey yok. Türkiye'de entelektüel diyebileceğimiz insanların genelinde böyle bir tavır var her şeyi bilme noktasından hareket ediyorum yani ve hep aynı insanlar. Mesela aşıyı konuşan*

bir ceza hukuku profesörü var ben çok televizyon izlemiyorum ama arada böyle görüyorum. Aşı konuşuluyor Ersel Şen, işte atıyorum yargı konuşuluyor Ersel Şen. Ya bi Kanal İstanbul konuşuyorsunuz ya bi uzmanını çıkarın bu işin deprem uzmanı, doğa uzmanı bi şey çıkarın. Yani Türkiye'de ciddi bi şey var. Bu arada Ersel Şen kötü bir insandır, yetkin değildir falan demiyorum çok iyi bi ceza profesörü tamam ama yani hukukçu yani bırakın da alanında konuşsun, alanında uzman insanlar ya. Ve bi de gerçekten şöyle bir durum var itibarsızlaştırılıyor yani bu insanlar da bu şeyde itibarsızlaşıyor. Bir yaptırımla da karşı karşıya kalmıyorlar. Yaptırımdan kastım hukuksal bi yaptırım değil de. Adam önceden neydi entelektüel bi yalan söylediği zaman bi daha onu söylediğinin bi karşılığı bi değeri olmuyordu. Ama yalan söylicem kaç defa yalan söyleyebiliyor. Benim gözümde itibarsızlaşıyor. Söylediği çok sorgulayarak gidiyorum yani (Erkek, Beşiktaş).

Odak grup görüşmeleri sırasında bir seçmenin diğer gruptaki kişilere karşı farklı bir kanaat önderi açıklaması yaptığı görülmüştür. Bu anlamda kanaat önderini alanında uzman, akademisyen olarak kategorize etmek yerine "alaylı kanaat önderi" kavramının da seçmen kararlarında büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda Ak Parti'nin bu konuda büyük gelişme kaydettiğini belirten katılımcı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de son yıllarda buna eğildiğini ve bu faaliyetlerinin devam etmesi gerektiğini savunmaktadır:

Kanaat önderleri meselesinden başlayayım ben iki arkadaşımıza katılmıyorum kanaat önderleri meselesinde ama şurda parantezi de açayım arkadaşlarım genel olarak akademisyenler ve alanında uzmanlaşmış kişiler üzerinden örnek verdiler. Ben şöyle bir konudan bahsetmek istiyorum daha çok; alaylı kanaat önderleri yani daha çok da ciddi kitlelere hitap eden insanlar bunlar yani. Ak Parti kurulduğundan beri bu kanaat önderleri üzerinde çok ciddi bi çalışma yapıyor. Bence iktidarı sürdürülebilme noktasında da çok da kilit rol oynuyor bu insanlar. Partimizde son 2-3 senedir bu konuda daha alaylı olan kanaat önderlerine yönelmeye başladı gerek Anadolu'da gerek İstanbul'da çok ciddi toplantılar yapıyorlar. Bu konuda tutunulan politikanın doğru olduğunu ve devam etmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü bizim aslında yok saydığımız bu insanlar çok ciddi kitlelere hitap ediyorlar. Ve ciddi kitlelerde bunları yönlendirme noktasında da çok fazla etkililer. O yüzden bence Türkiye'de seçim matematiğinde yok sayılmaması gereken insanlar olduğunu düşünüyorum ama dediğim gibi daha böyle arkadaşlarım akademik noktadan kanaat önderleri kısmında yorum yaptılar. Ben daha tam tersi olarak düşünüyorum. Bence önemli ve çok da üzerinde çalışmamız gereken, çok ders çalışmamız gereken bir mesele.

4.4.4.6. Medyanın Objektifliği

Görüşülen Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin medyanın objektifliği konusunda farklı görüşlere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu görüşler arasında bir kısım seçmen bazı medya kuruluşlarının objektif olduğunu ve tarafsız yayıncılık yaptığını düşünürken, bir kısım seçmen ise medyanın genel olarak tarafsız ve objektif bilgi yansıtmadığını savunmaktadır. Bunun yanında bazı seçmenler ise medyanın seçmenleri kutuplaştırmak için kullanıldığını ifade etmektedir. Medyanın doğru bilgi verdiğini savunan seçmenlerin yine muhalefeti savunan kanalları "doğru bilgi veren ve tarafsız yayıncılık yapan" olarak nitelendirmesi dikkat çekmektedir:

> *...Bugün itibari ile KRT, Halk TV veya bu işte sosyal medyada daha o noktaya yönelmiş Oda Tv gibi kanalların daha fazla doğru bilgi verdiğini düşünüyorum ama bugün itibari ile hükümet yandaşı kanalların topluma doğru bilgi verdiğini düşünmüyorum. Merkez medyada nispeten Haber Türk'ü sayabiliriz doğru bilgi verme açısından (Erkek, Kadıköy).*

> *Özgür medyada var aslında. Baktığın zaman şunu dışlamıyor bunu kötülemiyor. Türkiye'de çok nadir mesela ben Fox'u tercih ediyorum diğer kanalları hiç tercih etmiyorum. CNN bana çok güven vermiyor. Fox tüm bilgileri doğru aktarıyor (Erkek, Bakırköy).*

Yapılan görüşmelerde birçok seçmenin medyadan edindiği bilginin tarafsız bir şekilde yansıtılmadığı görüşü ağırlıklı olarak ifade edilmektedir. Bazı seçmenlerin ise bu noktada farklı kanallardaki bilgileri karşılaştırarak karar verdiği belirtilmektedir:

> *Yüzde yüz doğru bilgilendirdiğini söyleyemeyiz çünkü çok ciddi bilgi dezenformasyonu var. Onu akıl sürecinden geçirip farklı kaynaklardan okuyup doğru bilgiye ulaşabiliriz yani (Erkek, Beşiktaş).*

> *Ya bu konuda medya, medya olmaktan çıktı. Hem bizim kanallar için hem yandaş kanallar için. Sebep yandaş kanallar hükümetin sağladığı bu organizasyonla bu hale geldi. Gazetelere bakın başlıklar bir ağızdan çıkmış gibi aynı. Onlar yalnızca iktidarı methetmek için gazete çıkarıyorlar, methetmek için televizyonlarda siyasi programlar yapıyorlar. Onlar öyle yapınca bu taraftaki muhalif televizyon kanalları ve gazetelerde aynı konuda, muhalif konusunda ortada bilgi alacak, sade vatandaşın bilgi alacağı medya maalesef kalmadı. Bu Türk demokrasisi için büyük bir eksiktir. Çünkü siyasi haberlerin dışında sanat, edebiyat, sinema gibi konularda da ... Eskiden mesela Varlık Dergisi vardı. Biz okurduk onu orda şiir vardı, orda makale vardı. Şu an da onlar kalmadı. Hatta giderek bu dizi filmlerden dolayı tiyatrolarda boşalmaya başladı. Yani*

ülkenin geleceği için en vahim şey bu kültür düzeyinde yapılan tahribat. Medya orda yok, öbür medyada ikiye bölünmüş durumda… (Erkek, Kadıköy).

Ben düşünmüyorum. Medya reytinge çalışıyor. Skandalları büyütüp, lafları abartıyor. Mesela gazete de anlatıyo anlatıyo olayla ilgisi yok. Futbol olsun, parti olsun, liderler açısından olsun... Yani çok da şey değil (Erkek, Bakırköy).

Muhalif medyanın daha tarafsız olması gerektiği de görüşmeler esnasında dile getirilmektedir:

Çok değil yani düşündüm de yani bazı konular hariç somut olan şeylerin dışında çok değil. Bizim taraftan da taraf öteki tarafta taraf. Her iki taraf da yanlı yani. Ben mesela Halk TV'yi izlerken zaman zaman rahatsız oluyorum. Yani bi A Kanal gibi olmamalı diye düşünüyorum, daha objektif olmalı diye düşünüyorum (Kadın, Kadıköy).

Bazı katılımcılar ise bir takım kesin bilgilerin her haber kanalında aynı şekilde verildiğini ve yorumun haberin içeriğini farklılaştırdığını savunmaktadır. Ayrıca haber kaynağının önemine de görüşme esnasında dikkat çeken bir katılımcı medyanın kutuplaştırma etkisine değinmektedir:

Arkadaşa da katılıyorum bizimkiler öyle olmamalı. A Haber'dekiler gibi olmalılar ama çok da yanlı olduğunu düşünmüyorum. Doğru tektir yani. Onu veriyor bence. Birçok konuda ben tarafsız olduğunu görüyorum, haberler konusunda ama yorumcular konusunda biraz şey olabilir. Onların da hakkıdır yani onlarda öyle düşünüyordur (Kadın, Kadıköy).

Şöyle ki arkadaşın dediğine katılıyorum. Doğru bi tanedir. Yorum ayrı. Yani bakın yorumlara şey yapamam ama haber haberdir. Onun için de Halk TV, Haber Türk'e biraz haberi doğru veriyor. Tabii haberin geldiği kaynağa bağlı. Yani haberin doğruluğuna bağlı. Şimdi bugün açıklanan korona verilerine ne kadar inanıyosunuz diye size sorsam, siz ne dersiniz? Bakanlığın açıkladığı bilgileri veriyo yani haberin kaynağı doğruysa doğal olarak ulaşan haberde doğru oluyo. Ama genelde öyle bi algı var ki hiç bişeye inanamıyoruz artık. İnanamaz bir hale geldik yani. Ne diyeyim ben korona verileri 23.000 açıklanıyor, herkes dio ki oooo nerde 23.000 bu 50.000 deniliyor. Ama bu 23.000'i Halk TV'de 23.000 dicek, ATV'de 23.000 dicek işte Habertürk'te 23.000 dicek. Çünkü hiçbiri afaki olarak ne aşağı indirebilirler ne de yukarı çıkarabilirler. Dolayısıyla haberin doğru olduğuna inandığım kanallar Habertürk, Halk TV, Sözcü Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi. Ama yorumlar farklı tabii yorum kısmında herkesin farklı yorumları var. Ben medyanın da hakkaten kutuplaştığına inanıyorum… (Kadın, Kadıköy).

Yapılan görüşmelerde bazı seçmenler ise doğru bilgiye geleneksel medya üzerinden erişemediğini, kendilerine hangi kaynaktan bilgi veriliyorsa ona göre haber

yaptıklarını savunmaktadır. Yorum katılarak haber yapmanın olayları farklı bir boyuta taşıdığını belirten seçmen, geleneksel medyadan edindiği bilgilere güvenmediğini ifade etmektedir. Fakat sosyal medya sitelerinden haberin ham haline ulaşılabildiğinin ifade edilmesi, seçmenlerin doğru habere bu kanallar üzerinden daha rahat ulaşabildiği söylemlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu da seçmenlerin zihninde medyaya dair algının da değiştiği ve evirildiğini göstermektedir:

> *Türkiye'de gazetecilik zor bi meslek. Bilgi edinemiyorsun. Yani gazeteci bir haber sunarken o bilgiye ulaşıp doğruluğunu teyit etmesi lazım. Zaten doğruluğunu teyit edecek bi makam da yok, bir merci de yok. Bi olay yaşanıyor, kime soracaksın emniyet müdürü mü sana bilgi verecek? Yok sen yorum yapacaksın. Bi olay üzerinden sen yorum yapıyorsun o haber spikerinin ya da bir başkasının yaptığı yorum üzerinden o bilgiyi alacaksın. Çünkü doğru bilgiyi veremiyor sana. Bu işte son afetlerde yaşananlarda sadece biz orda yorumladık. Bu olacaksa bu olacak, şu yanacaksa yanacak uçak geliomuş gidiomuş. Çünkü ortada bilgi yok. Sana bilgi verecek bi makam yok. Her şey yorumlarla yani. Onun için bi haberle ilgili bişey öğrenmek istediğimde o konuyla ilgili 7-8 tane farklı yayın izlerim. Birbirlerine teyit ettirmeye çalışırım. Ne kadarı doğru ne kadarı yanlış ya da birisi derki 25 kişi ölmüş birisi dio ki 70 kişi, birisi 35 kişi. Halbuki burda afaki konuşuyorlar. Ben orda görseline bakarım orda bir olay yaşanmış insanların durumu nedir ona bakıyorum. Yani doğru bilgiye gazeteci ulaşamıyor bende ulaşamıyorum. Sonuç olarak onların ulaşamadığı doğru bilgiye benim de ulaşma şansım yok. Onun için haber kanalları seyretmiyorum. İnsanlar 5 saat oturup aynı konuyu konuşuyorsa her gün saat 8'de oturuyorlar saat 1'e kadar konuşuyorlar. Yani o 8'den 1'e kadar bana ne anlatıyo? Hiç bişey. 5 saat bana her gün anlatabileceği ne olabilir bi insanın. Sadece eleştiriyolar, eleştiriyolar bu oldu şu oldu. Yani içinde haber yok yorumlarını dinliyoruz biz. Onun için bıraktım ben haberleri seyretmiyorum. Dediğim gibi Youtube kanallarında 15'er 25'er dakkalık programlar var anlatılan hatta haber ajanslarının montajsız ham yayınları var onları seyrederdim. Bi olayın yangınla ilgili haberlerini seyrederdim. Onun için doğru habere ulaştığıma inanmıyorum. Medyanın doğru haber verdiğine inanmıyorum. Bilgi edinme kanunu var ama sor kimse sana bilgi vermiyor. Kanunu var ortada (Erkek, Kadıköy).*

> *Hangi kanal olursa olsun kendine göre yayın yaptığını düşünüyorum. Birçok konuda kendi çıkarlarını öne alan yayınlar yaptıklarını düşünüyorum. Dolayısıyla beni zaten doğru bilgilendirmediklerini düşündüğüm için aslında konvansiyonel medya dediğimiz kaynaklardan uzaklaştım. Mesela internette Cüneyt Özdemir'in bir kanalı var ve orda 1 milyon kişi takip ediyor bu adamı. Çünkü niye televizyonda onu izleyen kitle televizyonda kandırıldığını ya da belli bir hedefe yönlendirildiğini hissettiği için buraları izliyorlar ya da farklı farklı influencer'ları izliyorlar. Bence samimiyet eksikliği olursa bu adamların*

yaptıkları programlarda anlaşılıyor. Mesela internette adamın program yapmak için inanılmaz ekipmanlara ihtiyacı yok. Onun derdi izleyiciyi tutmak ve izletmek. Çünkü ordan gelir kazanıyor. Dolayısıyla internette samimi olmazsa daha fazla izleyici kaybı olacağı için daha hassaslar. Yeni medyayı ben daha güvenilir buluyorum konvansiyonel medyaya göre. İnternet ortamı daha az manipüle ediyo (Erkek, Beşiktaş).

Yapılan görüşmede bir seçmen ise ekonomik veya coğrafik bazı sıkıntılardan dolayı belli kanalları izlemek zorunda olmasının bireyin algısını şekillendirebileceğini ifade etmektedir. Bu konuyu annesi üzerinden açıklayan bir seçmen, farklı kanalları izleyen bir Cumhuriyet Halk Partili seçmenin düşünce ve söylemlerindeki değişikliği medya üzerinden şu şekilde örneklendirmektedir:

Annemlerde kablolu TV var. Seyredebileceği kanallar belli. Bundan önce normalde uydu yayın vardı. Halk TV sabah açılır, akşam yatarken kapanırdı. Dünyayı öyle görüyodu. Ya dedi böyleymiş falan. Şimdi daha mülayim anlatmaya başladı her şeyi. Niye? CNN seyrediyor. Ciddi söylüyorum insanı değiştiriyo yani. Cumhuriyet Halk Partili nefret duyanlardan ama şöyleydi, böyleydi demeye başlıyo. Düşünceleri aynı ama daha sakin bakıyor artık. Annem bile daha şey bakmaya başlıyor. Onlara yanlış manlış diyor ama daha yumuşak. Şimdi yayında, kablolu TV'de yok. Açacaklar CNN izleyecekler. Mecbur Fox'un haberini seyrediyolar, diğer zamanlarda diğer kanalları geziyorlar babamla. Türkiye'de öyle bi gerçek var. Yani insanlara algı yaratmak konusunda kablolu tv kullanıcısı çok fazla Anadolu'da özellikle. Tabii Digitürk'e falan insanların fiyat olarak ulaşamaması vs. Daha önce de başvurduk ama kablolu TV de Halk TV'ye izin vermiyolar. Çıkıp bi insan televizyonda 10 kere yalan haberi yaparsa insan etkileniyor. Acaba bende mi sıkıntı var diyor insan psikolojik bişey. Yaşla ilgili bişey. Aynı yaştaki insanlar Facebook'a girdiler. Orda her yazılanı gerçekmiş gibi hayatlarında birbirine anlatıyor. Onlara da Facebook'tan bir etki var. Twitter, Instagram ve Linked In'den uzaklar ama Facebook'un bi etkisi var. Eğitim seviyesi ve yaş ikisinin birlikte olması lazım. Yani gazete okumamış zamanında sadece akşamları TRT'nin haberlerini seyretmiş, kitap okumamış, gazete okumamış sadece bilgileri hep aynı kanaldan almış. Bi alışkanlığı var ve onları doğru olarak kabul ettiği için, şimdi Facebook'u da yeni okumaya başladığın zaman bir şeyde onu da doğru kabul etmeye başlıyor. Yani TRT'de verdiği zaman bu haber doğrudur diyor. Böyle bir algıdan dolayı, alışkanlıktan dolayı inanıyorlar.

Cumhuriyet Halk Partisi'ni savunan genç seçmen kitlesinin ise medyadan doğru bilgi edinilmediği üzerine ortak söylem oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bir seçmen ise iktidar partisini savunan kanalların tarafsız olma durumunun olmadığını ifade etmektedir:

Mesela ben basılı yayınla ilgili bir şey söyliyeyim. Basılı yayında doğrulama siteleri üzerinden bir araştırma yapılmıştı. Mesela Türkiye'de en çok doğru haberi veren

Cumhuriyetmiş. Ondan sonra Bir Gün sonra Evrensel Gazetesi böyle gidiyor. En altta da Akit var. Burda direk buna güveniyor musun diyorsan güvenmiyorum. Tek tekte baktım nasıl çalışma yapmışlar ayrıntılı inceledim. Sağlıklı bi çalışma, metodolojik bir şeye girmeye çalışmamışlar yani bu bana şunu gösterdi demek ki Türkiye'de sol basın daha doğru haber yapıyor. Ama orda da yalan haber var. Yalan haber orda da var, çıkmıyor değil. Ama ağırlıklı olarak daha doğru yazılı basında haberi yapan gazete Cumhuriyet çıkmış. Ben kendime yakın gördüğüm için de takip ediyorum Cumhuriyet'i bu arada. Yani onun için söylemiyorum ama şöyle de bi şey var; muhalif için her zaman doğruyu söylemek daha kolaydır. Yani iktidardaysanız öyle kolay olmaz o mesele. Bence hiç kimse tarafsız ya da objektif olamaz hayatın gerçekliği var, hepimizin dünyaya bakış açısı var. Bilimsel nesnellikten bahsedeyim desen bilimsel nesnellikte olmaz ben öyle bi şey olacağını da düşünmüyorum ama olabildiğince doğru, olabildiğince gerçeği yansıtan muhaliflerin olduğunu düşünüyorum. Yani şöyle düşünüyorum. Yarın sol bir parti iktidar olduğunda Cumhuriyetin doğru haber yazma oranı düşebilir. Çünkü muhalefetken doğruyu söylemek daha kolay bir şey. Ha o zaman da yapabiliyorlarsa gerçekten gazetecilik yapıyorlardır. Ha Cumhuriyet yapıyordu ben tarihi olarak araştırdığımda da atıyorum CHP iktidarken de Cumhuriyet böyle tutum sergiliyordu. Bugün sergiler sergilemez ayrı bir konu (Erkek, Beşiktaş).

Hayır asla tarafsız yansıtılmıyor bu yüzden de aldığım bilgileri teyide muhtaç kabul ediyorum. Kendi akıl süzgecimden geçirip karşılaştırarak doğru sonuca ulaşmaya çalışıyorum (Erkek, Beşiktaş).

Evet onu dicektim şimdi tarafız her anlamıyla iki taraftan da tarafsız yansıtıldığını düşünmüyorum. O yüzden çeşitli kaynaklardan teyit etmek doğrulamak en mantıklısı (Erkek, Beşiktaş).

4.4.4.7. Parti ve İletişim

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde seçmenlerin bir kısmı partinin iletişiminde herhangi bir sorun görmediğini ifade ederken, bir kısmı ise partinin iletişim noktasında sıkıntıları olduğunu ve bu sebeple herkesi kapsayan bir politika uygulayamadığını ifade etmektedir. Bazı politikaların değiştirilmesi ve farklı strateji geliştirilmesi gerektiğini ifade eden bazı seçmenlere göre bölgesel olarak doğru adayların belirlenmesi, tüm kitleyi kapsayıcı ortak bir dil kullanılması, coğrafi ve kültürel değişkenleri göz önüne alarak iletişim strateji geliştirilmesinin gerekliliği özellikle genç seçmen kitlesinin özeleştiri niteliğinde ifade ettiği söylemler arasında yer almaktadır. Bunun yanında bazı seçmenler ise belediye seçimlerindeki iletişim stratejisinin partiye yönelik bu olumsuz algıyı bir anlamda kırdığını ifade etmektedir. Ayrıca Cumhuriyet

Halk Partisi'nin İYİ Parti ile millet ittifakını kurmasının da seçmenler tarafından desteklenmesi dikkat çekmektedir. Partinin günümüzde seçmenler ile iyi bir iletişim kurduğunu ifade eden katılımcılar bu durumu çeşitli örneklerle de desteklemektedir:

> *Yani kuruyor şu an. Bence özellikle bu son yerel seçimlerde bence iyi bi şey yakaladı. Daha iyi iletişime geçiyor, halka daha iyi indi. Mesela eskiden şöyle bi şey vardı. Muhafazakâr diyorlardı CHP'ye, CHP kendi görüşü dışında kimseyle bir iletişim kurmuyordu ama şu an değil. Eskiden ülke şartlarından dolayı öyle bi refleks vardı, ama şu an o yok. Şu an genel başkanda olması gerektiği gibi. Halka inebiliyor. Somut olarak mesela büyükşehir belediye seçimlerini gösterebiliriz. Herkes CHP'li gibi sarıldı sandıklara ve oy kullanmaya gittiler. O görüşte olmasa bile bir milyon iki yüz elli bin oy geldi mesela. Bu şeydir hani laikliği bu ülkede yanlış anlıyorlar. Laiklik dindarı dinsizleştirmek, dinsizi de dindarlaştırmak değildir. Laiklik dindarla, ateistin aynı yere oy vermesidir. Senin öyle bi politikan oluyor ki ikisine de aynı yere oy verdirebiliyorsun. Laiklik budur bence ama bu ülkede yanlış anlaşılıyor. Belki çok muhafazakâr bi insan gidip CHP'ye oy vermeyecektir onun belli bi refleksi olduğu için ama bi sonraki döneme daha farklı düşünecektir. Bir şey daha eklemek istiyorum, Genel Başkan güzel bi örnek vermişti. Bu mütedeyyin ve akil insanlarla bi toplantı yaptı ve tek tek karşılıyordu geçerken, orda bi tane kapalı kadın şey dedi işte sayın genel başkan siz Cumhuriyet Halk Partisi'ni muhafazakarlara açtınız. Hayır dedi muhafazakâr bizdik, biz muhafazakarlığımızdan ödün verdik ve siz hep vardınız zaten bu ülkede. Bence bu en güzel örnek (Erkek, Kadıköy).*

> *Ben aksine hiçbir vatandaşa konuşmak noktasında bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye'nin en yoksul kesimlerinden en zengin kesimlerine kadar oy alan bir parti. Bu daha çok bölgesel olarak değişiyor şimdi. Biz doğru bazen şöyle şeylerle karşılaşıyoruz; ya daha önce kimse bize gelmemişti. Şimdi normalde bu bir çalışma metodudur. Siz parti olarak tek tek ev ziyaret etmeyi bir çalışma metodu olarak belirlerseniz gider tek tek ev ziyaret edersiniz ama siz atıyorum daha kitlesel, eylemsel bir çalışma metodu sergilerseniz daha kitlesel, eylemsel bir metot sergilersiniz. O zaman kimsenin evine gitmemiş olursunuz ama meydanları doldurmuş olursunuz. Yani AKP yıllardır daha çok ev ziyaretleri yapan bir yapıya sahip işte kadın kolları üzerinden özellikle. CHP de ağırlıklı olarak mitingler, protestolar, işte basın açıklamaları ile giden bir yapı. Bu sizin biraz örgütlük mantığınız ile ilgili. İkisini de kullanabilirsiniz bi sorun değil. Mesele şu siyasal iletişim açısından düşündüğümüzde CHP'ye yıllardır saldırılıyor işte siz Beyaz Türk'sünüz, elitistsiniz, halktan uzaksınız, halktan kopuksunuz. Ya ben bunların hiçbirinin gerçeklik olduğunu düşünmüyorum. Bunlar bire bir arkadaşın ifade ettiği gibi siyasi iktidarın söylemleri, propagandası. Ajitasyon yapıyorlar yani şimdi şöyle düşünün ben kendimden bir örnek vereyim. Bir gün okulda kütüphanedeyim işte Cumhur*

İttifakına oy veren bir arkadaşım var bana aynı şeyi söyledi. Siz dedi halktan kopuksunuz. Nasıl halktan kopuğuz dedim? Yani dedi siz dedi mesela Türk'ü dinlemiyorsunuz. Nasıl dinlemiyoruz dedim mesela Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy veren çok büyük bir kesim var Aleviler, Türk'ü dediğin zaman Türkiye'de en çok akla gelen kesim nasıl dinlemeyelim yani var eden kesim. Sonra bu defa şey dedi ya dedi siz bir de halk oyunu oynamıyorsunuz. Ben dedim on yıl profesyonel yöre oyunu oynadım ben yani eğitimli oynadım bir de öyle düğünde falan değil, gittim baya yarışmayla falan oynadım. Ondan sonra dedi siz tespih sevmezsiniz. Şimdi ben de Erzurumluyum. Biz de Oltu taşı olayı şey olduğu için cebimden Oltu taşı tespih çıkartım. Şimdi bu bir algı ben orda doğmuş büyümüşüm, üniversite okumak için buraya geldim nasıl kopuk olabilirim yaşadığım toplumdan. Şimdi Beşiktaş'ta yaşayan insan nasıl Beşiktaş'tan kopuk olabilir? Yani öyle olduğunu düşünmüyorum işin açıkçası. Özellikle Deniz Baykal döneminde bir elitistlik vardı deniyor ama ben buna da katılmıyorum. Problem olabilir ama halktan kopuk değil. AKP'nin de olabilir, CHP'nin de olabilir, MHP'nin de olabilir. Hepsinde problem oluyor (Erkek, Beşiktaş).

Özellikle doğu toplantılarında doğu gurubu, köy köy gezmeler şu an görevlendirilen yaklaşık 50 tane milletvekilinin gruplara ayrılıp şehirleri gezmeleri halkla iletişime geçmeleri ekonomik sorunlarını dinlemeleri onlara yardımcı olmaya çalışmaları bunlar parti içinde yapılan ve dillendirilen şeyler. Özellikle Kemal Kılıçdaroğlu'nun son dönemlerde yaygın olarak halkın içine girme, halkla diyalog kurması dört beş kat arttı. Elitist denilen dönemler Deniz Baykal, Önder Sav falan filan dönemleri Gül Ayman Güler. O zaman CHP aşırı milliyetçi açıdan bakıyordu sola yakın bir parti değildi sadece solun adını kullanarak solcuların, sosyal demokratların oyunu almaya çalışan bana göre emperyalizmin kucağına düşmüş bir partiydi. Şu an da öyle değil şu an da daha demokratik hatta Kemal Kılıçdaroğlu'nun ve arkadaşlarının ön görüsü ile sola açılmak kadar sağ kesimin daha demokrat görüşlü insanlarını da içine alarak iktidara ortak olmak için büyümeye karar verdi. Mesela Abdüllatif Şener, Mehmet Bekaroğlu hatta hatta Yaşar Okuyan gibi insanları da içine alarak onların da demokratik görüşlerini geliştirerek büyümeye karar verdi. Tam soldan oy almasa bile yine de bazı sol kesimlerin desteğini alarak millet ittifakı adı altında bu kötü faşizan yönetimi değiştirerek demokratik, parlamenter sisteme geçebilmek için ittifak çevresini genişletti. Hatta bazıları dio ki HDP ile ittifak terör ile ittifaktır. Yasal olarak kurulmuş bir parti ile ittifak yapmanın hiçbir sakıncası yoktur (Erkek, Bakırköy).

Yapılan görüşmelerde geçmişte yaşanan iletişim sorunun partinin devletçilik politikası ile ilgili olduğu fakat günümüzde iletişim kurma açısından herhangi bir sorun olmadığı ifade edilmektedir:

Yani şöyle söylemek lazım, 15-20 yıl önce bi devlet geleneği vardı. Bazı dönemlerde eksikliğimiz olmuştur. Özeleştiri de yapabilmeliyiz yani. Devleti korumak, devletçilik adına bazı noktalarda koruyucu davranılmış ve bazı noktalarda halktan uzaklaşılmış olabilir. Yaşarken bilmiyorsunuz ama şu an da iletişim konusunda bi sıkıntı çektiğimizi düşünmüyorum. Çünkü eskiden bu kadar halka inmiyorduk yani halkla gidip temas kurma yoktu. Son 4-5 yıldır Türkiye'nin her noktasına milletvekillerimiz olsun, ilçe örgütlerimiz olsun devamlı sokakta halkla iç içe. Eleştiride dinlenir çünkü vatandaş bizi eleştirebilmeli. Neden eleştirebilmeli? Biz kendimizi içine kapanık olarak gördüğümüz zaman biz kendi eksikliğimizi veya yanlışımızı hissetmeyebiliyoruz. Dışarıdan daha rahat gözüküyor. İlk başta kabullenmemeye başlıyorsun sonra dinledikçe kendi arasında konuşuyorsun. Bir de vatandaş çok dertleri olduğu zaman birine derdini anlatmak istiyor. Bu teması kurdukça bir, iki, üç derken senin uzak durulacak birisi olmadığını, kendinden birisi olduğunu, oturup dertleşebileceğini hissediyor ve kafasında farklı şeyler düşünüyor. Ya onlarda bizim gibi… Çünkü yılladır gelen bir sağ dalgası yani bu Doğu Anadolu'da falan öyledir dinsizlerin partisi böyle bir propaganda yapıldı ve bu propagandanın sonucunda bi algı yaratıldı. Yani yoksa dediğim gibi Türkiye'de yaklaşırsan o kesimlere, onlar zaten bize oy vermiyor deyip gidersen onlarla iletişim kurmaya başlarsan sana oy vermeye başlayacağına inanıyorum ve veriyorlar da zaten. Son 4-5 yılda bu aşarak artıyor… (Erkek, Kadıköy).

Bazı seçmenlere göre ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı yerlerde iyi bir iletişim stratejisi geliştirememesinde coğrafik, kültürel ve iletişim teknolojilerine erişimin kısıtlı olması gibi belli sebepler yatmaktadır. Bir seçmen ise bu coğrafik durumu dezavantajlı bölgeler olarak nitelendirmekte ve partinin o bölgelerde iletişim kuramamasını dezavantajlı bölgelerin getirdiği bir sorun olarak açıklamaktadır:

Bahsedilen algı çok iyiydi. Bu algı bence güzel yaratılmış bir algı yani hem Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde hem de öteki partiler içerisinde buna inancı olan insanlarda fazla. Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde de çok Ankara'nın doğusunda partimiz yok diye. Aslında kopukluk değil fakat ordaki insanların batıdaki insanlara göre iletişimlerinin daha kapalı olmasından dolayı böyle bir algı ortaya çıkıyor olabilir. Yani burda kitle iletişim araçlarının daha fazla kullanılması insanların daha fazla farklı ortamlarda bulunabiliyor olabilmesi daha geniş bir bakış açısı ile bakmalarına sebep olabiliyor. Fakat doğu ve güney doğu tabi orda yaşamadığım için bilemiyorum bu noktada sadece tahmin yürütebiliyorum. Orda hem iletişim araçlarının, iletişim imkanlarının azlığı hem de daha yakın ailevi, aşiretsel ilişkiler daha dar bir bakış açısı ile insanların bakmasına sebebiyet verebiliyor ve bu da orda mevcut var olan görüşün değiştirilmesini büyük şekilde engelliyor. Bu engellemeden sonra da Cumhuriyet Halk Partisi doğuya inemiyo, halka inemiyo dedikleri zaman haksızsın diyemiyosun rakamlara baktığında haksızsın

diyemiyorsun çünkü alamıyo o noktada oy. Ama bunun sebebi benim oraya inememem değil ki ordaki halkın beni kabullenememesi. Çünkü belli bir sistem içerisinde yaşamışlar, doğmuşlar, büyümüşler ve uzak kalmışlar geniş iletişim kitlelerinden, geniş iletişim araçlarından. Bu bağlamda iki tarafta aslında Cumhuriyet Halk Partisi oraya inemiyor ama bu sadece partinin suçu değil, ordaki halkın toplumsal yapısının da suçu. Ben böyle bir düşüncedeyim yani. Toplumsal yapı zamanla değişecek, toplumsal yapı zamanla değişiyor şimdi eskiye nazaran neticede teknoloji ilerliyo iletişim araçları gelişiyo oraya da yavaş yavaş… bahsettiğimiz düşünce on yıllardır gelen bir düşünce yani bugün ortaya çıkmadı Cumhuriyet Halk Partisi'nin de halka inememesi ya da doğu da güney doğu da olmaması düşüncesi. On yıllardır var fakat her geçen gün bu düşünce azalıyor farkındaysak. Yani daha geçenlerde kitlesel bir katılım oldu güneydoğuda bir ilde partiye. Değişiyo yavaş yavaş. O bakımdan Cumhuriyet Halk Partisi'nin de değişen, gelişen iletişim araçlarına uyum sağlarsa bu "halka inemiyor" imajını da ortadan kaldırabilir ki yavaş yavaş başladı (Erkek, Beşiktaş).

Esasında hepimiz halkız. Halk deyince anlaşılan ne onu ben pek anlayamıyorum. Bunu bana hep sorarlar CHP halka inemiyor. E ben neyim halkım. Şurdan geçen vatandaş ne o da halk. Halk derken nedense daha dezavantajlı bölgelerin olduğu yerlere ulaşabiliyor mu, ulaşamıyor mu diye sormak mantıklı. Çünkü hepimiz halkız. CHP'nin ulaşamadığı dediğimiz, bundan evvel Ecevit'in ismini dağlara taşlara yazan o kitlelere denildiği gibi devletçilik politikaları bi 15 yıl evvelki şeylerden dolayı bi kopukluk yaşandı. Ama şimdi artık bizim de giremediğimiz yer yok. Bizde giriyoruz. Halk demeyelim de buna dezavantajlı bölgeler diyelim yani bi takım eksiklikleri olan yerler. Şöyle bişey var bizim anlatmamız gereken bi kere şunu yapıyoruz son yıllarda arkadaşlarda katılacaktır; diyelim ki bir bölgede yüzde 90'na yakın AKP oyu var. Yüzde 10 hani buraya girmeyelim nasıl olsa AKP'ye oy veriyolar demiyoruz. Dertlerine çare olunmaya çalışılıyor. Ha belki oy olarak dönüyor belki dönmüyor o ayrı bişey ama Cumhuriyet Halk Partisi şu an da bütün dezavantajlı bölgelere gidiyor (Kadın, Kadıköy).

Diğer yandan yapılan görüşmelerde bazı seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin iletişim stratejilerine yönelik bazı eleştirilerinin olduğu gözlemlenmiştir:

Şununla konuşursak ne olur diye düşünmekten vazgeçmesi gerekiyor Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve kitle partisi gibi bütün kitlelere hitap etmesi gerekiyor. Amasız fakatsız. Kullanılan dille de alakalı olabilir bu arada bu. Bizim matematiksel olarak daha fazla problemimiz var demek ki. Her kesime hitap ediyoruz ama demek ki her kesime hitap ettiğimiz şey yeterli değil. İşin finalinde iktidar olabilmek için yüzde 50+1'den bahsettik bir matematikte gerekiyor. Bu süreci doğru götürmek biraz da adayla alakalı. Adayın performansı ve gösterdiği dille alakalı olduğunu düşünüyorum. Yaşadığımız yerden örnek vereceksek; Birçok kazanabileceğimiz ilçedeki bunu çok rahatlıkla

söyleyebiliyorum ki ikinci seçimde gördük biz bunu işte Eyüp'te Fatih'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyükşehir belediyesi başkan adayının ciddi oyla birinci çıkmasını da gördük demek ki stratejik olarak burda belli hatalar var aday gösterme konusunda. Bunları da kabul etmek gerekiyor. Bu öz eleştirileri de vermemiz gerekiyor (Erkek, Beşiktaş).

Hiçbir şey mükemmel değil, ben realistim. Öyle desek ki çok mükemmel bi iletişim kuruyor hayır sadece çalışılıyor diyebilirim son dönemde. Ben aslında hiç kimsenin halkla iletişim kurduğunu düşünmüyorum. Yani diğer şeyler diyor ki kapı kapı dolaşıcaz sözde var bunlar. Yani kendini anlatman için bir derdin olur. Hepimizin bi derdi var aslında baktığında. Herkesinkini tek tek çözemezsin belki ama genel olarak toplumsal sorunların iletişim ile çözülmesi lazım. Çözeriz denilen birçok şey kulak arkası yapılıyor. Daha çok çalışılması lazım bire bir halkla iletişim kuracaksın onları dinliceksin. Parti organları içinde var olan sorunları etüt edeceksin. Tartışacaksın nasıl yapılabilir. Artık eskisi gibi değil millet neticeyi görmek istiyor. Öncekinin bir derece üstünü görmek istiyor artık halk (Erkek, Bakırköy).

4.4.4.8. Oy ve Baskı

Yapılan odak grup görüşmelerinde seçmenlere oy verirken üzerlerinde herhangi bir baskı hissedilip hissedilmediği sorulmuştur. Kadıköy ve Beşiktaş'ta yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda bir kısım seçmenin içsel ve dışsal birçok baskı faktörü saydığı gözlemlenirken, bir kısım seçmenin ise oy kullanırken herhangi bir baskı hissetmediği belirtilmiştir. Bakırköy bölgesindeki seçmenlerin ise oy kullanırken herhangi bir baskı hissetmediği belirtilmiştir. Parti aidiyeti, başkaları için doğru kararı verip vermediğine dair içsel baskı süreçleri seçmenlerin oy verirken baskı hissettiği konular arasında yer almaktadır:

Yani baskı… Bizim için en büyük baskı duyduğumuz aidiyet. Partiye duyduğumuz aidiyettir. Zaman zaman ne bileyim Ekmeleddin İhsanoğlu olayı yaşadık mesela. Hiçbirimiz belki gönlümüzden geçe geçe oyumuzu vermedik ama partiye duyduğumuz aidiyet o oyu vermemizi sağladı. Her seçmen tabakası için farklı baskı unsurlarını sayabiliriz. Bizim için bu partiye duyduğumuz aidiyet (Erkek, Kadıköy).

Ben de sadece vicdani bir sorumluluk, yükümlülük hissediyorum yani. Onu şartlarını yerine getiren partiye oy verdiğimde de hiçbir baskı kalmıyor. Daha çok içsel bir baskı durumu oluyor çünkü denildiği gibi yine senden ziyade milyonlarca insanı, sonraki nesilleri etkileyecek bir şey olduğu için o yönden bir baskı hissediyorum vicdani bir sorumluluk. Onun dışında bir baskı hissetmiyorum (Erkek, Beşiktaş).

Diğer yandan bazı seçmenler tarafından ise toplumsal sorunlardan dolayı oy verirken baskı hissedildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda bir seçmenin baskı hissettiği toplumsal sorunların çözümünü de yine inandığı partide bulabileceği belirtilmektedir:

> *Ya tabii ki baskı dediğim bizim kaygılarımız. Şöyle bişey söyleyeyim esnafla sohbet ediyoruz ya dio ki pandemi sürecinde benim işlerim çok güzel. Peynirci süt ürünleri satıo. İşlerimi dörde beşe katladım ama sor çok mutsuzum. Neden dedim? Yandaki esnafım kapattı gitti iflas etti dedi. Kız kardeşim işinden oldu dedi. Tek başına bi mutluluk yok. Ya ben her şeyden mutlu olamıyorum ki. Bu toplumun baskısı da bana yük oluo. Yükü bindirdiği için inandığım partiye oy veriyorum. Ya tabii ki etkiliyor (Erkek, Kadıköy).*

> *Zaman zaman baskı oluyor. Mesela ülkemizdeki bazı gelişmeler. Örneğin göçmen politikası ben de bir seçim farklılığı doğurabiliyor. Nedeni kim o zaman onu seçmemeliyim diyorum. Ama kişisel menfaatim olmadığı için başka bir baskının olmadığını düşünüyorum ben (Erkek, Beşiktaş).*

Yapılan görüşmelerde oy kullanırken herhangi bir baskı hissetmediği ifade edilse de görüşme esansında partinin sembolünden olan Altı Ok ilkesinin bir baskı unsuru yarattığı dile getirilmektedir. Bu da Altı Ok felsefesinin seçmen üzerindeki etkisine işaret etmektedir:

> *Benim yok bi baskı yok bende ama eğer bi CHP seçmeni için aynı şeyi söyleyemem, bilemem ama bende bi baskı olmuyor. Kaygılarımız var ve yani bizim değişmez bi Altı Ok ilkemiz var ve bizim baskımız o. Yani altı ok ilkeleri. Değişmeyen Altı Ok'un ilkeleri. Bu ilkelere sahip çıkıldığı sürece bi baskı hissetmem ama yani şu an da CHP seçmeninden daha çok AKP seçmeninde bi ekonomik krizin etkisiyle şöyle böyle bi oy kayması olabilir (Kadın, Kadıköy).*

Bazı seçmenler ise oy kullanırken herhangi bir baskı hissetmediğini ifade etmektedir:

> *Hiç kimse beni etkileyemez (Erkek, Bakırköy).*

> *Kimin haddine düşmüş böyle bişey. Şu an ki benim hayat görüşüme, ideolojik görüşüme ve bir güç olarak CHP'yi görüyorum. Gönüldaşlık bu. Beni kimse zorlayamaz (Erkek, Kadıköy).*

> *Ben herhangi bir baskı olduğunu düşünmüyorum. Seçim çalışmalarında aktif olarak çalıştım ve hani layıkıyla da görevimi yaptım. Tabii ki de araştırıyorum ediyorum ama baskı olduğunu düşünmüyorum (Kadın, Beşiktaş).*

4.4.4.9. Parti Lideri Etkisi

Seçmenlerin siyasi kararlarını ve tercihlerini etkileyen en güçlü ve belirleyici faktörlerden biri de parti lideridir. Bu anlamda seçmenlerin bir partiye oy verirken partideki liderin de parti değerlerini yansıtması seçmenlerin karar verme aşamasını etkilemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde parti liderinin kararlarını etkilemedeki rolü sorulduğunda, parti liderinin önemine yönelik farklı söylemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir kısım seçmen parti liderinin oy verme kararında etkili olduğunu ve liderin belli özellikler taşıması gerektiğini ifade ederken, bir kısım seçmen ise öncelikli olarak partinin kendisi ve daha sonra partinin değerlerine uygun bir adayın olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda lider özelliklerinin bilinmemesi veya liderin partinin değerlerini net bir şekilde yansıtmamasının seçmenlerin kafasında tereddüt oluşturduğu gözlemlenmektedir. Yapılan söylemlerin sonucunda direk ve dolaylı olarak parti liderinin karar verme noktasında önemli bir rolü olduğu gözlemlenmektedir. Seçmenlerle yapılan görüşmelerde Türkiye'de parti liderinin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir:

> *Parti lideri elbette önemli. Hem bizim için hem Türkiye'nin genel seçmeni açısından tercihi direkt olarak etkileyen en büyük unsur bir partinin siyasi lideri. Bu konuda öyle düşünüyorum (Erkek, Kadıköy).*

> *Benim için lider önemli. Hani şu gelsin o da olur, şu gelsin o da olur değil. Hani en iyi örnek Ekmeleddin İhsanoğlu ile İmamoğlu arasındaki farktı. O zaman da bir ön yargımız vardı. Ekmeleddin kim, neci, napıo, nasıl bir politikası var. Ama İmamoğlu tamamen o şeyi yıktı. Tamam ikisi de farklı seçimlerdi ama tamamen o ön yargıyı yıktı. Kendini çok iyi ifade etti. Bence halkın içinden biri olması gerekiyo. Belli bir kesimden olup da üstten bakan bir insan olmaması gerekiyo. Emeğe önem veren, sürdürülebilir değerlere önem veren biri olması gerekiyo. İşçinin hakkını veren birisi olması gerekiyo. Tabi bunları da gözeterek ona göre partiye oyumu veriyorum. Siyasi politikaları önemli benim için (Kadın, Beşiktaş).*

> *Karar verirken parti lideri anahtardır (Erkek, Bakırköy).*

Diğer yandan parti liderinin karar vermede önemli bir rol oynadığını belirten seçmenler, liderin hitabet özelliklerinin iyi olması, tüm kesimleri kapsayıcı bir dil kullanması ve halkın sorunlarına çözüm getirecek nitelikte olması seçmenin liderin önemine dikkat çektiğini göstermektedir:

Tabii ki de önemlidir. Yani söylem bazlı ve hitabet tarzı aslında daha öz anlaşılabilir, herkesin tarafından anlaşılabilir bir dil kullanması gerekiyor. İşte bahsedildiği gibi o Beyaz Türk damgasından biraz uzaklaşmalı ve ben de olduğunu düşünmüyorum bu arada ama genel olarak herkese ve her kesime hitap edebilmek ve anlaşılabilir bir dil kullanması gerektiğini düşünüyorum. Tabii ki de kitleleri ikna edebilme yeteneği, problem çözebilme yeteneği bunlarda önemli şeyler tabii ki. Ama bi parantez daha açarsam inançlara saygılı, her türlü inanç ve inanışlara saygılı olması gerektiğini düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Bence liderin hatipliği önemlidir güven verici olacak. Güven verdiği sürece ben o partiye oy veririm. Bu bakımdan liderin aydınlığı ve ülkesine, halkına bağlılığı, partisine bağlılığı benim için önemlidir (Erkek, Bakırköy).

Yani şöyle benim için parti lideri, benim için Kemal Kılıçdaroğlu partimizin lideridir. Önemlidir çünkü biz seçiyoruz zaten. Şöyle bişey var Cumhuriyet Halk Partisi'nde mahalle seçimlerinden başlayarak kurultay delegeliğine kadar giden bir süreç var. Bu süre zarfında örgüt seçiyor bizim genel başkanımızı örgüt seçtiği için ve bizde örgütün tabanı olduğumuz için nitelikleri önemlidir. Parti lideri bi kere devlet adamı olmalı yani devlet işleyişlerine hâkim olmalı, siyasi tecrübesi olmalı, örgütünün tabanıyla ilişkisi olmalı, halkı çok iyi bilmeli, halkın sorunlarını çok iyi bilmeli. Yani şu an da en çalıcı noktalar neyse eğer onlara çözüm üretecek yapıda olması gerekir. Halkın inanması gerekir her şeyden evvel. Yani ben X liderine oy veriyorsam eğer bu kişi benim sorunlarımı çözecek, şu an ki mutsuzluklarımızı çözecek, çocukların eğitim sorununu çözecek, sağlık sorununu çözecek bunlara inandırabilecek, bunlara hâkim lider profili tabii ki halk üzerinde etkili. Yani bu çok önemli. Şimdi biz Kemal Bey'in anlattıklarımızı yaşadığımız mutsuzlukları bilen bir kişi. O da onları yaşıyor çünkü. Dolayısıyla onun verdiği mesajlar benim için çok önemli (Kadın, Kadıköy).

Görüşme esnasında parti liderinin öneminin seçim türüne göre değişkenlik gösterdiği de ifade edilmektedir. Yani yerel seçimlerde partinin liderinin kararları pek etkilemediği fakat genel seçimlerde parti liderinin etkili olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca parti liderinin belli özelliklere sahip olması, oy verme kararını etkilemektedir:

Bir partiye oy verirken verdiğin oyun şekli de önemli. Şimdi genel seçimler başkadır. Yerel seçimler başkadır. Ben bir yerel seçimde parti liderine çok takılmam çünkü orda oyu alacak parti lideri değildir. Yani yerel seçimde orayı kazanan belediye başkanı hani partiden çok belediye başkanı önemli, şahıs önemli. Fakat genel seçimlere baktığımız zaman genel başkan aday olduğu ve ülkeyi yönetecek o olduğu için tabii ki o çok önemli. Ama daha sonrasında da lider özelliğine geçersek eğer ben şöyle düşünüyorum kesinlikle evet hümanist belli bir noktada kesinlikle hümanist, dünya barışı ülke içi barış bunları

kesinlikle kabul etmiş. Ülkedeki her kesimi içine sindirmiş olması gerekir. Bunun dışında ama bugüne kadar milli benliğini de kesinlikle koruması gerektiğini düşünüyorum. Yani buna kesinlikle sahip çıkması gerektiğini düşünüyorum. Onun dışında çağdaş, çağa ayak uyduran, herkesi dinleyen, her kesimi dinleyen bir kişi olmasını düşünüyorum. Bir de şöyle bu noktaya gelen bir insanında hayatından belli bir noktaya kadar vazgeçmesi gerektiğine de inanıyorum. Çünkü orayı seçiyorsan eğer, o noktaya gelmeyi göze alıyorsan hayatından bazı şeyleri artık çıkartmak zorundasın. Bu nasıl söyleyeyim… ya en ufak uykunuzu bile çıkartmak zorundasın. Ve bu da aslında iyi bir şey değil. Ama ayakta kalabilmesi için, ülkeyi yönetebilmesi için hayatından bazı fedakârlıklar yapması gerektiğini düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Yapılan görüşmelerde bazı seçmenlerin liderin öneminden bahsettiği görülse de partinin kurumsal yapısını ön planda tutulduğu görülmektedir:

Şimdi tabii parti lideri önemlidir. Çünkü parti lideri beni temsil eder ve onun ağzından çıkacak her şey beni bağlar ama parti liderinde bizim gibi partilerde kurumsal yapısı daha önemli, yüz yıllık bi parti. Bi çok genel başkan geldi gitti. Parti lideri bugün Kemal Kılıçdaroğlu yarın istifa etse karalar bağlamıcaz biz. Bu partinin kurumsal yapısı yeni bi lider çıkartır. Örgütten yeni bi lider çıkar ve aynı düşünceyi ve çalışma temposunu ülke için ne doğruysa onu yapmaya çalışır. Biat kültürü olmadığı için. Tarih boyunca bu ülke için neler yaptıkları, Türkiye'nin siyasi yapısına ne gibi katkılar sağladıkları onlara bakmak lazım yani yoksa yarın öbür gün Recep Tayyip Erdoğan'a bişey olsa AKP diye bi parti yok. Yani Türkiye'de yüzlerce öyle parti var. İsimleri, tabelaları duruyor. Önemli olan kurumsal yapının sağlam olması lazım. Diğer siyasi parti anlayışında parti-lider var. Devamlı o seçilir bi vakıf gibi düşünün (Erkek, Kadıköy).

Yani beni çok şey yapmıyor ya oy verirken parti liderinin kim olduğuna pek bakmıyorum. Daha böyle kendi görüş açımdan veriyorum. Başka meseleler açısından parti liderinin kim olduğu önemli ama bire bir oy verme noktasında çok etkilemiyor yani. Başka meseleler derken parti içi demokrasi, parti içi işlerin yürümesi o tip meseleler açısından liderin kim olduğu önemli ama oy verirken, seçime giderken beni bire bir pek etkilemiyor. Ben CHP'ye oy verdiğim için CHP genel başkanının kitle anlamında kendini yetiştirmiş, birikimli, demokrat aynı zamanda insana değer veren, böyle şatafattan uzak, sade böyle kitle anlamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurumsal kimliğini yansıtan birinin olması gerekiyor. Yani burda örnek kurucu liderimiz Atatürk olduğu için yani onun gibi hayatının benzer bir biçimde olması lazım. Çünkü Atatürk bir halk çocuğuydu işte okudu general oldu, bu vatanı için gerekeni yaptı. İşte Ecevit benzer biçimdeydi. Yine halktan gelen biriydi. Keza Altan Öymen öyleydi. E Kılıçdaroğlu öyle. Türkiye'nin bir köyünden çıkmış devlet okutmuş falan. Bu tip insanların olması benim için çok daha önemli (Erkek, Beşiktaş).

Yapılan görüşmelerde bazı seçmenlerin ise parti liderine oy vermediği, parti ideolojisine oy verdiği ifade edilmektedir:

> *Şöyle, partinin iktidara gelebilmesi için parti lideri önemli ama benim için oy verirken önemli değil. Çünkü denildiği gibi partinin bir programı var, partinin bir politikaları var ben ona oy veriyordum. Lidere oy vermiyordum. Lider onu uygulamak zorunda. Partinin bir programı var, bir tüzüğü var uygulamak zorunda. Onun için benim kararımı etkilemiyor önemli değil liderin kim olduğu. Ama partinin iktidara gelebilmesi için… (Erkek, Beşiktaş).*

> *Yani partinin kendisine bakılır liderine bakılmaz ama durum değişti Türk demokrasisinde. İsmet İnönü kendi resmiyle hiçbir propaganda yapmamıştır. Altıok başka yok. Şimdi öyle değil. Adaylar bile kendi propagandasını yapıyor. Halbuki adayların kefili partidir. Oy verdiğim partiye karar vermişsem liderin benim için önemi yok (Erkek, Kadıköy).*

4.4.4.10. Diğer Parti Seçmenlerine Yönelik Görüşler

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmede diğer partilere oy veren seçmenlerin kendi iradesi ile oy kullanıp kullanmadığı sorulduğunda, büyük çoğunluğunun özellikle Ak Parti seçmenleri ile doğu ve güneydoğu bölgelerinde oy kullanan seçmenlerin kendi iradeleri ile oy kullanmadığı belirtilmiştir. Diğer seçmenleri etkileyen temel faktörlerin ise ekonomik, dini, kültürel, ticari, aile, çevre ilişkileri ve medya gibi çeşitli faktörler olduğu ifade edilmektedir:

> *Şimdi bazı faktörler var şöyle söyleyeyim yani kendi iradeleri ile oy kullanabilirler, aile baskısı ile oy kullanabilirler hani çok farklı oluyor belirli bölgelerde. Hep böyle kendi çevremizden konuşmayalım yani geneline baktığımızda aile etkisi oluyor, baba etkisi oluyor, kadınsa eğer eşinin etkisi çok oluyor. Ben bi kadın kolu başkanlığı yapmıştım. Böyle alan çalışmamamızda konuşuyoruz kadın toplantısında, kadınlar bana şunu söylemişti: kabine girdiğimiz zaman kabinin perdesini kapatsak da eşimin o bir çift gözünü üzerimizde hissediyoruz. Yani dolayısıyla aile faktörü birinci bence, çevre faktörü var. Artı yani şimdi 20 yıldır AKP iktidarda olduğu için AKP'den konuşuyor gibi oluyoruz hep başka partilerde var esasında ama… Alınan bi takım yardımlar var, alınan bi takım işe girmiş aileden birisi işe girmişse eğer yardım alıyorlarsa eğer parasal yardım, engelli yardımı, çocuklara burs bişeyleri karşılanıyorsa sanki başka parti iktidar olursa bunları kaybedebilirim şeysi yaşıyor seçmenler. Çok çalıştığım için karşılaştım. Dolayısıyla bunlar bir partiye oy vermek için en büyük etkenler şu an da. Bi de tabi şimdi 20 yıl mı oldu AKP başta? Şimdi çocuk 20 yaşına geldi başka hiç parti bilmiyor, görmedi yani görmedi. Öyle değil mi? Dolayısıyla oy verme yaşına geldiğinde annesi babası nereye oy*

veriyorsa oraya veriyor. Dolayısıyla çevre çok etkili, yaşadığı çevre, oturduğu çevre çok etkili, aile etkili, iş alanı etkili, yardımlar etkili böyle bi takım faktörler oyların yönünü belirleyebiliyor (AKP özelinde konuşuyorum) (Kadın, Kadıköy).

Ben de katılıyorum. Özellikle sağ partilerde bi biat kültürü olduğu için hem kanaat önderi hem parti lideri ne derse sorgusuz sualsiz bi etkilenme olduğunu düşünüyorum. Bir de ticari kaygılarla da ekonomik kaygılarla da çok fazla oy veren insan var. O yüzden kendi iradeleri ile oy vermeyen kişilerin olduğunu düşünüyorum (Erkek, Beşiktaş).

Bence bazı insanlar yandaş medyayı çok izlediği için ufak yardımlara şey yapıyor yardımların etkisinde kalıp özgür oy kullandığını zannediyor (Erkek, Bakırköy).

Bazı seçmenler ise özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde baskı ile seçmenlerin oy kullandıklarını ifade etmektedir. Bu sebeple kendi kararları ve özgür iradeleri sonucunda oy kullanmadığı dile getirilmektedir:

Belli bölgelerde kullanmıyorlar. Mesela ben doğuyu, güneydoğuyu biliyorum çok dostum var orda. Aşiret reisi karar veriyor kadınlar sandığa bile gitmiyorlar, kimlikleri veriliyor gidiyor orda oy kullanıyor ve onların yerine imza atılıyor ve dönülüyor. Böyle bi gerçek var bu ülkede. Bunun ne kadar farkındayız bilmiyorum, ben biliyorum ama. Ben öyle olduğunu düşünüyorum (Kadın, Kadıköy).

Şöyle ben buna genel olarak cevap verememem fakat bölgesel baktığım zaman kitleler halinde bazı kesimlerin oy verdiğini biliyoruz hepimiz. Daha çok doğuda oluyor. Belli aşiretler şeklinde oluyor. Hani insanlar orda evet belli bölgelerde kendi iradelerinin dışında gerek hiç sorgulamadan gerekse mecbur kalarak belli yaptırımlar sonucunda kitleler halinde oy verdiğini biliyoruz. Ama genel olarak hani kendi iradeleri ile mi oy veriyor diye baktığım zaman medyanın evet kesinlikle çok büyük bir faktör olduğunu söyleyebilirim bu konuda. Medyanın gerçekten insanları yönlendirdiğini söyleyebilirim. Tek bir parti için değil bu birkaç parti için söyleyebilirim bunu (Erkek, Beşiktaş).

Ak Parti'ye oy veren yüzde 20 kitle gençleri kızları veya damatları yaşlılar tarafından sürekli bi baskı altında. Yani sürekli yemin ediyorlar hakkımı helal etmem, sütümü helal etmem gibi baskı yapıyorlar. Kendi iradeleri ile kesinlikle kullanmıyorlar. Özellikle doğuda olsun zorla oy kullandırma şekli var zaten. Bu haberlerde çıktı videoları da var zaten. Aşiretler liderler olsun doğuda açık açık videoları var Ak Parti Ak Parti diye. Adam daha oy kullanmadan oy basılıyor. Diğer kalan partilerin hepsinin kitleleri hür. İnsanlara makarna dağıtılması onları etkiliyor. Dini olarak da yüzde yüz etkileniyor. Adamın söylemine bakmıyor adamın iki rekât namazına bakar, bir Fatiha Suresi okur, bir Yasin Suresi okur ona göre hareket ediyolar. Herkes Fatiha okumasını biliyo kardeşim ben de okumasını biliyorum (Erkek, Bakırköy).

Yapılan odak grup görüşmelerinde bir seçmen ise oy kullanırken köyde ve kentte yaşamanın her parti seçmeni için belli özgürlük ve kısıtlama alanı oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda küçük bölgelerde veya köylerde yaşayan kişilerin sosyolojik yapının baskın hale gelmesi ile özgür iradeleri doğrultusunda oy veremediği katılımcı tarafından dile getirilmektedir:

> *Yüzde 80'ini şehirleşmiş bi ülkede yaşıyoruz. Yüzde 20'inde mahalle baskısı var. Yani kırsal kesimde sandıkta bi oy kullanılıyor, muhtarda bilir, orda yaşayanlarda bilir. 30-40 kişinin oy kullandığı bi sandıkta kimin nereye oy verdiği çıkarsa sorgularlar, bulurlar. Bu baskı var ama şehirlerde öyle bi baskı, öyle bi tercihlerde… dediği gibi sandığa gidince kurana el bastıranlar oluo onlar oluo ama o kadar çok değildir. Kırsalda bu oluyor ama. Şöyle söyleyeyim bizim oralarda benim coğrafyamda CHP haricinde çıkmaz. Geçen seçimde iki oy çıkmış hala onu arıyorlar. Bu iki kişi kim? Böyle bir yapı var yani. Biz böyle tartışırken öteki taraftakiler farklı tartışır. Orda dediğim gibi sert bir tavır gösterirler, dışlarlar toplumdan, orda var olamazsın, esnafsan senden bişey almaz, köylüysen buğdayını değirmene götüremezsin. Bir sürü kısıtlama yaşarsın (Erkek, Kadıköy).*

Diğer yandan bir seçmen ise genel olarak Türkiye'deki seçmenlerin kendi iradesi ve kararları sonucunda oy kullandığını belirtilmektedir:

> *Ya değişken bi durum tabi. Ama şunu söyleyeyim Türkiye toplumu dünya üzerindeki en politize toplumlardan bi tanesi. Ben Türkiye toplumunun siyasete son derece ilgili olduğunu düşünüyorum. Elbette aile baskısı, çevre baskısı vs. bunlar sebebiyle oy verme tercihlerini etkileyen ciddi bi güruh vardır ama genele itibariyle ben Türkiye toplumunu siyasete ilgili, kendi tercihlerini kendi belirleyen, belki yakın çevresine hissettirmese bile sandıkta gidip gizlice kendi düşündüğüne gidip oy veren seçmen yapısından oluştuğunu düşünüyorum (Erkek, Kadıköy).*

4.4.4.11. Partiye Yönelik Çelişkiler

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde oy verdikleri partiye yönelik herhangi bir çelişki durumu yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda, seçmenlerin büyük bir kısmı ufak tefek çelişkiler yaşadığını ama yine de oy vermeye devam edeceklerini ifade etmektedir. Diğer yandan partiye yönelik çelişki yaşadığını belirten seçmenlerin de bu çelişkilere rağmen yine de aynı partiye oy vermeye devam edecekleri belirtilmektedir. Bazı çelişkiler duyumsamasına rağmen partiye yönelik kararında değişiklik olmadığını ifade eden seçmenler bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

Ya insanlar tabii fotokopi gibi aynı olamaz. Çelişkiler olur ama böyle çok eleştirdiğim bi sorun yaşamıyorum ve oy veriyorum (Erkek, Kadıköy).

Evet oluyor. Buna rağmen oy veriyorum. Her konuda zaten örtüşmesi mümkün değil ama bir kefeye koyduğunda bir söylem örtüşmüyorsa çoğu söylem örtüşüyor. O yüzden oy vermeye devam ediyorum. Zaten o örtüşmediği nokta fazla olursa vermem oy (Erkek, Beşiktaş).

Ufak tefek şeyler oluyor tabii oy vermemi etkilemiyor ama (Erkek, Bakırköy).

Partiye yönelik herhangi bir çelişkisi olmadığını ifade eden bir seçmen ise kararlarını etkileyen bir durum olmadığını bir anlamda ifade etmektedir:

(Çelişki) olmadı benim için (Erkek, Kadıköy).

Yapılan görüşmede özellikle genç seçmen kitlesinin partinin geçmişte aday olarak gösterdiği kişinin parti ideolojisi ile uyuşmaması, partinin türban konusuna yaklaşımı konusunda çelişki yarattığı görülmektedir. Yine günümüzde partinin göç politikasının da seçmenlerde çelişki yarattığı ifade edilmektedir:

Son dönemde çok olduğunu düşünmüyorum ama geçmiş dönemlerde evet bunu ben de çok yaşadım. Bir iki örnek verirsem de ben o dönem Cumhuriyet Halk Partisi'nin çatı adayı olarak Ekmeleddin İhsanoğlu'nu aday göstermesini yani o güne kadar adını duymadığım bir insandı tamam çok normal ben ismini duymayabilirim. Fakat araştırıldığında da ne parti geleneğine uyuyor ne benim kendi ideolojik düşünceme uyuyor. Ya ben zaten ideolojik düşüncem olduğu için o partiye oy veriyorum fakat partinin çıkarttığı adam benim ideolojime ters. Burda bir çelişki var. Bu bir örnek. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıllar önce uzun yıllar boyunca da sürdürdüğü işte türbanla alakalı konularda da karşıydım buna. Şu anda da hatta onlarda görüşlerini değiştirdiler bu konuda. O yüzden hoşuma da gidiyor açıkçası (Erkek, Beşiktaş).

Yani ben parti ile genel olarak çelişiyorum ya. Yani şöyle ben partinin daha solunda bi bakış açısına sahibim. Dolayısıyla ben partiye genel olarak bir eleştirim oluyor sürekli yani her daim. Parti politikalarına yönelikte eleştirilerim oluyor. Mesela son dönemde mülteci konusunu örnek verelim. Mesela çok büyük hata yapıyoruz yani. Çok ciddi bir Suriyeliler notasında hata yapıyoruz, bütünlükçü yaklaşmak lazım. Uyum içerisinde götürmek lazım. Yani şey söylemini tetikliyo iktidar tamam biz göndermicez diyo ama bunlar bu Suriyeliler burda kalacak. CHP çıkıp diyor ki biz anavatanlarına dönmelerini sağlıcaz dio ama şimdi ordaki Bolu belediye başkanını hiç söylemiyorum yani. Acaip bir rezalet. Bu arada parti kesinlikle o şekilde düşünmüyor. Ordaki asıl mesele bu insanlar geçici koruma statüsünde. Dünyada geçici koruma statüsü diye bi şey yok. Yani biz Suriyelileri BM ile anlaşıp özel olarak bir şey yaptık. Bu insanlar mülteci statüsünde ya

da ne bileyim Almanya'daki Türkler gibi çalışan statüsünde başka bir statü içerisinde bir uyum programı oluşturulması gerekiyor. Çünkü bu insanların belli bi kısmı döneceklerdir evet ama belli bi kısmı da dönmek istemeyecek. Ve senin bu insanları bu toplum içerisinde işte sigortalı bir biçimde çalışması lazım, oturma hakkının olması lazım, çalışma hakkının olması lazım, çocuklarının eğitim hakkının olması lazım. Ya şimdi çalışıyolar vergi ödemiyolar. Adam işyeri kuruyor vergi ödemiyor başkasının çalıştığı sömürü koşullarında çalıştırıyor yani çok büyük sorunlar var. Bu insanların birçoğu yarın öbür gün gayrı-meşru, illegal her türlü işin içerisine girecekler. Çünkü oraya doğru itiliyorlar. Ciddi problemlere yol açacaklar. Zaten Türkiye'de ciddi bir işsizlik var insanlar iş bulamıyor ve şey yapıyorlar; Suriyeliler çalışıyor bizi çalıştırmıyorlara getiriyorlar noktayı. Yani bu da özellikle mülteci karşıtlığını tetikleyen bir şey. Buna yönelik partinin çok ciddi bir çalışma üretmesi gerekiyor. Mesela ben bu konuda hiç yeterli bir çalışma ya da doğru çalışmanın yapıldığını düşünmüyorum. Son dönemde onunla ilgili ciddi bir sorun var bence. Ama gene de ben şunu da söyleyeyim götürüp oy vericem çünkü Türkiye'de alternatif açısından bunun daha iyisini yapacak bir alternatif yok (Erkek, Beşiktaş).

Yine yapılan görüşmelerde bir seçmen, çeliştiği noktalarda partiye ders niteliğinde olması adına yerel seçimlerde farklı bir partiye oy verdiğini belirtmektedir:

Benim de örtüşmediği noktalar oluyor. Bunu genel seçimde yapamasam da yerel seçimlerde ders niteliğinde olsun diye bazen oy vermediğim noktalar olmuştur mesela (Kadın, Beşiktaş).

4.4.4.12. Oy ve Sorumluluk Duygusu

Yapılan odak grup görüşmelerinde seçmenlerin oy verdikten sonra herhangi bir sorumluluk duygusu yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda seçmenlerin bir kısmı sorumluluk duygusu yaşadığını ifade etmiştir. Oy vermeyi herkesin yaşamını etkileyecek bir karar olarak değerlendiren bazı seçmenler, oy verdikleri partinin daha sonrasında da takipçisi olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan bazı seçmenlerin ise herhangi bir sorumluluk duygusu yaşamadığı ifade edilmektedir:

Sorumluluk yaşamıyorum doğru partiye oy verdiğimi düşünüyorum (Erkek, Bakırköy).

Görevimi yapmanın verdiği mutluluğu yaşıyorum. Huzurluyum yani (Erkek, Kadıköy).

Ülkenin kaderini tayin ettiğini belirten bazı seçmenler ise oy verdikten sonra sorumluluk duygusu yaşadığını dile getirmektedir:

Elbette yaşıyorum. Yani ülkenin kaderini tayin ediyoruz oy kullanarak bu ciddi bi sorumluluk. Endişesini de taşıyoruz, iyi şeyler olduğu zaman mutluluğunu da yaşıyoruz (Erkek, Kadıköy).

Sorumluluk duygusu benim için seçim öncesinde başlar seçim akşamı devam eder, seçimden bir sene sonrasına kadar benim sorumluluk duygum devam eder. Çünkü o çalışmaları benim takip etmem lazım. Evet oyumu verdim tamam e sorumluluk kalktı. Hayır öyle değil. Asıl şimdi başlıyor benim sorumluluğum. Oy verdiğim partinin çalışmalarını takip ettikçe benim içim gittikçe rahatlıyor ya da daha kötü hale geliyor (Erkek, Beşiktaş).

Tabii ki. Ülkenin geleceğini düşünürüm (Erkek, Bakırköy).

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleriyle yapılan görüşmelerde temelde seçmenlerin kendi karar verme süreçlerini nasıl değerlendirdikleri, buna etki eden faktörlerin olup olmadığı ve özgür iradeleri ile oy kullanıp kullanmadıklarına dair çeşitli sorular sorulmuştur. Yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile ilgili elde edilen genel bulgular şu şekildedir:

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde her ilçedeki seçmenlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ni seçme nedenlerinin temelinde aile etkisi, sosyal çevre, kanaat önderi, medya gibi çeşitli dinamiklerin olduğu görülse de seçmenlerin hepsi partinin köklü bir kuruluşa sahip olduğunu, Atatürkçü, laik, demokratik, özgürlükçü, çağdaş, adaletli, eşitlikçi, solcu gibi kavramlarla partiyi zihninde özdeşleştirdiği görülmektedir. Altı Ok ilkeleri ve bahsedilen özelliklerin seçmen zihninin arka planına işlediği net bir şekilde görülmekte ve seçmenler tarafından da görüşmelerde bu değerlerin önemi ifade edilmektedir. Doğan'a göre Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin muhalif duruşlarının temelini Atatürkçülük, laiklik, demokratlık gibi kavramların oluşturduğu belirtilse de kimi zaman bu kavramların tek başına tanımlanamadığı fakat iktidar karşısında bir hissi ve duyguyu yansıtmada önem arz ettiği belirtilmektedir. Dolayısıyla partinin pratik alanı etkileyecek nitelikte derinlikli ve kapsamlı siyasal perspektiften ziyade popüler simge ve sembollere atıfta bulunulduğu görülmektedir (Doğan, 2017, s. 95).

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde seçmenlerin iktidarın izlediği politikaları ve yönetim biçimini eleştirildiği görülmekte ve seçmenlerin ortak özelliklerinin iktidar karşıtı olması dikkat çekmektedir. Bunun yanında iktidar partisine oy veren seçmenlerin parti odaklı değil, parti lideri odaklı oy verdiği yapılan

görüşmeler sırasında da Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri tarafından belirtilmektedir. Yine Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde parti ve partiye yönelik simge ve sembollerin değeri ilk sırada gelirken, parti liderinin ise partinin ideolojisini yansıtacak bir kişilikte olması, lider vasfının bulunması, halkın içinden gelen, üstten bakmayan ve herkesi kapsayacak dil kullanmasını bilen, emeğe önem veren, aydın, güçlü hitabet sahibi bir liderin olması gerektiğine değinilmektedir. Bunun yanında genel olarak Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelere bakıldığında partiye yönelik hem ideolojik hem de Atatürk tarafından kurulmuş bir parti olması sebebiyle hala liderin önem arz ettiği görülmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde seçmenlerin oy verirken özgür iradeleri ile oy kullanıp kullanmadığı sorulduğunda ise bir seçmen hariç tüm seçmenlerin kendi özgür iradesi ile oy kullandığı belirtilmektedir. Bunun yanında seçmenlerin özgür iradeleri ile oy kullanmalarına rağmen birçok dinamikten etkilendiği görüşmenin ilerleyen aşamalarında ifade edilmektedir. Seçmenlerin temel olarak aile, sosyal çevre, medya, kanaat önderi, mevcut siyasal sistemin özellikle baraj sistemi üzerinden seçmenleri belli partilere yönlendirmesi gibi temel faktörlerden etkilendiği ifade edilmektedir. Literatürde yapılan birçok araştırma seçmen davranışının duygusal ve rasyonel pek çok etki çerçevesinde oy verdiğini belirtmektedir. Bu anlamda Bekir Ağırdır (2010, s. 28) tarafından yapılmış seçmen davranışı raporuna göre Cumhuriyet Halk Partisi seçmeni fazlasıyla partiyle bağ kurmuş bir seçmen kitlesidir. Bu sebeple "taraftar seçmen" davranışı türünün ağırlıklı görüldüğü Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin oy verme davranışında kurulan duygusal bağında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla seçmenlerin özgür iradesi ile oy kullanıp kullanmamasının belirli faktörlere determine olduğu yapılan görüşmeler doğrultusunda da açıkça görülmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde, partinin seçmenlerle kurduğu iletişime dair bir kısım seçmen herhangi bir sorun olmadığını belirtirken, bazı seçmenler ise partinin iletişim noktasında eksikliklerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda partinin herkesi kapsayıcı bir dil kullanmaması, bölgesel olarak doğru aday belirlememesi, coğrafi ve kültürel değişkenleri göz önünde bulunduran iletişim stratejisi geliştirmemesi ve herkesi kapsayan bir politika uygulamaması Cumhuriyet Halk Partisi seçmeninin parti iletişimine dair gördüğü temel eksiklikler

arasında yer almaktadır. Diğer yandan bazı seçmenler ise geçmişte partinin elitist bir iletişim stratejisi uygulamasını dönemin gerektirdiği devlet politikası olarak açıklamakta ve günümüzde bu durumun geçerli olmadığını belirtmektedir. Baykal'a göre ise Cumhuriyet Halk Partisi, belli soyut değerlere yüklenen önem dolayısıyla seçilmiş bazı ilkelere dayanarak toplumu düzenleme amacına yönelmiştir. Bu durumda partiyi soyut değerlerle uğraşan entelektüel elitlere karşı hassas bir hale getirmiştir. Bu siyaset anlayışı da bilinçli ya da bilinçsiz CHP seçmeninin siyasal davranışlarında karşılık bulmaktadır (1970, ss. 117-118).

Oy verme davranışını belirlemede önemli bir yere sahip olan bilgi edinme kaynakları ise karar verme sürecini şekillendirmede önemli olan diğer bir faktördür. Bu anlamda Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde aile, sosyal çevre, parti içi kaynaklar ve toplantılar, internet, sosyal medya, televizyon, gazete, kanaat önderi gibi çeşitli faktörlerin seçmenlerin bilgi edinme kaynakları arasında yer aldığı görülmektedir. Bilgi edinme de farklı kaynakların olduğu görülse de her seçmenin yine direk veya dolaylı olarak medyadan enformasyon sağladığı yapılan görüşmeler sırasında görülmektedir. Glatz'a (2011, s. 32) göre ise medya seçmenlerin oy verme davranışını doğrudan etkileyen bir role sahiptir. Yapılan görüşmeler sırasında seçmenlerin en çok internet, sosyal medya ve televizyonu aktif olarak kullandığı görülürken, kitle iletişim araçları kullanım yoğunluğunun yaşa göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Orta yaş ve üstü grupların daha çok televizyon, online gazete ve sosyal medya platformlarından Facebook'u tercih ettiği görülürken, genç seçmen kitlesinin ise daha çok haberleri takip etmek için Twitter ve Youtube platformunu tercih ettiği görülmektedir. Twitter'ın özgürlükçü bir alan sunan platform olduğu ise sıklıkla seçmenler tarafından ifade edilmektedir. Görüşmeler sırasında dikkat çekici olan diğer bir nokta ise seçmenlerin parti içi öz kaynaklara ulaşılabilmesine rağmen, genellikle alışkın oldukları, kendilerine pratik gelen ve zaman kazandıran sosyal medya kanalları üzerinden habere ulaşmalarıdır. Sosyal medya üzerinden haberlere anında ulaşılabiliyor olması, seçmenlerin bilgiyi yoğun bir akış içerisinde hızla edindiklerini ve sürekli arkadaş gruplarından gelen mesajlara yoğun bir şekilde maruz kaldıklarını göstermektedir. Bunun yanında bilginin geleneksel kitle iletişim araçlarından, internet ve sosyal medya üzerinden de teyit amaçlı kullanıldığı yapılan görüşmelerde ortaya konulmuştur. Kutuplaşmanın en yaygın bir şekilde görüldüğü kitle iletişim araçları, haberleri de çerçeveleyerek seçmenlere

sunmaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde en çok izlenen haber kanallarının Halk Tv, Tele 1 ve KRT olduğu görülmektedir. Karşıt kanalları takip ettiğini belirten seçmenler ise bilgi edinmek için değil, muhalefete yönelik nasıl haber yapıldığını görmek ve haberin nasıl çarpıtıldığını görmek için karşıt görüşlü haberleri izlediklerini ifade etmektedirler. Yankı odaları kavramını gündeme getiren bu durum, her seçmenin belli filtre balonları içerisinde bilgi edindiğini ve karşıt görüşlü kanalları izlemeyerek kendi görüşünü destekleyen ve pekiştiren mesajların dışında bir uyarıcı ile karşılaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu da düşünce sistemini aktifleştirmemekte ve var olan görüşün dışındaki bilgilere kendini kapatmayı beraberinde getirtmektedir. Bu sebeple kitle iletişim araçları aracılığıyla gönderilen ikna edici mesajlar genellikle izleyenlerin var olan fikirlerini değiştirmekten ziyade onları desteklemekte ve kutuplaştırma yaratmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin medyanın objektifliğine dair ise farklı görüşleri olduğu görülmektedir. Bu anlamda bazı seçmenler, muhalif medyayı destekleyen kanalların tarafsız ve objektif yayın yaptığını düşünürken, bazı seçmenler ise hiçbir kanalın tarafsız yayın yaptığını düşünmemektedir. Fakat buna rağmen karşıt görüşlü kanalları izleyen seçmen sayısının az olduğu görüşmeler sırasında görülmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin bir kısmı ise muhalif medyanın diğer kanallar gibi olmaması gerektiğini ve daha objektif yayın yapması gerektiğine dair görüşleri ifade etmektedir. Yine yapılan görüşmeler esnasında yeni medyanın haberin ham haline ulaşılmasına izin verdiği için geleneksel medyaya göre daha objektif olduğu bazı seçmenler tarafından dile getirilmektedir. Bektaş'a göre günümüzde medya toplumun siyasal olarak bilgilendirilmesinde ve çeşitli kararlara yönlendirilmesinde tekel konumda değildir fakat medyanın kamuoyunu etkileme gücü yadsınamaz bir gerçektir. Kitle iletişim araçları bir yandan mevcut siyasal düzeni yansıtırken bir yandan da toplumdaki diğer etki merkezlerinden kanaat oluşumu için iletişimde bulunmakta ve sahiplerinin görüşlerini yansıtmaktadır. Yapılan birçok araştırma medyanın siyasal bilinci ve kanaatleri oluşturmada etkili olduğunu ortaya koyarken (Bektaş, 2007: 118-119) medyanın bilgilendirme hususunda kişiyi belli kanaatler doğrultusunda çerçevelediğini de açıkça göstermektedir. Bu da kişinin özgür iradesi ile hareket etmesinin belli sınırlar tarafından kısıtlandığını ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde kanaat önderi etkisinin yüksek oranda seçmenlerin kararlarını etkilediği görülmüştür. Bu anlamda her seçmenin belli kanaat önderini kabul ettiği ve görüşüne güvendiği kişileri dikkate aldığı görülmektedir. Seçmenler için parti lideri, akademisyenler, din adamları, medyatik isimler gibi kanaat önderleri önem arz ederken bir seçmenin ise alaylı kanaat önderi kavramına değindiği ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu anlamda kanaat önderini halkla buluşturması gerektiği de ifade edilmektedir. Diğer yandan bazı bilim insanlarının alanı dışında medyada halkı bilgilendirmesinin güven sarsıcı bir durum olduğunu belirten bir seçmen, bilimsel verilerin de genel geçer doğruyu yansıtmamasını ve her bilim insanın aynı konu hakkında farklı görüşlerde bulunmasının akademisyenlere karşı şüpheli bir durum yarattığını ifade etmektedir. Bu sebeple kanaat önderinin güvenilir, bilgili, net duruş sergileyen özellikleri, seçmenin kanaat önderine duyduğu güven derecesini de belirlemektedir. Toplumsal bir varlık olan insan çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Bu sebeple insan beyni üzerine yapılan çalışmalar insanların birbirini etkileme ve birbirinden etkilenme anlamında toplumsal yapının nöral devrelerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Eagleman, 2016, ss. 161-162). Dolayısıyla seçmen davranışını yönlendirmede önemli bir etki derecesine sahip olan kanaat önderi, bir başka insanın beyin bağlantılarını etkileme gücüne de sahiptir.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde seçmenlerin büyük çoğunluğu oy kullanırken baskı hissettiğini dile getirmektedir. Bu anlamda toplumsal sorunlar, çeşitli içsel ve dışsal faktörlerin baskı oluşturduğu seçmenler tarafından dile getirilmektedir. Bunun yanında Altı Ok ilkelerinin yine oy verirken içsel bir baskı yarattığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla oy verirken seçmenlerin baskı hissetmesi karar sürecini önemli ölçüde etkilemektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde partiye yönelik herhangi bir çelişki hissedip hissetmediği sorulduğunda bazı seçmenlerin herhangi bir çelişki hissetmediği ifade edilirken özellikle genç seçmen kitlesinin geçmişte partinin türban konusuna yaklaşımını ve günümüzdeki göç politikasını eleştirdiği görülmektedir. Yine özellikle Bakırköy'deki seçmenlerin belediyenin çalışmalarını eleştirdiği ve iletişim noktasında eksikliklerinin bulunduğu dile getirilmektedir. Fakat seçmenlerin hepsi yine de Cumhuriyet Halk Partisine oy vermeye devam edeceğini ifade etmektedir.

Oy verirken sorumluluk duygusunun da bazı seçmenlerde baskın bir his oluşturduğu görülmekte ve seçmenlerin ülkenin kaderini tayin etmesi anlamında oy verme öncesinde ve sonrasında baskı hissettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bir seçmenin seçim öncesi ve sonrasında oyunun takipçisi olduğunu belirterek bu durumu sorumluluk duygusu ile açıkladığı görülmektedir. Seçmene göre oy verilen partinin çalışmalarının takip edilmesi oy verdiği partiye dair kendisinde psikolojik olarak olumlu ya da olumsuz duygu durumu yaratmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri iktidara karşı hoşnutsuzluk duyan ve iktidarın değişmesi gerektiğine inanan bir kitledir. Bu anlamda Türkiye'nin daha laik, modern ve çağdaş bir ülke olmasının iktidar değişikliği ile sağlanabileceği kanısı tüm seçmenlerde mevcuttur. Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerde desteklenen parti ile ilgili aile, sosyal çevre, medya, kanaat önderi gibi çeşitli dinamiklerden etkilenildiği ifade edilse de seçmenlerin yine de kendi özgür iradeleri ile oy kullandığı ifade edilmektedir. Sadece bir seçmenin farklı bir görüş bildirdiği bu konuda, kararları etkileyen etmenlerin insanın ne derece özgür iradesi ile oy kullandığına dair önemli bir sorunsala vurgu yaptığı görülmektedir. Yapılan literatür taramasında da görüldüğü gibi seçmen kararları ve davranışları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgulardan bağımsız olarak hareket edememektedir. Bu anlamda özgür iradenin belli sebeplere determine olduğu görüşü çalışmadaki odak grup görüşmeleri sırasında da ortaya konulmuş ve katılımcıların argümanlarıyla desteklenmiştir. Yine yapılan odak grup görüşmelerinde kolektif yapının bireyin gündelik yaşamını büyük ölçüde şekillendirdiği gözlemlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyolojik olguların baskınlığı bireyin karar verme mekanizmalarını etkilemekte önemli bir unsurdur. Diğer yandan seçmenlerin bilgi edinmesinde ve bu bilgiyi değerlendirmesinde önemli etki derecesine sahip olan medyanın ise kararları etkileme noktasında önemli bir görev üstlendiği görüşmeler sonucunda açıkça görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Özgür irade en temel anlamı ile bağımsız seçim yapma ve karar verme yetisidir. Tarih boyunca özgür irade, birçok farklı disiplin tarafından tartışılagelmiştir. İnsanın yalın bir doğa varlığından, kültür, tarih, siyaset, iletişim ile harmanlanmış toplumsal bir yaşam formuna geçişi, özgür bir iradenin akılsal dışavurumu düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bu toplumsallaşma sürecinde davranışlarımızın ve kararlarımızın arkasındaki mekanizmanın aydınlatılması ise insan iradesinin ne kadar özgürce eyleme geçebildiği ve eylemlerin tamamen akılsallık içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalarına cevap vermektedir. Bu anlamda yapılan çalışmada insanların karar verme ve özgür irade ile eyleme geçme hususunda çeşitli faktörlerden etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan literatür taraması ışığında insanların biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok faktörün arasında karar alıp bir seçim yaptığı ortaya konulurken, bu kararların özgür irade ile alınıp alınmadığı ise gizemini korumaktadır. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik alanda yapılan çalışmalar özgür iradenin olup olmadığına dair net bir cevap vermese de çoğu insan kendi algısında, kendi özgür iradesi ile karar aldığına inanmaktadır. Bireyin benlik kurgusunun en önemli parçalarından biri olan özgür irade, kişinin yaşamını özgürce aldığı kararlar sonucunda oluşturduğunu hissettirse de özgür irade alanında yapılan araştırmalar insanın kendi içinde bulunduğu koşulların etkisi ile karar verip eyleme geçtiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında determinizme göre irade belli neden sonuç ilişkilerine göre oluşmakta, dolayısıyla tamamen kişiye menkul bir özgür irade bulunmamaktadır. Klasik fiziğin temeli sayılan Newton fiziği de bu anlamda deterministtir. Newton fiziğine göre insan beyni moleküllerin izlediği yolun dışına çıkabilecek bir yapıda olmadığı için özgür iradenin olduğunu kanıtlayan herhangi bir delil bulunmamaktadır (Doğan, 2021, s. 796). Bunun tam tersi bir görüş olan indeterminizme göre ise birey, kararları ve istekleri sonucunda özgür iradesini kullanabilme gücüne sahiptir. Bu açıdan bakıldığında yaşamın her alanına

nüfuz eden ve gündelik yaşamı en basit düzeyde dahi etkileyebilen siyaset olgusuna karşı bireylerin kendi iradesi ile ne derece etkin olabildikleri temel konudur. Bu anlamda demokrasinin ana unsurlarından biri olan seçimlerin halk iradesine dayanıyor olması, seçmenlerin özgür iradeleri ile oy kullanıp kullanmadığına dair temel bir sorunsaldır. Seçmenlerin özgür iradeleri sonucunda oy verdiğine dair literatür de çalışmalar bulunsa da bunun tam tersi olan görüşlere de sıklıkla rastlamak mümkündür. Özellikle bu konuda Lippman'ın özgür irade ve seçmen ilişkisini değerlendirdiği bir yazısında demokrasinin ne kadar sağlıklı uygulandığına dair çeşitli eleştirileri olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda Lippman, halkın doğru iradesinin seçimlerle yansıtılamayacağını ifade ederken, bunun temel sebepleri arasında ise seçmenlerin alana yönelik bilgi eksikliğinden dolayı sorunlar konusunda ufuk turu yapamayacağı ve politika bir meslek olmadığı için bireysel yetersizliklerin toplumsal demokrasiyi bir yetkinliğe ulaştıramayacağı yönündedir (Bensaid, 2010, s. 41).

Bunun yanında bireyin kararlarını etkileyen çeşitli biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörler de alınan kararlar da bireyin edindiği zeminden bağımsız hareket edip etmediğini sorgulatmaktadır. İnsanların karar verirken gerek çalışmada bahsedilen Libet Deneyi ve Haynes'in fMRI tekniği ile yeniden yapılandırdığı Libet Deneyi gibi önemli çalışmaların biyolojik açıdan kararları açıklamadaki etkisi, gerek bireyin sosyalizasyon ile doğduğu andan itibaren sahip olduğu tüm bilgi ve kodlamalar sonucunda bir değerlendirmeye varması, seçim tercihlerinin de bahsedilen faktörlerden tamamen bağımsız olmadığına işaret etmektedir. Schopenhauer'ın da bahsettiği gibi Dünya bireylerin tasavvur edebileceği kadardır. Dolayısıyla bu tasavvur ancak kişinin bildiği ve hakkında bilgi sahibi olduğu bir Dünya'ya gönderme yapmaktadır. Bu sebeple insanın sahip olduğu bilgi, var olan koşullarında etkisi ile bir karar sonucuna varılmasını sağlamaktadır.

Diğer yandan Bauman (2000), toplumsallaşmayı insanların yapmak zorunda oldukları şeyi kendi istekleriyle yapmaya ikna eden bir mekanizma olarak görmekte, karar verme ve özgür irade sorunsalına da sosyalizasyon açısından gönderme yapmaktadır. Aynı şekilde Bourdieu'nun (2015) belirttiği toplumsal şema, sosyalizasyonun insan davranışı ve düşüncesi üzerine oldukça açıklayıcı bir veri ortaya koymaktadır. Bourdieu'nun belirttiği habitus kavramı, yapılan eylemlerin sosyal yapıdan etkilendiğini ortaya koyarken, her davranışın da sosyal yapıyı yansıttığını ifade eder. Bu

anlamda ekonomik, kültürel, kişisel ve simgesel sermaye, karar ve eylemlerin yönünü kolaylıkla şekillendirebilmektedir. Yine toplumsallaşma ile bireylerin psikolojik olarak kendilerini bir gruba ait hissetmesi rahatlatıcı bir etki yaratırken, sorumluluğun devredilme ihtimalinin olması ise gruba mensup olmanın çekici özelliklerinden biridir. Kitle içine giren birey, gruptaki kişi sayısının fazlalığı ile sorumluluk duygusundan kolaylıkla sıyrılabilmektedir. Fakat Sartre'a göre sorumluluğun üstlenilmesi özgürlük ile doğrudan ilişkilidir ve özgürlükten kaçılmasına izin veren söz oyunlarından herhangi birini yutmak "samimiyetsiz" yaşamaktır (Sartre, Tarih Yok, akt. Yalom, 2000, ss. 352-353). Dolayısıyla toplumsallaşma içinde birey davranışlarını kolektif yapıya uyarlamakta ve sorumluluğu da çoğu zaman üzerine almamaktadır. Le Bon'un kitle psikolojisi olarak belirttiği bu akışta birey sorumluluk duygusunu da kolektifliğe devretmeye hazır hele gelmektedir. Bu da toplumsallaşmanın özgür irade ile olan bağlantısını örneklendirmektedir.

Özgür irade, bilincin tek başına oluşturduğu bir his olmayıp, bilincin tercih yapmasına etki eden belli faktörleri de kapsamaktadır. Bu anlamda seçmenlerin özgür irade ile oy kullanabilmelerinin temelini sahip oldukları bilgi oluşturmaktadır. Dolayısıyla seçmenlerin bu bilgiyi nereden ve nasıl aldığı, edindiği bilgiyi zihninde sağlıklı bir şekilde işleyip işlemediği özgür irade varsayımının ortaya konmasında önemlidir. Yapılan görüşmelerde seçmenler tarafından bilgi edinilen kaynaklar aile, sosyal çevre, parti içi etkinlikler ve toplantılar olarak belirtilse de her seçmenin en başta belirttiği bilgi kaynağının medya olduğu görülmüştür. Medyanın bu denli insan hayatında belirleyici bir role sahip olması edinilen bilginin kişi üzerindeki etkisine de işaret etmektedir. Özellikle seçmenlerin siyasete dair bilgiyi haberlerden edindiği ifade edilmiştir. Bu anlamda bilgi ve enformasyon arasındaki temel vurgunun yapılması, edinilen bilginin saf bir bilgi olup olmadığı açısından önemlidir. Öncelikle medya içerisindeki bilginin enformasyon olarak tanımlanması gerekmektedir. Enformasyon az bilgilendiren ama kolay iletilebilen, bilginin medyatik dile dönüştürülmüş halidir. Medya, verdiği enformasyonu öncelikle kendi kurgulamaktadır. Hangi olgu ve olayın, niçin ve nasıl bir yayına dönüşeceği, kime, hangi koşullarda verileceği hep medyanın kendisinin karar verdiği konulardır. Yani enformasyon üzerindeki tasarruf gücü tek taraflı olarak medyaya aittir. İnsanlar medya tarafından peş peşe sıralanan enformasyon karşısında onları değerlendirip idrak edebilme şansına sahip değildir. Düşünme fırsatı verilmeden

bir diğer enformasyona geçiş yapılmaktadır. Zihnin her saat yüzlerce enformasyon dökülen bir eleğe çevrildiğini belirten Schiller, gelen enformasyonun pek azının önemli olduğunu gerisinin çöplük olduğunu ifade etmektedir. Enformasyon dikkatlerin belirli noktalarda toplanıp bireyin uyanık kılınmasını sağlamak yerine bilinç altına aşırı derecede yüklenip muhakeme gücünü zayıflatmaktadır. Oysa haberden alınan bilginin içselleştirilmesi için üzerine düşünülmesini gerektirmektedir. 1970'li yıllardan itibaren haberin demokrasiye katkısından söz edilirken demokratik sistemin özünün katılım olduğu, buna göre bireylerin toplumda neler olup bittiğinden haberdar olması gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Fakat uyduların saniyede yüzün üzerinde haber geçtiği bir dünyada edinilen bilginin ne kadar sağlıklı işlenip davranışa dönüştürüleceği soru işareti yaratmaktadır (Rigel ve Çağlar, 2010, ss. 22-41). Yapılan literatür çalışmasında da görüldüğü üzere özgür irade düşünmeyle bağlantılı olduğu için kişinin duraksaması ve bilgiyi içselleştirmesini gerektirmektedir.

Medya kullanımı ile seçmenler tamamen bireysel ve bilişsel bir süreçten geçmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile beraber geleneksel medyanın yanı sıra yaygın olarak kullanılmaya başlanan internet ve sosyal medya, seçmenlerin haber almada en aktif kullandığı iletişim kanallarından birisidir. Aynı zamanda güven aracı olarak kullanılan bu iletişim kanalları, dezenformasyonun en yoğun olduğu mecralardır. Medya da enformasyon haline dönüştürülmüş her bilgi belli şekillerde çerçevelenmektedir. Söz konusu bu çerçevelemede sınırlar çizilerek, belli anahtar unsurlara odaklanılarak insanların dünyayı nasıl görmesi gerektiği belirlenmektedir. Bu sayede medya, çerçeveleme ile kitlesel olarak kamuoyunu bir arada tutmakta veya kutuplaştırma etkisi yaratmaktadır. Bu çerçevelemenin bir sonucu olarak medyayı kullanan seçmenler, bilgiyi nereden alacağına dair bir tercihte bulunmakta ve bu tercih ile var olan bilgileri bir kez daha çerçevelemektedir. Bu tercihin bir sonucu olarak seçmenlerin medyada kendi görüşlerini paylaşanlarla bir arada olması sadece benzer görüşlerin var olduğu yanılsamasına sebep olurken, yankı odalarını da aktifleştirmektedir. Bu anlamda siyasal kutuplaşmayı doğuran en önemli unsurlardan birinin bireyin gerçek dünya hakkındaki algısını oluşturan kaynakların zaman içinde ayrışması ve türdeş bir hale gelmesidir. Fakat inanılan bilginin dışında da bir bilgi olabileceği, medyanın yarattığı kutuplaştırmalara aldanmadan üzerine düşünülüp objektif bir değerlendirme yapılması, karar mekanizmasını çeşitlendirebilmektedir.

Fransız düşünür Paul Virilio'nun bahsettiği gibi "hız arttıkça özgürlük azalır" sözü medyanın kararları ne denli etkilediğine ve özgür irade ile eyleme geçmede medyanın belirleyici rolüne işaret etmektedir. Hız kavramının medyada bu denli belirleyici olması bir yerden sonra medyadan alımlanan bilginin kontrol edilemediği bilişsel bir süreç haline gelmekte ve belli bir noktadan sonra şüphe duygusu oluşmaktadır. Bu anlamda seçmenlerle yapılan görüşmelerde de bazı seçmenlerin medyadaki bilgiye şüphe ile yaklaştığını belirtmesi bu durumu desteklemektedir. Bu seçmenlere göre iktidarı destekleyen veya muhalefeti destekleyen her kanal kendi savunduğu görüş doğrultusunda bilgi yaymaktadır. Bu sebeple medyada tarafsız bir tutumdan bahsedilememektedir. Bunun için insan aklına güvenip farklı kanalları karşılaştırarak doğru bilgiye ulaşmanın daha sağlıklı olacağı fikri bazı seçmenler tarafından dile getirilse de en son noktada yine medyadan bilgi alınmak zorunda olması bir paradoks yaratmaktadır.

Alan yazındaki literatür çalışmalarının yanı sıra seçmenlerin karar alma ve özgür iradeyi nasıl algıladıklarını anlamayı amaçlayan bu çalışmada Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçmenleri ile yapılan görüşmelerin sonuçlarına bakıldığında;

Türkiye siyasetinin büyük ölçüde kimliklere ve partilere dayandığı, seçmenlerinde kendilerini parti ve parti lideri ile yüksek oranda özdeşleştirmeye yatkın olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ak Parti seçmenlerinin çoğunlukla parti lideri ile özdeşleştiği, Cumhuriyet Halk Partisi seçmeninin ise öncelikli olarak partinin kendisi ile akabinde ise parti lideri ile özdeşleştiği görülmektedir. Seçmenlerin karar ve eylemlerinde kimlik siyasetinin belirleyici bir baskınlık yaratması siyasal parti seçmenlerinin kutuplaşmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda her parti seçmeninin yaşamış olduğu mağduriyetler, ortak başarılar, ortak tercihler ve ortak özellikler parti içindeki kişileri daha fazla birbirine yaklaştırmakta ve özdeşlemenin kolaylıkla oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum ise bilinçaltında bir grup ve parti aidiyeti oluşturarak düşünceleri pekiştirmektedir. Ayrıca seçmenlerin aile ile olan ilişkileri ve aileden aldığı kodlamalar düşünce ve davranışları belirlemede, grup aidiyetinin oluşmasında ve pekişmesinde önemli bir etken olsa da sosyal çevre, kanaat önderleri ve medyanın da seçmen davranışlarını etkileme ve pekiştirme de yüksek bir güce sahip olduğu yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle seçmenlerin psikolojik ve sosyolojik olgulardan yüksek oranda etkilendiği ve kararlarını belirleme de bu faktörlerin baskın

olduğu görülmekte, oy verme davranışının belli kararlara bağlı olması da determinist görüşü desteklemektedir.

Seçmenlerle yapılan görüşmelerde, oy verilen parti ile ilgili en çok aile, sosyal çevre, parti içi kaynaklar ve toplantılar, internet, sosyal medya, televizyon, gazete, kanaat önderleri gibi farklı kaynaklardan bilgi sağlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca seçmenlerin farklı kaynaklardan bilgi edindiği görülse de her seçmenin söyleminde medyanın birincil kaynak arasında yer alması dikkat çekmektedir. Bu anlamda medyanın değerleri belirlemesinde, gündem yaratarak konuları çerçevelemesinde, hangi konunun öncelikli olması gerektiğine dair mesaj stratejileri üretmesinde, seçmen kararlarının ve iradesinin doğrudan veya dolaylı etkilendiği bir anlamda görülmektedir. Diğer bir deyişle bilgi edinilen her kaynağın yine medya uzantısı ile alımlanmış olması, her farklı kaynakta bir medya etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun yanında kitle iletişim araçlarının seçmenlerin en mahrem alanlarına dahi girebilme imkânı, her an bu kanallar aracılığı ile seçmenlerin etkiye açık bir hale geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla seçmenlerin kararlarında medyanın önemli bir etki seviyesine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Yapılan odak grup görüşmelerinde genel olarak her seçmen kitlesinin kendi savunduğu görüşü destekleyen kanalları medya üzerinden takip ettiği görülmektedir. Karşıt görüşlü kanalları izleyen seçmenlerin ise fikrini değiştirmek için değil, savunulan parti hakkında neler söylendiği, bilginin nasıl manipüle edildiği ve karşıt siyaset yapmak için takip edildiği ifade edilmektedir. Yine aynı şekilde siyasi kutuplaşmanın belli çerçeveler sayesinde medyada devam ettirilmesi, seçmenlerin kendi gibi düşünen kişilerle fikir alışverişinde bulunduklarını ve bu sebeple düşüncelerini pekiştirdikleri bir durum meydana getirmektedir. Medyada yaratılan bu çerçevelemeler sonucunda seçmenler kendi dünya algıları ile çerçevelenip diğer seçmenlerin dünya algılarını göremez hale gelmektedir. Bu anlamda Ak Parti seçmenlerinin en çok takip ettiği ve objektif olduğuna inandığı kanalların A Haber, ATV Haber, TRT, TGRT olduğu görülürken, Cumhuriyet Halk Partisi seçmenlerinin ise en fazla izlediği ve objektif olduğuna inandığı kanallar arasında Fox Tv, Tele 1, Halk Tv, KRT bulunmaktadır. Fakat bazı seçmenlerin yine de özellikle geleneksel medyanın objektif olmadığına dair söylemleri görüşmeler sırasında dikkat çekicidir. Yapılan görüşmeler esnasında karşıt görüşlü kanalların izlenmemesi veya savunulan parti ve parti lideri hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunulması, seçmenleri büyük ölçüde rahatsız etmektedir. Var olan bu kutuplaşmanın yine internet ve

sosyal medya kanalları üzerinden de devam ettirildiği görülse de özellikle genç seçmenlerin sosyal medya ve internete yönelik olumlu fikirler geliştirdiği gözlemlenmektedir. Görüşmeler sırasında dikkat çekici konulardan biri ise seçmenlerin çoğunlukla sosyal medyayı haber alma aracı olarak da kullanmasıdır. Özellikle siyasetin ve siyasi haberlerin Twitter'dan takip edildiği ve partilerin iletişim şekillerinin bu platformdan daha net görülebildiği sıklıkla ifade edilmektedir. Bunun yanında Twitter'ın daha özgürlükçü ve objektif bir akış sağladığı da sıklıkla genç seçmenler tarafından dile getirilmektedir. Bu özelliklerin yanı sıra Ak Partili seçmenlerin Twitter'ın suçluları yakalamada sağladığı kolaylıktan bahsetmesi veya suç işleyen kişinin bu platform üzerinden kolaylıkla bulunabilmesi adaletin de bir anlamda Twitter üzerinden gerçekleştiği fikrini akıllara getirmektedir. Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi ile yapılan görüşmelerdeki ortak noktalardan birinin de siyasal bilgi edinmede objektif ve özgürlükçü sosyal medya platformu olarak Twitter'ı görmeleri olmuştur.

Tüm seçmenlerle yapılan odak görüşmelerinde bir seçmen hariç herkes kendi özgür iradesi ile oy kullandığını ifade etmektedir. Özgür iradesi ile oy kullanmadığını ifade eden seçmen ise toplum, aile, kültür, medya gibi birçok faktörün kararlarına etki ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca o dönemde oy verdiği partideki isimlerin farklı bir partiye geçmesi seçmenin düşüncesini sorgulamasına sebep olmaktadır. Bunun yanında derinlemesine yapılan görüşmelerde kendi özgür iradesi ile oy verdiğini ifade eden seçmenler ise görüşmeler ilerledikçe kararlarını etkileyen faktörleri detaylandırmıştır. Yine Ak Parti'ye oy veren kadın seçmenlerin tercih ve siyasal katılımında başta eş olmak üzere ailedeki erkeklerin de oy verme tercihini etkilediği dikkat çekmektedir. Çeşitli içsel ve dışsal baskıların karar mekanizmasındaki rolüne değinen seçmenlerin bazılarının oy verdikten sonra sorumluluk duygusu yaşadığı görülürken, bazı seçmenlerin ise herkes adına doğru karar verdiği ve sorumluluk duymadığı ifade edilmiştir. Oy verirken çoğu seçmen ise baskı hissetmeden oyunu kullandığını ifade ederken, bazı seçmenler ise içsel ve dışsal bir baskı hissettiğini yer yer vicdani bir rahatsızlık olarak ifade etmiştir. Bu da seçmenlerin oy kullandıktan sonra desteklenen partinin yaptığı hatalara veya yanlışlara göre daha da belirgin bir hale geldiği ifade edilmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy veren bazı seçmenler ise toplumsal sorunlar açısından baskı hissettiğini ifade ederken akabinde yine çözümü farklı bir partide değil de destekledikleri partide bulabileceğini ifade etmiş ve bunun da karar verirken kendilerini rahat hissettirdiği

gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı Ak Partili seçmenler tarafından oy verirken herhangi bir baskı hissedilmediği ifade edilse de Ak Parti'nin bir davası olduğunun ifade edilmesi veya tüm etki faktörlerine rağmen seçmenlerin gönül rızası ile oy verdiklerini belirtmesi, duygusal bağ üzerinden içsel bir baskı oluşturarak rıza üretiminin gerçekleştiğini göstermektedir. Hatta bazı seçmenlerin yerel seçimlerde Ak Parti'ye oy vermediğini ifade ederken bunu "hata yapmak" olarak nitelendirilmesi bu içsel baskının yarattığı huzursuzluğun bir göstergesi olmakla beraber, grup dışı davranışın yarattığı bir içsel baskıyı da bir anlamda tarif etmektedir. Hissedilen bu baskıların ise karar verirken kişiyi ne kadar özgür kıldığı konusu literatür çerçevesinde de tartışılan bir konudur.

Yapılan görüşmeler sırasında hem Ak Parti hem de Cumhuriyet Halk Partisine oy veren katılımcılara diğer partiye oy verenlerin kendi özgür iradesi ile oy kullanıp kullanmadığı sorulduğunda katılımcıların ortak bir görüş belirterek HDP'ye oy verenlerin kendi özgür iradeleri ile oy kullanmadığı ve baskı gördükleri ifade edilmektedir.

Çalışmanın yöntem kısmında yapılan odak grup görüşmelerinde katılımcıların birbirlerini destekleyen savlar geliştirmeye yatkın olduğu, güncelini pekiştirdiği ve büyük oranda birbirlerini teyit eden söylemler geliştirdiği gözlemlenmiştir. Bu da bireysel düşüncenin kolektif yapıdaki yerini görmek açısından önem arz etmektedir. Patton'unda (2002) ifade ettiği gibi odak grup görüşmeleri bireyi var olan sosyal ortamından koparmadığı için bireyin kolektif yapıdaki tepkilerinin gözlemlenmesi adına önemlidir. Bu anlamda seçmenlerin grup içerisinde kararlarını etkileyen faktörleri ve özgür iradeyi açıklama biçimlerinin gruptaki bireylerden kopuk gerçekleşmediğini göstermek adına önemli bir veri sunmaktadır.

Özgür irade konusunda kesin ve genel bir sonuca varmanın güçlüğü oldukça açıktır. Bu güçlüğün temel sebebi bilimsel alanda iradi karar ve davranış noktasındaki belirsizliğin tamamen bir netliğe kavuşturulamamasıdır. Fakat bugüne kadar yapılan araştırmalardan yola çıkarak özgür irade söz konusu olduğunda düşünme, duraksama, karar, seçim ve nedensellik gibi kavramların özgür iradenin olup olmadığına ulaşmada önemli konular olduğu ortadadır. İnsanlar tarafından özgür irade ile hareket edildiği kabul edilmiş olsa dahi büyük ölçüde iç ve dış uyarıcılardan etkilenildiği yadsınamaz bir gerçektir. Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkilerin bireye nüfuz ettiği gerçeği bilim tarafından kabul edilmektedir. Canan'a (2016: 71-72) göre ise insan cebinde var olan

değer ve davranış kalıplarından ibarettir ve farklı kalıplarca şekillenebilmektedir. Bu sebeple üzerine düşünülmüş, tercih sonucu irade edilmiş bir hayat tarzı pek rastlanan bir seçenek değildir. Dolayısıyla insan davranışının herhangi bir uyarıcı olmadan gerçekleştiğini ifade etmek pek doğru değildir. Bu anlamda bakıldığında seçmenlerin mevcut şartlarda sınırlı bilgi edinmesi, toplum, aile, kültür, ekonomi, sosyal çevre, medya, din gibi konularla doğduğu andan itibaren çerçevelenmesi karar verme ve özgür iradenin nasıl bu koşullardan bağımsız gerçekleşeceğine dair soru işareti yaratmaktadır. Dolayısıyla bu veriler doğrultusunda değerlendirildiğinde iradenin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgulara determine bir şekilde kendini gerçekleştirdiği seçmen davranışları üzerinden açıkça görülmektedir. Yapılan odak grup görüşmelerinde belirtildiği gibi kararların belli koşullar altında alınması özgür iradenin tamamen gerçekleşebileceği hakkındaki görüşlerin üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

ÖNERİLER

1- Siyaset bir düşünce alanı olduğu için bu alana yönelik toplumsal bilgilendirme ve bilinçlendirme eğitimlerinin düzenlenmesi

2- Özgürlük ve irade üzerine derslerin verilmesi ve bu sayede farkındalık yaratılması

3- Medya okuryazarlığı derslerinin ilkokuldan itibaren başlatılarak toplumun tüm katmanlarına eğitim olarak verilmesini sağlamak

4- Medya'daki teyit mekanizmalarının geliştirilmesi

5- Toplumsal bilinçlenme araçlarının çoğaltılması

6- Dezenformasyona yönelik denetimlerin bağımsız kurum ve kuruluşlar tarafından yapılması

7- Nicel çalışmalar kadar seçmen algısını ve davranışlarını daha derinlikli analiz edebilecek nitel çalışmalara da ağırlık vermek

KAYNAKÇA

Ağırdır, B. (2010). *Cumhuriyet Halk Partisi değişmek ya da değişmemek.* Konda Yayınları.

Akay, A. (1991). *Tekil düşünce.* Afa Yayıncılık.

Akay, A. (2016). *Ali Akay ile 15 Temmuz sonrası laiklik üzerine*. Medya Scope Yayınları.

Akgün, E. (2013). Ortaçağ'da özgürlük arayışı-Searching for freedom in the middle ages. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(8), 120-134.

Akyol, A. (2015). Ebu Bekir Râzî ve üç temel erdem-değer eğitimi açısından bir okuma. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 61-83.

Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.* İthaki Yayınları.

An der Heiden, U., & Schneider, H. (2007). *Hat der mensch einen freien willen?: Die antworten der großen philosophen.* Reclam Publications.

Anık, C. (1997). *Siyasal motivasyon ve ikna*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anık, C. (2000). *Siyasal ikna.* Vadi Yayınları.

APA. (2020). *American psychological association*. https://dictionary.apa.org/free-will adresinden alındı

Aristoteles. (2017). *Politika.* Say Yayınları.

Aristoteles. (2019). *Metafizik.* Divan Kitap.

Aristoteles. (2019). *Nikomakhos'a etik.* Say Yayınları.

Arkonaç, S. A. (2016). *İnsan insan içinde.* Hiberlink Yayınları.

Arkonaç, S. (2022, Mayıs 23). *Sosyal psikolojiye giriş II*. Auzef: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/sosyalpsikolojiyegiris2.pdf adresinden alındı

Arslan, A. (2005). *Felsefeye giriş.* Adres Yayınları.

Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş.* Adres Yayınları.

Arslan, A. (2017, Ekim 8). *Teke tek özel - 8 Ekim 2017 (Bilimin Tarihi).* Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=TAIOSG0HfbE adresinden alındı

Arslan, A. (2019, 11 18). *Gelenek ve modernlik*. https://www.youtube.com/watch?v=LLUiCDgOOSc adresinden alındı

Ashiagbor, S., & Benson, N. (2014). *Political party programming guide.* United States of America: National Democratic Institute.

Aysever, E. (2006, Aralık 1). *Yıkılmaya yazgılı kuleler*. BirGün Gazetesi: https://www.birgun.net/haber/yikilmaya-yazgili-kuleler-8450 adresinden alındı

Baker, U. (2018). *Kanaatlerden imajlara duygular sosyolojisine doğru.* İletişim Yayınları.

Baker, U. (2020). *Siyasal dilde huzur söylemi.* İletişim Yayınları.

Balanuye, Ç. (2019). *Spinoza'nın sevinci nereden geliyor?* Ayrıntı Yayınları.

Baş, T., & Akturan , U. (2017). *Nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Batı, U. (2017). *Beynimizin ve kararlarımızın sıradışı hikayesi sinaps.* Doğan Kitap.

Batı, U. (2018, Mayıs 15). *Medyascope*. Eksik Olan: Beyin ve irrasyonalite Konuk: Uğur Batı: https://www.youtube.com/watch?v=nHuEG5L_a8I

Batı, U. (2020). *Kusursuz kararlar vermek ve ikna sanatı.* Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.

Batmaz, V. (2021, Mart 4). *MedyaPoliten*. Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=4glhqr0XKRQ adresinden alındı

Bauman, Z. (1996). *Yasa koyucular ile koruyucular.* Metis Yayınları.

Bauman, Z. (2010). *Siyaset arayışı.* Metis Yayınları.

Baykal, D. (1970). *Siyasal katılma bir davranış incelemesi.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Beckett, S. (1990). *Godotto'yu beklerken.* Can Yayınları.

Bektaş, A. (2007). *Kamuoyu, iletişim ve demokrasi.* Bağlam Yayıncılık.

Bensaid, D. (2010). Daimi skandal. E. Hazan içinde, *Demokrasi Ne Alemde?* (s. 24-51). İstanbul: Metis Yayınları.

Berger, J. (2021). *Gizli ikna.* MediaCat Kitapları.

Bloomfield, A. N. (2006). Group size and the framing effect. *Memory & cognition*, *34*(4), 929-937.

Bohnsack, R. (2000). Gruppendiskussion. U. Flick, E. Kardorff, & I. Steinke içinde, *Qualitative Forschung* (s. 369-384). Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.

Bon, G. L. (1997). *Kitleler psikolojisi.* Hayat Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım.* Heretik Yayınları.

Brinkerhoff, D. W. (2010). Unpacking the concept of political will to confront corruption. *U4 Brief*, 1-4.

Büyükyakalı, N. (2019). *Descartes'ta akıl ve irade ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyithan, C. A. N., & KILIÇ, S. Nöroteolojik Açıdan Kesb Nazariyesi (Benjamin Libet Deneyi Çerçevesinde). *Kader*, *17*(2), 380-397.

Can, Y. (2005). Toplumsal yapı ve değişme kuramlarını paradigma temelli bir sınıflandırma denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*(1), 1-11.

Canan, S. (2016). *Unutulacak şeyler.* Tuti Kitap.

Canetti, E. (2017). *Kitle ve iktidar.* Ayrıntı Yayınları.

Caruso, G. D. (2012). The folk psychology of free will: an argument against compatibilism. *Ludwig Gierstl & Ludwig J. Jaskolla: Review: Galen Straw*, *26*(56), 56.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü.* Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2007). *İlkçağ felsefesi tarihi.* Asa Yayınları.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi.* Say Yayınları.

Cottam, M. L., Mastors, E., Preston , T., & Dietz , B. (2016). *Siyaset psikolojisine giriş.* BB101 Yayınları.

Cömert, N. Ç. (2016). *Kitle psikolojisi ve yönetimi bağlamında 2014 yerel seçimleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cömert, N. Ç. (2019). *Siyasal iletişimde le bonyen model.* Filiz Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağlar, Ş. (2002). Savaşta figürana rol çaldırmak: Öteki'nin ekranından savaşı izlemek. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 1(12), 307-317.

Çınar, A. (2005). Leibniz'de kötülük problemi ve teodise. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 14* (1), 161-177.

Çokluk, N. (2020). *Nörosiyaset: Siyasal karar oluşturmada siyasal iletişimin bilinçdışına etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çokluk, Ö., Yılmaz, K., & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.

Dağlar, B. (2017). Yükselen güç, yükselen irade. *Kapasite*, 1(1), 33-34.

Darıcı, S. (2017). *Subliminal işgal.* Destek Yayınları.

Demir, Z. G. (2010). Çerçevelemenin karar verme sürecine etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* (13), 161-180.

Deniz, K. (2019). *Dramatik çerçeveleme ve televizyonda temsil ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dictionary, C. (2021, Şubat 6). *Framing*. Cambridge Dictionary: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/frame adresinden alındı

Doğan, M. (2021). Yapay zekâ ve özgür irade: Yapay özgür iradenin imkânı. *TRT Akademi*, 6(13), 788-811.

Doğan, S. (2017). *Konda seçmen kümeleri.* Konda Yayınları.

Doyle, B. (2011). *Free will: The scandal in philosophy.* Prepared by Backstage Library Works.

Druckman, J. N. (2001). The implications of framing effects for citizen competence. *Political Behavior*, s. 225-256.

Dursunoğlu, İ. (2017). Sosyal medya ve siyasal davranış ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler*, 22(15), 1579-1585.

Eagleman, D. (2016). *Beyin senin hikayen.* Domingo Yayınları.

Eagleman, D. (2017). *Incognito.* Domingo Yayınları.

Eken, A. (2017). "Sosyal Beyni" anlamak için disiplinerarası yaklaşımlar. *PiVOLKA, 7*.

Ekinci, O. (2017). *Bir siyasi partinin seçimlerdeki başarı dinamikleri: Alman CDU örneği*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emren, T. (2017). Özgür irade: Gerçek mi yoksa yanılsama mı?

Entman, R. M. (1993). Framing: Towards clarification of a fractured paradigm. *McQuail's reader in mass communication theory*, 390-397.

Erdem, O., & Batı, U. (2016). *Ben bilmem beynim bilir!,* MediaCat Yayınları.

Erdoğan, E., & Semerci, P. (2018). *Fanusta diyaloglar Türkiye'de kutuplaşmanın boyutları.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eroğul, C. (2012). *İnsanın var olma biçimi olarak birey*. https://cemerogul.files.wordpress.com/2012/03/insanin-var-olma-bicimi-olarak-birey.pdf adresinden alındı

Er-Razi, E. B. (2016). *Felsefe risaleleri.* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Farabi. (2017). *İdeal devlet.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Farabi. (2020). *Mutluluğun kazanılması.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Farwell, J. P. (2012). *Persuasion and power the art of strategic communication.* Georgetown University Press.

Freud, S. (2014). *Uygarlığın huzursuzluğu.*Metis Yayınları.

Freud, S. (2015). *Kitle psikolojisi.* Say Yayınları.

Freud, S. (2020). *Grup psikolojisi ve ego analizi.* Dorlion Yayınları.

Gamson, W. A., & Modiglian, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.

Garrison, J. (2019). *Cam.* İthaki Yayınları.

Gasset, J. O. (2013). *Kitlelerin ayaklanması.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Geçtan, E. (2020). *Hayat.* Metis Yayınları.

Glantz, A. (2011). *Wahlentscheidungen auf der Spur.* VS Verlag.

Görgülü, G. (2010, Şubat 5). *Pazarlama 3.0*. https://www.pazarlama30.com/aci-ve-korku-sattirir

Gross, K. (2008). Framing persuasive appeals: Episodic and thematic framing, emotional response, and policy opinion. *International Society of Political Psychology*, 29 (2), 169-192.

Güleç, C. (2015). Özgürlük ve tercih. *Psikeart Tercih Sayısı*, 20-21.

Güleç, C. (2021, Mayıs 5). *Schopenhauer'dan mutluluk ve bilgelik önerileri*. Ankara Us Atölyesi: https://www.youtube.com/watch?v=jrfmo_cMduo

Güleç, C. (2020, Temmuz 14). *Uğur Özdemir "Prof.Dr. Cengiz Güleç Artur Shophenaur hayat bilgeliği"*. https://www.youtube.com/watch?v=Tsc-B3AKg9o adresinden alındı

Güler, A., Halıcıoğlu, M., & Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma.* Seçkin Yayınları.

Güllüpunar, H. (2010). *Siyasal iletişim ve aday imajı.* Eğitim Akademi Yayınları.

Gürkan, A. (2012). Toplumsal değişme, medya, iktidar ilişkileri üzerinden sosyal medya çağında sosyolojiye bakış. *Düşünen Siyaset*, 28(1), 83-101.

Hegel, G. (1976). *Bütün yapıtları.* Çağ Matbaası.

Hegel, G. (2020). *Tarihte akıl.* Kabalcı Yayınları.

Hesapçıoğlu , M., & Akdağ, B. (2011). *Eğitim bilimine giriş.* Eğitim Kitabevi.

Heywood, A. (2007). *Siyaset.* Adres Yayınları.

Hiebert, R. E. (2003). Public relations and propaganda in framing the Iraq war: a preliminary review. *Public Relations Review*, 29(3), 243-255.

Hira, İ. (2000). Max Weber'in yöntem anlayışı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2000), 1.

Hoşgör, K. (2020). *Schopenhauer'ın yeter sebep ilkesinin dörtlü kökü üzerine*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Hradil, S. (2001). *Soziale ungleichheit in Deutschland.* UTB für wissen schaft.

Hume, D. (1976). *İnsanın anlama yetisi üzerine bir soruşturma.* Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İğrat, M. (2011). *Nurettin Topçu'da irade kavramı*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, algı, iletişim.* Beykent Üniversitesi Yayınevi.

İsen, G., & Batmaz , V. (2006). *Ben ve Toplum.* Salyangoz Yayınları.

Iyengar, S. (2014). Siyasette erişim yanlılığı: Televizyon haberleri ve kamuoyu. M. K. Siyaset içinde, *Süleyman İrvan* (s. 283-298). Pharmakon Yayınevi.

Jorati, J. (2017). *Gottfried Leibniz [on Free Will]*. The Routledge , 1-14.

Jun, U. (2015). *Gesellschaftliche verankerung*. Informationen B6897F zur politischen Bildung / izpb, 26-36.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1984). Choices, values, and frames. *American Psychologist*, 341-350.

Kahveci, K. (2019). Bir töz metafiziği tartışması: Leibniz'in Spinoza eleştirisi. *Kaygı*, 18(1), 225-239.

Kalaycı, N. (2015). Siyasetin 'yeni' aktörü olarak "çokluk". *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, 1-13.

Kalender, A. (2005). *Siyasal iletişim seçmenler ve ikna stratejileri.* Çizgi Kitabevi.

Kane, R. (2005). *A contemporary introduction to free will.* Oxford University Press.

Kant, I. (2008). *Fragmanlar.* Altıkırkbeş Yayınları.

Kaya, M. (2013). Platon'da ruh kuramı. *Sosyal Bilimler Dergisi, XV(1)*, 171-182.

Kayaoğlu, A. G. (2003). Kitlenin psikolojisi ya da sosyal psikoloji'nin kitlesi: Kitlede yeni bir anlayışa doğru. *Kurgu Dergisi*, 20(1), 205-218.

Kaymaz, M. (2017). Schopenhauer felsefesinde platonik öğeler. *Felsefe Arşivi*, 81-96.

Keil, G. (2009). *Willensfreiheit und determinismus.* Reclams Universal-Bibliothek.

Kılıç, Ç. (2015). *Gündem belirleme kuramı çerçevesinde siyasal karar verme sürecine sosyal medyanın etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kiousis, S., Ragas, M. W., Kim, J. Y., Schweickart, T., Neil, J., & Kochhar, S. (2016). Presidential agenda building and policymaking: Examining linkages across three levels. *International Journal of Strategic Communication*, *10*(1), 1-17.

Kıraç, G. (2007). *Spinoza ve Leibniz'da İrade Problemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kışlalı, A. T. (1997). *Siyaset bilimi.* İmge Yayınları.

Kuçuradi, İ. (1988). *Uludağ konuşmaları; Özgürlük, ahlak, kültür kavramları.* Türkiye Felsefe Kurumu.

Kurubacak, G. (2017). *Nitel araştırmalar ve fenomenoloji*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kühne, R. (2014). *Political news, emotions, and opinion formation: Toward a model of emotional framing effects.* Amsterdam: National Centre of Competence in Research: Challenges to Democracy in the 21st Century.

Küken, G. (1996). *İbn Rüşd ve St. Thomas Aquinas felsefelerinin karşılaştırılması.* Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Leboeuf, R., & Shafir, E. (2003). Deep thoughts and shallow frames: On the susceptibility to framing effects. *Journal of Behavioral Decision Making*, 16(2), 77-92.

Leibniz, G. W. (2009). *Theodicee.* Biblos Kitabevi.

Libertedownload sosyal bilimler sözlüğü. (2020, Ağustos 10). http://www.liberte download.com/Ornek/Sosyal_Bilimler_Sozlugu.pdf adresinden alındı

Libet, B., Curtis, A., Wright, E., & Pearl, D. (1983). Time of conscious intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential). *Brain : A Journal of Neurology*, 623-642.

Lindstorm, M. (2017). *Buy-ology*. Optimist Yayınları.

Lukes, S. (2016). *İktidar radikal bir görüş.* İletişim Yayınları.

Maheswaran, D., & Levy, J. (1990). The influence of message framing and issue involvement. *Journal of Marketing Research*, 27(3), 361-367.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü.* Bilim ve Sanat Yayınları.

Maxwell, J. (2003). *Attitude 101*. Nelson Business .

Mccluskey, M. R. (2006). Narratives and news framing: Constructing political reality. *Public Opinion Quarterly*, 121-132.

Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Mitingi, A. P. (2014, Mart 23). Youtube. İstanbul. Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=CtQO3ZIzwk0 adresinden alındı

Moore, J. D. (2004). *Visions of culture.* AltaMira Press.

Morin, C., & Renvoise, P. (2019). *Beyindeki ikna kodu*. Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Morkoyun, Ş. (2016). Schopenhauer ve Nietzsche'de istenç kavramlarının karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Morley, D. (1996). Medienpublika aus der sicht der cultural studies. U. Hasebrink, & F. Krotz içinde, *Die Zuschauer als Fernsehreregisseure Zum verstandnis individueller Nutzungs und Rezeptionsmuster* (s. 37-51). Hamburg: Nomos.

Muhasibi, H. (1998). *Er-Riaye.* İnsan Yayınları.

Mujkić, A. (2015). An introduction to political will. D. Abazović, & A. Mujkić içinde, *Political Will: A Short Introduction Case Study - Bosnia and Herzegovina* (s. 11-33). Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Nişanyan, S. (2020, Ağustos 16). *Monad*. https://nisanyansozluk.com/?k=monad

Nişanyan, S. (2020, Ağustos 09). *Nişanyan sözlük*. https://www.nisanyansozluk.com/?k=

Ocak, H. (2012). Hürriyet problemi bağlamında insan fillerindeki temel. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 45-74.

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.

Onur, F. (2020). İrademiz özgür değil: Metafizik bir problem olarak özgür irade. *Yapay Zeka ve Zihin Felsefe Dergisi*, 3(1), 13-40.

Orman, E. (2013). *Ahlak Felsefesi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Oskay, Ü. (2017). *İletişimin ABC'si* . İnkilap Kitabevi.

Oxford English Dictionary. (2020, Temmuz 11). İdea: https://www.oed.com/view dictionaryentry/Entry/90954 adresinden alındı

Oxford Lerner's Dictionary. (2020, Kasım 22). Oxford Lerner's Dictionary: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/cleavage#:~:text=cleavage-,noun,does%20not%20completely%20cover%20them adresinden alındı

Öner, N. (2013). *İnsan hürriyeti.* Divan Kitap.

Özarslan, H., & Güran, M. (2015). İletişim araştırmalarında çerçeveleme paradigması: Son döneme ait bir inceleme. *Selçuk İletişim Dergisi*, 8(4), 32-48.

Özbudun, E. (1964). M. Duverger'in "Siyasal Partiler"i ve siyasal partilerin incelenmesinde bazı metodolojik problemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 23-51.

Özcan, B. (2018, Kasım 8). *Sanat, tasarım, teknoloji hikayeleri*. Barisozcan.com: https://barisozcan.com/sakin-beyaz-bir-ayi-dusunme/ adresinden alındı

Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları & kavramlar, okullar, modeller.* İletişim Yayınları.

Özdemir, M., & Çokluk, N. (2021). Post hakikatin ilk evresi yankı odaları: Yalan haber mi daha hızlı yayılıyor coronavirüs mü? B. Özçelik içinde, *Hakikat Sonrası: Siyaset, Felsefe, Medya, Uluslararası İlişkiler* (s. 233-263). Nika Yayınevi.

Özgökman, F. (2015). *Tanrı'nın ön bilgisi ve irade özgürlüğü batı düşüncesinde fatalizm problemi.* Elis Yayınları.

Özlem, D. (2012). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi.* Notos Kitap Yayınevi.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods.* Sage Publications.

Petrov, Y. (2014, Mayıs 25). Political participation of young people. *How do young people perceive their political participation and their opportunities for participation?* University of Gothenburg.

Platon. (2019). *Devlet.* Türkiye İş Bankası kültür Yayınları.

Psikologo. (2018, Eylül 29). https://psikologo.com/demokritos-felsefesi

Rathje, S. (2017, Temmuz 20). *The power of framing: It's not what you say, it's how you say it*. The Guardian: https://www.theguardian.com/science/head-quarters/2017/jul/20/the-power-of-framing-its-not-what-you-say-its-how-you-say-it adresinden alındı

Reese, S. D. (2001). Prologue-framing public life a bridging model for media research. *Framing Public Life: Perspectives on Media and our Understanding of the Social World*, 1-24.

Reich, W. (1979). *Faşizmin kitle ruhu anlayışı.* Payel Yayınevi.

Rigel, N. (1994). "Sus" oy geliyor. Siyasal iletişimde "konuşmadan konuştur" yöntemi. *Marmara İletişim Dergisi*, 7(7), 245-250.

Rigel, N., & Çağlar, Ş. (2010). *Kanatlı kelimeler örneklerle haber tasarımı.* Anonim Yayıncılık.

Rüşd, İ. (2016). *Psikoloji şerhi.* Litera Kitap.

Sarıoğlu, H. (2013). *Ortaçağ felsefesi - II.* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Saruhan, M. S. (Tarih Yok). *Zekeriyya Er-Razi'de akla övgü ve aşk*. Ankara Üniversitesi Ders Notu.

Schopenhauer, A. (1998). *İstencin özgürlüğü üzerine.* Öteki Yayınevi.

Schopenhauer, A. (2003). *Aşkın metafiziği.* Bordo Siyah Yayınları.

Schopenhauer, A. (2015). *İnsan doğası üzerine.* Oda Yayınları.

Schopenhauer, A. (2018). *İnsan doğası üzerine.* Oda Yayınları.

Schopenhauer, A. (2020). *İsteme ve tasavvur olarak dünya.* Doğu Batı Yayınları.

Von Schoultz, Å. (2017). Party systems and voter alignments. *The Sage handbook of electoral behaviour, 1*, 30-55.

Semetko, H., & Valkenburg, P. (2000). Framing european politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication*, 50(2), 93-109.

Senemoğlu, O. (2016). Antik Yunan siyasal düşünüşünde insan doğası ve toplum anlayışı: Platon ve Aristoteles. *İnsan ve İnsan*, 3(10), 42-63.

Seyhan, N. (2013). *Aristoteles'te ve Farabi'de özgür irade*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sider, T. (2014). *Riddles of existence.* Oxford University Press.

Silifke, A. F. (2018). Bilinç, benlik ve özgür irade ekseninde bir anlaşmazlık: Saf süre indeterminizminin özgürlükle Uyuşmadığına Dair Nurettin Topçu'nun Bergson'a Yönelik Eleştirileri. *Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 1(1), 77-122.

Şirman, N. (2019, Temmuz 19). *Nükhet Sirman: 'Hak' olarak görülen kesildiğinde AKP tabanından kopuş başlar*. Gazete Karınca: https://gazetekarinca.com/nukhet-sirman-hak-olarak-gorulen-kesildiginde-akp-tabanindan-kopus-baslar/

Tarlacı, S. (2020). *Bilinç.* Destek Yayınevi.

Taslaman, C. (2008). *Kuantum teorisi felsefe ve tanrı.* içinde İstanbul Yayınevi.

Taşdelen, M. (1997). *Siyaset sosyolojisi.* Kovac Yayıncılık.

TDK. (2021, Şubat 6). *Çerçeve*. TDK: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Tekgül, A. T. (1997). *Bilgi toplumu ve internet*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toffler, A. (1992). *Yeni güçler yeni şoklar.* Altın Kitaplar Yayınevi.

Tunç, A., & Arsan, E. (2007). *Gazetelerde Seçim Var 2002 Genel Seçimlerinin Yazılı Basında Sunumu: Bir İçerik Analizi.* Yalın Yayıncılık.

Turhanoğlu, A. K., Suğur, N., Şavran , T., & Çetin, O. (2015). *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri.* Anadolu Üniversitesi.

Tutar, H. (2018). *Davranış bilimleri.* Seçkin Yayıncılık.

Türkmenoğlu, T. (2004). *Jean Jacques Rousseau'da özgürlük sorunu*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkoğlu, N. (2007). *Toplumsal iletişim: Tanımlar, kavramlar, tartışmalar.* İstanbul: Kalemus Yayınları.

Türnüklü, A. (2001). Eğitimbilim alanında aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için farklı araştırma tekniklerinin birlikte kullanılması. *Eğitim ve Bilim*, 26(120), 8-13.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 453-458.

Uçarlı, A. (2017). Milli İrade Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları ve Endüstri 4.0. *Kapasite*, 35-38.

Uysal, M. S. (2020). Le Bon'dan bugüne kitle psikolojisine tarihsel bir bakış. *Psikoloji ve Toplum*, 17-29.

Uzbay, T. (2015). Beyni anlamak sadece nörobilim ile mümkün mü? Beyin yüzyılında nörolojik bilimlerden sosyal bilimlere yeni açılımlar, yeni yaklaşımlar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 119-155.

Üngüren, E. (2015). Beynin nöroanatomik ve nörokimsayal yapısının kişilik ve davranış üzerindeki etkisi. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 7(1), 193-219.

Vergin, N. (2019). *Siyasetin sosyolojisi: Kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar.* Doğan Kitap.

Visser, M. (1998). *Five theories of voting action strategy and structure of psychological explanation.* Twente University Press.

Waxman, B. (2016). *Five philosophers on free will: Plato, Leibnitz, Hobbes, Hume, and Hegel*.

Wehling, E. (2013). *A nation under joint custody: How conflicting family models divide US politics*. University of California, Berkeley.

Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi.* Kabalcı Yayınevi.

Yavaşgel, E. (2014). *İletişimin sosyo- politiği.* Derin Yayınları.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları.* Dipnot Yayınları.

Yetkin, B. (2016). Siyasal iktidarların kamuflaj örtüsü: Medya ve gerçekliğin yeniden üretimi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 42, 158-172.

Yıldırım, A. (1998). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, B. (2007). *D'annunzio ve Wagner: "Tristan und Isolde" ve "Francesca da Rimini" eserlerinin karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, A. Y. (2017). *Karar ağacı yöntemi ile seçmen tercihlerini anlamak.* Konda Araştırma ve Danışmanlık.

Yılmaz, N. (2013). Sosyalleşme sürecinin siyasallaşma boyutu. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 319-332.

Youtube. (2008, Haziran 29). *A bit of a political focus group*. Amerika.

Youtube. (2016, Ekim 9). *Extended "Face the Nation" focus group*. America.

Yücefer, H. (2017). Deleuze felsefesine bir giriş. Moda Sahnesi Seminerler Dizisi.

Yücekök, A. (1987). *Siyasetin toplumsal tabanı.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

EKLER

Etik Kurul Raporu

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ Akıl - Ahlak - Adalet - Adap	BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARAR FORMU	Doküman No	ETK.FR.005
		Yayın Tarihi	Ekim 2018
		Revizyon No	Orj.
		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	1 / 2

Başvuru Tarihi: 14.05.2021	**Başvuru No:** 29533901-204.01.07-12447
Projenin/Araştırmanın Başlığı Karar Verme ve İrade Kavramlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkileri	
Başvuran Araştırmacının	**Unvanı, Adı-Soyadı:** Öğr. Gör. Merve ÖZDEMİR
	Görevi: Öğretim Görevlisi
	Bölümü/Birimi: Kapadokya Meslek Yüksekokulu/ Halkla İlişkiler ve Tanıtım